T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

OSMANLI FETHİ ÖNCESİNDE BOSNA'DA SİYASİ DURUM VE DÖNEMİN BELGELERİNDE TÜRKLER (1389-1463)

Taner ŞEN

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi Seda TAŞ

EDİRNE 2019

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Taner ŞEN tarafından hazırlanan "*Osmanlı Fethi Öncesinde Bosna'da Siyasi Durum ve Dönemin Belgelerinde Türkler (1389-1463)*" konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 19-6 maddeleri uyarınca **21.05.2019 Salı** günü saat **10:30**'da, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dekanlık Toplantı Salonunda yapılmış olup, yüksek lisans tezinin *Kabul Edilmesine ..... **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	**KANAAT**	**İMZA**
Prof. Dr. İlker ALP	Kabulüne	
Dr. Öğr. Üyesi Seda TAŞ	Kabulüne	
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Serdar TABAKOĞLU	Kabulüne	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10251152
Yazar Adı / Soyadı	TANER ŞEN
T.C.Kimlik No	11993625736
Telefon	5425835139
E-Posta	taner_shen@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Osmanlı Fethi Öncesinde Bosna'da Siyasi Durum ve Dönemin Belgelerinde Türkler (1389-1463)
Tezin Tercümesi	The Political Situation in Bosnia before the Ottoman Conquest and Turks in the Documents of the Period (1389-1463)
Konu	Tarih = History
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Tarih Anabilim Dalı
Bilim Dalı	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2019
Sayfa	191
Tez Danışmanları	DR. ÖĞR. ÜYESİ SEDA TAŞ
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	

28.05.2019

İmza:.....

Tezin Adı: Osmanlı Fethi Öncesinde Bosna'da Siyasi Durum ve Dönemin Belgelerinde Türkler (1389-1463)

Hazırlayan: Taner ŞEN

ÖZET

Osmanlının fethinden yaklaşık yüz yıl önce Hrvatinić, Kosača ve Radenović gibi Bosna ve Hum bölgesindeki önde gelen soylu ailelerin feodal derebeyleri neredeyse Kotromanić Hanedanlığı üyesi olan Bosna kralları kadar güçlenmişlerdi. Voyvoda olarak adlandırılan bu derebeyleri zaman zaman Bosna Krallığı'nın idaresine kimin geçeceğine karar verebilmişlerdir. Bosna'nın kralları, Macar Krallığı ve papalık gibi Katolik güçlerle Bosna ve Hum bölgesindeki heretikleri ortadan kaldırmak için gizli ittifaklar kurarken derebeyleri yerel halkı ve heretikleri onlara karşı korumaya çalışmaktadırlar. Öte yandan bölgede Bosnalılar ve Osmanlıların ilk temasının vuku bulduğu dönemde soylu aileler arasında siyasal çekişmeler gün yüzüne çıkmıştır. Özellikle I. Kosova Savaşı'nın ardından Bosna ve Hum'da Türklerin etkisi artmış ve bölgedeki siyasi güçlerin Türklerle olan teması daha da sıklaşmıştı. Bu dönemdeki yoğun temasın bir sonucu olarak Türklerden de, idari ve ticari belgelerin metinlerinde bahsedilmeye başlanmıştır. Bu tezde, dönemin belgelerin yardımıyla Türklerin bölge siyasetinde oynadığı rolün ortaya konması amaçlanmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde tarihsel sürece odaklanılmış ve ardından Türklerden bahseden belgeler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bosna ve Hum, Kotromanić Hanedanlığı, Bosna'da Orta Çağ Belgeleri, Bosna Krallığı, Bosna Banlığı, Osmanlı Devleti'nin Bosna'yı Fethi

Name of Thesis: The Political Situation in Bosnia before the Ottoman Conquest and Turks in the Documents of the Period (1389-1463)

Prepared by: Taner ŞEN

ABSTRACT

About one hundred years before the conquest of the Ottomans, the feudal lords of some leading noble families in Bosnia and Hum such as Hrvatinić, Kosača and Radenović were almost as strong as the kings of Bosnia who were members of the dynasty Kotromanić. At times these lords called voivode, could decide who will accede to the throne of Bosnian Kingdom. While Bosnian kings conspiring with Catholic forces like Hungarian Kingdom and Papacy to eliminate the heretics in Bosnia and Hum, the lords were trying to protect the local people and heretics against them. On the other hand, political conflicts among noble families emerged at the time of the first contact of Ottomans and Bosnians in the region. Especially, after the Battle of Kosovo (1389) the effectiveness of Turks in Bosnia and Hum increased and contact of political forces in the region with Turks became more frequent. As a result of intense contact in this period, Turks were also mentioned in the texts of administrative and commercial documents. In this thesis, it is aimed to reveal the role of Turks in the politics of the region by means of these documents.

In the first chapter of the study, the historical process of the region is focused on and then the documents mentioning Turks have been scrutinized.

Keywords: Bosnia and Hum, The Dynasty of Kotromanić, The Medieval Documents in Bosnia, The Kingdom of Bosnia, The Banate of Bosnia, The Ottoman conquest of Bosnia

ÖN SÖZ

Osmanlılar 1463 yılında Jajce Kalesi'ni alarak Orta Çağ Bosna Devleti'ne son vermişlerdir. Ülkemizde Bosna ve Hum (Hersek) bölgesi üzerine yapılan çalışmalar genellikle bu tarihin sonrasında gelişen olayları konu olarak ele almaktadır. Ancak Bosna'nın Osmanlılar tarafından fethedilmesini mümkün kılacak gelişmelere ulaşmak için en azından I. Kosova Savaşı'na (1389) kadar geri gitmek hatta 1386 yılında Bosnalılar ve Türklerin ilk temaslarının yaşandığı dönemi ele almak gerekmektedir.

Osmanlı'nın bölgeye ilk akınlarının gerçekleştiği 1386 yılından 1463 yılında Orta Çağ Bosna Devleti'nin yıkılışına kadar geçen dönemde Türkler ile Bosnalıların aralarındaki ilişkileri tespit edebilmek ve Bosna Devleti'nin ortadan kalkması ile sonuçlanan süreci iyi anlayabilmek için bu dönemde oluşturulmuş belgelerin faydalı olacağı düşünülmektedir. Bahsi geçen dönemde Türkler tarafından oluşturulan belgelerin incelenmesi ülkemizdeki birçok araştırmacının ilgi alanına girmekte ve bu konuda çok değerli çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmada ise, 1389 yılından 1463 yılına kadar olan dönemde Bosna ve Hum bölgesindeki yöneticilerin Türklerden bahsettikleri belgelerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu araştırma neticesinde Bosna ve Hum bölgesinde kurulan ilk temas ile başlayan ve Bosna'nın Osmanlı topraklarına katılmasına kadar geçen sürede, bölge yöneticilerinin Türklere karşı olan yaklaşımının, çevirisini şahsen yapmış olduğum ve tarihe tanıklık eden belgelerin ışığında ortaya konması hedeflenmektedir.

Çalışmanın hazırlanması esnasında karşılaştığım zorlukları aşmamda yol gösterici özelliği ile bana ışık tutan değerli tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Seda TAŞ'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Taner ŞEN

Edirne, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **I**

ABSTRACT ..... **II**

ÖN SÖZ ..... **III**

İÇİNDEKİLER ..... **IV**

KISALTMALAR ..... **VII**

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ ..... **VIII**

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE SINIRLARI ..... **IX**

GİRİŞ **1**

I. BÖLÜM: OSMANLI'NIN FETHİ ÖNCESİ BOSNA VE HUM'DAKİ SİYASİ DURUM **9**

1.1. Bosna Banlığı ve Bosna Krallığı 9

1.2. Bosnalılar ile Osmanlının İlk Temasları 16

1.3. Kral Stjepan Dabiša Dönemi 20

1.4. Kral Ostoja'nın I. Döneminde Bosna ve Bosnalı Soylular 23

1.5. II. Stjepan Tvrtko'nun I. Döneminde Bosna ve Hum 31

1.6. Kral Ostoja'nın II. Döneminde Bosna ve Hum 35

1.7. Kral Stjepan Ostojić Döneminde Bosna ve Hum 41

1.8. II. Stjepan Tvrtko'nun II. Döneminde Bosna ve Hum 43

1.9. Kral Stjepan Tomaš Döneminde Bosna ve Hum 52

1.10. Kral Stjepan Tomašević Döneminde Bosna 60

1.11. Hersek Bölgesinin Fethi ve Kral Nikolas Dönemi 63

II. BÖLÜM: OSMANLI'NIN FETHİ ÖNCESİ BOSNA-HUM BÖLGESİNDEKİ İDARİ VE TİCARİ YAZIŞMALARDA TÜRKLER **67**

2.1. I. Tvrtko Dönemindeki Yazışmalarda Türkler 67

2.2. Kral Stjepan Dabiša Dönemindeki Yazışmalarda Türkler 69

2.3. Dubrovniklilerin 03.10.1399 Tarihli Mektubunda Türkler 76

2.4. Dubrovniklilerin 30.11.1400 Tarihli Mektubunda Türkler 78

2.5. Dubrovniklilerin Sandalj Hranić'e Verdikleri 30.11.1413 Tarihli Mevduat Sertifikasında Türkler 80

2.6. Dubrovniklilerin 1416 Tarihli İki Mektubunda Türkler 83

2.7. Dubrovniklilerin Sandalj Hranić'e Verdikleri 29.01.1419 Tarihli Mevduat Sertifikasında Türkler 86

2.8. Sandalj Hranić'in 24.06.1419 Tarihli Konavle'nin Satışı ile ilgili Belgesinde Türkler 87

2.9. Dubrovniklilerin Sandalj Hranić'e Verdikleri 28.07.1419 Tarihli Mevduat Sertifikasında Türkler 90

2.10. Sandalj Hranić ve Kardeşleri Vukav, Vuk ve Stipan'ın 30.04.1420 Tarihli Konavle'nin Satışı ile ilgili Belgesinde Türkler 93

2.11. Dubrovniklilerin Vukac, Vuka ve Jela Verdikleri 22.07.1920 Tarihli Mevduat Sertifikasında Türkler 96

2.12. Grupko Dobričević'in 04.01.1423 Tarihli Onay Belgesinde Türkler 97

2.13. Dubrovniklilerin Sandalj Hranić'e Verdikleri 17.02.1423 Tarihli Mevduat Sertifikasında Türkler 98

2.14. Konavlenin Pavlovićlerdeki Kısmının Satışı ile ilgili 31.12.1427 Tarihli Belgelerde Türkler 99

2.15. Dubrovniklilerin Radosav Pavlović'e Verdikleri 31.12.1427 Tarihli Mevduat Sertifikasında Türkler 102

2.16. Dubrovniklilerin Sandalj Hranić'e Verdikleri 15.07.1429 Tarihli Mevduat Sertifikasında Türkler 104

2.17. Radosav Pavlović 25.10.1432 ve 19.08.1439 Tarihli İki Beyannamesinde Türkler 105

2.18. Stjepan Vukčić Kosača'ın Üç Belgesinde Türkler 107

2.19. Vojvoda Ivaniš'in 29.09.1442 Tarihli Belgesinde Türkler 113

2.20. Stjepan Tomaš Tarafından Yazdırılan Beş Belgede Türkler..... 115

2.21. Vladislav Hercegović'in 15.08.1451 Tarihli Belgesinde Türkler 125

2.22. Vojvoda Petar ve Knez Nikola Pavlović'in 15.07.1454 Tarihli Belgesinde Türkler 126

2.23. 1461 Yılında Stjepan Tomašević'in Papa II. Pius'a Gönderdiği Mektupta Türkler 129

SONUÇ..... 134

KAYNAKÇA 141

EKLER..... 151

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
ANUBiH	(*Bhs. Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine*) Bosna Hersek Bilim ve Sanat Akademisi
ANURS	(*Bhs. Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske*) Sırp Cumhuriyeti Bilim ve Sanat Akademisi
BAL-TAM	Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi
Bhs.	Bosna-Hırvat-Sırp Dili
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
EM:	Erek Metin
ES.	Eski Slavca
Gla. Ured.	(*Bhs. Glavni urednik*) Baş Editör
Haz.	Hazırlayan
İng.	İngilizce
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
JAZU	(*Bhs. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti*) Yugoslav Bilim ve Sanat Akademisi
KM:	Kaynak Metin
Lat.	Latince
Mac.	Macarca
OTAM	Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
Pub.	(*İng. publication*) Yayın
Red. Od.	(*Bhs. Redakcioni Odbor*) Yayın kurulu
s.	sayfa
SKZ	(*Bhs. Srpska Književna Zadruga*) Sırp Edebiyat Derneği
vd.	ve diğerleri
Yay.	Yayını

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışma, Osmanlıların fethinden önce Orta Çağ Bosna Devleti'deki siyasi durumu, bu dönemdeki Bosnalı soylu ailelerin merkezi yönetime olan etkilerini ve bölge halkının inançları sebebiyle idari güçler tarafından nasıl bir baskıya maruz kaldığını ortaya koyarak devleti yıkılışa götüren unsurları, 1389-1463 yılları arasındaki idari ve ticari belgelerin yardımıyla tespit etmeyi ve bunun neticesinde de Osmanlı fethi öncesinde Bosna ve Hum bölgesinin siyasi durumunun ve tarihinin ülkemizde daha iyi anlaşılmasını sağlamayı amaçlamaktadır.

Uzun yıllar boyunca dostane ilişki içerisinde bulunduğumuz Bosna Hersek devletinin Türklerle tanışmadan önceki tarihi ve Bosnalılar ile Türkler arasındaki ilk temastan günümüze ilişkilerin ve karşılıklı imgelerin hangi süreçlerden geçerek değiştiğine dair veriler, gelecekte iki ülke arasında kurulacak ileri seviyedeki kültürel yahut ticari ilişkilerde karşılıklı olarak birbirlerini daha iyi algılayabilmeleri açısından büyük öneme sahiptir.

Bu çalışma, Osmanlıların bölgenin kontrolünü ele geçirmesine kadar olan süreçte, Bosna ve Hum bölgesindeki siyasi duruma ışık tutması ve tarihe tanıklık eden belgelerin yardımı ile Bosnalıların ve Türklerin arasındaki ilişkilerin hangi süreçlerden geçtiğine dikkat çekmesi açısından da ayrı bir öneme sahiptir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE SINIRLARI

Bosna Hersek'in Osmanlı fethinden önceki dönemini belgelerin ışığında incelemeyi amaçlayan bu çalışmanın birinci bölümünde siyasi olaylar neticesinde şekillenen bölgenin idari yapısı, komşuları ile olan ilişkileri ele alınmış ve bu döneme ilişkin bir takım sorulara cevaplar aranmıştır. Ayrıca yine ilk bölümde Türklerin bölgeye gelişi ile başlayan karşılıklı etkileşim incelenerek Türklerin bölge siyasetine olan etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde bahsi geçen döneme tanıklık eden, ortaya çıkış tarihlerine göre sıralanan idari ve ticari metinlerden elde edilen bilgilerin yardımıyla Türklerin bölge idarecileri tarafından nasıl algılandığına yönelik incelemeler yapılmıştır.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise birinci ve ikinci bölümde elde edilen verilerin ışığında Türklerin Bosna'yı fethetmesinden önce yaşanan siyasi durum ve Türkler ile Bosnalıların ilişkileri gibi konular ikinci bölümdeki metinlerin yardımıyla tartışılmıştır.

Bu çalışma esnasında birçok temel kaynak incelenmiştir. Osmanlı'nın fethinden önce Bosna ve Hum bölgesindeki siyasi durumun ve bu dönemdeki bölge yöneticilerinin belgelerinin incelendiği çalışmada, (*alfabetik sıraya göre*) *Aleksandar Krstić, Amira Turbić-Hadžagić, Anto Babić, Enver Imamović, Esad Kurtović, Franc Miklošić, Franjo Rački, Ibrahim Tepić, Ivan Franjo Jukić, Krunoslav Draganović, Lejla Nakaš, Ljubomir Stojanović, Marko Vego, Mehmedalija Mak Dizdar, Muhamed Hadžijahić, Mustafa Imamović, Nada Klaić, Safvet-Beg Bašagić, Sima M. Ćirković, Tibor Živković, Vjekoslav Klaić, Vladimir Ćorović, Zijad Šehić* gibi bölgenin önde gelen tarihçilerinin ve araştırmacılarının kaynak niteliğindeki eserlerinden faydalanılmıştır. Bunun yanı sıra başta *John V. A. Fine ve Noel Malcolm olmak üzere Colin McEvedy, Erhan Afyoncu, Haldun Eroğlu, Halil İnalcık, J. Teleki, L. Thallóczy, Mark Pinson, Osman Karatay, Paul Cartledge, Saskia Pronk-Tiethoff, Serap Toprak* gibi bölge üzerine incelemeler yapan değerli bilim insanlarının eserleri de incelenerek çalışmaya dâhil edilmiştir. Ayrıca *Aşık Paşazade*, *Constantine Porphyrogenitus*,

Joseph V. Hammer ve *Mavro Orbini*, gibi çalışmada incelenen döneme ışık tutacak eserler veren yazarların da eserlerine yer verilmiştir.

Ayrıca çalışmanın ikinci bölümünde özellikle Eski Slavca yazılan metinlerin tekrar yazımı esnasında Eski Slav dilindeki harflerin kullanılmasına imkân sağlayan *Monomakh Unicode* yazı fontu kullanılmış olup metinlerin Türkçeye çevirisi esnasında *Boris Kuzmić, Carl Fredrik Gildea, Đuro Daničić, Franz Miklosich (Franc Miklošić), Grigore Nandriš, Horace G. Lunt, Ivan Jurčević, Lejla Nakaš, Mak Dizdar, Mateo Žagar, Mehmed Kardaš, Milica Lukić, P. M. Cejtlin, P. Večerki, Tanja Kuštović* gibi Eski Slav dili üzerine değerli çalışmaları bulunan araştırmacıların eserlerinden de faydalanılmıştır.

Birinci bölümde Orta Çağ Bosna Devleti'nin tarihine ve ikinci bölümde belgelerdeki Türklere ilişkin bilgilere odaklandığımız bu çalışmada belli başlı sınırlamalar bulunmaktadır. Bunlardan ilki, her iki bölümü de kapsayan dönem sınırlamasıdır. Her iki bölüm ile ilgili olan araştırmalarımız 1389 Kosova Savaşı ile 1463 Bosna Krallığı'nın çöküşü niteliğinde olan II. Mehmed'in Bosna seferi ve son Bosna Kralı Stjepan Tomašević'in öldürülmesine kadar geçen süre olarak belirlenmiştir. İkinci sınırlama ise daha çok çalışmamızın ikinci bölümünde yer alan belgeler ile ilgilidir. 1389-1463 yılları arasında Bosna ve Hum bölgesinde yazılmış pek çok idari ve ticari belge mevcuttur. Ancak çalışmada bu belgelerin tümünü değil yalnızca Türklerin de anıldığı belgelerin incelenmesi hedeflenmektedir. Ayrıca incelenen belgelerin tüm metinlerinin yerine Türklerden bahsedilen kısımların çevirisi yapılarak çalışmaya dâhil edilmiştir. Söz konusu belgelerin çevirisi tarafımdan yapılmış olup belgelerin orijinalleri ve çevirileri karşılaştırmalı olarak okurun dikkatine sunulmuştur.

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde sıklıkla yer alacak olan sözcükler ve bu sözcüklerin çevirilerine ilişkin bazı noktalara değinmek faydalı olacaktır. Günümüze kadar bölgenin dili ve tarihi hakkında yeteri kadar çalışma yapılmamıştır. Bu sebeple bölge haklarının dillerinde oluşturdukları bir takım sözcükler gerek telaffuzu gerekse faklı harflerin kullanımından dolayı yabancı gelmektedir. Örneğin yer adları, özel isimler, unvanlar vb. birçok unsurun araştırmalara dâhil edilmesi

sürecinde sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu sebeple özel isimler, unvanlar, yer isimleri gibi anahtar kelimeler, araştırmacıların daha rahat kaynak sorgulayabilmelerine ve daha geniş kapsamlı araştırmalar yapılabilmelerine olanak sağlaması açısından orijinal biçimlerinde verilmiştir. Örneğin *Hrvoje Vukčić Hrvatinić* özel adı ile ilgili bir araştırma esnasında bu adın Türkçe telaffuzu olan "Hırvoye Vukçiç Hırvatiniç" ifadesi ile yapılacak bir sorgulama yeterli ölçüde kaynağa erişimi mümkün kılmayacaktır. Bu sebeple Türkçeye tam olarak yerleşmemiş adlar orijinal dildeki biçimleri ile verilirken *Saraybosna* (*Bhs. Sarajevo*) gibi Türkçeye tam olarak yerleşmiş adların dilimizdeki karşılığı kullanılmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde yer alan metinlerde sıkça Slavlara özgün unvanlar kullanılmıştır. Örneğin *gospodin* "1. Bey, erkek adlarından önce kullanılan saygı sözü. 2. Bey, beyefendi. 3. Cömert, bonkör kimse"[1] adı Türkçeye "bey" olarak çevrilirken, *gospodar* "1. Sahip, mal sahibi, efendi 2. Aile reisi. 3. Hükümdar, padişah, kral, hakan"[2] adının çevirisinde ise farklı yaklaşımlar benimsenmiştir. Zira *gospodar* unvanı nitelediği kişinin ait olduğu kültüre göre farklılaşmaktadır. Örneğin *turski gospodar* (Türk gospodarı) öbeği "Türk padişahı, Türk hakanı" yahut "Türk hükümdarı" olarak çevrilirken *bosanski gospodar* (Bosna gospodarı) ifadesi "Bosna padişahı" veya "Bosna hakanı" gibi ifadelerle Türkçeye çevrildiğinde kültürel normlara uygun olmayacağı için Slavlara özgü bir unvan olarak kabul edilerek orijinal dildeki şeklinde bırakılmıştır. Bunun yanı sıra *gospodar* unvanı metinlerde sıkça ikinci anlamı yani "aile reisi" olarak, Bosnalı soylu ailelerin liderlerini ifade etmek için kullanılmıştır. Metinleri Türkçeye çevirirken bu farklılık göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca metinlerde geçen *turski car* veya *car turskog(a)* "Türk çarı" ifadesi de *Türk sultanı*, *Türk padişahı* veya *Türk hükümdarı* olarak karşılanmıştır. Yine metinlerde sıkça yer verilen *ban, knez, župan*, vb. ifadeler de Slavlara özgü unvanlar olarak kabul edilmiş *prens, şehzade, dük, lord* vb. ifadeler ile çevrilmek yerine aslı korunarak aktarılmıştır. Son olarak yine metinlerde sıkça geçen *vojvoda* (voyvoda) unvanı kültürel normlar dikkate alınarak "derebeyi" olarak değil, Türkçeye yerleşmiş telaffuzu olan *voyvoda* biçimi ile Türkçeye aktarılmıştır.

[1] Şakir Bayhan, *Boşnakça-Türkçe Sözlük*, TDK, Ankara, 2015, s. 340.
[2] Şakir Bayhan, *a.g.e.*, s. 340.

GİRİŞ:

Günümüze kadar ulaşmayı başarmış bilimsel veriler ışığında "öteki" kavramın insanoğlunun varlığıyla birlikte ortaya çıktığı düşünülmektedir. Henüz yerleşik hayata geçmemiş, göçebe topluluklar halinde hayatta kalma mücadelesi veren atalarımız dahi diğer topluluklarla olan ilişkilerinde "ben" ve "öteki" sınıflandırmasından etkilenmişlerdir. Günümüze kadar değişik anlamlar alarak gelişen bu kavramın tanımı "*1. zm. diğeri, öbürü 2. sf. sözü edilen veya benzer iki nesneden önem ve konum bakımından uzakta olan 3. sf. öbür, diğer 4. sf. top. b. mevcut kültürün içinde dışlanmış olan"*[1] olarak verilmektedir.

"Ben" öznesi, varlığını fark ettiği andan itibaren kendini diğerlerine anlatmak için karşıtını yaratmıştır. Bu yaratım sonucunda ortaya çıkan "öteki", özneyi yani "ben"i tanımlamanın en basit yolu olmuştur. *"Antik Yunanlılar tüm insanlığı iki seçkinci ve karşıt gruba ayırırlar: 'Biz ve Onlar' ya da Yunanlıların ortaya koyduğu şekli ile Yunanlılar ve Barbarlar."*[2] Bu söylem ile "ben" ve "öteki" olarak tüm insanlık sınıflandırılmaktadır. Fransızca *barbare* sözünden Türkçeye geçmiş olan "barbar" sıfatı Türk Dil Kurumu sözlüğünde "*sf. 1. Uygarlaşmamış (kavim, topluluk) 2. Kaba, saba, ilkel 3. mec. Kaba ve kırıcı"*[3] olarak yer almaktadır. Çağdaş Yunancada ise; *"βάρβαρος, -η, -ο [varvaros] s. 1. başka dilden, başka ulustan, yabancı, 2. eğitimsiz barbar, uygarlaşmamış, 3. sert, kaba (adam), kırıcı, vahşi, insafsız"*[4] olarak yer almaktadır. Görüleceği üzere her iki dilde de benzer anlamlar taşıyan söz, çağdaş Yunancada halen "başka ulustan, yabancı" anlamlarını barındırmaktadır. Bu bağlamda Yunanlılar, kendileri dışında kalan insanları tanımlarken bu sıfatı kullanarak, "uygarlaşmamış" manası ile de Yunanlıların kendilerini uygar gördükleri, kendilerinin dışında kalan toplulukları ise uygarlaşmamış olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

"Öteki"nin inşası bireyin kendi kimliğini inşa etme sürecinde ortaya çıkan bir gerekliliktir. Zira birey kendini tanımlayabilmek için "öteki"nin özelliklerini kullanır. Birey, "öteki"nin özelliklerini kullanarak, kendisinin ne olmadığını tanımlar. Bu

[1] Şükrü Haluk Akalın, *Türkçe Sözlük,* Türk Dil Kurumu, Ankara 2011, s. 1863.
[2] Paul Cartledge, *The Greeks*, Oxford University Press, New York 1993, s. 11.
[3] Şükrü Haluk Akalın, *a.g.e.*, s. 253.
[4] İbrahim Kelağa Ahmet, *Yunanca-Türkçe ve Türkçe-Yunanca El Sözlüğü*, Engin yay., Ankara, 2012, s. 147.

bağlamda *"Ben'in kendi bilincine varması, kendisi olmayan ile karşılaşmasına bağlıdır.*"[5] Böylece "ben" ve "öteki" olarak iki grup meydana getirir. İlk grup "Ben"in kendini konumlandırdığı gruptur. Bu grup doğası gereği ötekini ortaya çıkartır ve tabi olarak "öteki" için bir başka grup inşa eder. Bu inşa neticesinde "Ben"in içinde bulunduğu grup ile "öteki"nin yer aldığı grup arasında kıyaslamalar başlayacaktır. Zira ikinci grup ilk grubunun tanımlanması ve kıyaslanması için oluşturulmuştur. Bu süreçte *"gruplar arası kıyaslama yapılarak oluşturulan kategorilerde, bir gruba değer verilirken, diğer grup değersizleştirilir ve olumsuz değer yargıları ile kötülenerek, ön yargı içeren ifadeler ile tanımlanır."*[6] Bu ifadelerin oluşmasındaki başlıca sebep birinci grubun beka sorunudur. Birey kendisinin ait olduğu grubun bir arada kalmasını sağlamak için çoğu zaman diğer grubu kendinden uzaklaştırarak bir karşıt yahut düşman haline getirir. Zira *"kendi zorluklarını başkasının üstüne atmak, bireylerin ve grupların iç çatışmalarını çözmelerini sağlayan bir savunma mekanizmasıdır. Dış düşmanın varlığının, bir grubun kaynaşmasına ne denli katkıda bulunduğu bilinir."*[7]

"Öteki" ile ilgili örneklere insanlık tarihinde sıkça rastlanır. İpek ve Baharat yollarının Müslümanların eline geçmesi ve İstanbul'un fethedilmesi ile doğunun zenginliklerinden mahrum kalan Avrupalılar XV. ve XVI. yüzyıllarda yeni ticaret yolları bulmak için çıktıkları yolculuklar neticesinde yeni coğrafi keşiflerde bulunmuşlardır. Bu keşiflerin en bilinenlerinden biri elbette Amerika kıtasının keşfidir. Avrupalılar ile Amerika kıtasında yaşayan insanların karşılaması neticesinde karşılıklı bir kültür paylaşımı ortaya çıkmış ve gerek Amerikan yerlilerinin zihninde gerekse Avrupalıların düşünce dünyasında, karşı kültürün imgeleri oluşmaya başlamış ve birbirlerinin "öteki"leri olmuşlardır.

İnsanlar, "öteki"nin kültürünü tanımlayan verileri henüz onlarla tanışmadan önce de almaya başlayabilirler. Kişinin doğduğu, büyüdüğü çevrenin "öteki"ni tanımlarken kullandığı veriler, onun düşünce dünyasında "öteki"nin imgesinin

---

[5] Ali Osman Gündoğan, "Ben ve Öteki: Değerler Dünyasının Gerginliği" *Değerler Eğitimi Sempozyumu*, 2004, s. 01.

[6] Emel Özdemir, *Küreselleşen Dünyada İnşa Edilen Türk İmgesinin Yabancı Basında Değerlendirilmesi*, (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Gazetecilik Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir 2012, s. 87.

[7] Dominique Schnapper, *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*, İstanbul Bilgi Üni. Yay., İstanbul 2005, s. 137.

oluşmasına katkı sağlar. Lakin bu verilerin her zaman "mutlak doğru" olduğu söylenemez. Bu bağlamda, kişinin zihninde "öteki"ne karşı olumlu yahut olumsuz bir imaj şekillenmeye başlar. Bu imaj, kişinin okur-yazar olup olmamasına bağlı olarak, "öteki" hakkında okuduklarına veya bulunduğu çevrede "öteki" hakkında söylenenlere göre de değişip gelişebilir. Bu etkenler sonucunda kişinin zihninde, henüz tanışmamış olmasına rağmen, "öteki" hakkında bir yargı oluşmuştur.

1526 yılındaki Mohaç Meydan Muharebesi esnasında esir düşen *Bartholomaeus Georgiević*, Osmanlı topraklarında köle olarak 7 kez satılarak el değiştirmiş ve ömrünün yaklaşık 9 yılını burada geçirmiştir.[8] Georgiević, Osmanlı topraklarında yaşadığı esnada tanıştığı kişiler ile Mohaç savaşından önce Osmanlı hakkındaki bilgilerini harmanlayarak Türklerin inançları, sosyal yaşamları, gelenek ve görenekleri vb. birçok konuyu da kapsayan, Osmanlı topraklarında başından geçenleri anlattığı bir eser oluşturmuştur. Bu eserde Georgiebić'in zihnindeki Türkler hakkındaki "öteki" düşüncesinin köklerinin Mohaç Savaşı'nın öncesine dayandığını düşünmek yanlış olmayacaktır. Bir başka dikkat çekici eser ise, Macar Kralı I. Ferdinand'ın Kanuni Sultan Süleyman'a bir anlaşma için gönderdiği elçilerden biri olan *Benedict Curipeschitz*'in tuttuğu notlardır. Cruipeschitz, İstanbul'a yaptığı yolculuk esnasında gördüklerini kaydetmiştir. Henüz eserinin başında yer alan *"zorba, Hristiyanlığın baş düşmanı, dehşet verici ve kan dökücü"*[9] betimlemeleri, Osmanlıları daha önceden edindiği bilgiler neticesinde "öteki" olarak gördüğünü düşünmemizi sağlamaktadır. Zira eserindeki bazı değerlendirmeler (devşirme sistemi ve vergi sistemi gibi) hatalıdır. Bu değerlendirmeler ile yazarın zihninde Osmanlı veya Türk düşüncesinin, yazarın Osmanlı topraklarına gelmeden önce Osmanlılar hakkında edindiği olumsuz bilgilerin yardımıyla şekillendiği düşünülebilir.

Osmanlı tarihini genel olarak ele aldığımızda en önemli olaylardan birinin Anadolu'dan Rumeli'ye geçiş olduğunu belirtmek gerekmektedir. Zira bu yeni açılım hem ileride İstanbul'un Fethi'nin hem de Balkanlarda ilerlemenin ilk adımıdır. Bu ilk adımın ardından Trakya'nın alınması ve daha sonra Balkanların içlerine doğru

[8] Kamil Çolak, "XVI. yüzyılda Batılı Seyyahlara Göre Osmanlılar", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2017, Sayı: 17, s. 196.
[9] Kamil Çolak, *a.g.m.*, s. 199.

ilerleme neticesinde Osmanlılar farklı gruplarla karşı karşıya gelmeye başlamışlardır. Yeni temas kurduğu topluluklardan biri de Bosna ve Hum bölgesinin sakinleridir. Bu bölgenin adının ve burada yaşan insan topluluğunun kökeni hakkında farklı düşünceler mevcuttur. Bosna adının yazılı kaynaklarda ilk kez, Bizans İmparatoru VII. Konstantinos Porfirogennetos'un "De Administrando Imperio (İmparatorluğun İdaresine Dair)" adlı X. yüzyılın ortalarında yazılmış eserinde geçtiği kabul görmektedir. Eserde, Bosna'dan bahsedilen kısım şu şekildedir: *"Destinikon, Tzernabouskei, Megyretous, Dresneik, Lesnik, Salines kutsanmış Sırbistan'da, Katera ve Desnik ise Bosona bölgesinde insanların yaşadığı yerleşim yerleridir."*[10] Ancak bazı araştırmacılar Bosna bölgesinde devlet oluşumuna dair izlerin daha eskilere dayanması gerektiğini öne sürmektedir. Tibor Živković,*"Bosna'nın 822 yılından önce aynı Zahumlje, Travunija, Konavle, Moravija, Duklja, Pagananija, Hırvatistan ve Sırbistan'ın da olduğu gibi bir kneževina (prenslik, beylik yahut emirlik) olduğunu"*[11] iddia etmektedir.

Bosna adının anlamına yönelik de farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bunlardan ilki *Mavro Orbini*'nin 1601 yılında yazmış olduğu eserde ortaya koyduğu *Bosnalıların (Bosna'nın o dönemdeki sakinleri) köken olarak Türkler tarafından Karasov (Karasu), Yunanlılar tarafından Mestro (aslında Yunanca: Νέστος, "Nestos") olarak adlandırılan Nest*[12] *Nehri'nin kıyısında yaşayan Trakların Besii kabilesinden geldiği*[13], ***Besi*** adının zaman içinde ***Bosi*** adına dönüştüğü bu yüzden ülkelerine bu adı verdiklerine ilişkin görüştür. Ancak *Marko Vego, Mustafa Imamović* ve *Muhamed Hadžijahić* gibi tarihçiler Trakların, Bosna bölgesinde kendi kültür ve medeniyetlerine özgü herhangi bir işaret bırakmamış olmalarından dolayı Orbini'nin bu yaklaşımına sıcak bakmamaktadır.[14] Bosna adına yönelik bir diğer yaklaşım ise

---

[10] Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, Greek text Edited by: GY. Moravcsik, English Translation by: R. J. H. Jenkins, Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, Washington DC 1967, s. 161.

[11] Tibor Živković, "O Počecima Bosne u ranom srednjem vijeku", *Godišnjak; Centar za balkanološka ispitivanja*, Knjiga 39, ABU BiH, Sarajevo 2010, s. 159.

[12] Günümüzde Bulgaristan'da Rila Dağı'nda doğup Yunanistan üzerinden Taşoz adasının karşı kıyısından Ege Denizi'ne dökülen 230 km uzunluğundaki bu nehir, Mesta Karasu Nehri veya Karasu Nehri olarak bilinmektedir.

[13] Mavro Orbini, *Kraljevstvo Slavena*, Prevela: Snježana Husić, Narodne novine, Zagreb 1999, s. 405.

[14] Marko Vego, *Postanak srednjovjekovne bosanske države*, Svjetlost, Sarajevo 1982, s. 14; Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*, Preporod, Sarajevo 1997, s. 24; Muhamed Hadžijahić, *Povijest Bosne u IX-X Stoljeću*, Preporod, Sarajevo 2004, s. 162.

Enver Imamović'in savunduğu Bosna adının Slav öncesi bir kökten geldiği ve İlirlerin *Poseni kabilesi* ile ilgili olduğuna yönelik yaklaşımıdır.[15] Bir başka düşünce ise Bosna adının günümüzde Saraybosna'nın yakınlarındaki Igman Dağı'nın eteklerindeki Ilidža yerleşiminde doğan nehirden geldiğine yöneliktir. Tarihçiler arasında Bosna Nehri'ne Roma'da "Bassant" ya da "Basanius" adı verildiğine ilişkin düşünceler bir dönem oldukça yaygındı. Ancak günümüzde çok sayıda tarihçi Bosna adının altı ila dokuz yıl süren isyanın ardından asi İliryalıların Romalılara teslim olduğu Bathinus Nehri'nden geldiğini düşünmektedir.[16] Ayrıca *Lajos Tallòczy* ve *Karl Patsch*, Bosna adının İlir dilinde bir sözcük olan *bos* "tuzlu toprak" adından geldiğine yönelik bir düşünce ortaya atmışlarsa da bu düşünce çok sayıda taraftar toplayamamıştır.[17] Son olarak İlker Alp tarafından, *Bosna, Hersek, Boşnak* ve *Bosnalı* adları şu şekilde açıklanmaktadır: "*Bosna, ismini, (ülkeyi kuzeyden boydan boya geçen ve Hırvatistan ile sınırı belirleyen) Sava Nehri'nin önemli kollarından biri olan Bosna Nehri'nden almıştır. 'Hersek' ismi ise Almanca voyvoda karşılığı olan 'Herzog'tan gelmiştir. Bu sözcükten 'Herzegovina'-'Hertsegovina' ismi türetilmiştir. Türkçeye de 'Hersek' olarak geçmiştir. 'Boşnak' ve 'Bosnalı' kelimeleri ise İtalyanca Bosniac'tan türemiştir. Böylece 'Boşnak' ve 'Bosnalı' isimleri zamanla sözü edilen bölgede yaşayanlara verilen bir millet adı hâline gelmiştir*."[18]

Bölgenin adı ile ilgili tartışmalar bir yana, Orta Çağ'ın erken döneminde Banlık olarak ortaya çıkan Bosna devleti, kendisinden güçlü olan komşuları tarafından gerçekleştirilen saldırılara uzun süreler boyunca maruz kalmıştır. Bu saldırılara karşı koyabilmek için Macar ve Bizans gibi bölgenin hâkim güçlerinin vasalı olarak varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Erken dönemde Bosnalı yöneticilerin isimlerine kayıtlarda yer verilmemesinden, sadece *Bosna banı* olarak ifade edilmelerinden ötürü kendileri hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Ancak 1154 yılından itibaren hüküm sürmeye başlayan Bosna Banı Borić, adı kayda geçen ilk Bosna yöneticisidir. Borić

---

[15] Enver Imamović, *Porijeklo i pripadnost stanovništva Bosne i Hercegovine*, Art 7, Sarajevo 1998, s. 15.
[16] Marko Vego, *a.g.e.*, s. 15; Muhamed Hadžijahić, *a.g.e.*, s. 163; Veljko Paškvalin, "Ilirsko-panonsko pleme Desitijata srednje Bosne u rimsko doba i rekognosciranje njihova područja", *Godišnjak; Centar za balkanološka ispitivanj*a, Knjiga 29, ABU BiH, Sarajevo 2000, s. 194.
[17] Mustafa Imamović, *Historija*…, s. 24; Marko Vego, *a.g.e.*, s. 14.
[18] İlker Alp, "1990'larda Yugoslavya ve Bosna Hersek", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, Ocak 2011, s. 10.

döneminden hemen sonra Ban Kulin döneminde Bosna, topraklarını genişleten, ekonomik olarak güçlenen bir banlık olarak dikkat çekmeye başlamıştır.

Bosna Banlığı'nın bu ilerlemesi 1377 yılına gelindiğinde farklı bir ivme kazanmıştır. O dönem Bosna Banlığı'nın başında bulunan I. Tvrtko, *Sırp Bölgesi, Bosna, Primorje* ve *Batı Bölgeleri'*nin kralı olarak taç giymiştir. Bu dönemin ardından Bosna Banlığı, Bosna Krallığı'na dönüşmüş ve yaklaşık yirmi yıl boyunca bölgenin en güçlü devletlerinden biri olmuştur. Bu çalışmada cevap aranacak sorulardan ilki, Bosna'nın bu dönemde güçlenmesine yol açan unsurları kapsamaktadır.

I. Tvrtko'nun saltanatı esnasında ilk Türk akınları da bölgede görülmeye başlamıştır. Bu Türk akınları Bosna içlerine kadar ilerleseler de, daha sonra geri dönmek zorunda kalmışlardır. Bu akınların dışında muhtemelen Türkler ile Bosnalıların ilk ciddi teması Kosova Savaşı'nda olmuştur. Özellikle I. Tvrtko'nun saltanatının ardından Bosna'da derebeylerin Bosna idaresinde söz sahibi olmaya başladıkları görülmektedir. Çalışmaya dâhil edilen konulardan bir diğeri ise Bosna'daki derebeylerin merkezi yönetimle olan ilişkileri ve bu ilişkiler neticesinde Orta Çağ Bosna Devleti'nin nasıl bir değişim yaşadığı ile ilgilidir. Bu bağlamda Hrvatinić, Kosača ve Radenović gibi Bosnalı soylu aileler, Bosna hanedanlığını oluşturan Kotromanićlerle bir mücadele içine girmişlerdir. Bosna tahtına kimin çıkacağı dahi bu soylu ailelerin ortak fikirleri neticesinde belirlenmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra, bu aileler sadece Bosna'nın iç meselelerinde değil komşuları ile olan ilişkilerde de oldukça etkindir. Bosnalı soylu ailelerin giderek güçlenmesi, komşular ile farklı ittifaklar kurup Bosna kralını neredeyse yok saymaları doğal olarak Bosna siyasetinde bu soylu ailelerin liderleri ile kral arasında anlaşmazlıkların çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Bosna ve Hum bölgesinde bu gelişmeler yaşanırken Osmanlıların Ankara Savaşı'nın ardından yaşadıkları iç sorunlar bölgedeki etkinliklerini bir müddet askıya almalarına sebep olmuştur. Osmanlının bu durağan dönemini fırsat bilen Bosnalı soylu ailelerin liderleri hem ticari hem de siyasi faaliyetlerine hız vermişlerdir. Ancak Osmanlının iç karışıklıkları çözüme kavuşturup tekrar bölge siyasetinde etkin bir figür olması ile birlikte, bu kez Bosnalı soylular Osmanlılarla ittifaklar kurarak hayatta

kalma adına adımlar atmışlardır. Bu dönemde Osmanlılar bölgede söz sahibi liderler arasında bir birliğin oluşmaması adına önemli siyasi hamlelerde bulunmuşlardır. Bosna ve Hum bölgesinde Türklerin etkisi Bosna'nın alınmasına kadar devam etmiştir. Bosna idarecileri Türk tehdidinin büyüdüğünü fark ederek Macarlar ve papalıkla ilişkilerini yakınlaştırmış olsa da, 1463 yılında Bosna Krallığı'nın ortadan kalkmasına engel olamamışlardır.

Çalışmanın ikinci bölümde Orta Çağ Bosna Devleti'nin yöneticilerine ve derebeylerine ait Türklerden bahseden 34 belgeye yer verilmiştir. Kaleme alındıkları yıllara ve ait oldukları yöneticilere göre sıralanan bu belgelerde Türklerden nasıl bahsedildiği, 1389 yılından 1463 yılına kadar geçen sürede Türk imgesinin bölgede nasıl değiştiği belgelerin yardımı ile tespit edilmeye çalışılmaktadır.

Çalışmada Kullanılan Metinlerin Dili Üzerine

Bahsi geçen dönemde oluşturulan metinlerin dili ve bu metinlerde Türklerden bahseden kısımların Türkçeye çevirisi ile ilgili bazı bilgiler vermenin çalışmanın daha iyi anlaşılmasına katkısı sağlayacağı düşünülmektedir. 1389 ve 1463 tarihleri arasındaki döneminin siyasi gelişmelerini çalışma konusu olarak ele aldığımız Bosna ve Hum (Hersek) bölgesinin günümüzdeki resmi dili –her ne kadar ülkemizde Boşnakça olarak yerleşmiş olsa da– Bosna dili, Bosna'nın dili yahut Bosnaca olarak Türkçeye çevirebileceğimiz, orijinal dilde "bhs. bosanski jezik" olarak anılan dildir. Bu dilinin de içinde bulunduğu Slav Dilleri Grubu, Hint-Avrupa Dil Ailesi içerisinde yer alır. Slav Dilleri Grubu, Güney, Batı ve Doğu Slav Dilleri olmak üzere üç alt gruba, bu alt grup içindeki Güney Slav Dilleri grubu ise kendi içinde Güneybatı ve Güneydoğu Slav Dilleri olmak üzere tekrar iki farklı gruba ayrılmaktadır. Günümüzde, Hırvatça, Karadağ Dili, Sırpça ve Slovence ile birlikte Bosna Dili de Güneybatı Slav Dilleri grubu içerisinde yer almaktadır.

Ana dil (*Bhs. prajezik, ing. primitive language*), "*bugün ses, biçim ve anlam bakımından birbirinden az çok farklılaşmış bulunan dillerin ortak atası kabul edilen*

dil"[19] olarak tanımlanmaktadır. Bosna dili ile birlikte diğer Slav dillerinin ortak atası olan dilden Eski Slavca veya Kilise Slavcasına kadar geçen dönemde Slavların sözlü bir dil geleneği olduğu, *Eski Slavcanın tüm Slavların ilk yazılı dili*[20] olduğu bilinmektedir. Slavların Balkanlara geldiği, Bizans ile tanıştığı dönemde yazılı bir dilleri olmadığı için bu dönemden önce konuşulan dile dair bilgiler oldukça sınırlıdır. Ayrıca bu dilin tam olarak nasıl adlandırıldığına, günümüz Slav dillerinden hangisine daha yakın olduğuna dair veriler de bir çıkarım yapmaya yetecek ölçüde değildir. Slav dilleri ile ilgili kesin bilgilere, yazıya geçirildikleri dönem itibariyle ulaşılabilinmektedir. *Ćirilo* ve *Metodije* (Kiril ve Methodios) adında iki keşiş tarafından geliştirilen yazı sistemi sayesinde Eski Slavca yazılı olarak kayıtlara geçmeye başlamıştır. Keşişlerin yazı dilini geliştirmesinin altında, Ortodoks kilisesinin metinlerinin merkezden uzaktaki Slavlara ulaştırılması yatmaktadır. Bu amaçlarına günümüzde Makedonya, Bulgaristan ve Sırbistan olarak bilinen bölgelerde başarıya ulaşmış olsalar da, Bosna ve Hum bölgesindeki halkın inançlarının Ortodoks Slavlardan daha farklı olmasından dolayı yeteri kadar başarılı olamamışlardır. Daha sonra Bosna kilisesi olarak adlandırılacak olan Bogomil inancına mensup kişilerin ikamet ettiği Bosna ve Hum bölgesinde Ortodoks kilisesinin dili yayılma alanı bulamamış ve resmi dil olarak kabul görmemiştir. Bosna ve Hum bölgesindeki dil, kilisenin güdümünde gelişen Eski Slavcadan farklılaşmaya başlamış ve yeni bir biçim kazanmıştır. Bosna ve Hum bölgesindeki dil, daha çok bu coğrafyada yaşayan halkın konuşma diline yakın bir biçimde gelişmiştir. Bu doğrultuda, yazılı dil de X. yüzyılda Bosna, Dubrovnik ve Orta Dalmaçya bölgesinde *Bosančica* veya *Bosna Kiril Alfabesi* olarak, *glagol* alfabesi ve özgün halk dilinin etkisiyle şekillenmiştir.[21] Böylece Bosna dili, Eski Slavca'dan ayrılarak özgün bir biçim kazanmaya başlamıştır. Bu çalışmada yer verilen metinlerin dili de Eski Bosna dili diyebileceğimiz, Eski Slavcanın Bosna ve Hum yöresine özgü biçimidir.

[19] Günay Karaağaç, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, TDK, Ankara 2013, s. 108.
[20] Dževad Jahić vd., *Gramatika bosanskog jezika*, Dom štampe, Zenica 2000, s. 21.
[21] Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 49.

I. BÖLÜM
OSMANLI'NIN FETHİ ÖNCESİ BOSNA VE HUM'DAKİ SİYASİ DURUM

1.1. Bosna Banlığı ve Bosna Krallığı

Balkanlarda Orta Çağ'ın erken dönemlerinden itibaren düşülen kayıtlar bu topraklarda askeri, siyasi, kültürel ve dini bir dinamizmin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Düşülen bu kayıtların ışığında, çalışmada konu olarak ele alınan günümüz Bosna Hersek bölgesinde erken feodal dönemde devlet kavramından söz etmenin oldukça güç olduğunu ortaya koymamız gerekmektedir.[22] Bu dönemde bölgenin yerel güçleri, Bizanslı yöneticilerin ve Katolik dini liderlerin izin verdiği ölçüde kendi egemenliklerini kurmaya çabalamaktadırlar. Bunun yanı sıra, bölgedeki bağımsız toprak sahipleri, kendi bölgelerindeki güçlerini kullanarak Bosna'yı kimin yöneteceği ile ilgili konularda söz sahibi olabilmek için birbirleriyle mücadele içerisinde bulunuyorlardı.[23] Bu doğrultuda, kendilerine müttefikler bularak bölgede süregelen gergin siyasi iklimde hayatta kalmaya çalışmışlardır. XI. yüzyılda Bizans'ın bölgede etkinliğini yavaş yavaş yitirmesi ile Güney Slavlarının oluşturduğu *župa*[24] olarak adlandırılan idari birimler genişlemeye başlamışlardır. XI. ve XII. yüzyıllarda ortaya çıkan siyasi ve idari boşlukları iyi değerlendiren *župan*[25] adı verilen yöneticiler ile *ban*[26] adı verilen *banovina*[27] idarecileri bölgede siyasi ve hukuksal birlik

[22] Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi*, Çev.: Hüseyin Gül, Cenita Özgüner, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2018, s. 25.
[23] Noel Malcolm*, Bosna'nın Kısa Tarihi*, Çev.: Aşkım Karadağlı, Om Yay., İstanbul, 1999, s. 46.
[24]Sözcük Türkçede *Župalık* yahut *Županlık* olarak kullanılır. Sözcüğün orijinal dilde anlamı ise; Župa: Dinî bölge, Katolik kilisesinin en küçük yönetim birimi. (Şakir Bayhan, *a.g.e.,* s. 1595); Župa: Rusya dışındaki Slav milletinin tarihlerinde, tek bir kabilenin doğal sınırları içindeki bölgeyi ve daha sonra kabile aidiyetine bakılmaksızın bölgesel ve idari birliği ifade eder. (August Kovačec Gla. Ured., *Hrvatski opći leksikon*: *A-Ž*, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb 1996, s. 1118.)
[25] Župan: 1. Dinî bölgenin sorumlusu, bölge papazı. 2. Kabile devletinin başı. 3. Lider (köyde). (Şakir Bayhan*, a.g.e.,* s. 1595.)
[26] Ban: 1. Ban. 2. Saygın kişi. (Şakir Bayhan, *a.g.e.*, s. 66.); Ban: (Moğolca "bajan": *Zengin, varlıklı*) Aslen Hırvatistan'da yüksek ve resmi toprak sahiplerinin ve diğer Güney Slav ülkelerinde genel olarak kralın vekilini ifade eden Avar kökenli unvan. (August Kovačec Gla. Ured.*, a.g.e,* s. 70.)
[27] Sözcük Türkçede *Banlık* olarak kullanılır. Sözcüğün orijinal dilde anlamı ise; Banovina: Banın idaresindeki devlet veya bölge. (Şakir Bayhan, *a.g.e.*, s. 68); Banovina: Bazı Güney Slav ülkelerinde, özellikle Hırvatistan'da, banın kral adına yönettiği bölge. (August Kovačec Gla. Ured.*, a.g.e.,* s. 71)

oluşturmaya başlamışlardır.[28] Günümüz Bosna Hersek bölgesinde Osmanlılardan önceki siyasi ve idari yapıyı anlayabilmek için devlet yöneticileri hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

Orta Çağ'ın erken dönemlerinde Bosna Banlığı'nın yöneticilerinin adları kaynaklarda geçmemektedir. Bu sebeple bu ilk dönem "İsimsiz Banlar Dönemi" olarak adlandırılır. Enver Imamović bu dönemi şu şekilde anlatmaktadır: "*Orta Çağ'ın erken dönemlerinde Bosna, diğer bölge güçlerinin yanı sıra komşularının da devamlı saldırılarına maruz kalan ayrı ve bağımsız bir ülkeydi. X. yüzyılın ortalarında Sırp Župan Časlav, Bosna'nın kuzeydoğusunu ele geçirmiştir. Bir müddet sonra özgür kalan Bosna'ya bu kez de Hrvat Kral II. Krešimir ve ardından da Duklja hükümdarları saldırmıştır. Kaynaklar bize o dönemde dahi Bosna'nın başında banların olduğunu göstermektedir. 968 yılındaki Hırvat saldırısı sebebiyle, büyük baskı altında kalan Bosna banı, Bosna'dan kaçıp Macaristan'a sığınmak zorunda kalmıştır. Yetmiş yıl sonra ise bu defa Bosna banı, Duklja Kralı Bodin ile olan 1042 yılındaki savaşta, bu savaşın ardından 1084 ve 1103 yıllarındaki savaşlarda yeniden anılmaya başlamıştır. Belgelerde banların isimlerinden bahsedilmemekte, isimlerin yerine sadece* ***ban bosanski*** *(Bosnalı ban yahut Bosna banı) ifadelerine yer verilmektedir. Bu sebepten dolayı Bosna tarihinin bu dönemi 'İsimsiz Banlar Dönemi' olarak adlandırılır.*"[29] Bosna Banlığı'nın kayıtlara geçen ilk banı, Ban Borić'tir.[30] Ban Borić, Bizans ve Macar Krallığı arasındaki mücadeleyi fırsata çevirerek, 1154 yılından 1164 yılına kadar zaman zaman Bizans'a karşı Macar desteği alarak bölgede hükümdarlığını sürdürmüştür. Ancak 1166-1167 yıllarında Bizans İmparatoru Manuel I. Komnen'in Dalmaçya'yı, Hırvatistan'ın bir bölümünü ve Bosna'yı ele geçirmesine engel olamamıştır.[31] Her ne kadar 24 Eylül 1180 yılında Manuel I. Komnen'in ölümünün ardından Bosna bölgesinin yönetimine Bizans'ın vasalı olarak Ban Kulin'in geçtiği kayıtlara düşülmüş olsa da, bu tarihten önce de Ban Kulin'in Bizans'ın vasalı olarak

[28] Nada Klaić, *Srednjovjekovna Bosna, politički položaj bosanskih vladara do Tvtrkove krunidbe 1377. godine*, Eminex, Zagreb 1994, s. 34.
[29] Enver Imamović, *Prijeklo*…, s. 18; Bu dönemde Bosna Banlığı'nın Sınırları için Bkz.: EK - 1, EK - 2.
[30] Mustafa Imamović, *Boşnakların*..., s. 30; Rusmir, Mahmutćehajić, *Bosnia The Good; Tolerance and Tradition*, Central European University Press, 2000, s. 119.
[31] Mustafa Imamović, *Historija*…, s. 31.

bölgeyi yönetmiş olması muhtemeldir. Ban Borić'in ardından Bosna Banlığı'nı yöneten hükümdar Ban Kulin'dir.[32] Ban Kulin, karşısına çıkan tüm fırsatları değerlendirerek Macarların ve papalığın Bosna üzerindeki baskısını kırarak Bosna'yı bağımsız bir banlık haline getirmeye çalışmıştır.[33]

Ban Kulin yönetiminde Bosna'nın sınırları genişlemiş ve madenciliğin de etkisiyle ekonomisi güçlenmiştir. Ayrıca Dubrovnik gibi komşuları ile ticaret ağını genişleterek devleti ekonomik açıdan ileri taşımayı başarmıştır. Ban Kulin, bu ekonomik gelişmeleri destekler nitelikte 29 Ağustos 1189 tarihli bir berat ile Dubrovniklilere topraklarında özgürce ticaret yapabilecekleri garantisi vermiştir.[34] Bunun yanı sıra, Ban Kulin, dönemin şartlarına göre bir hukuk sistemi oluşturarak Bosna bölgesinde bir devlet oluşması adına önemli katkılarda bulunmuştur. Öte yandan hâkim Hristiyan mezhepleri tarafından *heretik* "sapkın" olarak nitelendirilen Bosnalı Bogomiller de bu dönemde kendilerine genişleme alanı bulmuşlardır. Heretik öğretinin Bosna'da Ban Kulin döneminde ortaya çıktığı ve etki alanını genişlettiği düşünülmektedir. Bu dönemde Ban Kulin'in kendisi ve ailesi ile birlikte halkın büyük bir bölümünün bu öğretiye mensup olduklarına dair[35] güçlü veriler bulunmaktadır. Elbette başta Roma Katolik kilisesi olmak üzere birçok dini oluşum tarafından Bogomillere, bir başka deyişle Bosna kilisesi üzerine baskılar artmış ve Bogomillerin bulundukları bölgelerdeki yöneticilere Bogomilleri engellemeleri yönünde baskılar yapılmıştır. Tüm bu baskılara rağmen Ban Kulin, 1204 yılındaki ölümüne kadar hükümdarlığını başarılı bir şekilde sürdürmüştür. Ban Kulin'in ölümünün ardından yaklaşık elli yıl boyunca Bosna, güçlü komşusu Macarların siyasi, askeri ve dini baskısı altında kalmıştır.[36]

---

[32] Mustafa Imamović, *Boşnakların...,* s. 31; Ban Kulin döneminde Bosna Banlığı'nın sınırları için Bkz.: EK - 3.
[33] Mustafa Imamović, *Boşnakların...,* s. 32.
[34] Ban Kulin'in Dubrovniklilere hitaben yazmış olduğu bu belgeyi Türk imgesi içermediğinden dolayı Bosna bölgesinde Türk imgesini incelediğimiz bu çalışmamıza dâhil etmedik. Ancak bu belge ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz.: (Taner Şen, "Boşnakça ve Türkçedeki Ad Durumları: Karşılaştırmalı Bir İnceleme", T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2017, s. 18); Belgenin orijinal metni için ayrıca Bkz. (Enver Imamović: *Korijeni Bosne i bosanstva: izbor novinskih članaka, predavanja sa javnih tribina, referata sa znanstvenih skupova i posebnih priloga*, Međunarodni centar za mir, Sarajevo 1995, s. 95)
[35] Mustafa Imamović, *Boşnakların...,* s. 33.
[36] Noel Malcolm, *a.g.e.,* s. 48.

Bosna'nın bilinen üçüncü banı, Ban Stjepan Kulinić'tir. Ban Stjepan Kulinić, Ban Kulin'in oğludur.[37] Babasının 1204 yılında ölümünün ardından 1232 yılına kadar banlık görevini sürdürmüştür. Onun iktidarı döneminde Bosna kilisesi ve papalık arasındaki sorunlar artarak devam etmiştir. Zira Stjepan da babası gibi Bosna kilisesinin öğretisini benimsiyor[38] ve bu papalık tarafından hoş karşılanmamaktadır. Papa IX. Grgur ileride sorun olabilecek Bosna kilisesi problemini çözmek adına Macar kralının da aralarında bulunduğu soylularla, Bosna'ya ve Bosna kilisesi üzerine gitmek için diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimler Bosna ve Vrhbosna'nın (bugünkü Saraybosna) merkezindeki bazı bölgelerde yaşayan yerel halk tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Stjepan Kulinić 1232 yılına kadar banlık görevini sürdürmüştür.

1232 ile 1250 yılları arasında Bosna banı olarak Ban Matej Ninoslav görev yapmıştır.[39] Hâkimiyeti esnasında Roma Katolik kilisesi ve Macar Krallığı'nın Bosna üzerine yaptığı baskılara direnmeye çalışmıştır. 1233 yılında Bosna'ya papanın temsilcisi olarak Kardinal Jakob gönderilmiştir. Kardinalin başlıca görevi heretik bir aileden gelen Ban Matej Ninoslav'ın Katolikliği kabul etmesini sağlamaktır. Kardinal, bununla da kalmayıp Ban Matej Ninoslav ile birlikte akrabası Prijezda'yı da Katolik öğretiye geçirmeyi başarmıştır.[40]

Roma Katolik kilisesi ve Macar Krallığı Bosna'daki heretiklerin ilerleyen yıllarda tehlike oluşturacağını ve Bosna Banı Matej Ninoslav'ın inancında samimi olmadığını düşünerek 1234 ile 1239 tarihleri arasında Bosna'daki heretikler üzerine bir Haçlı ordusu gönderme kararı almışlardır.[41] Bu Haçlı ordusunun seferi neticesinde 1235-1241 tarihleri arasında Bosna'nın büyük bir bölümü Macar Krallığı'nın yönetimi altına girmiştir. 1241 yılında gerçekleşen bir Moğol saldırısı nedeniyle Macarlar bir

---

[37] Enver Imamović, *Korijeni*…, s. 100.
[38] Osman Karatay, "Ortaçağ Bosna Devleti", *Balkanlar El Kitabı,* (2. Baskı), Cilt: 1, Akçağ Yay., Ankara 2013, s. 159.
[39] http://hol.lzmk.hr/clanak.aspx?id=27793 (Erişim Tarihi: 24.12.2018); Ban Matej Ninoslav döneminde Bosna Banlığı'nın sınırları için Bkz.: Ek - 4.
[40] Mustafa Imamović, *Boşnakların*..., s. 43.
[41] John V. A. Fine, *The Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 1987, s. 144-145.

müddet kendi topraklarını savunmak için geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu dönemde Ninoslav iktidarını Bosna'da bir nebze sağlamlaştırmıştır.[42]

Macar Kralı II. Andrew'in ardından oğlu IV. Béla Macaristan ve Hırvatistan kralı olarak 1235 yılının Eylül ayında tahta çıkmıştır.[43] Bu taht değişikliği Bosna topraklarını da büyük ölçüde etkilemiştir. Zira II. Andrew diğer sorumluluklarından dolayı Bosna'daki heretiklerin ortadan kaldırılması görevini Başpiskoposa bırakmışken IV. Béla 1244 yılında bizzat Bosna topraklarına kendisi girmiştir. Matej Ninoslav bunun üzerine yetkilerini derhal Başpiskoposa devrederek IV. Béla'nın egemenliğini tanımıştır.[44]

1250 yılında IV. Béla, Matej Ninoslav'ın kuzeni ve Kotromanić Hanedanlığının kurucusu[45] olarak kabul edilen I. Prijezda'yı Bosna banı olarak yönetimin başına getirmiştir. Bunun karşılığında da I. Prijezda zaman zaman Macarların safında savaşlara katılmıştır.[46] Bunun yanı sıra, Macar kralı kendi üstünlüğünü kabul eden Ban I. Prijezda'ya ödül olarak Slavonya'daki Novački župa'yı vermiş ve böylece ban, Macar-Hrvat Feodal birliğinin bir üyesi olmuştur.[47]

I. Prijezda'nın hükümdarlığı 1250 yılında başlayıp 1287 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönemde de Roma Katolik kilisesinin ve Macar Krallığı'nın baskısı Bosnalı heretikler üzerinde artarak devam etmiştir.

Bosna Banı I. Prijezda'in 1287 yılındaki ölümünün ardından iki oğlu II. Prijezda ve I. Stjepan, II. Prijezda'nın 1290 yılındaki ölümüne kadar Bosna'yı beraber yönetmişlerdir. II. Prijezda'nın ölümünün ardından I. Stjepan Kotroman tek başına Bosna'yı yönetmeye devam etmiştir. 1299 yılına kadar devam eden hükümdarlığı sırasında, aynı zamanda kayınpederi de olan Sırp Kralı Stepan Dragutin'in siyasi ve idari etkisi altında kalmaktan kurtulamamıştır.

---

[42] Noel Malcolm, *a.g.e.*, s. 49.
[43] https://www.britannica.com/biography/Bela-IV (Erişim Tarihi: 14.01.2019).
[44] Mustafa Imamović, *Boşnakların...*, s. 48; http://proleksis.lzmk.hr/39007/ (Erişim Tarihi: 24.12.2018).
[45] I. Prijezda'nın ardından oğulları II. Prijezda ve I. Stjepan Kotroman banlığın başına geçmiştir. I. Stjepan'ın oğulları II. Stjepan ve Vladislav artık Kotromanić "Kotroman'ın oğlu" olarak anılmaya başlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için Bkz.: (John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 275-276-277.)
[46] Mustafa Imamović, *Historija*…, s. 46; Ban I. Prijezda döneminde Bosna Banlığı'nın sınırları için Bkz.: EK - 5.
[47] Mustafa Imamović, *Boşnakların...*, s. 51.

XIII. yüzyılın sonlarında ve XIV. yüzyılın başlarında en önde gelen Hırvat soylularından olan ve topraklarını Šibenik, Dalmaçya, Trogir, Split ve Neretva'nın güney kısımlarına kadar genişleten I. Pavao Šubić Bribirski, kardeşi I. Mladen Šubić'i Bosna banı olarak görevlendirmiş ve bunun neticesinde I. Mladen Šubić ile I. Stjepan Kotromanić ile arasında bir taht mücadelesi başlamıştır. Šubić ve Kotromanić aileleri arasındaki bu mücadele I. Mladen'in ölümünden sonra I. Pavao tarafından oğlu Hırvatistan ve Dalmaçya'nın da banı olan II. Mladen'in Bosna banı olarak görevlendirilmesiyle devam etmiştir.[48] Bosna'nın gerçek banı olan I. Stjepan ardından 1314 yılında oğlu II. Stjepan Kotromanić yönetime geçmiştir. II. Stjepan Kotromanić bir müddet II. Mladen Šubić'in himâyesinde kalmıştır. Ancak Macar-Hırvat taht kavgalarının sona ermesiyle Macar ve Hırvat soylularının elde ettikleri güçler geri alınmış ve I. Pavao gibi soylular bölgedeki iktidarlarını kaybetmeye başlamışlardır. II. Stjepan Kotromanić bu gelişmeyi fırsat bilerek Šubić ailesinin boyunduruğundan kurtularak ihtiyacı olan desteği almak için Macar kralının himayesine girmiştir.[49] II. Stjepan Kotromanić'in bu siyasi eylemi ileride gelişecek olan Macar kralları ve Bosna yöneticileri arasındaki ilişkilerin bir erken örneği olarak kabul edilebilir. Ayrıca Bosna banı, Ragusa ve Split arasında kalan toprakları kendi topraklarına katmıştır. 1326 yılında Hum olarak bilinen toprakları da alarak iktidar sahasını genişletmiş[50] ve bu tarihten sonra Bosna devleti, "Bosna ve Hum" olarak anılmaya başlamıştır.

II. Stjepan Kotromanić döneminde Bosna, dışarıda komşularıyla iyi ilişkiler kurarak müttefik toplamış ve devlet, o zamana kadar sahip olduğu en geniş topraklara ulaşmıştır. II. Stjepan içeride soyluların desteğini de alarak karşılığında onlara birçok arazi hediye etmiş, böylece birçok soylu bu dönemde birden fazla župalığın sahibi olmuştur.[51] Avrupa'da önde gelen idareciler ile iyi diplomatik ilişkiler kuran II. Stjepan, Šubić ailesinin vasallığından kurtulup Sava'dan Adriyatik'e, Cetine'den Drina'ya geniş bir iktidar sahası kurmuştur.[52]

---

[48] Osman Karatay, *a.g.m.*, s. 160.
[49] Mustafa Imamović, *Boşnakların...*, s. 57.
[50] Noel Malcolm, *a.g.e.*, s. 50; II. Stjepan Kotromanić döneminde Bosna Banlığı'nın sınırları için Bkz.: EK - 6, EK - 7.
[51] Mustafa Imamović, *Boşnakların...*, s. 61.
[52] Sima M. Ćirković, *Istorija srednjovekovne bosanske države*, SKZ (Srpska književna zadruga), Belgrad, 1964, s. 88.

1353 yılında II. Stjepan Kotromanić'in ölümünün ardından kardeşi Vladislav'ın oğlu I. Tvrtko Kotromanić yönetime geçmiştir.[53] I. Tvrtko, kardeşi Stjepan Vuk'un tarafını tutan soylular tarafından tahtan indirilmiş[54] ve bir müddet Macar sarayında kalmıştır.[55] Daha sonra Macarların desteği ile tekrar yönetimi devralmış ve 1369 yılında mutlak iktidarını sağlamayı başarmıştır. Bu tarihten sonra yaklaşık 20 yıl boyunca Balkanlardaki en güçlü devletin Bosna olduğu[56] düşüncesi birçok tarihçi tarafından kabul görmektedir.

Bu dönemde Bosna Banlığı Bosna Krallığı'na dönüşmüş ve ilk taç giyen kral da I. Tvrtko olmuştur. I. Tvrtko, 1377 yılında *Sırp Bölgesi*, *Bosna*, *Primorje* ve *Batı Bölgeleri*'nin kralı olarak Prijepolje'deki Mileševo manastırında taç giymiştir.[57] Dahası, merkeziyetçi devlet düzeni güçlendirilerek topraklarını genişletmiştir. Kral I. Tvrtko'nun döneminde Bosna'nın bu denli güçlenmesi ve selefi II. Stjepan Kotromanić'ten teslim aldığı Bosna Banlığı'nı Bosna Krallığı'na dönüştürmesini mümkün kılan birkaç gelişme meydana gelmiştir. Bunlardan ilki, Stefan Dušan'ın ölümün ardından Bosna'nın doğu komşusu Sırbistan'da soyluların arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar ve bu anlaşmazlıkların devletin gücünü tüketerek onu yıkılmaya kadar getirmiş olmasıdır.[58] Bir diğeri, Macar Kralı I. Ludovik'in ölümü ve ardından Macar-Hırvat hanedanlık krizinin patlak vermesidir. Bu kriz neticesinde Macarlar belli bir süre Bosna ile ilgilenememişlerdir. Üçüncü sebep, Bosna donanmasının gelişimini destekleyecek olan tersanelerin inşa edildiği Brštenik kentinin 1382 yılında kurulmasıdır. Son bir gelişme ise, Brač, Korčula, Hvar Adaları, Split, Trogir ve Šibenik gibi bölgelerin 1390 yılında I. Tvrtko'ya teslim olmasıdır.[59] Sırasıyla tüm Dalmaçya şehirleri alınırken sadece Zadar ve Dubrovnik alınmamıştır.[60]

---

[53] Vjekoslav Klaić, *Poviest Bosne do propati Kraljevstva*, Troškom piščevim, Zagreb 1882, s.142.
[54] Mustafa Imamović, *Boşnakların...*, s. 69.
[55] Noel Malcolm, *a.g.e.*, s. 52.
[56] Nada Klaić, *a.g.e.*, s. 266; XII. yüzyıldan XIV. yüzyıla kadar Bosna ve Hum'daki toprak kazanımları için Bkz.: Ek - 9.
[57] Nada Klaić, *a.g.e.*, s. 255; Mustafa Imamović, *Boşnakların...*, s. 70; I. Tvrtko döneminde ülkenin sınırları için Bkz.: EK - 8.
[58] Noel Malcolm, *a.g.e.*, s. 53.
[59] Mustafa Imamović, *Boşnakların...*, s. 72.
[60] Osman Karatay, *a.g.m.*, s. 162.

I. Tvrtko döneminde önemli olaylar arasında Osmanlıların bölgeye akınlar düzenlemeye başlaması ve diğer Balkan unsurları gibi Bosnalıların da Türklerle tanışmaya başlaması yer almaktadır. Bosna topraklarına ilk Türk akınlarının 1386 yılında gerçekleştirildiği kayıtlara geçirilmiştir.[61]

1.2. Bosnalılar ile Osmanlının İlk Temasları

1353 yılında Çimpe Kalesi'nin Osmanlıya geçişi ile birlikte Osmanlı Avrupa'da ilk toprak kazanımını gerçekleştirmiştir. Ancak Çimpe Kalesi sadece bir toprak kazanımı olarak değil aynı zamanda Avrupa'ya yapılacak seferler için de bir üs olarak önem arz etmektedir. 1354 yılında Gelibolu, 1357 yılında ise Tekirdağ, Çorlu, Malkara ve Lüleburgaz alınmıştır. Balkanlarda Osmanlının ilerlemesine yönelik önemli merkezlerden biri, belki de en önemlisi, Edirne kentidir. Bu genişleme politikalarını gerçeğe dönüştürmek için önemli bir merkez olan Edirne başkent olarak seçilmiş ve Rumeli Beylerbeyliğinin de merkezi olmuştur.[62] Ancak Edirne'nin fetih tarihi ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Bu farklı görüşler 1361 ile 1371 tarihleri arasında farklı dönemleri işaret etmektedir. En sağlıklı değerlendirme *Halil İnalcık*'ın "Edirne'nin Fethi" adlı makalesinde yapılmış ve yine bu makalede belirtildiği üzere Edirne, 1361 tarihinde Osmanlı topraklarına katılmıştır.[63] Edirne'nin fethedilmesiyle Balkanlardaki ilerleyiş hız kazanmıştır. 1363 yılında Felipe ve Gümülcine'nin de alınmasıyla[64] Bizans'ın Bulgar ve Sırplarla olan kara bağlantısı kesilmiştir.

Bu gelişmelerin ardından bölgede güçlenmek için fırsat kollayan, sınırlarını Kuzey'e, Doğu'ya ve Batı'daki Adriyatik kıyılarına kadar genişletmeyi hedefleyen Sırplar, güneyde de gücünü kaybeden Bizans'ın topraklarına göz dikmişlerdir. Bu amaçlarını gerçekleştirmelerine engel olabilecek bir başka güç olan Türkler, güneyde Doğu Roma ile ittifak kurarak ve hızla yeni topraklar alarak Sırplar için tehlike oluşturacak duruma gelmişlerdir. Bu ittifak karşısında Sırplar Macarlarla ittifak

[61] Mustafa Imamović, *Boşnakların...*, s. 73.
[62] Aytekin Gezici, *Dünyaya Hükmeden Türk Devletleri*, Tutku Yay., 2013, s. 265.
[63] Halil İnalcık, "Edirne'nin Fethi", *Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, 1965, s. 137-159.
[64] Aytekin Gezici, *a.g.e.*, s. 265.

kurmuşlardır. Bu ittifaka daha sonra Eflak, Bosna ve Bulgar güçleri de eklenmiştir.[65] Kurdukları bu yeni ittifaktan güç alan Sırp Kral Vukašin ve Despot Uglješa Türkleri bölgeden atmak için Meriç Nehri'nin yakınlarına kadar gelmişlerdir. Sırplar ile Türkler arasındaki ilk büyük savaş olarak bilinen Sırpsındığı Savaşı[66] 1364 yılında gerçekleşmiş ve Osmanlıların galibiyeti ile sonuçlanmıştır.[67] Bu savaşın sonuçlarının Balkanlar üzerinden büyük etkileri olmuştur. Bu etkilerden en önemlisi ise, Balkan devletleri üzerindeki Macar baskısının azalmış olmasıdır. Bunun yanı sıra, Osmanlıların bu zaferi Balkanlarda daha hızlı ilerlemelerinin de önünü açmıştır.

Sırpsındığı Savaşı'nın yaralarını sarmak için Sırplar 1371 yılında yine Osmanlıların üzerine yürümüşler, Çirmen olarak bilinen bu muharebede Osmanlılar Sırplarla birlikte onların müttefiklerini de bozguna uğratmışlardır.[68] Sırplar geniş bölgelere yayılan Osmanlı'ya karşı tek başlarına mücadele edemeyeceklerini anlamışlar ve bu doğrultuda, yeni ittifaklar oluşturmak için Bosnalı, Hırvat ve Arnavut yöneticiler ile görüşerek Osmanlı'ya karşı ortak bir direnç oluşturma çabasına girmişlerdir.

1381 yılında, günümüzde Paraćin olarak bilinen bölge yakınlarındaki Dubravnica Nehri'nin kıyısındaki Petrus kalesine yapılan Türk akını neticesinde Osmanlı ve Sırp Knezliği karşı karşıya gelmiştir.[69] Lazar Hrebeljanović'in komuta ettiği Sırp güçleri Osmanlı akınını püskürtmeyi başarmıştır.

Bu yenilginin ardından Osmanlı'nın Balkanlarda ilerlemesi bir müddet yavaşlamıştır. 1387 yılına gelindiğinde, Toplica Nehri'nin vadisindeki Pokuplja yakınlarında Pločnik Muharebesi (Türkçede telaffuzu "Ploçnik" şeklindedir, ancak "Ploşnik" olarak bilinir) meydana gelmiştir.[70] Pločnik Savaşı'nı *Bakir Tanović, "Osmanlılara karşı bu ilk direnişe Boşnaklar da katılmıştır. 1387'deki Pločnik*

[65] Aytekin Gezici, *a.g.e.*, s. 175.
[66] Haldun Eroğlu, "Osmanlı-Sırp İlişkileri (1347-1521)", *OTAM*, 41, Bahar 2017, s. 86.
[67] Aşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, Çev.: Kemal Yavuz, M. A. Yekta Saraç, Yayına Haz.: Hayati Develi, Samih Rifat, K Kitaplığı, İstanbul, s. 117.
[68] Halil İnalcık, "Türkler ve Balkanlar", *BAL-TAM; Türklük Bilgisi III*, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Prizren 2005, s. 27.
[69] Sima M. Ćirković, *The Serbs*, Blackwell Pub., 2004, s. 83
[70] Vjekoslav Klaić, *Povjest Hrvata II; Od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća, Svezak Drugi, Dio Prvi, (1301-1409)*, Tisak i Naklada Knjižare Lav. Hartmana, Zagreb 1900, s. 251.

Savaşı'nda Sırplar ve Boşnakların birleşik güçleri tarafından Osmanlılar büyük bir yenilgiye uğratıldı ve oradan (Osmanlıların) sadece beşte biri sağ çıkabildi."[71] şeklinde bildirmektedir.

1387 yılında Balkanları ilgilendiren diğer gelişmeler arasında Macar tahtı için yaşanan taht kavgaları neticesinde Sigismund'un galip gelmesi ve Macar tahtına çıkması bulunmaktadır.[72]

Bu dönemde Bosna kralı olarak iktidarda olan I. Tvrtko gerek diğer bölge liderleri ile gerekse Lazar ile kurduğu diplomatik ilişkiler sonucunda giderek güçlenmiştir. Ayrıca Osmanlı'ya karşı elde edilen zaferler bu bölgedeki yöneticilerin ve halkın morallerini de yükseltmiştir. I. Tvrtko, Osmanlı'ya karşı elde edilen zaferlere rağmen tehlikenin farkındadır. Üstelik Sırp Prensi Lazar da Türk egemenliği altına girmektense komşu ülkelerle Türklere karşı müttefik bir cephe oluşturma fikrini benimsemiştir.[73] Bu nedenle, hem Tvrtko hem de Lazar Türklere karşı durabilecek bir güç oluşturma düşüncesinde birleşmişlerdir. 1388 yılında Osmanlılar Bosna'nın içlerine kadar girmeye başlamıştır. Bileća olarak bilinen yerde karşı karşıya gelmişlerdir. *Mavro Orbin* Türklerin ve Bosnalıların arasında gerçekleşen Bileća Savaşı'nı şu şekilde anlatıyor:

> *"Tvrtko zamanında, Türk komutan Şahin Bosna'ya on sekiz bin askerle girdi. Vlatko Vuković ve Radić Sanković gibi Tvrtko'nun komutan ve voyvodalarının savunduğu memleketi yakıp yıkmaya başladılar. İlk kez Rudina'da karşı karşıya geldiler. Daha sonra Bileća'da sayıları yaklaşık 7.000'i bulan Bosnalılar küçük kayıplar yaşarken, Türk gücü kırıldı, mağlup oldu ve dağıldı. Bu yenilgi Türklere, gelecekte daha dikkatli olmalarını ve bu Krallığı ya da Kral Tvrtko'ya tabi başka bir ülkeyi o kadar kolay ele geçiremeyeceklerini öğretti".*[74]

---

[71] Bakir Tanović, "Pad Bosanske Srednjovjekovne Države 1463. - Doba Fetha - Osvajanje Bosne", *Zbornik Radova; Bosanska Srednjovjekovna Država i Suvremenost*, Fakultet političkih nauka u Sarajevu, Dom štampe, Sarajevo 1996, s.134.
[72] Mustafa Imamović, *Boşnakların...*, s. 79.
[73] Noel Malcolm, *a.g.e.*, s. 55.
[74] Mavro Orbini, *a.g.e.*, s. 422.

Orbini'yi onaylar nitelikte Hammer, bu olayı şöyle anlatıyor: "*Bosna'da dolaşmakta olan yirmi bin Osmanlı üzerine iki müttefik milletin askerleri hücûm ile, o derecede mağlûp ettiler ki, aralarından ancak beşbini umûmî kıtâlden kurtulabildi.*"[75]

Bileća Savaşı'nda Tvrtko'nun voyvodası Vlatko Vuković[76] Türklere karşı büyük bir başarı göstermiş ve bir kahraman olarak anılmaya başlamıştır.[77] Bosnalılar da Türklere karşı almış oldukları bu galibiyet ile diğer bölge unsurlarının dikkati çekmeye başlamışlardır. Pločnik ve Bileća'da kazanılan bu zaferler Sırp Knezliği'ni, Branković Devleti'ni ve Bosna Krallığı'nı Osmanlıların üzerine gitme konusunda cesaretlendirmiştir.

Osmanlı'ya karşı ittifak oluşturan bölge hükümdarları Osmanlı üzerine yürüme konusunda kararlıydılar. Sırp Knezliği'nin ordusuna Lazar Hrebeljanović önderlik ederken Kosova ve Üsküp'ü yönetimi altından tutan damadı Vuk Branković de bu seferde ona katılmıştır. Bu ittifakın içerisinde yer alan Bosna Krallığı'nın yöneticisi I. Tvrtko, Bileća kahramanı Vlatko Vuković'i Bosna ordusuna önderlik etmesi için görevlendirmiştir.[78] Bu ittifak güçleri ile Osmanlı ordusu 1389 yılında karşı karşıya gelmiştir. Hammer'e göre "*Sırbistan, Bosna, Hersek, Arnavudluk prenslerinin hisse-i musîbelerinden (sevablı hisselerinden) meydana gelen müttefikler ordusuna nisbetle Osmanlı askerinin miktarı pek az idi.*"[79] Buna rağmen Bosna, Sırp vd. müttefikler için durum oldukça vahimdir. Tvrtko ilk andan itibaren tehlikenin ne kadar büyük olduğunun farkındadır. Bu sebeple en kıymetli voyvodası olan Vlatko Vuković'i ordusuyla beraber göndermiştir.[80] Bu karşılaşmada Sırplar ve ittifak kuvvetleri ağır bir yenilgiye uğramışlardır.[81] I. Kosova Muharebesi'ni Osmanlılar

---

[75] Joseph V. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, 1. Kitap, I. Cilt, Çev.: Mehmed Ata, Vecdi Bürün vd., Yay. Haz.: Mümin Çevik, Erol Kılıç, Üçdal Neşriyat ve Sabah Yay., İstanbul 1993, s. 181.

[76] Vlatko Vuković, Hum Bölgesindeki Hranić ve Kosača soylu ailelerinin lideri olan Vuk Kosača'nın iki oğlundan biriydi. Vuk Kosača'nın 1359 yılındaki ölümün ardından yerine oğlu Vlatko Vuković geçti. (Ante Ivanković, *Podrijetlo hrvatskih rodova vrličkog područja*, Matica hrvatska, Vrlika 2003, s. 83.)

[77] Bakir Tanović, *a.g.m.*, s. 134.

[78] Boris Nilević, "Bosanske Države", (Red. İbrahim Tepić) *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Bosanski kulturni centar, Sarajevo 1998, s. 67.

[79] Joseph V. Hammer, *Büyük…, 1. Kitap, I. Cilt,* s. 186.

[80] Vladimir Ćorović, Historija Bosne, Prva Knjiga, Slovo, Beograd 1940, s. 327.

[81] Serap Toprak, *XIX. Yüzyılda Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri ve Avrupalı Devletlerin Balkanlar Politikası*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2011, s.71.

kazanmış olmasına rağmen "*üçüncü Osmanlı padişahı olan Sultan Murad Hüdâvendigâr, Haçlılara karşı kazandığı Kosova Meydan Muharebesi'nden sonra savaş alanını gezerken Miloş Obiliç adındaki yaralı bir Sırp askeri tarafından zehirli bir hançerle vurularak şehid edilmiştir."*[82]

Muharebeden hemen sonra Türkler Kosova ve Sırbistan'ı bırakıp kendi sınırlarına çekilmişlerdir. Kral Tvrtko buna güvenerek birkaç hafta sonra Floransa ve Trogir'e başarısı ile övünerek galibiyetini konu alan mektuplar yollamıştır. [83] Trogir'e yollanan mektuba çalışmanın ikinci bölümünde yer verilmektedir. Bu savaşın ertesinde Osmanlılar için Sırbistan'ın kuzey kısımlarına giden yol açılmıştır. Öte yandan Neretva vadisine kadar giren Osmanlı güçleri Vlatko Vuković tarafından durdurulmuştur.

Tvrtko'nun egemenliğinin son yıllarında Bosna Devleti en ihtişamlı dönemlerini yaşamakta buna paralel olarak da Bosnalı soylu aileler de hem siyasi hem de ekonomik olarak gelişmekte ve güç kazanmaktaydılar. Ancak bu ilerlemenin ilerleyen dönemlerde devlete faydasından ziyade zararının dokunacağı görülecektir. I. Tvrtko'nun dönemi ile ilgili en iyi değerlendirmelerden birisini Mustafa Imamović şu şekilde yapmıştır: *"Tvrtko'nun 1391 yılındaki ölümü, Bosna Devleti'nin yükseliş devrinin sonu ve devletin sonunun başlangıcıdır."*[84]

1.3. Kral Stjepan Dabiša Dönemi

I. Kosova Savaşı'dan iki yıl sonra, 1391 yılında Kral I. Tvrtko Kotromanić öldü.[85] Tvrtko'nun iktidarlık döneminde soylulara gereken değeri vermesi, Bosna Banlığı'nı Bosna Krallığına dönüştürmesi ve güçlü bir devlet teşkil etmesinden dolayı Bosnalı ileri gelen soylu ailelerin saygısını ve güvenini kazanmıştır. Bu güven dolaylı yollardan Kotromanić hanedanlığını da etkilemiştir. Zira Bosnalı asiller Kotromanić hanedanlığından yeni bir kralın tahta çıkmasını desteklemişlerdir. I. Tvrtko'nun biri meşru ikisi evlilik dışı üç oğlu bulunmaktadır. Meşru oğlu Stjepan II. Tvrtko idi.

---

[82] Ahmet Efe, *Nasıl Öldürüldüler?,* Alperen Yay., Ankara 2008, s. 109.
[83] Vladimir Ćorović, *a.g.e,* s. 328.
[84] Mustafa Imamović, *Boşnakların…,* s. 77.
[85] August Kovačec (Gla. Ured.), *a.g.e.*, s. 1030.

Evlilik dışı çocukları ise, Stjepan Ostoja ve Vuk Grubačević Banić idi. Ancak Bosnalı soylular ne meşru ne de evlilik dışı çocuklarını tahta çıkarmamışlardır. Üstelik Kotromanić hanedanlığından gelen, Bosnalı soyluların arzusu ve seçimiyle Stjepan Dabiša'yı tahta çıkarmışlardır.[86] Stjepan Dabiša'nın, Kotromanić ailesinin kurucusu sayılan I. Stjepan'ın torunu olduğu bilinmektedir. Fakat I. Stjepan'ın çocukları olan Knez Ninoslav Kotromanić,'in mi, II. Stjepan'ın mı yoksa Vladislav'ın mı çocuğu olduğuna dair tarihe kesin kayıtlar düşülmemesinden yahut bu kayıtlara henüz ulaşılmamasından dolayı fikir ayrılıkları mevcuttur. Bir grup tarihçi, Dabiša'nın, Knez Ninoslav Kotromanić'ın[87] evlilik dışı çocuğu olduğunu iddia etmekte[88] diğer bir grup ise Knez Vladislav'ın evlilik dışı çocuğu olduğunu kabul etmektedir. Buna karşın, Dabiša'nın Knez Ninoslav'ın oğlu olduğu iddiası diğerine nazaran daha zayıftır. Zira Ninoslav 1315 yılından önce vefat etmişken Dabiša'nın, I. Tvrtko'dan, yani 1338 yahut 1339 yılından önce doğmuş olamayacağını biliyoruz. Yine de her iki düşünceyi de dikkate aldığımızda Dabiša, ya I. Tvrtko'nun (baba aynı, anne ayrı) kardeşi ya da Ninoslav'dan gelen akrabalık bağı sebebiyle kuzenidir.[89] I. Tvrtko'nun 1391 yılındaki ölümünün ardından tahta çıkan Dabiša, 1395 yılındaki ölümüne kadar dört yıl gibi kısa bir süre Macar Kralı Sigismund'un vasalı[90] olarak hükümdarlık yapmış ve Dalmaçya ile Hırvatistan gibi büyük toprakları kaybetmiştir.[91]

Bosna'da bu taht değişiklikleri yaşanırken Osmanlılarda da 1389 yılında babası I. Murad'ın I. Kosova Savaşı'nda şehit düşmesinin ardından tahta I. Bayezid geçmiştir.[92] Kosova Savaşı'nda Lazar Hrebeljanović'in idam edilmesinden sonra Knez'in oğlu Stefan Lazarević ile anlaşma sağlanmıştır. Bu anlaşmanın sonrasında Macar baskısına direnen Stefan Lazarević Osmanlılara sadık kalmış ve zaman zaman

---

[86] Krunoslav Draganović, vd., *Poviest Hrvatskih Zemalja Bosne i Hercegovine; Od najstarijih vremena do godine 1463*., Prva knjiga, Hrvatsko kulturno družtvo Napredak, Sarajevo 1942, s. 350.
[87] Knez Ninoslav Kotromanić yahut Miroslav Kotromanić, 1232-1253 yılları arasında Bosna Banlığı'nın yöneticisi olan Matej Ninoslav ile karıştırılmamalıdır. Zira Knez Ninoslav Kotromanić, Stjepan I Kotromanić'in oğullarından olup 1288 yılında Jajce'de doğmuş ve 1314 yılında da vefat etmiş bir Bosna prensidir.
[88] Krunoslav Draganović, vd., *a.g.e.*, s. 350.
[89] Dominik Mandić, *Bosna i Hercegovina; Povjesno-kritička istraživanja, Svezak 1, Državna i Vjerska pripadnost Sredovječne Bosne I Hercegovine*, II. izdanje, ZIRAL (Zajednica izdanja Ranjeni labud), 1978, s. 287-288.
[90] August Kovačec (Gla. Ured.) *a.g.e.*, s. 942.
[91] Mustafa Imamović, *Boşnakların...*, s. 89.
[92] Halil İnalcık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)*, İSAM, İstanbul 2010, s. 111.

onlarla birlikte seferlere katılmıştır. Fakat Lazar'ın damadı Vuk Branković halen zengin topraklarını terk etmeye yanaşmamaktadır. Paşa Yiğit Bey, 1391'de Üsküp'ü almayı başararak buranın ileride Bosna üzerine yapılacak akınlarda bir üs olması için ilk adımı atmıştır.[93] Ayrıca Bayezid, Balkanlarda olası yeni bir Hristiyan ittifakını önlemek için Vidin ve Eflak'la birlikte Bosna yörelerine de akıncı birlikleri göndermiş[94] ve kendisi de 1389-1390 yıllarında Anadolu'ya geçmiştir.

I. Kosova Savaşı'nın ardından Macarlar, Eflak ve Tuna civarında Osmanlı gücünü kırmak için çeşitli yollar aramaya başlamışlardır. Bu amaç doğrultusunda Eflak voyvodası ve Bulgar kralı ile anlaşarak Bulgaristan üzerindeki Osmanlı hâkimiyetine son vermeyi amaçlamışlardır. Tuna'yı aşarak Bulgaristan'a girmişlerdir. Bu kalkışma özellikle Bulgar Krallığı için vahim sonuçlara sebep olmuştur. O zamana kadar halen Bulgar kralının elinde bulunan Tırnova, Niğbolu, Silistre ve Vidin Osmanlıların eline geçmiş, Bulgar Krallığı ortadan kaldırılmış ve Bulgar Kralı Şişman Osmanlı vasalı olarak Niğbolu'ya geçmiştir.[95] Bu gelişmelerin ardından bu kez Osmanlılar Tuna'yı geçerek Eflak'a ulaşmışlardır. Eflak'ta Macarların destekledikleri prensin karşısına kendi destekledikleri bir prens çıkarmışlardır. Eflak'ta, biri Macar Kralı Sigismund destekli diğeri ise Osmanlı destekli olan iki prensin arasındaki mücadele sayesinde Osmanlılar ve Macarlar 1396 yılındaki Niğbolu Savaşı'na kadar karşı karşıya gelmemişlerdir.[96]

Kral Dabiša, 1395 yılının Eylül ayında hayatını kaybetmiştir.[97] Kral Dabiša'nın ardından Macar Kralı Sigismund zaten vasal olarak kendine bağlı olan Bosna topraklarını krallığına katmayı istemiştir. Zira Dabiša kendi sağlığında Bosna tahtının varisi olarak Sigismund'u göstermiştir. Fakat Hrvoje Vukčić Hrvatinić, Pavao (Pavle) Radinović, Sandalj Hranić ve Juraj Radivojević gibi asilzadeler buna karşı çıkıp Jelena Gruba'yı Bosna kraliçesi olarak seçmişlerdir.[98] Kral Dabiša'nın ölümünün ardından, Hum bölgesindeki Nikolić ailesinden gelen eşi Jelena Gruba Bosna kraliçesi

[93] Halil İnalcık, *Kuruluş*…, s. 112.
[94] Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s. 126.
[95] Halil İnalcık, *Kuruluş*…, s. 114.
[96] Metin Kunt, Hüseyin G. Yurdaydın, Ayla Ödekan, *Türkiye Tarihi II; Osmanlı Devleti (1300-1600)*, (1. Baskı), Cem Yay., İstanbul 1988, s. 51.
[97] August Kovačec (Gla. Ured.), *a.g.e.*, s. 942.
[98] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 458.

olarak 1395 yılında tahta çıkmıştır.[99] Sigismund bu gelişmeden rahatsız olsa da, büyük düşmanı Türklere karşı olan mücadelesinin yanı sıra bir başka cephe açmak istememesinden dolayı Bosna'nın üzerine yürümeyi ertelemiştir. Buna ek olarak, bu dönemde özellikle Hrvoje Vukčić gibi soyluların devlettin idaresindeki siyasi güçleri ve faliyetleri artmaya devam etmiştir. Bu güç değişimleri özellikle Jelena Gruba'nın tahta çıkartılması, ardından kraliçenin tahttan indirilip yerine Kral Ostoja'nın çıkartılması ve Ostoja'nın tahtan indirilmesi gibi birçok olayda daha net anlaşılacaktır.

1.4. Kral Ostoja'nın I. Döneminde Bosna ve Bosnalı Soylular

Sigismund farklı yollarla da Osmanlılara karşı olan mücadelesini sürdürmüştür. Bu bağlamda, Balkanlar'da henüz Osmanlıların yönetimine geçmemiş Bosna gibi devletlere yardımlarda bulunarak Osmanlıları meşgul edecek bir başka cephe oluşturmayı amaçlamışlardır. Sigismund, Bulgaristan üzerine yaptığı seferde başarısız olunca Eflak ve Bosna gibi bölgelerdeki yöneticileri Osmanlı'ya karşı desteklemenin, Osmanlıların gücünü kırmakta yetersiz kalacağının farkına varmıştır. Bu amaç doğrultusunda papa haçlı seferi ilan etmiş, Sigismund önderliğindeki Haçlılar Tuna'yı geçerek Niğbolu'ya varmışlardır. 1396 yılında Osmanlılara karşı toplanan çok sayıda Fransız ve Macar savaşçı ile Osmanlı güçleri Niğbolu'da karşı karşıya gelmişlerdir.[100] Avrupa'nın dört bir yanından toplanan Haçlı Ordusu yaklaşık 60.000 kişiden oluşmaktadır.[101] Ancak I. Bayezid hızlı davranarak Rumeli ve Anadolu'daki güçlerini hızlı bir şekilde toplamış ve Haçlı ordusunu bozguna uğratmıştır. 1396 yılındaki bu savaş neticesinde Osmanlıların Balkanlardaki ilerleyişinin gücü ve hızı daha da artmıştır. Akıncıların Arnavutluk, Eflak ve Bosna üzerine akınları eskiye nazaran daha güçlü ve daha sık gerçekleşmeye başlamıştır.[102]

Niğbolu Savaşı'nda alınan ağır yenilgi sonucu Macarlar hem Türkler karşında güç kaybederek geri çekilmiş hem de Bosna'ya yapacakları askeri müdahaleyi

---

[99] Marjan Drmač, "Veliki knez bosanski Radoje i dilema oko njegovog stećka", *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu (Historija, Historija umjetnosti, Arheologija)*, Knjiga 2., Sarajevo 2012, s. 204.
[100] Colin McEvedy, *Ortaçağ Tarihi Atlası*, (Çev: Ayşen Anadol), Sabancı Üniversitesi Yay., İstanbul 2004, s. 90.
[101] Mustafa Imamović, *Boşnakların*..., s. 80.
[102] Metin Kunt, vd., *a.g.e.*, s. 52.

erterlemek zorunda kalmışlardır.[103] Bu gecikme Bosnalı yöneticilerin bir parça nefes almasını sağlasa da, kendi içlerinde farklı siyasi çekişmeler ile birlikte bir yandan Türk, diğer yandan Macar tehdidi ile karşı karşıya kalmışlardır. Bunun yanı sıra, Bosnalı soylu aileler bölgenin değişken siyasi iklimini fırsat bilerek giderek güçlenmekte ve Bosna idaresinde iktidarı tayin etme yetkilerini kazanmışlardır. Kral Ostoja döneminde Türkler ile olan ilişkileri çözümleyebilmek için Bosna'nın içinde bulunduğu politik ve idari durumu anlamamız gerekmektedir. Bu amaçla Ostaja'nın kim olduğu, tahta çıkışı ve bu süreçte ona destek olan Bosnalı soylu ailelerin kimler olduğuna dair birkaç açıklama yapmak yerinde olacaktır.

Kral Ostoja, Kotromanić ailesine mensuptur. Büyük ihtimalle Vladislav'ın soyundan gelmektedir. 1398 yılında Jelena Gruba'dan sonra voyvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić ve diğer Bosnalı soylu ailelerin desteği alarak tahta çıkarılmıştır.[104] 1398 yılında yani Ostoja'nın iktidarının henüz başında ilk icraatlarından biri, bir şekilde diğer soylularla aynı seviyeye gelmek için devlet yönetiminde bir takım siyasi atılımlar amaçlayan Radivojević ve Nikolić[105] ailelerinin ayaklanmalarını bastırmak olmuştur. Dahası, iktidarının ilk yıllarında Napolili Ladislaus'u Macar tahtı için Sigismund'a karşı verdiği mücadelede desteklemiştir.

Kral Ostaja ile birlikte Ladislaus'a destek veren bir diğer yönetici, büyük Bosnalı voyvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić'tir. Kral Dabiša'nın ölümü ardından Bosna topraklarında Hrvatinić, Radenović ve Kosača gibi soylu aileler, Jelena Gruba'nın Sigismund tehdidine karşı tahta çıkarılması, daha sonra tahttan indirilip yerine Ostoja'nın tahta çıkarılması gibi iktidarı tayin edebilecek nitelikte bir güce sahip olmuşlardır. Bunun yanı sıra kendi devletleri dışında kalan bölgelerde de kurdukları

---

[103] Noel Malcolm, *a.g.e.*, s. 56.
[104] August Kovačec (Gla. Ured.), *a.g.e.*, s. 715.
[105] Nikolić ailesi Hum (Hersek) Bölgesinde Popovo Polje'de Bosnalı soylu bir ailedir. Kral Dabiša'nın eşi Jelena Gruba, Nikolić ailesine mensuptur. Aile yine Hum (Hersek) Bölgesinde etkin olan Kosača ailesinin altında bir statüde yer almaktadır. Jelena'nın tahttan indirilmesinden sonra Nikolić ailesi ayaklanmıştır. Bunun neticesinde Ostoja iktidara gelince ilk önce bu ayaklanma ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Ayrıca Bosnalı diğer soylu aileler, Nikolićlerin Jelena'nın Kraliçe unvanını kullanarak Hum Bölgesinde güçlenmeye çalıştıklarını fark etmişlerdir. Bunun neticesinde bu soylu aileler Bosna ve Hum Bölgesinde kurmuş oldukları kendi tekellerindeki idari sistemin değişmesini ve elde etmiş oldukları gücü paylaşmayı istemediklerinden dolayı, kendi destekleri ile iktidara gelen Jelena'yı tahttan indirdiler. (John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 459.)

iyi ilişkiler sayesinde belli seviyede bir güç elde etmişlerdir. Bu soylu ailelerin içinde en önde gelen Hrvatinićlerdir.

Hrvatinić ailesinin yöneticisi olan voyvoda Hrvoje Vukčić, bahsi geçen dönemde Bosna siyasetinde ve idaresinde önemli bir figürdür. Hem kendi devleti bünyesinde hem de komşu devletler ile kurduğu iyi ilişkiler neticesinde büyük bir güce sahip olmuştur. Hrvoje'nin devlet işlerinde bu denli söz sahibi olması I. Tvrtko dönemine kadar uzanmaktadır. Tvrtko'nun son dönemlerinde devletin gelişmesiyle Bosnalı soylu ailelerinde beraberinde güçlendiğinden bahsedilmiştir. Hrvoje de bu dönemde soylular arasında en büyük güce sahip olan liderdir. Hatta I. Tvrtko 1380 yılında Hrvoje'ye "Büyük Bosna Voyvodası" unvanı dahi vermiştir.[106] Hrvoje, Sana Nehri kıyısında yer alan Ključ, Hlivno, Kotor ve Varoš'u kontrolü altında tutmuştur. Daha sonra I. Tvrtko tarafından kendisine Lašva županlığı da hediye olarak verilmiştir.[107]

Bu gücü elde etmesinde Macar Kralı Sigismund'a karşı Napolili Ladislaus'a destek vermesi, Križevci Kurultayı'nda (27 Şubat 1397) Stjepan II. Lacković'in Sigismund tarafından öldürülmesinin[108] arıdından Bosna ve Hırvatistan'daki soylu ailelerin Sigismund'a karşı ayaklanmasında onlara öncülük etmesi gibi siyasi olaylar da etken olmuştur. Bunların dışında, Ostoja ve Hrvoje Vukčić'in iyi ilişkilerinin temelinde her ikisinin de Bosna kilisesi'ne olan yakınlığı yatmaktadır. Bu yakınlığın bir göstergesi olarak Ostoja ve Hrvoje, Dubrovnik'te gerçekleştirilen köle satışında ekseriyetle Bosnalıların, Bosna kilisesine mensup kişilerin köle olarak satıldıklarını haber almışlar (o dönemdeki anlaşmalar gereğince Katolik öğretiye mensup kişilerin

[106] Mustafa Imamović, *Boşnakların...*, s. 78.
[107] Gös. yer.; Hrvatinićler ve diğer soylu ailelerin yönettiği topraklar için Bkz.: EK - 11.
[108] Tarihte Kanlı Križevci Kurultayı olarak da geçer. Niğbolu yenilgisi ardından Sigismund, Hırvatistan'ın Prigorje Bölgesindeki Križevci kasabasında bir kurultay topladı. Sigismund muhaliflerine herhangi bir kişisel intikamda bulunmayacağına ve onlara zarar vermeyeceğine dair garanti belgesi verdi (Saluus Conductus). Ancak Sigismund taht için rakibi olan Napolili Ladislaus'un destekçisi ve 1371-1385 yılları arasında Hırvatistan banı, 1372-1386 yılları arasında Erdel voyvodası, 1387-1392 yılları arasında Macar Kontu olarak görev yapan Stjepan II. Lacković'i ve beraberindekileri Türklere karşı olan mücadelede ihanet ettikleri gerekçesiyle öldürttü. Bu gelişmenin ardından Hırvatistan ve Bosna'daki soylular Sigismund'a karşı ayaklandılar. (John V.A. Fine., *a.g.e.,* s. 458.)

köle olarak satılması yasaklanmıştır) hem Hrvoje hem de Kral Ostoja, Bosna kilisesi ile yakın bağlarının olmasından dolayı[109] bu satıştan oldukça rahatsız olmuşlardır.

Bosna'da hem merkezi bölgelerde hem de soyluların idaresinde olan merkeze uzak olan bölgelerde insan ticareti, yöneticiler tarafından ayıp ve kabul edilemez olarak görülmüştür. Bu ticaret ile genellikle Dubrovnikli tüccarlar uğraşırken Bosna kilisesi mensuplarını sık sık yakalayıp satışa çıkartmaktaydılar.[110]

Bunun yanı sıra, feodal dönemde ortaya çıkan Bosna Banlığı'ndan 1400 yılına kadar olan dönemde Macar kralları ve papalık, Bosnalı idarecilere Bosna kilisesi mensupları üzerinde baskı kurmalarını hatta onları ortadan kaldırmalarına yönelik taleplerde bulunmuşlardır. Bosnalı idarecilerden Katolik olanlar zaman zaman bu baskıları uygulamışlar ve sonuç almışlardır. Dinini değiştirmek istemeyen Bosna kilisesi mensupları katledilmiştir. Ancak Ostoja ve Hrvoje gibi Bosna kilisesine mensup kişiler idareye geçince Macar ve papa baskıların sonuç bulması bir yana Bosna kilisesi mensuplarının direnci artmıştır. Aslında Bosna kilisesinin bu yükselişi yine I. Tvrtko döneminde başlamıştır.[111] Muhtemelen Bosna kilisesinin itibar kazanması ve yayılmasında, dönemin yöneticisi olan Tvrtko'nun Haçlılara karşı mücadelesi de etkili olmuştur. Katolik kilisesinin desteği ile Bosna'ya saldıran Haçlı Ordusu'nun I. Tvrtko tarafından bozguna uğratılması, Bosna kilisesinin Katolik kilisesine karşı bölgede itibar kazanmasına fayda sağlamıştır. Elbette bunun yanı sıra Macarların Türklere karşı verdikleri mücadelelerden yenik ayrılmaları neticesinde güç kaybetmeleri de bu direncin ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır. Nitekim uzun yıllardır bölge idarecilerini kendi vasalları olarak kullanan Macarlar, eski güçleri kaybettikleri için bölge yöneticileri de onlara karşı gelebilme şansı bulmuşlardır. Ancak Hrvoje her ne kadar Bosna kilisesi mensubu olsa da, Katolik kilisesi ve Katolik krallarla iyi ilişkiler kurmaktan da uzak durmamıştır.

Bosna ve Hum bölgesinde uzun süredir vuku bulmayan bir birlik rüzgârı eserken işler Macar Kralı Sigismund için bu dönemde pek parlak değildir. 1401 yılında bir grup Macar asilzade tarafından Sigismund yakalanıp Buda'da hapsedilmiştir.

---

[109] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 459.
[110] Mustafa Imamović, *Boşnakların*..., s. 76.
[111] Mustafa Imamović, *Boşnakların*..., s. 77.

Araya Nicholas Garai ve Celjeli Herman gibi Macaristan için önde gelen şahsiyetlerin girmesiyle Sigismund serbest bırakılmıştır. Bu alıkonulmayı hazmedemeyen Sigismund güçlü bir ordu toplayabilmek için Bohemia'ya gitmiştir. Fakat bu aceleyle alınmış karar neticesinde Macaristan'ı ve Macaristan'a bağlı bölgeleri çeşitli karışıklıklar içinde bırakmıştır.[112] İktidarsızlığı fırsat bilen rakipleri bu fırsatı değerlendirmek için harekete geçmiştir. 1386-1414 yılları arasında Napoli Kralı Ladislaus, Kutsal İmparatorluk tahtı için Sigismund'un en büyük rakiplerindendir. Lüksemburg Hanedanlığından olan Kutsal Roma İmparatoru IV. Karl 1378 yılında hayatını kaybetmiştir. Bu dönemde oğlu Sigismund 1387 yılından beri Macaristan ve Hrvatistan'ın kralı idi. Hem bu bölgelerde hükümdarlığını korumak hem de papa tarafından taç giymek istemektedir. Ancak bu hedefine 1433 yılına kadar ulaşamayacaktır.[113]

Ladislaus, 1401 yılında Papa IX. Boniface'nin desteğini kazanmayı başarmıştır.[114] Bu gelişme karşısında Ladislaus'un destekçileri, Sigismund'un topraklarına saldırması ve buraları alması konusunda onu cesaretlendirmişlerdir. Nihayet Ladislaus harekete geçmiştir. Sigismund'un Bohemia'da kendine destek aradığı dönemde Ladislaus Zadar'a kadar ulaşmış ve bu toprakları kendine bağladığını duyurmuştur.[115] Başta Hrvoje olmak üzere Ladislaus'un destekçileri onu Sigismund'un üzerine gitme konusunda cesaretlendirmeye devam etmektedir. Birçok asilzade (muhtemelen papanın desteğinden sonra) Sigismund'a karşı Ladislaus'u desteklemişlerdir. Ancak yine de Sigismund, Krbavalı Kurjakovićler, Požegalı Berislavićler, Zrin ve Blagaj prensleri gibi birkaç Hrvat ve Slav prensin sadakatlerini muhafaza etmeyi başarmıştır.[116]

Sigismund'un tamamen güçsüz kaldığına ikna olmayan Ladislaus üzerine gitmeye cesaret edememiştir. Bu çekingen tavrı birçok taraftarını olumsuz etkilenmiştir. Hrvoje'yi Split dükü olarak görevlendirdikten sonra Napoli'ye geri dönmüştür.[117] Her ne kadar Hrvoje bu gelişmelerden kârlı çıkmış olsa da, onun ve

---

[112] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 460.
[113] https://www.britannica.com/biography/Sigismund-Holy-Roman-emperor (Erişim Tarihi: 26.12.2018).
[114] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 460.
[115] Mustafa Imamović, *Boşnakların*..., s. 82.
[116] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 460.
[117] Mustafa Imamović, *Boşnakların*..., s. 82.

Ladislaus'un diğer destekçilerinin Ladislaus'a bağlılığı azalmıştır. Bu sebeple birçok asilzade Sigismund ile barış yaparak onun tarafına geçmeye başlamıştır. Sigismund'un kendi tarafına geçen asilzadeleri bağışlayacağını bildirmesi üzerine 1403 ile 1404 yılları arasında bölgedeki birçok ileri gelen yönetici Sigismund'u desteklediklerini duyurmuştur. Muhtemelen taraf değiştirmelerinde Ladislaus'a destek veren Papa IX. Boniface'nin 1 Ekim 1404[118] yılında hayatını kaybetmiş olması da etkilemiştir.

Bu sırada Dubrovnik şehri Sigismund'u tanımakla birlikte, Bosnalı Hrvoje ve Ostoja ile de iyi ilişkiler kurmaya çalışmaktadır. Daha önce Bosnalı idareciler ile Dubrovnikliler arasında köle satışı sebebiyle ortaya çıkan anlaşmazlığa değinmiştik. İki taraf arasındaki bir diğer huzursuzluk kaynağı ise, Dubrovnikli tüccarların bölgedeki soylu ailelerden, özellikle Hum bölgesinin büyük çoğunu kontrol eden Sandalj Hranić'in yönettiği Kosača ailesinden şikâyetçi olmalarıdır. Şikâyetlerin sebebi, Bosnalı soyluların yeni gümrük girişleri kurması ve bu gümrüklerden alınan vergilerin artırılmasıdır. Bu sebeple Dubrovnikli tüccarların kârları oldukça azalmıştır. Bunun dışında tüccarlar, Bosna ve Hum'daki bazı yerel çetelerin kervanlarına saldırdığını ve bölgedeki Bosnalı yöneticilerin bu saldırıları engellemek için herhangi bir şey yapmadıklarından da şikâyetçiydiler.[119] Diğer taraftan Bosnalı idareciler de Dubrovniklilerin bazı Bosnalı kaçaklara kapılarını açtığından ve onları geri iade etmemelerinden dolayı rahatsızdılar.

Bu bölümde Kosača ailesinin yöneticisi Sandalj Hranić'e değinmemiz faydalı olacaktır. Sandalj Hranić, büyük voyvoda Vlatko Vuković'in oğlu ve Kosača ailesinin ondan sonraki yöneticisidir. Bu ailenin toprakları Piva Nehri'nden Ustiprača bölgesine kadar uzanmış, Foča kentini, Drina ve Goražde župalığını içermiştir.[120] Kosača ailesi bu dönemde Hrvatinićlerden sonra ikinci güçlü ailedir. Hum bölgesinde geniş bir etki alanları bulunmakta ve Dubrovnik meselelerinde gümrük kontrolü açısından önemli rol oynamaktadırlar. Ancak Dubrovnik ile olan meseleler sadece gümrük işleri ile ilgili değildir. Özellikle Bosna tahtı için başarısız bir suikast girişimine karıştığı düşünülen Bosna kraliyet ailesi üyesi Paul (Pavle) Radišić, Bosna'dan Dubrovnik'e kaçmıştır.

---

[118] https://w2.vatican.va/content/vatican/en/holy-father/bonifacio-ix.html (Erişim tarihi: 26.11.2018).
[119] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 460-461.
[120] Mustafa Imamović, *Boşnakların...*, s. 78.

Bunun üzerine Ostoja, Dubrovnik'e bir mektup yazarak Paul'un şehirden atılmasını ve ayrıca Sigismund yerine kendi egemenliğinin tanınmasını istemiştir. Bunun üzerine Dubrovnikliler, Bosnalı soylulardan arabulucu olarak yardım etmelerini talep etmişlerdir. Bu soylulardan birisi de Hrvoje idi. Hrvoje de bu aradaki anlaşmazlığın sonlanmasını istemiştir. Ancak Kral Ostoja herhangi bir anlaşmayı kabul etmemiş ve 1403 yılının Temmuz ayının ortalarında Dubrovnik'e saldırmıştır.[121] Aynı yılın Eylül ayında karşılıklı elçiler ile anlaşma yolları aranmıştır. Bu barış inşa etme girişimlerine başta Hrvoje olmak üzere Bosnalı soylular ve Bosna kilisesi yöneticileri de katılmıştır. Fakat tüm girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır.[122]

Kral Ostoja, kendisini tahta çıkaran soyluların devlet üzerinde söz sahibi olmalarını ve devletin idaresiyle ilgili konularda kendisine baskı yapmalarına izin vermemek adına bağımsız bir yönetici gibi davranmaya başlamıştır. Elbette oldukça güçlenmiş olan Bosnalı soylular tarafından bu girişimleri hoş karşılanmamıştır. Dubrovnik ile olan anlaşmazlıklarda Ostoja'nın Bosnalı soyluların fikirlerine değer vermemesi ve onların barış için olan çabalarını anlamsız kılması iplerin gerilmesine neden olmuştur. Bunun dışında Dubrovnik üzerine yapılan saldırı esnasında Dubrovnik'e sığınan Pavle Klešić'in[123], Glamoč ve Duvno lortlarının topraklarının Ostoja ordusu tarafından ele geçirilmesi Hrvoje'nin Kral Ostoja'dan uzaklaşmasına sebep olmuştur. Muhtemelen Ostoja'nın ele geçirdiği bu topraklar, Hrvoje'nin vasallarına ait olan dolayısıyla onun yönetimi altında bulunan topraklardır.[124]

Öte yandan Kral Ostoja tarafında da farklı rahatsızlıklar vuku bulmuştur. Hrvoje, gereğinden fazla güçlenmiş ve Bosna'nın gerçek yöneticisi olarak muamele görmektedir.[125] Ostoja, Hrvoje'nin Dubrovnikliler ile kurduğu ilişkilerin sağlamlaşması ve ileride Sigismund'un da himayesine girerek kendisine karşı bir birlik kurulmasından endişelenmiştir. Bu esnada Sigismund, Ladislaus'un Napoli'ye

---

[121] Esad Kurtović, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*, Institut za istoriju, Sarajevo 2009, s. 119.
[122] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 461.
[123] Tufik Burnazović, "Bosanski srednjevjekovni pravni izvori za međunarodno pravo", (Red: Omer Ibrahimagić) *Bosanska srednjovjekovna država i suvremenost: zbornik radova*, Fakultet političkih nauka u Sarajevu, 1996. s. 28. s. 61.
[124] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 461.
[125] Mustafa Imamović, *Boşnakların...*, s. 82.

dönmesiyle bölgedeki asilzadelerin yeniden sadakatini kazanmış ve giderek güçlenmiştir. Bir dönem Ostoja ve Hrvoje'nin ortak düşmanı olan Sigismund, yeni dönemde her ikisi için de yeni bir ittifak kapısı olmuştur. Üstelik Sigismund, Buda'yı, Višegrad'ı, Macaristan'daki Estergon'u geri alınmıştır. Yakın zamanda Bosna ile ilgili konularda yeniden söz sahibi olabilecek konuma gelecektir. Ayrıca Ladislaus Napoli'ye geri dönmüş ve Ladislaus'a olan destek Sigismund tarafına geçmiştir. Kral Ostoja giderek güçlenen Sigismund'un tarafına geçmek ve kendisine karşı yapılabilecek ittifakı önlemek için önce davranmaya karar vermiş ve Sigismund ile görüşmüştür. Kısa bir süre sonra Sigismun'un vasalı olmayı kabul etmiştir.[126] Bu teslimiyet Bosnalı soylular tarafından pek hoş karşılanmamıştır. 1404 yılının Ocak ayında toplanan bir kurultayda, aralarında Bosna kilisesinin en üst makamı olan *Did'*inde[127] bulunduğu bir heyet tarafından Kral Ostoja, Klešić'i affetmesi yönünde ikna edilmeye çalışılmıştır. Heyet Ostoja'dan Klešić'i affetmesini ve alınan topraklarının geri verilmesini talep etmiştir. [128] Ostoja bu talebi geri çevirmemiş ve kabul etmiştir. Bu gelişme Bosna kilisesinin Ostoja'ya üzerindeki yaptırım gücünü de göstermektedir.

Mart ayında düzenlenen bir başka kurultayda Kral Ostoja ve Hrvoje arasında buzlar erimiş gibi gözükmektedir. Dubrovnik meselesinde Ostoja barış yapmaya da ikna olmuştur. Muhtemelen bu dönemde Hrvoje, Sigismund'un güçlendiğinin farkında idi ve kendisine bu ittifakta bir yer bulmaya çalışıyordu. Ancak Dubrovnikliler Ostoja'nın kabul etmeyeceği yeni bir talepte bulunmuşlardır. Dubrovnikliler Kral Ostoja'dan yakıp yıktıkları yerleri tekrar inşa etmesini istemişlerdir. Ostoja bu isteği geri çevirmiştir. Bunun neticesinde Sandalj Hranić ve Pavle Radenović tarafından desteklenen Hrvoje, bu talebi kabul etmesi konusunda Ostoja'ya baskı yapmaya başlamıştır. İpler tekrar gerilmiştir. Ostoja, kendisine destek olması için Venedik'e bir elçi göndermiştir. Dalmaçya'yı elinde tutan Hrvoje'ye ve Dubrovnik şehrine göre Venedik ciddi bir tehlike oluşturmaktadır. Ostoja'nın kurmaya çalıştığı bu yeni ittifak

---

[126] Esad Kurtović, *a.g.e.*, s. 122; John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 461.

[127] Did (Djed veya Ded) kelimesi sözlükte: "1. Bosna kilisesinin başkanı, 2. Dede" anlamlarında kullanılır (Şakir Bayhan, *a.g.e.*, s. 198). Bunun yanı sıra *djed* Bosna kilisesinde *gost* "misafir" ve starac "yaşlı" ile hiyerarşinin en üstünde yer alan kişilerdir (Kadir Albayrak, *Bogomilizm ve Bosna Kilisesi*, Emre Yay., İstanbul, 2005, s. 251).

[128] Anto Babić, *Iz istorije srednjovjekovne Bosne*, Svjetlost, Sarajevo 1972, s. 281.

Hrvoje ve Dubrovnik'in rahatsız olmasına neden olmuştur.[129] Sandalj Hranić ailesinin desteğini de alan Hrvoje bu dönemde Ostoja ile olan bağlarını tamamen koparmıştır. 1404 yılının Mayıs ayında Bosnalı asilzadeler tarafından bir konsey toplanmıştır. Bu konseyde alınan karar neticesinde Kral Ostoja tahtan indirilip yerine II. Tvrtko getirilmiştir.[130] Bu gelişmeden sonra Ostoja'ya Sigismund'a sığınmıştır. Bu tarihten sonra Bosna tahtı için II. Tvrtko ve onu destekleyen Bosnalı soylular ile Ostoja ve destekçisi Sigismund arasında bir mücadele başlamıştır.

1.5. II. Stjepan Tvrtko'nun I. Döneminde Bosna ve Hum

Son dönemlerde Bosna ve Hum idaresinde söz sahibi olan Bosnalı soylu aileler bu kez II. Tvrtko'yu seçerek tahta çıkarmışlardır.[131] *John A. V. Fine*'a göre II. Tvrtko'nun tahta çıkartılması şu şekilde gerçekleştirilmiştir: "*Kısa bir süre sonra, Nisan ya da Mayıs 1404'ün sonlarında Bosnalı soylular, Ostoja'yı tahtan indirip yerine I. Tvrko'nun gayri meşru oğlu olan II. Tvrtko'yu tahta çıkarmak için bir konsey topladılar. Onun taht için seçilmesinin ardında Sandalj ailesinin de desteğini alan Hrvoje vardı. İlk başta Tvrtko açık bir şekilde Hrvoje'nin kuklasıydı. Aslında, saltanatının başında Hrvoje'ye bağlı olan Sana vilayetinde ikamet etmekteydi. 1405 yılının bahar ayında II. Tvrko, Bosna'nın en zengin maden şehri olan Srebrenica'yı Hrvoje'ye verdi.*"[132] Srebrenica yer altı kaynaklarının zenginliğinden dolayı önemli bir maden kasabası idi. Bu cömert hediye elbette siyasi bir hamle niteliğindedir. Bosna ve Hum bölgesindeki en güçlü iki ailenin liderleri Hrvoje ve Sandalj Hranić arasındaki ittifak baki kaldığı müddetçe II. Tvrtko'nun bağımsız bir kral olarak hareket etme şansı bulunmamaktaydı. Ayrıca Tvrtko kendisinden önceki Kral Ostoja'nın bu ittifakın çıkarlarına hizmet etmeyen kararlar alması neticesinde, bir anlamıyla bağımsız bir idareci olmaya çalışması sonucunda nasıl tahtan indirildiğinin ve yerine kendisinin çıkartıldığını da bilmektedir. Bu sebeple kendisini destekleyen soylulara bunun gibi kıymetli hediyeler vermekten çekinmemektedir.

---

[129] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 462.
[130] Mustafa Imamović, *Boşnakların*..., s. 83; John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 463.
[131] Esad Kurtović (2009), *a.g.e.*, s. 127.
[132] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 463.

Ostoja'nın iktidardan düşmesinin ardından kendisini destekleyen az sayıda Bosnalı soylu da ağır yaptırımlara maruz kalmıştır. Bunlardan biri olan Radič Sanković, Ostoja tarafından yıllardır korunmaktadır. Ancak Ostoja'dan sonra korumasız kalmıştır. Bunu fırsata çeviren Sandalj Hranić, Radič'in topraklarını işgal etmiştir. O zamandan sonra Hum bölgesinin büyük bir bölümü Kosača ailesine geçmiş ve Sandalj Hranić "Büyük Voyvoda" olarak anılmaya başlanmıştır.[133] Muhtemelen Sandalj Hranić'in II. Tvrtko'yu destekleme sebeplerinden biri de, Radič'e olan Ostoja desteğinin ortadan kalkması ile ilgilidir.

Ostoja'nın tahtan indirilip yerine II. Tvrtko'nun getirildiği, Dubrovniklilerle olan temasların yoğunlaştığı, Sigismund'un bölgedeki etkinliğinin arttığı bu dönemlerde Türklerin etkisi bölgede pek görülmemektedir. Zira Ankara Savaşı'nda I. Bayezid esir düşmesinden sonra ortaya çıkan taht kavları neticesinde 1402 yılında başlayan Fetret Devri, Türklerin bu bölgedeki etkinliğini geçici bir süre ertelemiştir.[134]

1404 yılın Mayıs ayında tahtan indirilen ve Macarlara sığınan Ostoja, elinden alınan tahtına yeniden çıkmak için çalışmalara başlamıştır. Hemen bir ay sonra Macar ordularıyla Bosna'ya girmiştir.[135] Ordunun bir kolu Usora kalesininin yönetimini alırken diğer bir kol da Bosna Krallığı'nın ikametgâhı konumundaki Bobovac'a saldırmıştır.[136] Bosnalı soylulardan gelen karşılık sonucunda Macar ordusu daha fazla ilerleyememiş ve Bobovac'ta kalmıştır. Sigismund'un vasalı olarak Ostoja buraya yerleştirilmiştir. Bu sırada Bosna tahtı için bir yanda II. Tvrtko bir yanda da Ostoja mücadele vermiştir. Bosnalı soylular II. Tvrtko'yu desteklemiş, Sigismund ve az sayıdaki soylu aileler ise Ostoja'nın yanında yer almıştır.[137]

II. Tvrtko'nun iktidarı döneminde Ostoja'nın ardında Macar desteği ile Bobovac'ta bulunması hem Tvrtko'yu hem de onu destekleyenleri rahatsız etmekteydi. Ostoja ve Macarlar geri kalan Bosna ve Hum toprakları için her daim bir tehlike arz etmekteydiler. Bunun yanı sıra Hrvoje ve II. Tvrtko halen Ladislaus'u desteklemektedir. Bu iki cephe arasındaki anlaşmazlık 1409 yılına kadar devam

[133] Esad Kurtović, *a.g.e.*, s. 135.
[134] Mustafa Imamović, *Boşnakların...*, s. 81.
[135] Noel Malcolm, *a.g.e.*, s. 56.
[136] Esad Kurtović, *a.g.e.*, s. 161.
[137] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 463.

etmiştir. Bu süre zarfında Macarlar hemen hemen her yıl Bosna üzerine saldırılar düzenlemekte, hem Bosna kralının hem de soyluların topraklarını taciz etmektedir. Ağustos 1405 yılında Macarlar Bihać'a bir saldırı düzenlemişlerdir.[138] Hrvoje bu saldırıyı püskürtmeyi başarmış ve Macar kuvvetleri Una yakınlarındaki Krupa'ya çekilmiştir.

Macar Kralı Sigismund bu dönemde sadece Bosna bölgesinde etkin değildir. Kendi topraklarında ve Hrvatistan'da da kendi tarafında olan sadık destekçilerine ödüller vererek onları güçlendirmiştir. 1405 yılında sadık destekçilerinden olan II. Herman'ın kızı ile evlenmiş ve Hermana geniş topraklar hediye etmiştir.[139] Bu evliliğin ertesinde Herman'ı Hırvatistan, Dalmaçya ve Slavonya banı olarak görevlendirmiştir. Bu bölgelerin güvenliğini Herman'a bırakarak yine Bosna üzerine saldırılar yapmaya başlamıştır. *John V. A. Fine*'a göre bu saldırılar şu şekilde gerçekleşmiştir: "*Ağustos 1405'te Macarlar, Bosna'nın kuzeyinde Bihać'a saldırdı. Hrvoje onlara karşı koyarak kenti geri almayı başarırken, Macarlar kuvvetlerini Una'daki Krupa'ya çekmişlerdi. 1406'da Drina Nehri boyunca bir Macar saldırısı başlatıldı ve Srebrnica'yı ele geçirdiler. Ancak daha sonra Hrvoje tarafından şehir tekrar geri alındı. 1407'de Macarlar, Hrvoje'ye bağlı Donji Kraji'ye baskın düzenlediler ve Bosna Nehri'nin vadisi boyunca baskın yaptılar. Kalıcı fetihler yapmamış gibi görünseler de, Macarlar büyük bir yıkım yapıp çok fazla ganimet elde ettiler. Böylece, Tvrtko için durum giderek kötüleşmeye başladı. 1407 yılında Sigismund, Hrvoje'nin kayınbiraderi Ivaniš Nelipčić'i ele geçirdi.*"[140] Macarlar Tvrtko'dan ziyade kendilerine karşı durabilecek asıl gücün Hrvoje olduğunu bilmektedir. Bu sebeple gerek taciz saldırıları gerekse çevresindeki müttefiklerini ele geçirerek onun gücünü kırmayı hedeflemişlerdir.

Sigismund Orta Avrupa'daki mücadelelerinin yanı sıra zaman zaman Bosna üzerine de seferler düzenlemiştir. Bu saldırıların amacı hem Bosnalı heretiklerin gücünü kırmak hem de bölgede güçlenen Hrvoje'yi zayıflatmaktır. 1408 yılında Sigismund büyük bir Haçlı ordusu göndermiştir.[141] Bu sefer sonucunda Bosnalılar ağır

[138] Vjekoslav Klaić, *Poviest Bosne*…, s. 231.
[139] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 464.
[140] Gös. yer.
[141] Osman Karatay, *a.g.m.*, s. 163.

bir mağlubiyet yaşamıştır. Bu mağlubiyet, Bosnalı soyluların arasında anlaşmazlıkların çıkmasına ve bir grup soylunun Sigismund'un egemenliğini kabul etmesini sağlamıştır.[142] Sigismund'u tanımayan birçok soylu aile mensubunu ise kılıçtan geçirilmiştir.[143]

Hrvoje ile birlikte savaşan soyluların büyük bir kısmı Sigismund'un egemenliğini tanımıştır. Hrvoje, ihtiyacı olduğu zaman Ladislaus'tan gerekli yardımı da görememiştir. Artık Sigismund'un karşısında durmak yerine yanında yer almanın faydalı olacağını düşünmektedir. Buna ek olarak, olası bir Hrvoje-Sigismund ittifakından Sigismund da kârlı çıkabileceği ortadadır. Zira topraklarının sınırında bulunan Dalmaçya'nın Venedik kontrolüne bırakılması işine gelmemektedir. Öte yandan Hrvoje'yi kendi safına çekip, Hrvoje'ye ait olan topraklardaki kişilerin kendini tanımasını sağlayabileceğini de düşünmektedir. Bu denli çıkarların söz konusu olduğu bir anlaşmanın sağlanması çok zor değildir. Sigismund'un yegâne şartı Hrvoje'nin kontrolündeki toprakların Ladislaus'a değil, kendine bağlılık göstermesidir. Hrvoje de Dalmaçya'nın kendisinde kalması şartıyla Sigismund'un tarafına geçmiştir.[144] Bu yeni ittifak Bosna ve Hum bölgesindeki dengeleri tamamen değiştirmiştir. Hrvoje artık saltanatın onurlu bir asilzadesi ve yeni kurulan "Ejder Düzeni"nin (*Bhs. Zmajev red*; *İng. The Order of the Dragon*)[145] bir üyesidir. Katolik inancını heretiklerden korumayı amaç edinmiş bir oluşumun Hrvoje gibi Bosna kilisesi mensubu birini aralarına almaları oldukça ilginçtir. Bu konu ile ilgili olarak herhangi bir tarihi kayıt karşımıza çıkmamasına rağmen gerek Hrvoje'nin o dönemde bölgedeki hâkimiyeti gerekse mensubu olduğu inanç, Sigismund için onun önemini artırmıştır. Bu gelişmeler

[142] Mustafa Imamović, *Boşnakların*..., s. 83.
[143] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 465.
[144] Gös. yer.
[145] Bu düzen, 1408 yılının Aralık ayında Sigismund tarafından kuruldu. Amacı, Macar Krallığı'nı (yani Sigismund'u) yerli ve yabancı düşmanlardan ve Katolik Kilisesi'ni putperestlerden ve heretikten savunmaktı. Düzen Macarların yanı sıra yabancıları da içermekteydi. Stefan Lazarević Sırbistan'ın Ortodoks yöneticilerini ve Eflak Prensleri de Düzenin üyeleri arasındadır. Ayrıca ilerleyen dönemlerde, III. Vlad Tepeş'in "Vlad III Dracula" babası II. Vlad Dracul'un da bu düzenin bir üyesi olduğu, III. Vlad Tepeş'e de "Dracula" (Ejderin oğlu) adının verilmesinde bu sebeple olduğu ileri sürülmektedir. (John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 465; G. Nandriş "A Philological Analysis of 'Dracula' and Rumanian Place-Names and Masculine Personal Names in -a/-ea" *The Slavonic and East European Review*, Vol. 37, No. 89 (Jun., 1959), the Modern Humanities Research Association and University College London, School of Slavonic and East European Studies, s. 373).

ışığında, Sigismund'un Hrvoje'nin etkinliğini kullanarak zaman içinde Bosna'daki heretikleri Katolik inanca yöneltmeyi planladığı varsayımında bulunulabilir.

Hrvoje'nin, Sigismund'un safına geçmesine Ladislaus'un tepkisi gecikmemiştir. 1409 yılının Haziran ayında Napoli kralı daha önceden Hrvoje'ye bıraktığı Dalmaçya bölgesini Venediklilere satmaya karar vermiştir. Bu gelişme elbette Hrvoje tarafından hoş karşılanmamıştır. Kendi yönetiminde olan büyük bir arazi elinden alınacak ve Venedik'e verilecektir. Bu dönemdeki arazi meselesini ve Ostoja ile II. Tvrtko arasındaki mücadeleyi Hammer şu şekilde aktarmaktadır: "*Venedik ahidnâmesi tasdik olunur olunmaz Bosna tâcı için birbiriyle çekişmekte olan iki prens, yâni Tuvarko (Thwarko) ve Ostoyo -ikisi de bir Osmanlı ordusunun yardımına nâil olmak için- Süleymân'a kendiliklerinden külliyetli meblâğ arzettiler. Süleymân, beğlerin takdîm etmekte oldukları on bin dukayı kabûl ile berâber aralarında çekişme mevzûu olan arâzîyi bir ucundan bir ucuna kadar tahrîb etmekten de vazgeçmedi*."[146]

1409 yılının sonuna kadar II. Tvrtko, kendisine olan desteğin hızla azalmasına rağmen, "kral" olarak anılmaya devam etmiştir. Yılın sonunda Ostoja Bosna kralı olarak geri döndüğünde onun tekrar tahta çıkması, daha önce onu tahtan indiren soylular tarafından dahi kabul edilmiştir.[147] Bu tarihten 1414 yılına kadar II. Tvrtko ile ilgili herhangi bir veriye ulaşılamamaktadır. Muhtemelen bu zamanı Radenović ailesine ait topraklarda saklanarak[148] yahut başka bir bölgede sürgünde geçirmiştir.[149]

1.6. Kral Ostoja'nın II. Döneminde Bosna ve Hum

Değişen siyasi iklimin bir getirisi olarak 1409 yılında Ostoja bir kez daha tahta çıkmıştır. Ancak ikinci kez tahta çıktığı bu dönemdeki iktidarı ilkine nazaran daha zayıftır. Zira Bosna ve Hum bölgelerinin kontrolu Bosnalı soylu ailelerin elindedir ve bu aileler onu tahtan indirdikleri döneme göre daha da güçlenmişlerdir. Hrvoje, Ladislaus'u terk edip Sigismund ile ittifak kurmuş ve Sigismund tarafından

[146] Joseph von Hammer, *Büyük…*, 1. Kitap, II. Cilt, s. 394.
[147] Mustafa Imamović, *Boşnakların*..., s. 84.
[148] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 466.
[149] Noel Malcolm, *a.g.e.*, s. 56.

kurulan Ejder Düzeni adlı teşkilatın bir mensubu olmuştur. Bunun yanı sıra Hum bölgesinin yönetimini elinde bulunduran Kosača ailesinin lideri Sandalj Hranić, topraklarını genişletmiş ve doğu komşuları ile çok önceden beri kurduğu ikili ilişkileri geliştirmiştir. Kral Ostoja'nın Hrvoje ile Sigismund'un ittifakını yıkmaya gücü yetmese de henüz Sigismund'u tanımayan ve Ladislaus'a bağlılık gösteren Sandalj Hranić ve Pavle Radenović gibi diğer soylularla ittifaklar kurabilmiştir. Bu amaçla, başta ezelden beridir destekçisi olan Radivojević ailesi olmak üzere Hrvoje dışındaki soylularla iyi ilişkiler kurmaya özen göstermiştir. Ayrıca Radivojević ailesine, Hrvoje'ye bağlı toprakları vermiştir. Bu gelişme Hrvoje ve Ostoja arasındaki çatışmayı dönülmez bir yola sokan hamledir.

Sigismund başlarda Ostoja ve Hrvoje arasındaki bu çıkar ve iktidar çatışmasını görmezden gelse de ilerleyen zamanlarda Ostoja'nın tavırlarından rahatsız olmuştur. Zira Hrvoje'nin bölgedeki en güçlü karakter olduğunu bilen Sigismund, kendi tarafında olan Hrvoje'yi diğer önde gelen ailelere ve Ostoja'ya karşı koruma kararı almıştır. 1410 yılında Ostoja ve Stepan Lazarević arasındaki anlaşmazlık üzerine Lazarević'e destek vermek için Sigismund ve Hrvoje, Ostoja'nın üzerine yürümüş ve onun Radivojević ailesine bağışladığı toprakları geri almıştır. Daha sonra zengin bir gümrük şehri olan Drijeva'ya kadar ilerlemiştir.[150] Hrvoje ile ittifak halinde bulunan Macar birlikleri, Vranduk, Srebrenik, Usora ve Srebrenica da dâhil olmak üzere bu bölgede birkaç kaleyi ele geçirerek kuzeydoğu Bosna'ya ilerlemişlerdir.[151] Daha sonra müttefikler önemli Visoko kasabasını ele geçirmişlerdir. Müttefikler kuzeydoğu Bosna'da ilerlerken Sandalj Hranić, Drijeva'yı kendisi için ele geçirmek adına bir fırsat yakalamıştır. Bu gelişme üzerine Sigismund, halen Ladislaus'u destekleyen Sandalj Hranić ve Pavle Radenović üzerine gitmeye karar vermiştir.[152] Hrvoje ve Macar ordusuna daha fazla dayanamayan iki soylu 1410 yılının ekim ayında teslim olmak zorunda kalmıştır.

Hrvoje dışındaki soyluların da 1410 yılının sonlarında teslim olmasıyla Ostoja tüm desteğini yitirmiştir. Tekrar Sigismund ile görüşüp eski desteğini

[150] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 466.
[151] Vjekoslav Klaić, *Poviest Bosne...*, s. 242.
[152] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 467.

istemiştir. Karşılık olarak, Soli ve Usora bölgelerinin idaresi Sigismund'a verilmiştir. Bu hediyenin karşılığında Sigismund onu Bosna kralı olarak tanıyacaktır.[153]

Bu sırada bölgedeki en büyük güç Hrvoje ile birleşen Macar ordusu "*1410 yılının başlarında Sigismund, Bosna en zengin gümüş madeni kasabası olan Drina üzerindeki Srebrenica'yı ele geçirdi. Daha sonra, muhtemelen 1411'de, Sigismund Srebrnica'yı sadık vasal olan ve devletinin sınırlarını Drinadan Srebrenica'ya genişleten Stefan Lazarević'e verdi. Türkler tarafından alınana kadar on beşinci yüzyılın geri kalan döneminde Srebrenica Sırp bölgesi olarak kaldı ve Bosnalıların burayı yeniden ele geçirme çabaları Sırplarla çeşitli savaşlara sebep oldu.*"[154]

Hrvoje'nin Sigismund ile kurduğu ittifak diğer Bosnalı soyluları ve elbette Kral Ostoja'yı rahatsız etmektedir. Bu ittifak yüzünden Sandalj, Hrvoje'nin Bosna'nın bağımsızlığı konusunda ödün verdiğini ve Macarlara kuzeyde çok fazla toprak kaybedildiğini düşünmektedir. Sandalj ve Hrvoje arasında uzun süredir karşılıklı çıkar ilişkisi ekseninde gelişen ilişki artık kopma noktasına gelmiştir. Sandalj, Hrvoje'nin yeğeni ile olan evliliğini sonlandırarak kendisiyle akraba ilişkisini de kesmiştir. Hemen ardında Stjepan Lazarević'in dul kız kardeşi Jelena ile evlenerek onunla bir akraba bağı kurmuştur. Bu gelişme Sandalj'ın hem Hrvoje ile kötüleşen ilişkilerini hem de Sırbistan'la daha yakın ilişki kurma arzusunu göstermektedir. Aslında Kosača ile Lazarević ailelerinin ilişkileri yeni değildir. Sandalj'ın selefi olan Vlatko Vuković, Kosovo'da Lazar'ın yanında Bosnalı güçlere öncülük etmiş ve iki aile arasında iyi ilişkilerin temeli atılmıştır.[155]

Bosna ve Hum bölgesinde 1412 yılı sükûnet içinde geçmiştir. Ancak bu sessizlik 1413 yılının baharında, Sigismund'un Hrvoje'yi Türklerle yakınlaşmakla ve kendisine ihanet etmekle suçlamasıyla bozulmuştur. Zira Hrvoje, Sandalj Hranić ve Sırplar Türklere karşı savaşırken Sandalj Hranić'in topraklarına saldırmıştır.[156] Muhtemelen Hrvoje, Türklerle anlaştığı için değil, 1410 yılında Sandalj tarafından

[153] Boris Nilević, "Proces afirmacije srednjovjekovne Bosanske države", (Red: Ibrahim Tepić), *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Bosanski kulturni centar, Sarajevo 1998, s. 76.
[154] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 467.
[155] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 468.
[156] Vjekoslav Klaić, *Poviest Bosne...*, s. 246.

elinden alınan Drijeva'dan dolayı duyduğu öfke nedeniyle Sandalj'a saldırmıştır. Fakat Sigismund bu ince noktayı görmezden gelmektedir. Zira Türklere karşı olan bir birliğin üyelerine karşı yapılan saldırıyı kendine yapılmış gibi görmektedir. Nihayet Sigismund Hrvoje'ye verdiği yetkileri geri almıştır.[157] Bu bağlamda, Brač ve Hvar Adaları gibi Hrvoje'nin kontrolünde olan bölgelerdeki insanları Hrvoje'nin egemenliğini sona erdirmek için kışkırtmıştır.[158] Hrvoje Türklerle olan ilişkisi ile ilgili edindiği bilgilerin asılsız olduğuna dair Sigismund'u ikna etmeye uğraşsa da bu pek işe yaramamıştır. Bunun üzerine Hrvoje tek seçenek olarak suçlandığı eylemi gerçeğe dökmeye karar kılmış ve Türklerle olan ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. İlk olarak Üsküp'teki Osmanlı valisinden paralı asker talebinde bulunmuştur.[159] Bunun dışında Sigismund'a karşı ayakta kalma mücadelesi veren Hrvoje, Türklerden daha fazla yardım istemiştir.

Bu sırada I. Mehmed Osmanlı'nın iç işlerindeki düzeni sağlamış ve tekrar genişleme hedefi için planlar yapmaktadır. Türkler Macarların desteklediği Bosna Kralı Ostoja'ya karşı II. Tvrtko'tu taht için destekleyip 1414 yılında Tvrtko'yu Bosna'nın meşru kralı ilan etmişler ve ona destek olmak için buraya büyük bir akıncı birliği göndermişlerdir.[160] Elbette Hrvoje'den de bu amaçlarına hizmet etmesini istemişlerdir. Kendilerine yeni bir destekçi bulan Türkler, 1414 yılından itibaren Bosna ile daha yakından ilgilenmeye başlamışlardır. Zira onlar da bölgede etkin güç konumunda olan Hrvoje'nin Sigismund'dan koptuğunu ve kendilerinden başka destekçisi kalmadığını fark etmişlerdir. Ayrıca diğer soyluların da Macarların desteğini alarak daha fazla güçlenmelerini istememektedirler. I. Mehmed kendisine gelen yardım talebini geri çevirmemiş ve 1414 yılında Osmanlılar Bosna'ya girmişlerdir.[161] Macarlara hizmet etmeye başlayan Ostoja ve Sandalj Hranić gibi toprak sahiplerinin topraklarını yağmalayıp onları güçsüzleştirmeye yönelik girişimlere başlamışlardır. Elbette bu gelişmeler destekledikleri II. Tvrtko ve Hrvoje'nin de bölgede etkinliklerinin artmasını sağlayacaktır. Ayrıca bölge

[157] Boris Nilević, *a.g.m.*, s. 76.
[158] Mustafa Imamović, *Boşnakların...*, s. 84.
[159] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 468.
[160] Noel Malcolm, *a.g.e.*, s. 56.
[161] Mustafa Imamović, *Boşnakların...*, s. 85.

sakinlerinin çıkarları bir yana bırakıldığında Türkler, gelecekte ele geçirecekleri bu bölgedeki güçlerin birbiri ile çarpışmasını ve karşılıklı olarak güç kaybetmelerini de hedeflemiş olabilirler.

Halen Bosna kralı olan Ostoja'nın da bölgede az da olsa hükümdarlığı devam etmektedir. Bu gelişme Bosna'da iki başlılığa ve bir kez daha iç çatışmalara neden olmuştur. Türklerin bu hamlesinin hemen ardından Radenović ailesinden II. Tvrtko'ya destek gelmiştir. Zira Ostoja'nın ikinci kez tahta çıkışından sonra ortadan kaybolan II. Tvrtko'nun, onların topraklarında saklandığı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra, Hrvoje'nin de bu dönemde II. Tvrtko'yu Bosna Krallığı için desteklediği düşünülebilir. Bu gelişmelerin neticesinde Sigismund, Bosna üzerindeki hâkimiyetinin ve ona sadık olan derebeylerin gücünün azaldığı hissetmiş ve Bosna üzerine asker göndermiştir.[162] Elbette bu birlikler doğrudan Hrvoje'ye ait bölgelere gönderilmişlerdir. Nitekim Hrvoje hala bölgenin etkin güçlerindendir. Macarların bu hamlesine karşı Türkler de Ostoja'nın topraklarına baskınlar yapmışlardır. Hrvoje, dönemin Üsküp uç beyi İshak Bey'in yardımlarıyla, Doboj'da Lagva yakınlarında gerçekleşen karşılaşmada Macarlara karşı zafer kazanmıştır.[163] Bu zaferin neticesinde Hrvoje, 1411 yılında kaybetmiş olduğu Usora bölgesini tekrar geri almıştır. Macarlara karşı kazanılan bu zaferin bir başka önemi ise, bölgede Macar hâkimiyetinin yerini yavaş yavaş Türk hâkimiyetine bırakmaya başladığıdır. Türklerin gücü hissedilmeye başlayınca muhalifler Hrvoje ile barış yapmak zorunda kalmışlardır. Türklerin desteklediği Hrvoje ile barış yapan Kral Ostoja, Türkler tarafından da kral olarak tanınmıştır. Bu hamle ile hiçbir dönem kalıcı olarak hâkimiyet kuramayan II. Tvrtko yine gözden düşmüştür. Tvrtko'nun gözden düşmesi sadık destekçileri olan Radenovićlerin de huzursuz günler yaşamasına sebep olacaktır. 1415 yılının Ağustos ayında Ostoja ve Sandalj Hranić tarafından Sutjeska'da düzenlenen bir toplantıya aralarında Pavle Radenović'in de bulunduğu soylular davet edilmiştir. Oğlu ile bu toplantıya iştirak eden Pavle öldürülmüş, oğlu Peter esir düşmüştür.[164] Muhtemelen bu cinayet halen Ostoja'ya karşı II. Tvrtko'yu destekledikleri için gerçekleştirilmiştir. Bu gelişmenin ardından Pavle'nin bir diğer oğlu ve artık Radenović ailesinin yönetici olan

[162] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 468.
[163] Mustafa Imamović, *Historija*…, s. 74; John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 468.
[164] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 469; Vjekoslav Klaić, *Poviest Bosne*..., s. 253-254.

Radoslav, babasının cinayetinin intikamını almak ve daha önce Radič Sanković'in başına gelen kadere uğramamak için Ostoja ve Sandalj Hranić'e karşı harekete geçmiştir. Radoslav, bir şekilde Ostoja ve Sandalj'ın elinden kurtulmayı başaran kardeşi Peter ile birleşmiştir. Bunun yanı sıra, beklenmedik bir Türk birliğin desteğini de almışlardır. Bu kurulan güç ile önce kaybettikleri toprakları almışlar daha sonra da Sandalj Hranić'in topraklarına saldırmaya başlamışlardır.[165]

1415 yılında yaşanan bu son gelişmelerde Hrvoje etkisiz kalmıştır. Zira senelerdir bölgede ciddi bir siyasi ve askeri güç olan Hrvoje artık ömrünü tamamlamış ve 1416 yılında hayata gözlerini yummuştur.[166] Hrvoje'nin ölümü ardından özelde Hrvatinić ailesinde genelde de Bosna bölgesinde bir yönetim boşluğu oluşmuştur. Kendisinden sonra ailenin başına geçen oğlu, yıllardır Hrvoje'nin kurduğu düzeni devam ettirebilecek kabiliyette değildir. Kısa süre sonra ailenin başına Hrvoje'nin küçük kardeşi Juraj Vojsalić Hrvatinić geçmiştir. Juraj, Hrvoje kadar Bosna'nın iç işlerinde etkili olmasa da aileyi ayakta tutmayı başarmıştır. Yine de, aile büyük toprak kayıplarına uğramıştır. Omig ve Krajina gibi bölgeler Hrvoje'nin kayınbiraderi Ivanić Nelipčić tarafından ele geçirilmiş, Hrvoje'nin ölümünün hemen ardından Ostoja, Hrvoje'nin dul eşiyle evlenmek için kendi eşini boşamıştır. Ostoja, Bosna Krallığı'nın Bobovac'tan sonraki başkenti olan Jajce de dâhil olmak üzere önemli toprakları almıştır. Hrvoje'nin yokluğunu hem kral hem de diğer soylular kendi çıkarları için kullanmışlardır. Bunun yanı sıra, Bosna'daki hâkimiyeti azalan Sigismund, Hrvoje'ye ait olan Korčula, Brač ve Hvar'ı ele geçirmiş ve buraları kendine bağlamıştır.[167]

Hrvoje'nin ölümü ile paylaşılan toprakları Türkleri harekete geçirmiştir. Özellikle Kral Ostoja'nın gereğinden fazla güçlenmesini ve Sigismund'un Dalmaçya kıyılarını ele geçirmesini onaylamamışlardır. Bu sebeple ilk önce Bosna'nın yönetiminde olan Ostoja'nın gücünü azaltmayı hedeflemişlerdir. Bu bağlamda, Ostoja'nın siyasi rakipleri olan Sandalj Hranić ve Radoslav Radenović'in de yer aldığı bir toplantı düzenlemişlerdir. Türklerin amacı Sandalj Hranić ve Radoslav Radenović'i barıştırarak[168] onları Ostoja'ya karşı kullanmaktır. Bu amaçla, Kral

[165] Vjekoslav Klaić, *Poviest Bosne...*, s. 254.
[166] Mustafa Imamović, *Boşnakların...*, s. 86; Vjekoslav Klaić, *Poviest Bosne...*, s. 255.
[167] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 470.
[168] Esad Kurtović, *a.g.e.*, s. 217.

Ostoja Pavle Radenović'i öldürmekle suçlanmış ve kendisine karşı bir saldırı kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine Ostoja, her daim kendisine kapılarını açan Radivojević ailesine sığınmıştır. Ostoja, kendisine karşı oynanan bu oyunu bozmak için girişimlere başlamış ve ilişikleri zaten pamuk ipliğine bağlı olan Kosača ailesi ve Radenović ailelerinin arasını açmayı amaçlamıştır. Pavle'nin oğullarını, Sandalj Hranić'in babalarının gerçek katili olduğuna ikna etmeyi başaran Ostoja, Sandalj Hranić üzerine bir harekât başlatmıştır. Türk birlikleri bu kez de Sandalj Hranić'e karşı Ostoja ve Radenović ailesinin oluşturduğu ittifakı desteklemişlerdir. İttifak güçleri, Sandalj'ın topraklarına saldırıp onu deniz kıyısına kadar geri çekilmeye mecbur bırakmışlardır.[169]

Hrvoje gibi Bosna ve Hum bölgesinin tarihindeki çalkantılı bir döneme izini bırakan Kral Ostoja'nın iktidarı 1418 yılındaki ölümüyle[170] sona ermiştir. 1398 yılında ilk tahta çıkışından 1418 yılındaki ölümüne kadar, bazen bölgedeki soylularla birlikte Macarlara karşı mücadele etmiş, bazı dönemlerde de Macarlarla kendi bölgesindeki soyluların karşı gücünü kırmaya yönelik ittifak kurmuştur. Ayrıca bazen Macarlarla Türklere karşı bazen de Türklerle ittifak kurup kendi bölgesindeki soylulara karşı mücadele ederek farklı siyasi hareketler sergilemiştir.

1.7. Kral Stjepan Ostojić Döneminde Bosna ve Hum

Ostoja'nın 1418 yılındaki ölümünün ardından yerine oğlu Stjepan Ostojić geçmiştir.[171] Stjepan'nın iktidarını Kosača ailesi ve Zlatonosovićler desteklemezken kral, sadece Nikolićler gibi küçük soylu ailelerin desteğini almayı başarmıştır. Ostojić de babası gibi soyluların yönetime etkisi ve kendi aralarındaki mücadeleler gibi sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır.[172] Sandalj her ne kadar Stjepan Ostojić'in krallığını tanımasa da 1419 yılında Konavli'nin doğu kısmını Dubrovniklilere satma konusunda kraldan destek görünce aradaki buzlar kısa süreliğine erimiştir. Bu satış sonunda Kral Stjepan Ostojić ve Kosača ailesi ateşkes imzalamışlardır.[173] Ancak

[169] John V. A. Fine, *a.g.e.,* s. 470.
[170] Vjekoslav Klaić, *Poviest Bosne...,* s. 258.
[171] Mustafa Imamović, *Historija*…, s. 75.
[172] Noel Malcolm, *a.g.e.,* s. 57.
[173] John V. A. Fine, *a.g.e.,* s. 471; Esad Kurtović, *a.g.e.,* 221-225.

karşılıklı çıkarlar söz konusu olunca bu iki taraf tekrar karşı karşıya gelmişlerdir. Stjepan Ostojić, Sandalj'ın müttefiği olan Balšićlerin topraklarını ele geçirmeye çalışan Venediklilerle ittifak görüşmelerine başlamış ve bu gelişme zaten gergin olan ilişkileri koparmaya yetmiştir. Sandalj Hranić 1420 yılında Pavlovićlerin ve kralın topraklarına saldırı başlatmakta kararlıdır. Bu esnada II. Tvrtko yine Türklerin desteğini almayı başarmış ve Bosna tahtı için fırsat kollamaktadır. Türkler de II. Tvrtko'nun başa geçirilmesini kendi çıkarları açısından faydalı olacağını düşünmektedir.

Bu arada Sandalj Hranić 1418 yılından beri Türk hakimiyetini tanımış ve onların vasalı olmuştur.[174] Bu gelişmelerin ışığında Sandalj'ın, Türk yardımını alması zor olmamıştır. Sandalj ilk iş olarak Konavli'nin Radenovićlerde olan kısmını ele geçirmeye çalışmıştır. Fakat Radenovićlerin direncini kıramamış ve onlarla barış yapmaya karar vermiştir.[175] Her iki tarafta muhtemelen Bosnalı soyluların kendi aralarındaki çatışmalardan en karlı çıkan tarafın Türkler olduğunu sonunda anlamışlardır. Ayrıca bunu Türkler de gizlememişlerdir. Üstelik Türklerin amacı Bosna'dan olabildiğince çok ganimet elde etmek ve Bosnanın iç çatışmalar neticesinde zayıf düşmesini sağlamaktır.

1420 yılının bahar aylarında Radenovićlerin, Sandalj Hranić'in ve İshak Bey'in katıldığı bir barış toplantısı düzenlenmiştir. Türklerin niyetlerinden oldukça rahatsız olan Radenovićler ve İshak Bey'in arası oldukça gerilmiştir. Bu gerginliğin neticesinde beklenen olmuş ve İshak Bey, Padişah'a sadakat ve saygı göstermediği gerekçesiyle Peter Pavlović Radenović'i öldürmüştür.[176] Bu gelişmenin ardından görüşmeler kesilmiştir. Fakat Sandalj ile Türkler arasındaki ittifak devam etmektedir. Bu yardımla güçlenen Sandalj, Ostoja ve Radenovićlere kaybettiği toprakların çoğunu geri almayı başarmıştır. Sandalj'ın giderek güçlendiği gören Kral Stjepan Ostojić, Sandalj ile barış yapmaya çalıştıysa da Sandalj ve diğer soylular tarafından 1421 (bazı kaynakalara göre 1420)[177] yılında Stjepan Ostojić'i tahtan indirilmiştir.[178] Bu hamle

[174] Esad Kurtović, *a.g.e.*, 217.
[175] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 471.
[176] Mustafa Imamović, *Boşnakların...*, s. 75.
[177] Noel Malcolm, *a.g.e.*, s. 57.
[178] Vjekoslav Klaić, *Poviest Bosne...*, s. 258.

karşısında Stjepan Ostojić, çeşitli ittifaklar kurarak tahta geri dönmek için çalışmalar yapsa da herhangi bir sonuç elde edememiştir. 1422 yılının Nisan ayında vefat etmiş ve büyük ihtimalle Bobovac'daki Kraliyet Türbesi'ne gömülmüştür.[179]

1.8. II. Stjepan Tvrtko'nun II. Döneminde Bosna ve Hum

Stjepan Ostojić'in tahtan indirilmesinin ardından Macarların desteği ile[180] II. Tvrtko 1421 yılında bir kez daha Bosna tahtına çıkmıştır.[181] Fakat bu kez daha güçlü destekçileri ve daha güçsüz rakipleri vardır. Hrvoje'nin ölümünün ardından bölgede soylular arasındaki güç dengesinde öne geçen Sandalj Hranić de bu kez II. Tvrtko'yu desteklemiştir.[182] Radoslav Pavlović Radenović haricindeki diğer soylular bu defa II. Tvrtko'nun tarafına geçmişlerdir. Radenovićler muhtemelen 1422 yılında Stjepan Ostojić'in ölümüne kadar ona desteklerini devam ettirmişlerdir. Bununla birlikte, baskılar neticesinde II. Tvrtko'yu kral olarak tanımak zorunda kalmışlardır.

II. Tvrtko, Visoko'da kendine bir ikametgah inşa ettirmiştir. 1421 yılının Ağustos ayında toplanan bir kurultayda II. Tvrtko resmen taç giymiştir.[183] Bu dönemde ciddi bir muhalefet ile rahatsız edilmeyen II. Tvrtko Bosna bölgesinde yeniden yapılanmaya gitmiştir. Bunun yanı sıra, Türklerin başka bölgelerde yürüttükleri mücadeler neticesinde Bosna bölgesinde ciddi bir baskı oluşturamamışlardır.

Bu sırada Osmanlılarda da bir taht değişikliği gerçekleşmiştir. Fetret Devri'nden sonra devletin ikiye bölünmesini engelleyen I. Mehmed yahut Çelebi Mehmed, 1421 yılının Haziran ayında vefat etmiştir.[184] I. Mehmed'in vefatının ardından yerine II. Murad geçmiş, o da babası gibi belirli bir süre devletin iç meseleleri ile uğraşmıştır.

---

[179] Enver Imamović, "Bosanska Dinastija Kotromanića", (Red: Omer Ibrahimagić) *Bosanska srednjovjekovna država i suvremenost: zbornik radova*, Fakultet političkih nauka u Sarajevu, 1996. s. 28.
[180] Osman Karatay, *a.g.e.*, s. 164.
[181] Mustafa Imamović, *Boşnakların...*, s. 86.; XV. Yüzyılın ilk yarısında Bosna Krallığı'nın sınırları için Bkz.: EK - 10.
[182] Vjekoslav Klaić, *Poviest Bosne...*, s. 258.
[183] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 471.
[184] Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, Yeditepe Yay., (2. Baskı), İstanbul 2012, s. 105.

Bu sakin zamanlar II. Tvrtko'ya bağımsızlığını, iktidarını ve devletin ekonomisini düzeltmek için yeterince zaman kazandırmıştır. Maden ocakları tekrar çalışmaya başlamış, Bosna'daki tüccarların sayısı artmış ve yeni ticari anlaşmalar yapılmıştır. Bu bağlamda Venedikliler ile ticari ilişkileri geliştirmek için 1422 yılında bir ticaret anlaşması imzalanmıştır. Fakat Venedikliler ile olan bu yakınlaşma o esnada Venedikliler ile mücadele halinde olan Türklerin hoşuna gitmemiştir. 1424 yılının baharında Bosna'ya karşı küçük bir Osmanlı birliği harekete geçmiştir.[185] Bunun Bosna'yı fethe gelen büyük bir ordu olmadığı açıktır. Amaç Tvrtko'ya, Venedikliler ile olan ilişkilerini gözden geçirmesi için bir mesaj vermektedir. Bosna bu akını savuşturmakla birlikte mesajı da almıştır. Daha sonra Venedik ile olan ilişkilerini azaltmıştır.

1425 yılında Türklerin Sırplar üzerine düzenlediği bir saldıyı fırsat bilen Tvrtko, Srebrenica gibi önemli maden şehirlerini almak için harekete geçmiştir. Türk akıncıları geri dönünce Sırpların lideri Stefan Lazarević ordusunu Srebrenica'ya göndermiştir.[186] Bosnalıları buradan çıkarmayı başaran Sırplar, Bosna'nın içlerine doğru ilerlemeye devam etmiştir. Türklerle Venedik yüzünden arası bozuk olan II. Tvrtko kendine yeni müttefikler aramaya başlamıştır. Bu amaçla Macarlarla olan ilişkilerini düzeltmeye çalışmıştır. Macarlar ve Bosna arasında yapılan bu ittifak Osmanlıları harekete geçirmiştir. Başta Zlatonosović ailesinin toprakları olmak üzere Usora'ya kadar ilerlemişlerdir.[187] II. Tvrtko teslim olmak zorunda kalmıştır. Osmanlıların üstünlüğünü ve yıllık haraç ödemeyi kabul etmiştir. Tvrtko'nun durumunun düşündüklerinden daha kötü olduğunu anlayan Macarlar, aralarındaki anlaşmanın koşullarını ağırlaştırmaya karar vermişlerdir. Bu karar neticesinde çocuğu bulunmayan Tvrtko'ya, mirasçı olarak Celje Dükü II. Herman'ı seçmesi konusunda baskı yapmışlardır. Bu konudaki dayanakları ise, II. Herman'ın babası olan I. Herman'ın, Stjepan Kotromanić'in kızı Katerina ile evli olmasıdır.[188] Elbette Macarların bu talebi Bosnalı soyluları oldukça rahatsız etmiştir. Macaristan'ın Bosna'da hakimiyet kurma emelleri tekrar ortaya çıkmıştır. 1395 yılında Kral

[185] John V. A. Fine, *a.g.e.,* s. 472.
[186] Noel Malcolm, *a.g.e.,* s. 57.
[187] John V. A. Fine, *a.g.e.,* s. 472.
[188] Vjekoslav Klaić, *Poviest Bosne...,* s. 268.

Dabiša'nın ölümünün ardından Sigismund, miras yoluyla Bosna tahtının kendisine geçmesi talebinde bulunmuştur. Bu dönemde yine benzer bir talep Macarlar tarafından dile getirilmiştir. O zaman Bosnalı soylular nasıl Jelena Gruba'yı Macar baskısına rağmen tahta çıkarmayı başarıp Sigismund'un iktidarını tanımadıysa şimdi yine aynı şekilde Macarların bu taleplerini tanımamışlardır. Zira soylular kendi krallarını kendilerinin seçmesi gerektiğini düşünmektedirler. Böylece, Bosna ve Hum bölgesinin siyasetinde ve iktidarında söz sahibi olmaya devam edeceklerdir. Bunun yanı sıra, Macarlar ile bu kadar yakın ilşkiler kurmanın Türkleri Bosna'ya karşı kışkırtacağından da korkmaktadırlar. Bosnalı soylu aileler bu gelişmeleri önlemek amacıyla eski kavgaları bir kenara bırakıp aralarında ittifak kurmuşlardır. Bu ittifak içerisinde başta Sandalj Hranić olmak üzere, onunla iyi ilişkileri bulunan Zlatonosovićler ve her ne kadar Sandalj ile anlaşamasalar da, Radenovićler de bulunmaktadır. Soylu ailelerin yanı sıra, tahtta hak iddia eden ve kraliyet ailesinden olan Vuk Branić de bu ittifaka destek vermiş ve II. Tvrtko'ya karşı bir cephe oluşturmaya çalışmıştır. Kendisine karşı oluşan cephenin farkına varan II. Tvrtko, Macarlarla anlaşmaya varmış, 1427 yılında kendisinden sonra II. Herman'ın mirascısı olduğunu duyurmuş ve Macar asilzade Garaj'ın kızı Dorothy ile evlenerek akrabalık bağı kurmuştur. Bosnalı soylular bu düğüne katılmayarak krala karşı muhalefetlerini göstermişlerdir.[189]

Tvrtko, Macar desteğine güvenerek kendine karşı oluşturulmuş olan cepheyi yıkmayı planlamaktadır. Bu amaçla, saldırıya soylular arasında zayıf halka olarak gördüğü Sandalj Hranić'e yakınlığı ile bilinen Zlatonosović ailesi ile başlamıştır. Garip bir şekilde, Sandalj bu hamleye tepkisiz kalmıştır. Fakat II. Tvrtko yerine Ostoja'nın oğullarından olan Radivoj Ostojić'i tahta çıkarmayı amaçlayan Radoslav Pavlović, bu amacı doğrultusunda Sandalj Hranić ile ittifak kurmuştur. Ayrıca bu dönemde Radoslav Dubrovnik ile mücadele halindedir. Bu iki farklı cephe sebebiyle II. Tvrtko'yu devirme amaçlarını ertelemek zorunda kalmışlardır.

1427 yılında Sırp topraklarında Đurađ (George) Branković iktidardadır.[190] Uzun zamandan beri Kosača ailesi ile Sırplar arasında iyi ilişkiler kurulmuştur. Hatta Sandalj Hranić, Stefan Lazarević'in kız kardeşi ile evlenmiştir. Đurađ Branković ile

[189] Mustafa Imamović, *Boşnakların...*, s. 86; John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 473.
[190] Vjekoslav Klaić, *Poviest Bosne...*, s. 268.

II. Tvrtko'nun ilişkisi Srebrenica meslesinden dolayı gergindir. Bunun yanı sıra, 1431 yılında Ragusalı tüccarların Srebrenica'ya geçişleri engellediniği için ipler kopma noktasına gelmiştir. 1432 yılında II. Tvrtko ile Đurađ Branković Drina yakınlarındaki Bosna topraklarında karşı karşıya gelmişlerdir. Bu karşılaşmada, Radoslav Sırplara karşı II. Tvrtko'yu desteklemiştir. Çünkü Sırpların Bosna'dan daha fazla toprak almasını istememektedir. Sırpların Bosna'dan alacakları toprakların kendi toprakları olacağının da farkındadır. Dahası, Sandalj ile Sırplar arasında bir ittifak söz konusudur. Bunun üzerine II. Tvrtko ve Radoslav zor durumda kalmışlardır. Macarlardan istedikleri desteği alamamışlar ve Türkler de II. Tvrtko'nun yerine Radivoj Ostojić'i desteklemektedir. Đurađ Branković ve Sandalj Hranić, Tvrtko'nun topraklarını Osmanlılardan satın alıp kendi topraklarına katmayı planlamaktadırlar.[191]

Nihayet 1433 yılının bahar aylarında Đurađ Branković Drina Nehri'nin Bosna tarafına geçmiş ve Zvornik'ten Spreča'ya kadar olan toprakları ele geçirmiştir. Türkler aynı yılın Ağustos ayında tekrar Bosna'ya akınlar düzenlemeye başlamışlardır.[192]

Tvrtko, Radivoj'un varlığının kendisi için tehlikeli olduğunun ve bu tehlikeyi bertaraf etmek için Radoslav'dan herhangi bir destek göremeyeceğinin farkına varmıştır. Bu nedenle 1433 yılının Mart ayında Sandalj Hranić, aynı yılın yaz aylarında da Đurađ Branković ile anlaşma yapmıştır.[193] Bu güçsüzlük ve düşmanlarıyla anlaşması Tvrtko'yu tamamen iktidarsız bırakmıştır. Tek destekçileri Hrvoje'nin halefi olan Juraj Vojsalić ve Radivojević ailesi kalmıştır. Onlar da II. Tvrtko'ya sınırlı destek sağlayabilmektedirler. Ancak ilerleyen günlerde II. Tvrtko'nun kaderi değişmiştir. Öncelikle en büyük rakiplerinden Sandalj Hranić hastalanmış ve devlet işlerinden uzak kalmıştır. Bunun üzerine Sırp Despot Đurađ Branković Bosna'dan çekilip topraklarına dönmeye karar vermiştir. Zira Bosna ve Hum bölgesinde Sandalj Hranić'in desteği olmadan ilerleyebilmesi oldukça zordur. Buna ek olarak, Sigismund'un himayesi altında olan II. Tvrtko'ya yönelik yaptığı saldırılar yüzünden Sigismund ile arasında çıkması muhtemel bir gerginlikten kaçınmak istemektedir.

---

[191] Mustafa Imamović, *Boşnakların*..., s. 87.
[192] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 474.
[193] Esad Kurtović, *a.g.e.*, 325.

Bu dönemde Bosna bölünmüştür. II. Tvrtko, Bosna'nın merkezinini çoğunu elinde tutmaktadır. Kuzey ve kuzeybatıdaki birçok bölge de hala ona bağlıdır. Yine de Radivoj Ostojić hala Sandalj'ın konağında ikamet etmekte ve Radoslav tarafından da desteklenmektedir. Bu durum, Bosna'nın doğusunun ve Hum bölgesinin Tvrtko'ya bağlılık göstermemesi anlamına gelmektedir. Kreševo kasabasının da içinde bulunduğu büyük bir bölge, savaşın ardından Sandalj Hranić'e geçmiştir. Tüm bunların dışında, belki de en önemlisi, Türkler hala Radivoj Ostojić'i taht için desteklemektedirler.

Osmanlılar, 1433 ile 1434 yıllarında Bosna'ya akınlarına devam etmişlerdir. Türklerin Bosna'da bu denli etkin olmaları Macarları "*kuşatılmış vasalları olan Tvrtko'yu kurtarmak için hareket geçmek zorunda bıraktı. 1434'ün ortasında Macar askerleri nihayet Tvrtko'yu desteklemek yahut en azından Tvrtko'nun adına Jajce, Vranduk, Bočac, Hodidjed (Vrhbosna kalesi) ve Komotin'i almak için Bosna'ya girdiler."*[194] 1433 ile 1435 yılları arasında Vrhbosna, orta ve güney Bosna'nın bir kısmı, Macarlar ve Türkler tarafından defalarca fethedilmiştir.[195]

Bu esnada Sandalj Hranić hastalığını yenmiş ve Bosna siyasetindeki etkinliğine ve mücadelesine kaldığı yerden devam etmiştir. Topraklarını Hum bölgesinin batısına ve Neretva'nın karşı kıyılarına kadar genişletmeye çalışmıştır. Ancak II. Tvrtko'nun destekçisi olan Juraj Vojsalić buna engel olmuştur. Juraj'ın ve Macarların Tvrtko adına bazı bölgeleri ele geçirmişlerdir. Macarlar sefer bitip geri çekildiklerinde Tvrtko bu toprakları elinde tutmayı başaramamış ve topraklar tekrar eski sahiplerine dönmüştür. Bunun üzerine Tvrtko'nun Bosna'dan çekilen Macarlarla birlikte Macar sarayına döndüğü düşünülmektedir.[196]

Tvrtko, kendini güven altına almak için 1435 yılında hem Macarların hem de Türklerin vasallığını kabul etmiştir.[197] Sigismund, II. Tvrtko ile Đurađ Branković'i barıştırmak amacıyla iki yöneticiyi bir araya getirerek barışmalarını sağlamıştır. Bu barış anlaşması gereği Đurađ'a Usora'da elde ettiği toprakların mülkiyetini koruması

[194] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 475.
[195] Noel Malcolm, *a.g.e.*, s. 57.
[196] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 475.
[197] Mustafa Imamović, *Boşnakların...*, s. 87.

için izin verilmektedir. Çünkü bu topraklar Sırp Despot Đurađ için zengin maden şehri Srebrenica'nın güvenliği temin etmek açısından oldukça önemlidir.[198]

1435 yılının Mart ayına gelindiğinde Kosača ailesinin güçlü yöneticisi Sandalj Hranić ölmüştür.[199] Onun yerine yeğeni Stjepan Vukčić Kosača geçmiştir. Neretva'nın alt bölgelerinden Konjic'e ve nehrin üst kısımlarına kadar büyük bir toprağı miras olarak almıştır. Buna ek olarak, Karadağ'daki Onogošt (Nikšić) bölgesinden Karadağ'ın deniz kıyısına kadar, Drina'nın üst kısımları ile Lim Nehirleri de Stjepan Vukčić'e geçmiştir. Stjepan Vukčić, Sandalj gibi Radivoj Ostojić'i taht için desteklemeye devam etmiştir. Fakat, bir süre sonra Macar üstünlüğünü kabul etmek zorunda kalmış ve Sigismund'a bağlılık yemini etmiştir. Bunun üzerine bölgede kendine yeni bir destekçi daha edinen II. Tvrtko Bosna'ya geri dönmüştür.[200]

Bu dönemde Türklerin, Arnavutluk'taki soyluların, Osmanlıların yönetimine isyan etmesi sonucu patlak veren bir isyanla meşgul olmaları ve yıllardır karşı karşıya geldiği Sandalj Hranić'in ölmüş olması sebebiyle II. Tvrtko belli bir dönem Bosna'da baskı altında kalmadan hüküm sürebilmiştir.[201] Bosna'ya döndükten sonra ilk iş olarak Hum bölgesini de kendi topraklarına katıp buraların sadakatine ulaşmak istemektedir. Bunun yanı sıra, Radenovićler de değişen şartları fırsat bilerek daha önce kaybettikleri toprakları Kosača ailesinden geri almak için harekete geçmişlerdir.[202]

II. Tvrtko, 1435 yılının kış aylarında Bosna'nın merkez bölgelerinde bulunan toprakları kendine bağlamayı başarmıştır. Üstelik kendisine bağlı bölge yöneticileri ve Radenovićler sayesinde doğudaki topraklar da güvence altındadır. II. Tvrtko'nun giderek güçlenmesi neticesinde kendisini tehlikede hisseden Stjepan Vukčić Türklerden askeri yardım talebinde bulunmuştur. Bu yardımın en erken yazın sonuna doğru bölgeye ulaşacağını bilmektedir. Yardım gelene kadar kendi topraklarını koruması gerekmektedir. Nihayet 1435 yılının temmuz ayında 1500 kişilik Türk yardımı topraklarına ulaşmıştır.[203] Bu sayede Stjepan Vukčić'in toprakları güvenceye

[198] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 476.
[199] Esad Kurtović, *a.g.e.*, 329.
[200] Vjekoslav Klaić, *Poviest Bosne...*, s. 276.
[201] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 476.
[202] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 477.
[203] Gös. yer.

alınmıştır. Dahası, Ağustos ayında Macarlarla savaşmak için daha büyük bir asker yardımı Hum bölgesine gelmiş ve buradan Macarları çıkarmışlardır. Yılın sonunda II. Tvrtko'nun Hum bölgesinde herhangi bir etkinliği kalmamıştır. Türklerin Bosna'da yeniden etkili olmasının ardından Tvrtko tekrar Macar sarayına gitmeyi kendi güvenliği açısından gerekli olduğunu düşünmüştür.

1418 yılından bu yana Türkleri eğemenliğini tanıyan Hranićlerin[204] yöneticisi Stjepan Vukčić ve Türklerden oluşan ordu 1436 yılında Hrvatistan'a kadar ulaşmışlardır. Zira Türklerin bölgede etkin güç olmaya başlamasının ardından II. Tvrtko, Macar desteğini bir yana bırakıp Türklerle tekrar anlaşmanın yollarını aramaya başlamıştır. Bununla birlikte, Türkler hala kendisine karşı Radivoj'u desteklemektedirler. Ayrıca Macar sarayından Türklerle iletişime geçmesi ve bunu Macarlara belli etmeden gerçekleştirmesi bir hayli zor görünmektedir. O yıl Macarların II. Tvrtko'ya yardım edemeyeceklerini açıklaması II. Tvrtko'yu Türklerle anlaşmaya daha da yakınlaştırmıştır. Gizlice Türklere elçiler yollamış ve elçiler de görüşmelerde başarılı olmuştur. 1436 yılının ortalarında II. Tvrtko Bosna'ya kral olarak geri dönmüştür. Anlaşma gereği Osmanlılara haraç ödeyecek ve onların vasalı olacaktır. Dahası, Stjepan Vukčić ile anlaşmış ve Macarlara karşı onunla beraber hareket etmeye başlamıştır. Bunun karşılığında Osmanlılar Radivoj'un taht için adaylığını desteklemekten vazgeçerek Tvrtko'ya destek vermeye başlamışlardır.[205]

Bu dönemin Bosna acısından önemi büyüktür. II. Tvrtko'nun Osmanlı'nın vasalı olarak bölgede hükmetmeye başladığı 1436 yılında Osmanlılar Bosna içlerinde yayılmaya başlamıştır. Bosna'da yaşayan halk Türklere alışmaya, onlara uyum sağlamaya başlamıştır. Bölgede Macar etkisi eski gücünü yitirmiş yerine Türk etkisi kendini göstermeye başlamıştır.

Bosna'daki kral ve soylular Osmanlı şemsiyesi altında birleşmişlerdir. Fakat soylular arasındaki ilişkileri eski anlaşmazlıklar tehdit etmektedir. Stjepan Vukčić ve Radoslav Pavlević, yani Kosača ve Radenović aileleri arasındaki anlaşmazlıklar bu ittifakın uzun ömürlü olmasına engeldir. 1436 yılının ikinci yarısında bu iki aile

[204] Osman Karatay, *a.g.e.*, s. 164.
[205] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 477.

arasında tekrar bir savaş patlak vermiştir. Kral II. Tvrtko Kosača ailesini, yani Stjepan Vukčić'i desteklemiştir. Eskiden olduğu gibi Radenović'lerin Radivoj'u desteklemelerini artık tehlike olarak görmemektedir. Tvrtko, Osmanlılar ile yaptığı anlaşmaya ve Macarların Bosnalı komşuları ile iyi geçinmeye çalışmasını bir fırsat olarak görmektedir. Ayrıca 1437 yılının sonlarına doğru Sigismund'un ölümünden[206] sonra yerine geçen Kral Albert de Bosna'da II. Tvrtko'yu ve Stjepan Vukčić'i desteklemektedir.[207] Bu desteğin sözde bir destek olduğunu varsaymak yersiz olmayacaktır. Çünkü hem II. Tvrtko hem de müttefiki Stjepan Vukčić Osmanlı'ya haraç ödeyen vasallarıdır.

Macar tahtının değişmesinin Balkan halkları üzerinde de büyük etkileri olmuştur. Başta Sırbistan ve Bosna Hum topraklarında dolaylı yahut doğrudan yıllardır süren Macar baskısı etkisini yitirmiştir. Fakat garip bir şekilde bu topraklara yönelik olan bu baskının azalmasının beklenildiği gibi olumlu etkileri değil olumsuz etkileri olmuştur. Sigismund'un ardından bu topraklarda bir müddet daha Macar baskısı hissedilse de bu baskı eskisine nazaran çok etkisizdir. Bu Macar baskısının eksikliği bölge halklarının bir müddet nefes almasını sağladığı düşünülebilir. Ancak bu idare boşluğunu doldurmak için bu dönemde Türkler bölgede bulunmaktadır. Sigismund iktidarı boyunca Balkanları, Türklerle arasında bir tampon bölge olarak kullanmış bu bölgelere gerekli olduğu dönemlerde yardımlar yapmıştır. Bu yardımlar neticesinde bölge halkları da Türklere karşı mücadele verebilmişlerdir. Lakin yeni dönemde bu Macar desteği olmaksızın Bosna'nın ve Sırbistan'ın Türklere karşı ne kadar dayanabileceği belirsizdir. Bu çıkarımı doğrular nitelikte Osmanlı'nın bölgedeki gücü gün geçtikçe artmakta, herhangi bir Macar direnişi olmaksızın Balkanların iç kısımlarına rahatça akınlar düzenlemektedirler. Osmanlılar 1430'lu yıllarda Bosna ve Hum bölgesinde iktidar sahibi olmak için Radivoj ve II. Tvrtko'yu kullanmışlardır. Bazı dönemlerde resmiyette Tvrtko'yu desteklerken gizliden de Radivoj'un gücünü korumaya çalışmaktadırlar. Tvrtko Macarlara yaklaşınca ellerindeki Radivoj kozunu ortaya sürerek bölge yöneticilerini tekrar kendi taraflarına çekmişlerdir. Zaman zaman

[206] Mustafa Imamović, *Boşnakların*..., s. 87.
[207] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 478.

Bosna'ya akınlar düzenleseler de hiçbir zaman Bosna'yı tamamen ele geçirmemişlerdir.

Sırbistan'ı kendi topraklarına katan Osmanlılar ile Bosna ve Hum artık sınır komşusu olmuştur. Bunun doğal bir sonucu olarak Türk baskısı Bosna üzerinde daha fazla hissedilmeye başlamıştır. Ayrıca fetihten önce Bosna'nın Sırbistan'a kaybettiği topraklar da artık Türklerin eline geçmiştir.[208]

Bu sırada Bosna ve Hum'da Radoslav Pavlović ve Stjepan Vukčić arasındaki anlaşmazlıklar halen devam etmektedir. Stjepan, Osmanlı'nın akınlarından faydalanarak daha önceden selefi Sandalj Hranić'in ölümü ile Radoslav'ın el koyduğu Trebinje'ye kadar uzanan toprakları geri almak için bir fırsat yakalamıştır. Türklerin iktidarını kabul eden Radoslav onlarla anlaştıktan sonra Stjepan Vukčić ile mücadelesine devam etmiştir. Türklerle birlike 1439 yılının Nisan ayında Radoslav ile ittifak kuran II. Tvrtko, bu iki büyük aile arasında kalmıştır. Nihayet 1439 yılının ortalarında Stjepan ile Radoslav tekrar barış yapmıştır. Bu sırada Osmanlıların bölgeye akınları devam etmektedir. Stjepan Vukčić bir kez daha (muhtemelen Türklerin baskısıyla) Radivoj'un taht için iddiasını kabul etmiştir. Bunun üzerine, Türklerle ilişkilerini daha da sağlamlaştırdığına inanan Stjepan, 1440 yılında Radoslav ile tekrar anlaşmazlığa düşmüştür. Kendisine karşı Radivoj'a desteğini açıklayan Stjepan Vukčić'e karşı Kral II. Tvrtko Radoslav'a destek göndermiştir.[209]

1441 yılına gelindiğinde, Radenović ailesinin lideri Radoslav Pavlović'in ölümü ardından yerine oğlu Ivaniš Pavlović geçmiştir. [210] Ivaniš güç konusunda babası ile denk değildir. Bu sebeple, Radoslav'ın ölümü, tüm Bosnalı soylular arasında Türklerle en iyi ilişkileri kuran Stjepan Vukčić'in gücünü artırmıştır. Radoslav'ın ölümü, Tvrtko'nun artık Stjepan'ın muhalefetine karşı Bosna'nın içinde güçlü bir müttefikliğe sahip olmaması anlamına gelmektedir. Ivaniš'in, Stjepan Vukčić ile kısa bir çatışması olmuştur. Ancak Stjepan kısa sürede barışı sağlamıştır. Zira o zaman Zeta'ya sahile doğru genişlemekle ilgilenmektedir. Sırbistan'ın düşüşünden sonra Zeta'nın içleri sık sık el değiştirmektedir. Stjepan, Zeta'ya doğru ilerlemiş ve bölgenin

[208] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 478.
[209] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 479.
[210] Vjekoslav Klaić, *Poviest Bosne...*, s. 286.

etrafını ele geçirmiştir. Bar ve Budva'yı da alınca Venediklilerle bir sürtüşme yaşamıştır. 1443 yılında Tvrtko, Stjepan'ın Zeta'da oluşundan ve Osmanlıların Stjepan topraklarına olası bir Hristiyan saldırısı çekincesinden faydalanarak Stjepan'ın topraklarını almak için bir fırsat yakalamıştır. Bu, Stjepan'ı kendi topraklarını korumak için Zeta'dan çekilmeye zorlamıştır. Sonuç olarak, II. Tvrtko bu saldırıdan hiçbir şey elde edememiştir.[211]

1443 yılında Bosna Kralı II. Tvrtko ölmüştür.[212] Yerine beklenildiği gibi Türklerin ve o dönemki en büyük aile olan Kosačaların desteklediği Ostoja'nın oğlu Radivoj geçmemiş onun yerine Ostoja'nın bir diğer oğlu ve Radivoj'un kardeşi olan Stjepan Tomaš geçmiştir.[213]

1391 yılında I. Tvrtko'nun ölümün ardından başlayan ve 1443 yılında II. Tvrtko'nun ölümüne kadar geçen süreçte Bosna'nın merkezi yönetimi büyük yaralar almıştır. Bunun en büyük nedenlerinden biri Hrvatinić, Kosača ve Radenović ailelerinin iktidarda söz sahibi olma arzuları ve kendi çıkarları doğrultusunda Bosna'yı kimin yöneteceğini seçme gayretleridir. Buna yönelik olarak kimi zaman birbirleriyle kimi zaman Bosna'nın dışındaki güçlerle ittifak kurarak güçlerini artırmayı başarmışlardır. Resmin geneline bakıldığında bu ailelerin iktidarda söz sahibi olmak adına giriştikleri bu mücadele neticesinde Bosna merkezi devleti zayıflamıştır. Sonuç olarak, kuzeyden Macar idaresine, güneydoğudan ve doğudan Osmanlı idaresine zaman zaman boyun eğmişlerdir. Sigismund'un ardından zayıflayan Macar hakimiyeti neticesinde Türklerin bölgede etkinliği artmıştır. Zaten zayıflamış olan bölge devletleri üzerinde iktidar kurmak Türkler için çok zor olmamıştır. Bu siyasi iklimde Stjepan Tomaš tahta çıkmıştır.

1.9. Kral Stjepan Tomaš Döneminde Bosna ve Hum

Kral II. Stjepan Tvrtko'nun ölümünün ardından tahta geçen Stjepan Tomaš birçok soylu tarafından tanınmış olsa da, Kosača ailesinin lideri olan Stjepan Vukčić

[211] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 479.
[212] Mustafa Imamović, *Boşnakların*..., s. 88.
[213]August Kovačec (Gla. Ured.), *a.g.e.*, s. 942.

tarafından halen kabul görmemektedir.[214] Bunun göstergelerinden birisi de Tomaš'ın kardeşi olan Radivoj'un halen Kosača konağında ikamet etmesidir.[215] Ayrıca Radivoj halen Türkler tarafından da desteklenmektedir.

1443 yılında papalık Türklere karşı büyük bir ordu toplama hazırlığı içerisindedir. Bu bağlamda hem Kral Tomaš'a hem de Stjepan Vukčić'e, asker talep etmek için elçi gönderilmiştir.[216] Ancak bu talep cevapsız kalmıştır. Zira Bosnalıların 1443 yılındaki haçlı ordusuna iştirak ettiklerini gösteren herhangi bir veri bulunmamaktadır. Haçlı ordusu ve Osmanlı gibi bu iki güç karşı karşıya gelirken Bosna'nın içinde de bir savaş patlak vermiştir. Kral Tomaš'ın taraftarları ile Stjepan Vukčić karşı karşıya gelmişlerdir. Radenović ailesinin lideri Ivaniš Pavlović ve ordusuyla birlikte Balkanlara inen Janko Hunjadi (*Mac. Hunyadi János*), Stjepan Vukčić'e karşı kralın yanında savaşa girmiştir.[217] Kendisine karşı güçlü bir ittifak kurulduğunu anlayan Stjepan Vukčić, Napoli Kralı Alphonso'dan yardım istemiştir.[218] Alphonso her ne kadar yardım talebini kabul etse de, herhangi bir asker yardımı göndermemiştir. Bunun üzerine tamamen desteksiz kalan Stjepan Vukčić bu kez Sırp Despot Đurađ Branković'ten yardım istemiştir. Bu yardım isteği oldukça anlaşılabilir bir durumdur. Zira Đurađ Branković, Kral Tomaš ile 1444 yılında Srebrenica meselesinden dolayı hala çatışma halindedir.[219]

Bu esnada Hunjadi'nin Kral Tomaš'a askeri desteği gecikince Stjepan Vukčić, krala kaybettiği toprakları geri almayı başarmıştır.[220] Bu savaş boyunca Kral Tomaš Katolik kilise ile ilişkilerini geliştirmiş ve 1445 yılında Katolik kilisesinin bir mensubu haline gelmiştir. [221]

Bosna'daki bu iç savaş 1446 yılına kadar devam etmiştir. 1446 yılının başlarında Stjepan Vukčić ve Stjepan Tomaš arasında barış sağlanmış ve Stjepan

---

[214] Noel Malcolm, *a.g.e.,* s. 58.
[215] John V. A. Fine, *a.g.e.,* s. 577.
[216] Gös. yer.
[217] Gös. yer.
[218] Anto Babić, *a.g.e.,* s. 152; Sima M. Ćirković, *Herceg Stepan Vukčić kosača i njegovo doba*, Naučno delo, Beograd 1964, s. 77.
[219] Mustafa Imamović, *Boşnakların...,* s. 91.
[220] John V. A. Fine, *a.g.e.,* s. 577.
[221] Mustafa Imamović, *Boşnakların...,* s. 89.

Vukčić, Stjepan Tomaš'ı kral olarak tanımayı kabul etmiştir.[222] İki güç arasındaki bu barış Stjepan Vukčić'in kızı Katerina ile kral Tomaš'ın evliliği ile perçinlenecektir.[223] Ancak Katerina, Tomaš ile evlenmek için Katolik olmak zorundadır. Bu dönemde Bosna'daki dini inanç değişmeye, başta soylular olmak üzere halk Katolikleşmeye başlamıştır. Elbette bunun en büyük sebeplerinden birisi de Kral Tomaš'ın eski inançları olan Bosna kilisesinin öğretilerini terk edip Katolik kiliseye yaklaşmasıdır. 1440'lı yıllarda Bosnalı soylular aynı anda birden fazla inanca mensup olduğu düşünülmektedir.[224] Vladislav Klešić ve Đorđe Vojsalić Katolik olmuşlardır. Ivaniš Pavlović de 1446'da Katolik olmuştur. Hatta Stjepan Vukčić bile bir dönem Katolik olmayı düşünmüş ancak daha sonra vazgeçmiştir. Bosna bölgesinde önemli sayıda Fransiskan manastırı Kral Tomaš döneminde inşa edilmiştir.[225] Bu dönemde Bosnalıların Katolik öğretiye geçmesinin birkaç önemli nedeni bulunmaktadır. Bunların başında kuşkusuz krallarının Katolik öğretiyi benimsemesi gelmektedir. Bunun dışında Sırbistan'ın fethinden sonra sıranın kendilerine geleceği düşüncesiyle, yaklaşan Türk tehdidine karşı Batı ile ittifak kurmanın faydalı olacağını düşünmeleri de etkili olmuştur. Ayrıca müzik, sanat, mimari vb. birçok Katoliklere özgü kültürel unsur, Adriyatik kıyısından Bosna'nın içlerine doğru yayılmakta, bir anlamda Bosna'yı ele geçirmektedir.

Kral Tomaš ve Stjepan Vukčić'in arasında barışın inşa edilmesi elbette Türklerin hoşuna gitmemiştir. Zira onlar Bosna ve Hum bölgesinde çatışmaların devam etmesini, böylelikle bölge yöneticilerinin güç kaybetmelerini amaçlamaktadırlar. Bunun yanı sıra Srebranica konusunda Tomaš ile anlaşmazlık halinde olan Đurađ Branković de bu barış sürecini desteklememektedir. Bu gelişmelerin ardından 1448 yılında Türkler, hem kralın hem de Stjepan Vukčić'in toprakları yağmalamak amacı ile Bosna ve Hum'a akıncılar göndermeye başlamışlardır. Ardından Stjepan Vukčić, Đurađ Branković ile olan iyi ilişkilerini kullanarak Türkler ile arasını düzelmekte kendisine yardımcı olmasını istemiştir. Bu görüşmeleri takiben, (muhtemelen Türklerin talebiyle) Stjepan Vukčić Bosna'dan

[222] John V. A. Fine, *a.g.e.,* s. 578.
[223] Marko Vego, *Postanak srednjovjekovne bosanske države*, Svjetlost, Sarajevo 1982, s. 47.
[224] Mustafa Imamović, *Boşnakların*..., s. 90.
[225] John V. A. Fine, *a.g.e.,* s. 578.

ayrıldığını ve artık Bosna voyvodası olmadığını açıklamıştır. Kendi bağımsızlığını perçinlemek adına unvanını değiştirmiştir. Stjepan Vukčić, artık Hum ve Sahil bölgelerinin Herceg'i[226] (dükü) olduğunu ilan etmiştir. Bir yıl sonra da "Aziz Sava'nın dükü" olduğunu bildirmiştir. Stjepan Vukčić'in hükmettiği Mileševo manastırını da kapsayan bölgede Sırp Aziz'i Sava'nın kutsal na'şı ve emanetleri bulunmaktadır.[227] Bu açıdan başta Sırplar olmak üzere diğer Hristiyan halk tarafından da bölge sıkça ziyaret edilmektedir. Bu unvanın kullanımının, Stjepan Vukčić ve Đurađ Branković arasındaki iyi ilişkilerin yeniden inşası adına Sırplarda da olumlu bir his uyandırdığı düşünülebilir. İlişkilerinde iyileşme, 1448 veya 1449'da Srebrenica üzerinde bir Sırp-Bosna savaşının patlak vermesinin ardından, Stjepan Vukčić'in Sırp tarafını Stjepan Tomaš'a karşı desteklemesiyle perçinleşmiştir.

Stjepan Vukčić ve onun ardılları, Osmanlı'nın fethine kadar kendilerini *Herceg*[228] "dük" olarak adlandırmaktadır. Bu sözcüğün yansımaları halen günümüzde de devam etmektedir. Zira o döneme kadar bölge Bosna ve Hum olarak adlandırılmaktadır. Bosna sözcüğü ile genellikle kralın topraklarını içeren Bosna'nın merkezi ifade edilirken Hum[229] ile de günümüzdeki Hersek ve Güney Dalmaçya kıyıları ifade edilmektedir.

Germen dillerinden gelen *herzog* sözcüğü Slav dillerine *herceg* olarak *dük* anlamında geçmiştir. Stjepan Vukčić'in aldığı *Aziz Sava'nın herceg*'i yani *dükü*

---

[226] Mustafa Imamović, *Boşnakların...*, s. 59.
[227] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 578.
[228] Sözcük, Almancadan *herzog* < *haritogo* "ordu lideri, dük" anlamları ile (muhtemelen Macarca yoluyla) Slav Dillerine *herceg* "dük, voyvoda" anlamında geçmiştir. (Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1971, s. 664); Noel Malcolm, *a.g.e.*, s. 58.
[229] Hum, günümüzde Hersek'i ve Güney Dalmaçya'yı kapsayan bölgedir. Bazı dönemlerde bağımsız veya yarı bağımsız bir Slav prensliği olarak hayatta kalmayı başarsa da Osmanlının bölgeyi almasına kadar uzun süreler komşu güçlerin egemenliği altında yaşamıştır. Bu güçler sırasıyla; Macar İmparatorluğu, Sırp Krallığı, Bosna Krallığı, Aziz Sava Dükalığı'dır. (Mustafa Imamović, *Boşnakların...*, s. 59); "Hum" sözcüğü Proto-Slav dilinde *хъlmъ* olarak yer almaktaydı. Eski (Kilise) Slavcada ise *хлъмъ* veya *хlъmъ* (hlŭmŭ) "tepe, dağ, orman", Eski Rusça *хълъмъ, хълмъ* "tepe, bent, büget" olarak yer alırken günümüz Rusça *xolm* "tepe", Sırp-Hırvat diline *хӯм* "hûm" olarak bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Bulgarcada *хълм* (hălm) "tepe", Çekce *chlum* "ağaçlık" olarak yer alır. Günümüzdeki tüm bu Slav dillerine Eski Slavca yoluyla giren sözcük Eski Slavcaya ise muhtemelen Proto-Germen dillerindeki *hulma-* "tepe, su ortasındaki yükselti" sözcüğünden ödünçleme yoluyla geçmiştir. Ayrıca Germen dilinde *Holm* "adacık" olarak yer alır. (Saskia Pronk-Tiethoff, *The Germanic loanwords in Proto-Slavic; Origin and accentuation*, Rodopi, Amsterdam-New York 2013, s. 109- 110; Petar Skok, *a.g.e.*, s. 694; Maks Fermer, *Etimologiçeskiy Slovar Russkogo Jezika (Tom IV, T-Jašur)*, Progres, Moskova 1987, s. 255).

unvanından sonra "Dük'ün memleketi" yahut "Dük'e ait olan topraklar" anlamını içerecek şekilde *Herceg* sözünden *Hercegovina* sözü türetilmiştir. Bu süreç, *herceg* sözüne **+OV**[230] addan iyelik sıfatı yapma ekinin eklenmesinin ardından ortaya çıkan *hercegov* "Dük'ün, Dük'e ait olan" sıfatına, sıfattan soyut ad yapma eki olan **+INA**[231] ekinin eklenmesiyle gerçekleşmiştir. Sonuç olarak Türkçede *Hersek* olarak kullandığımız sözcük, Boşnakçada *Hercegovina* olarak yer almaktadır ve *"Dük'ün memleketi, Dükalık"* yahut "Dük'e ait olan yer, toprak" yani Stjepan Vukčić Kosača'ya ait olan bölge anlamına gelmektedir.[232]

1448 ile 1451 yılları arasında Srebrenica için Sırplarla Kral Tomaš'ın giriştiği mücadelede Stjepan Vukčić ve Osmanlıların desteğini alan Sırplar galip gelmişlerdir.[233] Doğal olarak bu gelişme Stjepan Vukčić ile Kral Tomaš'ın arasında da çatışmalara sebep olmuştur. Bu arada Osmanlılar da Bosna'ya yönelik akınlarına devam etmekte, Bosna'nın doğusundaki toprakları yani Radenović ailesinin yönettiği topraklarda hâkimiyet kurmaktaydılar. 1450 yılına gelindiğinde Radenović ailesinin lideri Ivaniš Pavlović ölmüştür.[234] Kayıplar sebebiyle zayıflamış olan Radenovićlerin topraklarını 1463 yılına kadar Voyvoda Peter ve Knez Nikola yönetmiştir.[235] Peter'in, kendini gücü azalmış bir ailenin başında bulduğu için Herceg Stjepan Vukčić'in vasalı olarak varlığına devam etmekten başka çaresi kalmamıştır. Bu vasallık neticesinde Radenović ailesi başka bir soylunun vasalı olduğu için ikinci düzey soylular sınıfına inmiştir.[236]

Balkanların zengin maden yataklarından olan Srebrenica, Türklerin elinde olduğu için bölgedeki diğer devletler bu gümüş madenlerinden mahrum kalmışlardır. Topraklarında birkaç maden ocağı bulunan Kral Tomaš, Herceg Stjepan Vukčić'e göre daha iyi bir konumdadır. Gümrük vergilerine bağımlı yaşayan Herceg Stjepan, Novi'deki liman tesislerini geliştirmek için adımlar atmıştır. Mali sıkıntıdan çıkmak

---

[230] Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 318.
[231] Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 315.
[232] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 578.
[233] Noel Malcolm, *a.g.e.*, s. 58.
[234] Zijad Halilović, "Nekropola sa stećcima na lokalitetu Mramorje u zaseoku Raonići, Kaoštice, Višegrad", *Radovi; Knjiga 2, (Historija, Historija umjetnosti, Arheologija)*, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo 2012, s. 214.
[235] Zijad Halilović, *a.g.m.*, s. 215.
[236] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 578.

için dokuma endüstrisini geliştirip İtalyanlarla bağlar kurmaya çalışmıştır. Bunun dışında iç bölgelerdeki tuz ihtiyacını karşılamayı tekelinde bulunduran Dubrovniklilerin elinden bu tekeli alıp kendi çıkarları için kullanmayı denemiştir.[237] Elbette bu girişimler Dubrovniklileri memnun etmemektedir. 1451 yılının Haziran ayında Herceg Stjepan, padişahtan Dubrovnik'e karşı savaş başlatmak için izin alarak Konavli'yi işgal etmiştir. Dubrovnik'in hiçbir zaman büyük veya kaliteli bir ordu kurmayı başaramamasından dolayı küçük bir mukavemet ile karşılaşmıştır. Bu gelişmeler neticesinde Sırplar ve Herceg Stjepan'ın ilişkileri de gerginleşmiştir. Öte yandan Herceg'in ailesi içinde de sorunlar bulunmaktadır. Siena'dan Herceg'in oğlu Vladislav için bir gelin getirilmiş, ancak Herceg bu kızı kendisi için almıştır. Böylece baba oğul arasında aile içi bir gerginlik patlak vermiştir. Bu gerginliğe kocasını kıskanan Herceg'in eşi de katılmıştır. Bunun üzerine anne ve oğul Herceg'in konağından ayrılmışlardır. Herceg Stjepan'ın düşmanları kendisine karşı oğlunu kışkırtmaya başlamışlardır. 1451 yılının Kasım ayında Dubrovnikliler ile Herceg'in oğlu Vladislav'ın oluşturduğu ittifaka Kral Tomaš da destek vermiştir.[238]

1452 yılının Mart ayında Herceg'in oğlu Vladislav Kosača babasına karşı bir isyan başlatmıştır. Blagaj'ın da aralarında olduğu Herceg'e ait olan büyük kaleleri ele geçirmiştir. Nisan ayı boyunca, Kral Tomaš'ın desteğini alan Vladislav, Hum bölgesinin batısını ve Ljubuški bölgesi hariç Neretva'nın alt kısımlarını ele geçirmiştir.[239] Bunun üzerine Osmanlılar Bosna'ya büyük bir akın başlatmış ve bazı bölgeler haricinde Herceg'in topraklarından işgalcileri çıkartmıştır. Hala Krajina bölgesini elinde tutan Vladislav'a karşı bölge halkı ayaklanmış, bölge Venedik'e sadakatini ilan etmiştir. Herceg Stjepan'a desteğe gelen Venedikliler Drijeva gümrük kapısını geçici olarak ele geçirmişlerdir. Bu dönemde başka bir bölgede daha büyük bir mücadele içine girecek olan Osmanlı akıncıları Bosna'dan geri çekilmişlerdir. Türklerden geri kalan bu boşluk Kral Tomaš'ı cesaretlendirmiştir. Kral Tomaš, daha önce Herceg'in oğlu ile başladığı sürece devam etme arzusundadır. Fine, Tomaš ile Vladislav arasındaki pazarlığı şöyle aktarmaktadır: "*Stefan Tomaš buralarının kendisinin olduğunu iddia ederek Drijeva'ya doğru ilerledi ve Venediklileri buradan*

[237] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 579.
[238] Sima M. Ćirković, *Herceg Stepan*…, s. 163.
[239] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 580.

çıkarttı. Daha sonra, 1440'larda Bosna'dan ayrılmış olan Hersek bölgesini tekrar Bosna'ya bağlamak için Blagaj'ın kendisinde kalmasını talep etti. Ancak bu bölgeyi elinde tutan Vladislav burayı krala vermeyi reddetti. Kral daha sonra Vladislav'a, Blagaj karşılığında onu, Čemerno Dağları'ndan denize kadar olan tüm toprakların yöneticisi olarak ilan etmeyi teklif etti. Bunun üzerine Vladislav, kralın son derece cömertçe sunduğu bölgenin hâlâ Herceg Stefan tarafından kontrol edildiğini işaret ederek Blagaj'ı kendisinde tutmayı başardı. Kral daha sonra Vladislav'ı bu bölgede tek başına bırakıp merkez Bosna'ya dönmekle tehdit etti."[240] Ancak Tomaš bir sonuç alamamıştır. Yine de savaş 1453 yılının Temmuz ayına kadar devam etmiştir. Daha sonra Bosna kilisesi mensubu ileri gelen kişilerin araya girmesi ile Herceg Stjepan ailesi ile bir araya gelmiş ve barış gerçekleşmiştir.[241]

Osmanlı akıncılarının Bosna'dan bir müddet geri çekildiğinden bahsetmiştik. Çünkü bu dönemde Osmanlı Devleti daha büyük bir eylem için hazırlık yapmaktadır. Bu hazırlıklar neticesinde, 1453 yılında Osmanlılar Konstantinopolis'i almışlardır.[242] 1456 yılında tekrar Bosna meselesi ile ilgilenmeye devam etmişlerdir. Kral Tomaš'tan Bosna'nın dört büyük şehrini telim etmesini istemişler, bu talep karşılanmayınca da Osmanlı akınları artarak devam etmiştir.

1456 yılında Đurađ Branković'in, 1458 yılında halefi Lazar Branković'in ölümün ardından Sırbistan bölgesi büyük güç kaybetmiştir. Bu fırsatı değerlendirmek isteyen Kral Tomaš, Srebrenica da dâhil olmak üzere Drina boyunca birçok şehri ele geçirmiştir. Sonrasında da Lazar Branković'in dul eşi ile anlaşarak merhum Lazar Branković'in kızı Jelena (Mara) ile oğlu Stjepan Tomašević'i evlendirmiştir.[243] Böylece Stjepan Tomašević, Lazar'ın halefi olarak "Sırp despotu" unvanı almıştır.[244] Bu konu Hammer tarafından Novoberd ile ilgili olarak şu şekilde anlatılmaktadır: "*Novoberda daha sonra Sırbistan Despotu'nun hükümranlığı altına geçtiğinden, İsâ, vaktiyle fetholunmuş olan bu beldeyi devlete iâde edip de -pederinin II. Murad'ın*

[240] John V. A. Fine, *a.g.e.,* s. 581.
[241] Anto Babić, *a.g.e.,* s. 281.
[242] Mustafa Imamović, *Boşnakların...*, s. 91.
[243] Senja Mahinić, "Životni put posljednje bosanske kraljice Mare nakon propasti Bosanskog kraljevstva", *Radovi; Knjiga 3, (Historija, Historija umjetnosti, Arheologija)*, Filozofskog fakulteta u Sarajevu, Sarajevo 2014, s. 213.
[244] Mustafa Imamović, *Boşnakların...*, s. 92-93.

iltifatına mazhar olması yoluyla- II. Mehmed'in teveccühüne nâil olmak istemişti. İsâ, Sırbistan'ın son despotu Lazar kendisine halef olacak oğul bırakmadığı cihetle -şehrin Pâdişah'a âit olduğunu beyân ederek teslîmini kumandanına teklif etti. Kumandan, Lazar oğul bırakmamış ise, bir kızı kaldığını ve kız Bosna Kralı'yla evlendirilmiş olduğundan, Kral'ın şu suretle Lazar'a vâris olduğunu ifâde etti."[245]

Osmanlılar 1458 yılında Bela Stena, Resava, Viševac ve Zrnov kalelerini almalarına rağmen o dönem Tomašević'in elinde olan Smederevo "Semendire"yi ele geçirememişlerdir. Buna rağmen 1459 yılında Lazar Branković'in dul eşi Jelena, Smederevo kalesini Osmanlılara teslim etmiştir.[246] Bunun üzerine Türkler kalenin kontrolünü almışlar ve tüm Sırbistan'ı kendilerine bağlamışlardır. Bu gelişmeleri izleyen Macarlar, Bosnalıları Türklere kaleyi satmakla suçlamışlardır. Oysa Kral Tomaš yıllardır hem papadan hem de Macarlardan Türklere karşı yardım istemekte ve her defasında talebi cevapsız kalmaktadır. Bu kez papa, Bosna kilisesine karşı harekete geçtiği takdirde Kral Tomaš'a yardım edeceğini bildirmiştir.[247] Bu gelişme üzerine uzun süredir Bosna kilisesine mensup krallar ve aile liderleri tarafından yönetilen Bosna, tekrar Katolik kilisesinin yörüngesine girmiş ve bünyesinde barındırdığı Bosna kilisesine mensup kişiler üzerinde zulümlere başlamıştır.

1459 yılında kral, Bosna kilisesinin din adamlarına ya Katolikliğe geçmelerini yahut sürgün edileceklerini duyurmuştur. Bunun üzerine yaklaşık 2000 kişi Katolik öğretiyi benimsemiş 40 kişi ise sürgün edilmeyi seçmiştir.[248] Kral bununla da kalmayıp Bosna kilisesine ait arazilere el koymuştur. Bosna kilisesi üzerine yapılan bu zulümlerin neticesinde Bosna topraklarında Bosna kilisesinin etkinliği azalmıştır. Bosna sakinlerinin Bosna kilisesin ortadan kaldırılmasına tepkisiz kalması, din adamlarının büyük çoğunluğunun Katolikliğe geçmesi Bosna kilisesi mensuplarının maneviyatlarının yeterince güçlü olmadığını açıkça ortaya koymaktadır.[249] Sonuç olarak Bosna kilisesi Türklerin bu toprakları almasından önce, 1459 ile 1463 yılları arasında hemen hemen ortadan kalkmıştır. Bu bağlamda, bu bölgenin sakinlerinin

---

[245] Joseph V. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, 2. Kitap, III. Cilt, Çev.: Mehmed Ata, Vecdi Bürün vd., Yay. Haz.: Mümin Çevik, Erol Kılıç, Üçdal Neşriyat ve Sabah Yay., İstanbul 1993, s. 20.
[246] Aleksandar Fotić, Machiel Kiel, "Semendire", *İSAM,* Cilt:36, 2009, s. 467-468.
[247] John V. A. Fine, *a.g.e.,* s. 581.
[248] Noel Malcolm, *a.g.e.,* s. 59.
[249] John V. A. Fine, *a.g.e.,* s. 582.

Osmanlıların gelişinden sonra İslam, Ortodoksluk ve Katoliklik gibi inançlara geçmeleri şaşırtıcı değildir.

Kral Tomaš, papalığın talimatlarını harfiyen yerine getirmiştir. Stjepan Ostoja'nın oğlu Stjepan Tomaš 1443 yılından, 1461 yılındaki ölümüne kadar Bosna Krallığı'nı yönetmiştir.[250] Kral Tomaš'ın ölümü ile ilgili olarak *Sima M. Ćirković*'in ilginç bir yorumu bulunmaktadır. Ćirković, Kral Tomaš'ı kardeşi Radivoj'un, Tomaš'ın halefi olan oğlu Stjepan Tomašević ile anlaşarak öldürdüğünü ileri sürmüştür.[251] Ortaya atılan bu düşüncenin ispatı elbette kolay değildir. Ancak Tomašević'in tahta çıktıktan sonra papa ile yazışmalarında babasından bahsettiği bölümlerde ona saygı duymadığından, Türklere karşı olan mücadelesinde korkak davrandığından bahsettiğini belirtmemiz yerinde olacaktır.

Kral Tomaš'ın ölümü her ne şekilde gerçekleşmiş olursa olsun, ölümünün ardından yerine oğlu Stjepan Tomašević geçmiştir.[252]

1.10. Kral Stjepan Tomašević Döneminde Bosna

Stjepan Tomašević 1461 yılında kral olunca, Papa II. Pius ona iki elçi göndermiştir. Fakat kral, elçilerin yerine papayı beklemektedir. Nitekim kral, papanın katılımıyla taç giymek ve onun tarafında kutsanmak istemektedir. Babası Tomaš da bunu istemiş fakat Türkleri kışkırtmaktan çekindiği için buna cesaret edememiştir.[253] Kral Tomašević, Türklere karşı papalığın desteğini almak adına papaya bir mektup göndermiştir. Buna rağmen, beklediği yardımı bir türlü elde edememiştir.

Bosnalı soylular Orta Çağ boyunca Bosna kilisesi, Katolik kilisesi ve Ortodoks kilisesi arasında farklı inançları benimsemişlerdir. Hiçbir zaman Bosna'da bir din birliğinden, tek bir kiliseye bağlılıktan bahsedilmemektedir. Hal böyle olunca Bosnalıları yöneten devlet adamları da kendi çıkarları doğrultusunda farklı inançları benimsemekten çekinmemişlerdir. Ancak bu inançlar arasında özellikle Katolik öğreti önemli yer tutmaktadır. Bosnalı yöneticiler de güçlü ittifaklar kurmak için Katolik

[250] August Kovačec (Gla. Ured.), *a.g.e.*, s. 942.
[251] Sima M. Ćirković, *Herceg Stepan*…, s. 323.
[252] Noel Malcolm, *a.g.e.*, s. 59.
[253] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 583.

öğretiye yakınlaşmak zorunda kalmışlardır. Kral Ostoja, Voyvoda Hrvoje gibi Bosna kilisesinin en güçlü savunucuları dahi siyasi çıkarları söz konusu olunca Katoliklerle ittifak kurmaktan geri kalmamışlardır.

Papalık Bosnalıları Katolik inanca çekmek için her fırsatı değerlendirmiştir. Özellikle Bosna'nın son iki kralına halkı Katolikliğe döndürmek için büyük baskılar yapmıştır. Bu dönemde Katolikliği bu kadar etkin kılan unsur Türklerin bölgede önemli bir güç haline gelmeye başlamasıdır. Zira bölge yöneticileri Türklerin er ya da geç kendi topraklarını fethetmek için büyük seferlere başlayacaklarını bilmektedirler. Bu nedenle papalıktan, papalığın diğer ülke yöneticileri üzerindeki ikna gücünden faydalanmayı amaçlamaktaydılar.

Bölgedeki bir başka inanç ise Ortodoksluk idi. Fakat bu inanç daha çok Hum bölgesinde ve Drina'nın batısında kendisine etki alanı bulabilmiştir. Ortodoks kilisesi Mileševo'da büyük bir piskoposluğa sahiptir. Ayrıca sadece Ortodokslar için değil birçok farklı inanç mensubu için önem arz eden Aziz Sava'nın kutsal emanetleri de Mileševo bölgesinde bulunmaktadır.[254] Kosača ailesi dışında Hum bölgesindeki asillerin çoğu Ortodoks inancına mensuptur. Lakin Kosačaların da Ortodoks inancına mensup kişilerle iyi ilişkileri bulunmaktadır. Öyle ki Sandalj Hranić ve halefi Stjepan Vukčić gibi önde gelen aile liderlerinin eşleri Ortodoks inancına mensup kişilerdir.[255] Yine de Ortodoks inancı bu bölgeler ile sınırlı kalmıştır.

Stjepan Tomašević tahta çıktıktan sonra Katolik öğretiye mensup olduğunu özellikle belirterek papalık ve diğer Batılı devletlerden Türklere karşı sürekli yardım istiyor ancak bir türlü umduğu desteğe ulaşamamaktadır. Bu talepleri beklediği gibi sonuçlanmayınca, çıkış yolunun Macar vasallığını kabul etmek olduğuna karar vermiştir. 1462 yılında Macarların vasalı olmayı kabul eden Stjepan Tomašević, Osmanlılara bundan sonra vergi ödemeyeceğini ilan etmiştir.[256] Tomašević'in bu tavrı muhtemelen Macarların kendisini olası bir Türk seferinden koruyacağına inanması ve Macarların onu kışkırtmasıyla ilgili olarak ortaya çıkmıştır.[257] Ayrıca Hammer göre

[254] Mustafa Imamović, *Boşnakların...*, s. 59.
[255] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 584.
[256] Mustafa Imamović, *Boşnakların...*, s. 95.
[257] Osman Karatay, *a.g.e.*, s. 166.

fetihten bir sene önce II. Mehmed, Kral Tomašević'den vergi talebinde bulunmuş ve bir elçi göndermiştir. Gelen Osmanlı elçisini hazinesine götüren kral; " *İşte görüyorsun ki para burada hazırdır; lâkin Pâdişah'a göndermek niyetinde hiç değilim: Çünkü benimle muhârebeye karar vermiştir, daha ziyâde muvaffakıyetle harb edebilmek ve vatanı terke mecbûr kaldığımda refâhiyetle geçinebilmek için paraya ihtiyacım vardır."*[258] demiştir.

Kral Tomašević'in bu hamlesi üzerine Fatih Sultan Mehmed 1463 yılının bahar aylarında büyük bir orduyla Bosna üzerine sefere çıkmıştır. Mayıs ayında Drina kıyıların ulaşan ordu, burada yönetici konumunda olan Pavlovićleri ve Kovačevićleri kendilerine teslim olmak zorunda bırakmıştır. Zira bu iki soylu ailenin bu denli büyük bir orduya karşı direnme güçleri yoktur. Mayıs ayının ortalarında ise Fatih ve fetih ordusu Bobovac'a kadar gelmiştir. Bobovac kalesini savunmakla görevli Radak komutasındaki birlikler en çok üç gün bu akınlara dayanabilmişlerdir.[259] Eski Kraliyet Sarayı Bobovac'ın düşmesinden[260] sonra diğer kentlerin de fazla bir süre dayanamayacağı aşikârdır. Kalenin düşmesiyle Stjepan Tomašević birkaç soyluyla birlikte Jajce'ye kaçmıştır.[261] Muhtemelen Tomašević'in amacı sahil bölgelerine ulaşarak hem Türklerden uzaklaşmak hem de bir fırsatını bulup Macarlara yahut diğer Batılılara sığınmaktır. Ancak Türkler Jajce'ye de ulaşmışlardır. Tomašević buradan da kaçarak Ključ'a gelmiştir.[262] Mahmud Paşa önderliğindeki öncü birlikler onu burada ablukaya almışlardır. Tomašević'in kaçacak bir yeri kalmamış, beraberindeki soylularla birlikte teslim olmak zorunda kalmıştır. Tomašević ve beraberindeki soylular yakalanarak Fatih Sultan Mehmed ve Osmanlı ordusunun bulunduğu Jajce'ye getirilmiş ve burada diğer soylularla birlikte öldürülmüştür.[263] Kral Tomašević 1463 yılındaki ölümüyle birlikte Bosna Krallığı, Osmanlı idaresi altına geçmiştir.[264] Bosna'daki kalelerin çoğu düşmüş, hatta erişilemeyen yüksek yerlerdeki kaleler dahi

[258] Joseph von Hammer, *Büyük…*, 2. Kitap, III. Cilt, s. 68.
[259] Mustafa Imamović, *Boşnakların...*, s. 95.
[260] Noel Malcolm, *a.g.e.*, s. 59.
[261] Ivan Frano Jukić, *Putopisi i istorisko-etnografski radovi*, Svjetlost, Sarajevo 1953, s. 282.
[262] Ivan Frano Jukić, *a.g.e.*, s. 282.
[263] Mustafa Imamović, *Boşnakların...*, s. 95.
[264] Mark Pinson, *The Muslims of Bosnia-Herzegovina, the Historic Development from Middle Ages to the Dissolution of Yugoslavia*, (Second edition), The Center for Middle Eastern Studies of Harvard University by Harvard University Press, Cambridge 1996, s. 11.

hızlı bir şekilde Türklerin eline geçmiştir.[265] Bu durumu Safvet-beg Bašagić şöyle aktarmaktadır: "*Bobovac ve Yayçe kalelerinin düşmesi, Kral'ın Klyuç Kalesi'nde teslim olması hakkında çıkarılan haberler, büyük bir hızla Bosna'da yayıldı. Bunun üzerine bütün Bogomil asilzadeleri, Sultan'a biat etmek üzere, Yayçe'ye doğru akın ettiler. Çok kısa süre içerisinde 70 şehir ve hisar, Osmanlı hükümdarlığına girdi.*"[266]

Bosna'daki kalelerin hızlı bir şekilde Türklerin eline geçmesi, halkın buna yeterince direnç göstermemesi, halkın Katolikliğe geçmeye zorlanmasından dolayı devlete ve krala olan sadakatlerinin zayıflamasıyla alakalı olabilir. Ancak Orta Çağ Bosna Devleti'nin yıkılışını sadece dini sebeplerle açıklamak yeterli değildir. Zira uzun yıllardır Türkler Bosna içindeki çatışmalardan faydalanmış hatta kendileri bu anlaşmazlıkları zaman zaman tetiklemişlerdir. Merkezi bir birlikten uzak hale gelen Bosna ve Hum bölgesi fethe hazır bir duruma getirilmiştir. Ayrıca Hammer'e göre fetihten hemen sonra; "*Sancak-beği rütbesine terfî ettirilen Minnet Beğ, yeni fethedilen bu memleketin idâresini aldı. Hizmete muktedir olan ahâlînin cümlesi Pâdişah için ellerine silâh almağa mecbûr oldular. Otuz bin Bosnalı Yeniçeri gibi hizmet etmek üzere Pâdişah'ın sancakları altında yemîn ettiler.*"[267]

Osmanlılar, Bosna Devleti'ni aldıktan sonra ordularının büyük bir kısmını geri çekerek buraları savunması için küçük birlikler bırakmışlardır. Osmanlı ordusunun büyük kısmının geri çekilmesini fırsat bilen Herceg Stjepan Vukčić, kendi bölgesinde Osmanlıları çıkartmayı amaçlamıştır.[268]

1.11. Hersek Bölgesinin Fethi ve Kral Nikolas Dönemi

Merkez Bosna'nın fethinin ardından Türkler bu kez eskiden Hum artık *Hercegovina* "Hersek" olarak adlandırılan Herceg Stjepan Vukčić'in topraklarına doğru ilerlemeye başlamışlardır. Öte yandan Osmanlıların gelişine kadar bölgede pek etkinlik göstermeyen Macarlar Bosna'ya geçerek Jajce, Sana ve Usora bölgelerini

[265] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 585.
[266] Safvet Beg Başagiç, *Bosna Hersek Tarihi (1463-1850)*, Çev: Saffet Atalay, Kastaş Yay., İstanbul 2015, s. 45.
[267] Joseph von Hammer, *Büyük…*, 2. Kitap, III. Cilt, s. 71.
[268] Mustafa Imamović, *Boşnakların...*, s. 96-97.

kapsayan Bosna'nın kuzeyini ele geçirmişlerdir.[269] Srebrenik ve Zvornik bölgelerinden Türkleri çıkartarak burada iki yeni banlık teşkil etmişlerdir. Macarlar tarafından kurulan bu banlıklar bir müddet Türk akınlarına direnmeyi başarsalar da, 1512 yılına gelince Türklerin eline geçmişlerdir. Bunun dışında 1464 yılında Türkler Jajce'yi kuşatmışlar ancak almayı başaramamışlardır. Jajce'de bir müddet Macarlar'ın kontrolünde kalmıştır. 1528 yılına gelindiğinde Türkler Jajce'yi de topraklarına katma başarısını göstermişlerdir.[270]

Bosna Krallığı'nın düşmesinin ardından Türklerin bir sonraki amacı Hum yani Hersek bölgesi olmuştur. 1465 yılında Hersek bölgesine doğru harekete geçmişlerdir. Ayrıca Herceg Stjepan, oğlu Vladislav'ın desteğiyle Krajina bölgesi ile Završje'yi Osmanlılardan geri almayı başarmıştır. Rama, Uskoplje ve Livno'nun da dâhil olduğu Završje kendisine bağlı olma koşuluyla Macar kralı tarafından Vladislav'a verilmiştir.

Türkler Vladislav'ın topraklarını ele geçirince Herceg Stjepan Macarlardan yardım istemiştir. Yardım karşılığında Macarlara bir dizi kalenin kontrolünü vermeyi teklif etmiştir. Fakat Macar yardımı gelene kadar Türkler bu kaleleri ele geçirmişlerdir.[271]

1465 yılının Eylül ayında Türkler Lim Bölgesini, Gacko ve Ljubomir'i ele geçirmiş ve Popovo Polje'ye ulaşmışlardır. Herceg'in elinde Risan, Novi, Neretva vadisi ve Neretva ile Cetina arsındaki Krajina bölgesi kalmıştır. Türklerin Krajina bölgesine de akınlar düzenleyeceğini düşünen Herceg Stjepan, burayı Venediklilere teklif etmiştir. Bunun üzerine Venedikliler Krajina'yı işgal etmişler ve Neretva'daki önemli gümrük kapılarını idareleri altına almışlardır.[272] Venediklilerin bu müdahalelerinden Macarlar pek memnun kalmamıştır. Çünkü Venedik, Macarlar için bölgede ekonomik açıdan ciddi bir rakiptir.

---

[269] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 586.
[270] Mustafa Imamović, *Boşnakların...*, s. 97.
[271] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 586.
[272] Gös. yer.

Bu mücadeleler neticesinde ilk Bosna Sancak Beyi, İsa Bey Ishaković ve komutanları Hersek'in büyük bir bölümünü ve 1466 yılında Blagaj'ı, Osmanlı topraklarına katmıştır ve Dubrovnik sınırına kadar ulaşmışlardır.[273]

Herceg Stjepan 1466 yılında[274] öldüğü zaman Neretva'nın doğusunda kalan topraklarının yarısından fazlası Osmanlıların eline geçmiştir. Geri kalan topraklar Venedik ve Macarlar tarafından kendi çıkarları için savunulmaya devam edilmektedir.[275] 1465 yılında toprakları Türkler tarafından alınan Vladislav Macaristan'a kaçmıştır. Yine de Herceg Stjepan'ın sahip olduğu toprakların kuzeyde kalan kısımları Vladislav'a, güneyde kalan kısımları ise Herceg Stjepan'ın ardından yerine gecen oğlu Vlatko'ya verilmiştir.[276] Vlatko ile Macarlar arasında Herceg Stjepan'ın Macarlara olan borçlarından dolayı anlaşmazlık çıkmıştır. Bu arada 1468 yılındaki Osmanlı seferi tüm hızla devam etmektedir. Türkler, Blagaj ve Ključ'u almışlardır.[277] Macarlarla anlaşmazlık yaşayan Vlatko, Türklerle anlaşma imzalayıp onların hâkimiyetini ve haraç ödemeyi kabul etmiştir. Türkler, Vlatko'nun Macarlarla ittifak yapmasını istemedikleri için bu anlaşmayı önemli görmektedir. Ayrıca 1470 ya da 1471 yılında Vlatko'ya, Trebinje ve Popovo Polje geri verilerek anlaşma mühürlenmiştir.[278]

1471 yılında Türkler aralarında Počitelj'in de bulunduğu Hum'daki kalelere baskınlar düzenlemişlerdir. Bu sefer sonucunda Türkler Neretva boyunca tüm kaleleri ele geçirmişler ve Macarları buradan çıkarmayı başarmışlardır.[279] Bunun ardından Vlatko, Türklerin tüm topraklarını ele geçireceğini düşünerek Venedikliler ile yakınlaşmaya başlamıştır. Bu durumdan rahatsız olan Türkler daha önce geri vermiş oldukları Trebinje ve Popovo Polje'yi 1473 yılında tekrar almışlardır. Bosna Krallığı düşmesine rağmen, Hersek'te bazı kaleler 1481 yılına kadar dayanmayı başarmışlardır.[280] Kosača ailesi, 1482'ye kadar Aziz Sava Dükalığı'nı Osmanlı

[273] Mustafa Imamović, *Boşnakların...*, s. 97.
[274] Ivan Frano Jukić, *a.g.e.*, s. 396; Vjekoslav Klaić, *Poviest Bosne...*, s. 342.
[275] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 587.
[276] Ivan Frano Jukić, *a.g.e.*, s. 397.
[277] Mustafa Imamović, *Boşnakların...*, s. 97.
[278] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 587.
[279] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 588.
[280] Mark Pinson, *a.g.e.*, s. 11.

Devleti'nin vasalı olarak yönetmeye devam etmiştir. Osmanlılar, Boka Kotorska'daki "Herceg'in topraklarını" 1482 yılında kendilerine bağlamayı başarmışlardır.[281]

Osmanlıların egemenliği altında Macarların haklarını savunmak için tahta geçirilen Iločki ailesinden Nikola, 1477 yılında ölümüne kadar Bosna kralı olarak anılmaya devam etmiştir.[282] Ancak Nikola herhangi bir etkinlik gösterememiştir.

1481 yılında II. Mehmed'in ölüm haberini alan Macar Kralı Matthias Corvinus ordularını Bosna'ya göndermiştir. Macar orduları Vrhbosna'ya kadar ulaşmış ancak bir yıl sonra Türkler burayı tekrar almayı başarmışlardır.[283] Topraklarının Türklerden korunması için 1452'de Herceg Stjepan Vukčić Kosača tarafından Venediklilere teslim edilen Makarska kıyıları 1499'da Türklere geçmiştir. Böylece Hum bölgesinin fethi de tamamlanmıştır.

1527 yılındaki Mohaç Meydan Muharebesi'nden sonraki yıl Türkler Jajce'yi[284] almış ve Bosna'daki Macar varlığına tamamen son vermişlerdir. 1591 yılında Hasan Paşa (Hasan-Paša Predojević), Bihać'ın ön kalesi olan Ripač'ı ardından da 1592 yılında Bihać şehrini[285] aldıktan sonra Bosna Hersek'in fethi tamamlanmıştır.

Bu tarihin ardından 1878 yılında gerçekleştirilen Berlin Antlaşması gereğince gerçekleşen Avusturya-Macaristan ilhakına kadar, bazı dönemlerde sınır bölgelerinde ufak çapta gerçekleşen toprak kayıplarına rağmen Bosna ve Hersek Osmanlı toprağı olarak kalmıştır.

---

[281] Mustafa Imamović, *Boşnakların...*, s. 978.
[282] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 588-589.
[283] John V. A. Fine, *a.g.e.*, s. 589.
[284] Vjekoslav Klaić, *Poviest Bosne...*, s. 343.
[285] Hajnalka Tóth, "*Bihaç*", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/bihac (Erişim Tarihi: 19.01.2019); Avrupa'nın güneydoğusunda XV. yüzyılın başından XVII. yüzyılın sonuna kadar Osmanlı fetihleri için Bkz.: EK - 12.

II. BÖLÜM
OSMANLI'NIN FETHİ ÖNCESİ BOSNA-HUM BÖLGESİNDEKİ İDARİ VE TİCARİ YAZIŞMALARDA TÜRKLER

2.1. I. Tvrtko Dönemindeki Yazışmalarda Türkler

Orta Çağ'da Bosna ve Hum (Hersek) bölgesinde diğer yöneticilerle kıyaslandığında I. Tvrtko Kotromanić ayrı bir yere sahiptir. I. Tvrtko'nun devlet yöneticisi olarak diğerlerinden ayrılmasının başlıca nedeni *Banlık* olarak selefinden aldığı devleti krallığa dönüştürmesi olarak kabul görmektedir. Bununla birlikte I. Tvrtko döneminde sadece devletin idare şekli değişmemiş, komşularıyla olan ekonomik, siyasi, dini ve kültürel ilişkilerde de gelişme sağlanmıştır. Onun hükümdarlığı boyunca Bosna ve Hum sınırlarını genişlemiş ve yaklaşık yirmi yıl boyunca bölgenin en önemli gücü haline gelmiştir.

Hükümdarlığı döneminde *"I. Tvrtko, büyük olasılıkla 1377 yılının Ekim'inde 'Bosna, Sırbistan, Sahil Bölgeleri ve Batı Taraflarının' kralı olarak taç giyerek 'Tanrı'nın yardımı ile krallık yapmaya' başlamış"*[286] ve hem soyluların çekişmelerinden doğan karışıklıklar neticesinde dağılma sürecine giren Sırbistan'ın hem de Bosna'nın kralı olarak çift çelenkli[287] taç giymiştir.

I. Tvrtko'nun hükümdarlığında yaşanan siyasi gelişmelere bir önceki bölümde ayrıntılı şekilde değinilmiştir. Bu siyasi gelişmelerden biri olarak karşımıza çıkan ve öncesinde Türk akıncılarının bölgeye yaptığı akınların dışında Türklerle ilk ciddi temaslardan sayılabilecek I. Kosova Savaşı'nın sebep ve sonuçları bahsi geçen kısımda irdelenmiştir. Bu bölümde, I. Tvrtko'nun, I. Kosova Savaşı'nın ardından Orta Çağ Bosna Devleti'nin yerleşimi olan Sutjeska'daki tahtından, kendine bağlı Trogir şehrindeki yönetime göndermek için 01.08.1389 yılında yazdırdığı mektuba yer verilmektedir. Adı geçen mektubun Türklerden bahsedilen bölümünün kaynak metni *Franjo Rački*'nin, 1868 yılında yayımlanmış olan *Rad Jugoslavenske akademije*

[286] Mustafa Imamović, *Boşnakların*..., s. 70.
[287] Hem Bosna'nın hem de Sırbistan'nın hükümdarı olduğunu göstermek için iki çelenk ile süslenmiş olan taç.

znanosti i umjetnosti (Yugoslav Bilim ve Sanat Akademisi Çalışmaları) adlı eserdeki "Pokret na slavenskom jugu koncem XIV i početkom XV stoljeća (XIV. yüzyılın sonunda ve XV. yüzyılın başlarında Slavların Güney'deki Hareketi)" adlı makalesinden alınmış ve Türkçeye çevirisi yapılmıştır. Bahsi geçen metinde Türkler ile ilgili olarak şu satırlar yer almaktadır:

> KM:[288] *"(...) Onoga ohologa vražjega sina i slugu neprijatelja imena Krstova i cieloga roda čovječjega (...) nevjernoga naime Amurata, koj si bio pokorio mnoge narode (...) i koj bješe već došao s dvjema svojima sinima i sa sljedbenici Turci i naše zemlje uzne (...) miriti u nakani da kasnje navali i na vaše, napokon sraživši se s njima dne 15 lipnja (...) nadvladasmo tako, da malo od njih žive iznesoše glave. (...)*"[289]

Franjo Rački çalışmasında I. Tvrtko'nun 1389 yılındaki mektubunun metnine yer verirken metnin orijinal biçiminden ziyade kendi yaşadığı dönemdeki dilin özelliklerinden faydalanarak oluşturduğu güncel metni çalışmasına dâhil ettiği anlaşılmaktadır. Zira çalışmasında yer verdiği metnin dili Eski Slavcanın Bosna ve Hum bölgesindeki biçiminden ziyade çağdaş Bhs. dillerine daha yakındır. Rački'nin eserinde yer verdiği metnin Türkçeye çevirisi şu şekildedir:

> EM: (…) *O ki, kibirli ve lanetli (şeytani) oğul, tüm insanoğlu soyunun ve İsa Mesih'in kutsal adının düşmanlarının hizmetkârı* (…) *Amurat adındaki dinsiz, sen ki birçok halka boyun eğdirdin,* (…) *O (I. Murat) ki, iki oğlu ve onu takip eden Türklerle ve daha sonra sizinkilere de saldırmak gayesiyle bizim topraklarımızın huzurunu kaçırmak için geldi, nihayet 15 Haziran günü onlarla çarpışarak üstünlük kazandık, onlardan çok azı, başlarını halen omuzlarında taşıyarak yaşamaya devam etmekteydi* (…)[290]

Osmanlılar ile birleşik Balkan ordusunun arasında geçen Kosova Savaşı'ndan Osmanlılar kesin bir zaferle ayrılmış olmasına rağmen *"I. Tvrtko Trogir ve Floransa'ya 1389 yılının Ağustos ayında yazdığı mektuplarında Kosova Savaşı'na*

---

[288] Bu bölüm boyunca, "kaynak metin" ve "erek metinler" için alıntı yapılırken kaynak metin için KM, erek metin için EM kullanılmıştır.
[289] Franjo Rački, "Pokret na slavenskom jugu koncem XIV i početkom XV stoljeća", *Rad JAZU, Knjiga III*, Zagreb 1868, s. 94.
[290] Bu bölüm boyunca kaynak metinlerden Türkçeye yapılan çeviriler şahsıma aittir.

katılan ve büyük kayıplara uğramadan geri dönen Voyvoda Vlatko Vuković komutasındaki Bosna birliğine istinaden Kosova Savaşı'nı kendi zaferi gibi anlattı."[291] I. Tvrtko'nun bu davranışını Osmanlı'nın ilerleyişinin sınırlarını ön görememiş olmasıyla açıklamak mümkün olabilir. Bunun yanı sıra, I. Tvrtko'nun çoktan parçalanmış olan bölge topluluklarını Türklere karşı yeniden bir araya getirme gayesiyle ittifakta olduğu kişilere ihtiyaç duydukları umut ve cesaret duygularını aşılamaya çalıştığı da düşünülebilir.

2.2. Kral Stjepan Dabiša Dönemindeki Yazışmalarda Türkler

I. Kosova Savaşı'nın ardından bölgeye Türk akıncıları daha sık girmeye başlamıştır. Bu akınlar neticesinde hem bölge halkı hem de yöneticileri Türkleri daha yakında tanıma fırsatı bulmuşlardır. Bu dönemde Türklerle tanışmaya başlayan bölge yöneticileri uzun zamandır Şarktan bir gücün Güneydoğu Avrupa'nın kapılarına dayandığını işitmekte lâkin o dönemlerde bu yeni kişilerin ne denli güçlü olduklarını yahut ne kadar ilerleyebileceklerini önceden tahmin etmekte zorluk yaşamaktadırlar. Buna bir işaret olarak I. Tvrtko'nun Kosova Savaşı'na dair yazdığı mektuplarda kendi galibiyetinden bahsetmesi gösterilebilir. Ancak ilerleyen dönemlerde Osmanlı'nın gücü daha da fazla hissedildiğinde bölge yöneticileri yazışmalarında Türklerden daha fazla bahsetmeye başlamıştır.

Stjepan Dabiša kısa bir dönem Bosna'nın idaresinde kalmıştır. Bu kısa iktidar döneminde Türklerden de bahsettiği ulaşılabilmiş üç belgesi mevcuttur. Bu belgelerden ilki *darovnica* "hibe-name" niteliğindedir. *Darovnica* sözü Türkçeye; "*verilen bir armağan hakkında yazılı berat, belge veya vesika*"[292], "*yazılı bir belge ile verilen hediyenin geçerli olduğunu göstermeye yarayan hediye sözleşmesi"*[293] yahut *birine bir şey bağışlamak üzere yazılan senet, hibe-name*[294] olarak çevrilebilir. Stjepan Dabiša tarafından, Hersek ve Split voyvodası olan Hrvoje Vukčić'e, Türklere karşı on

[291] Mustafa Imamović, *Boşnakların*..., s. 73.
[292] Jure Šonje (Ed.), Rječnik hrvatskoga jezika, Leksikografski zavod Miroslav Krleža: Školska Knjiga, Zagreb 2000, s. 159.
[293] "Darovnica" Hrvatski jezični portal; http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search (Erişim Tarihi: 11.04.2019).
[294] Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (25. Baskı), Yay. Haz.: Aydın Sami Güneyçal, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2006, s. 366.

yıldır devam eden direnişte gösterdiği başarılar nedeniyle verilen ödülün bildirildiği ve 15 Nisan 1392 tarihinde yazılmış olan hibe-namede Türklerden bahsedilmiştir. Bu hibe-namenin kaynak metnine *Mehmedalija Mak Dizdar*'ın "Stari Bosanski Tekstovi (Eski Bosna Metinleri)" adlı eserinde yer verilmiştir. Mak Dizdar'ın orijinal belgenin transkripsiyonuna yer verdiği eserindeki metnin Türklerden bahsedilen kısmı şu şekildedir:

> KM: "*(...) I tagda pride na kraljevstvo mi plna moć vojske turačke i ulize naprasito u vladanije kraljevstva mi. I tada, hitaje, pospišno skupih kraljevstva mi boljare, vojevode, banove, knezove, tepačije, župane i ine velmožani, vlastele že i vlasteliće. I potegoh na rečenu turačku vojsku, dnem i noću. I božijim htijenjem i tajnimi svojimi milostimi im že me smilova, a naših virnih srčanim trujenjem – rečenu vojsku turačku pobismo i pod mač obratismo. I gledahomo našima očima gdi naši virni polivahu svoje svitlo oružje krvju turačkom od udarac mačnih kripkijeh ih desnice, ne štedeće se nam' poslužiti, a svoje mišice nasladiti v' poganskoj krvi. I u tom rečenom boju i rvaniji posluži mi, viteški mirno i srdačno, kraljevstva mi vsesrdačni i vazmožni vitez, virni naš vojevoda Hrvoje, sin vojevode Vukca. I za tu njegovu službu virnu, stvori milost kraljevstvo mi i s bogoljubimom gospojom, s blagodarvanom mi kraljicom kir Jelenom, rečenomv vojevodi Hrvoju dasmo mi naši dvi seli gospodski (...)*"[295]

Bu kaynak metin ışığından metnin Türkçeye çevirisi şu şekildedir:

> EM: (…) *Ve o vakit Türklerin ordusunun olanca gücü krallığımın topraklarına geldi ve de apansızın (nâ-gâh) krallığımı yönettiğim bu diyara girdiler. İşte o zaman hızlı bir şekilde krallığımın tüm varsıl erki olan boljarlar (toprak sahipleri), banlar, voyvodalar, knezler, kale yöneticileri, jupanlar, asilzadeler ve erkek kadın tüm soylular bir araya geldiler. Ben de sözü edilen Türk ordusuna karşı gece gündüz teyakkuz halindeydim. Tanrı'nın izni ve bana gösterdiği ebedi merhametiyle ve de bizim sadık olanlarımızın yürekten gayretleriyle Türk ordusunu katlettik ve kılıçlarımızın altında onları esir kıldık. Kendi gözlerimizle de müşahede ettik ki orada bizim inançlı olanlarımızın berrak âlât-ı harbiyeleri, sağ avuçlarında tuttukları kılıçlarının*

[295] Mehmedalija Mak Dizdar, *Stari Bosanski Teksteovi*, Svjetlost, Sarajevo 1969, s. 139.

kudretli darbeleri neticesinde Türklerin kanına bulandı. (Sadık erlerimiz) Olanca kuvvetleriyle bize hizmet etmekten geri kalmadılar, adaleleri ise pagan kanında mânevî zevkler tattılar. Krallığımın imrenilen güçlü bir şövalyesi, bizim sadık Voyvodamız Hrvoje, Voyvoda Vuk'un oğlu, bu savaşta ve mücadelede sadık ve inançlı bir şövalye olarak bana hizmet etti. Bu sadık hizmetinin karşılığında, Tanrı sevgisiyle krallığıma lütuf kazandırsın diye, şükranlarımızın bir nişanesi olarak kraliçem Jelena ile Voyvoda Hrvoje'ye iki köyümüzü yönetmesi için veriyoruz. (…)

Yukarıda Türkçe çevirisine yer verdiğimiz 15.04.1392 tarihli mektup, Bosna Krallığı tarafından bir başka devlete yahut papalık gibi bir makama gönderilmiş değil, Kral Dabišaẏa bağlı Voyvoda Hrvoje Vukčić'e gönderilmiştir. Bu bağlamda devlet içi resmi bir yazışma niteliği taşımaktadır. I. Kosova Savaşı'nın ardından Türklerin Bosna'nın içlerine doğru ilerlemesi sırasında yerel güçlerin bu ilerleyişi durdurma çabaları esnasında gösterdikleri kahramanlıklar neticesinde ödüllendirilmeleri mektubun ana konusunu oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra mektup, çağdaşlarına nazaran şiirsel bir üslup kullanılarak destanlaştırılmıştır. Kral Dabišånın Türklere karşı verdiği mücadele, ona sadık olanların Türkler karşısında elde ettiği başarılar fazlasıyla ön plana çıkartılmıştır. Bu betimlemeler, ülkesine yapılan akınları önlemeyi başarabilen bir kralın tabii sözleri olarak değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra, I. Kosova Savaşı'ndan henüz üç yıl gibi kısa bir süre geçmiş ve Türkler günümüz Sırbistan bölgesinin kuzey kısımlarına doğru ilerlemiştir. Zaman zamanda Bosna topraklarına girerek Bosna'nın direncini ölçmüşlerdir. Hem bölgede yaşayan halk hem de bölge yöneticileri Türklerin bu ilerleyişinden rahatsız olmaktadır. Ancak o dönemde Bosna bölgesinde yaşayan halkın tümü aynı oranda bu gelişmelerden rahatsız mıydı? Bu soruya cevap vermek oldukça güç olacaktır. Zira döneme ışık tutacak belgelerde halkın görüşü hakkında bize ipuçları verebilecek kayıtlar düşülmemiştir. Ancak 1180-1204 yılları arasında Bosna Banlığı'nı yöneten Ban Kulin'den Kral Dabišaẏa kadar olan dönemde Roma Katolik kilisesi ve Macarların Bosna ile Hum bölgesinde yaşayan heretiklere, başka bir deyişle Bosna kilisesine yahut Bogomillere karşı tutumu ortadadır. Sapkın olarak görülen Bogomillerin din değiştirip Katolik öğretiyi benimsemelerine yönelik Bosnalı yöneticilere her zaman

baskılar yapılmıştır.[296] Bu baskıyı, siyasi bir koz olarak kullanan yöneticiler bu talepleri zaman zaman kendi lehlerine çevirmeyi başarsalar da, genellikle kendi halklarıyla karşı karşıya gelmişlerdir.[297] Bu bağlamda, halkın tamamının Türklere karşı bir nefret duygusu içerisinde olduğu doğru bir çıkarım olmayacaktır. Çünkü özellikle Bogomiller, Türklerin bölgeye gelişinden çok önceleri dahi Roma Katolik kilisesinin ve Macarların güdümünde olan devlet yöneticilerinden zulüm görmekteydiler. Yukarıda bir bölümünün çevirisine yer verilen mektupta da "sadık olanlarımız" veya "inançlı olanlarımız" ifadeleriyle bölgede yaşayan ve Katolik öğretiyi kabul etmeyen kişilerin de bulunduğu, kendi içlerinde de bir "öteki"nin var olduğu aşikârdır.

Bosna'nın 1392 yılına kadar geçirdiği evreler (Banlık olarak ortaya çıkması ve Bosna Krallığına dönüşmesi vb.) hakkında bilgi verildikten sonra bölgede etkin güç olan Macarların ve Roma Katolik kilisesinin iktidarda ne denli söz sahibi olabileceğine daha önceki bölümde değinilmiştir. Bunun yanı sıra, bölge halkının inançları ve bu inançlara paralel olarak şekillenen "ben" ve "öteki" konularına da kısaca yer verilmiştir. Mektupta yer verilen bilgiler içinde bir başka dikkat çekici unsur ise, "pagan" sözcüğü ve bu sözcüğün o dönemde algılanış biçimi olacaktır. Zira "pagan" sözü daha sonra kaleme alınacak belgelerde de geçecektir.

Mektubun son bölümünde, bölgeye düzenledikleri akınlar neticesinde bölge halkı açısından "yeni öteki" olan Türklere karşı kazanılan başarılar ve onlara karşı savaşan sadık askerler yüceltilmiştir. Ayrıca "*pagan kanında mânevî zevkler tattılar"* ifadesiyle de Türkleri pagan olarak gördükleri ve onlara karşı savaşan askerlerin de kutsal bir amaca hizmet ettiği vurgulanmıştır. Günümüzde "pagan" sözcüğü Türkçede; *çok tanrıcı, payen*[298] anlamında verilmiştir. Türkçede verilen bu anlamı ile Orta Çağ'da yazılmış bir mektuptaki anlamına ulaşmak imkânsız olacaktır. Dilimizde verilen bu tanımı "pagan" sözcüğünün günümüzde bizim tarafımızdan nasıl algılandığına yönelik bir açıklama olmaktan ileri gitmez. Metnin oluşturulduğu eski

[296] Bogomillere yapılan baskılar ile ilgili olarak Bkz.: Kadir Albayrak, *a.g.e.,* s. 250-257; Noel Malcolm, *a.g.e.,* s. 46; Mustafa Imamović, *a.g.e.,* s. 47.
[297] Bu yargıya götüren bilgiler için Bkz.: Noel Malcolm, *a.g.e.*, s. 51; Enver Imamović, *Historija bosanske vojske*, Narodna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1999, s. 48.
[298] Şükrü Haluk Akalın vd., *a.g.e.,* s. 1874.

dilin içinde bulunduğu dil ailesine mensup dillerde ise güncel tanımı; "paganin" yahut "poganin", *vaftiz olmamış kişi, tanrıtanımaz, inançsız*[299] olarak verilmektedir. Güney Slav dillerindeki "vaftiz olmamış kişi" anlamı yukarıda mektupta bahsedilen konuya daha yakındır. Ancak bu tanımda o dönemdeki anlamı ifade etmekte yeterli değildir. Bu noktada sözcüğün tarihsel gelişimini ve etimolojisini de incelemek gerekmektedir. "Pagan" sözcüğü köken olarak Latince "paganus"[300] sözcüğüne dayanır. Erken dönemdeki anlamı "köye ait, köylü" olarak kullanılan sözcük, Roma İmparatorluğu'nun Hristiyanlaşmasının ardından "eski dinini devam ettiren" anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Zaman içinde sözcük Hristiyanlık dışında kalan çok tanrılı dinler için kullanılırken nihayet Orta Çağ'da dinsizleri (Hristiyanlık dışında kalanları) ve Müslümanları ifade etmek için kullanılmıştır.[301] Bu bilgiler ışığında, Orta Çağ'da Katolik inancına yakın olan bölge yöneticileri tarafından Türklerin "pagan" olarak nitelendirilmesi olağan dışı bir durum değildir.

Kral Dabiša'nın kısa süreli hükümdarlığında Türklerden bahsettiği bir başka belgesi de 02.04.1394 tarihinde yazılmıştır. Bu belgede, Glasinca ve Romanya üzerinden, Vrhbosna'ya (bugünkü Saraybosna) doğru gerçekleşen ağır bir Türk akınından bahsetmektedir.[302] 1394 yılında Kral Dabiša tarafından Gojko Mrnavić'in hizmetlerinden dolayı duydukları minnet ifadesini dile getirmek amacıyla yazılan beyanname Sutjeska'da yazılmıştır. Mak Dizdar'ın 1969 yılında yayımlanan "Stari Bosanski Tekstovi (Eski Bosna Metinleri)" adlı eserinde beyannamenin metninin transkripsiyonuna yer verilmiştir. Mak Dizdar'ın eserinden alınan metin Türklerden bahsedilen kısmı şu şekildedir:

> KM: "*(…) Vidivši njegovu virnu službu i mnoge prijašnje virne službe, osobito nas je poslužio Gojko Mrnjavić, sluga Žigmunda kralja, kada dojde Bajazit s Turcima i pohara Bosnu mnogo, i stade na Glasincu i uništi Bosnu. (…) I tada, Dojde Gojko i pomogne nas Turke posići, i mnoge ine službe učini Žigmundu,*

[299] Jure Šonje, *a.g.e.*, s. 861.
[300] E. A. Andrewa (Ed.), *A New Latin Dictionary*, Harper and Brothers Pub., New York 1891, s. 1290
[301] Erhan Altunay, *Paganizm 1; Kadim Bilgeliğe Giriş*, Hermes Yay., İstanbul 2015, s. 15.
[302] Mak Dizdar, *a.g.e.*, s. 370.

kralju ugarskomu, i meni, kralju Dabiši, vsoj zemlji kraljevstva bosanskoga. (...)"[303]

Mak Dizdar'ın eserinden alınan metnin Türklerden bahsedilen bölümünün Türkçeye çevirisi aşağıdaki gibidir:

EM: *"*(…) *Bayezid'in (Yıldırım Bayezid) Türklerle geldiği ve Bosna'yı talan ettiği, Glasinca'da kalıp Bosna'yı yakıp yıktığı zaman, Kral Sigismund'un hizmetkârı, Gojko Mrnjavić bilhassa bize hizmet etti, onun bu kutsal hizmetini ve daha önceki nice kutsal hizmetlerinin farkındayız.* (…) *O vakit, Gojko gelip bize Türkleri yurttan atmak için yardım etti ve Macar Kralı Sigismund'a, bana, Kral Dabiša'ya ve Bosna Krallığı'nın tüm diyarlarına nice başka hizmetlerde bulundu.* (…)*"*

Sigismund, Osmanlı'ya karşı olan mücadelesinde Balkanlardaki yerel güçleri kullanmaktan çekinmemektedir. Bazı dönemlerde Balkan devletlerine askeri yardımlar yapmakta ve onları yaşadığı bölgeleri Osmanlı Devleti ile arasında bir tampon bölge olarak tutmak istemektedir. Yukarıda çevirisine yer verdiğimiz metinde Sigismund tarafından Bosna'ya gönderilen Gojko Mrnjavić'in Türklere karşı verilen mücadeledeki hizmetlerine değinilmiştir.

1394 tarihli belge Bhs. dilinde *povelja*[304] olarak adlandırılmaktadır. Bu sözcük dilimizde *berat* veya *beyanname* olarak iki farklı anlamda karşılanabilir. Bu sözcükler her ne kadar birbirine yakın anlamlar içerse de eş anlamlı sözcükler değillerdir. *Berat* sözü "*1. Bir buluştan, bir haktan yararlanmak için devletçe verilen belge, patent 2. Osmanlı Devleti'nde bir göreve atanan, aylık bağlanan, san, nişan veya ayrıcalık verilen kimseler için çıkarılan padişah buyruğu*"[305] olarak tanımlanır. *Beyanname* adı ise Arapça *beyan* ve Farsça *name* adlarının birleşmesiyle oluşur. "*1. Bir kimsenin resmî bir kuruluşa herhangi bir durumu bildirmek için verdiği çizelge, bildirge 2. Vergi yükümlülerinin belli zamanlarda, bağlı oldukları vergi dairelerine verdikleri gelir bildirme belgesi"*[306] olarak tanımlanır. Çalışmamızda *povelja* adının

[303] Mak Dizdar, *a.g.e.*, s. 146.
[304] "povelja*"* sözünün Türkçesi; "1. Berat, ayrıcalık belgesi; 2. Beyanname, bildirge" (Şakir Bayhan, *a.g.e.*, s. 1011).
[305] Şükrü Halûk Akalın vd. (Haz.), *a.g.e.*, s. 310.
[306] Şükrü Halûk Akalın vd. (Haz.), *a.g.e.*, s. 320.

karşılığı olarak bu iki sözcükten de yararlanacağız. Zira bazı belgeler *berat* sözünün tanımında olduğu gibi *"bir göreve atanan, aylık bağlanan, san, nişan veya ayrıcalık verilen kimseler için çıkarılan padişah buyruğu"* ifadesiyle karşılananırken bazı metinler ise *beyanname* adının tanımında yer alan "*Bir kimsenin resmî bir kuruluşa herhangi bir durumu bildirmek için verdiği çizelge, bildirge"* ifadesi ile açıklanmaktadır. İncelenen metnin içeriğine göre metin türü *berat* yahut *beyanname* olarak adlandırılmaktadır.

Erek metinde de görüleceği üzere, beyanname hükmündeki bu belgede Kral Dabiša'ya hizmetlerde bulunan Gojko Mrnjavić'in hizmetlerinden bahsedilmekte ve Türklere karşı mücadeledeki yardımları dile getirilmektedir. Belge incelendiğinde, Bosnalılar için "öteki" olan Türkler giderek güçlenmekte, iki yıl önce yazılan bir mektupta bahsedilen kendi kahramanlıklarının yerine, bu sefer Türklerin Bosna'yı yakıp yıkmasından bahsedilmektedir. Giderek güçlenen Türklere karşı Bosnalıların müttefik bir birlik kurulabilecekleri komşuları teker teker Türklerle anlaşmalar imzalayarak yahut Türklerin vasallı olmayı kabul ederek ittifaktan uzaklaşmıştır. Bu bağlamda Bosna Kralı Dabiša, Macarlar ile ilişkilerini iyi tutmaya çaba göstermektedir.

Kral Dabiša 17.05.1395 yılında yine Türklere karşı verilen mücadele ile ilgili olan başka bir metin yazdırmıştır. Hibename niteliğinde olan bu metinde de Türklerle olan savaşta yardımlarına başvurduğu Vlkmir (Vukmir) Semković ve kardeşlerine Kolo bölgesinin topraklarını bağışladığını bildirir. Eski Slavca olarak kaleme alınan bu hibename, 1858 yılında Viyana'da yayımlanmış olan *Franc Miklošić*'in "Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae-Bosnae-Ragusii (Sırbistan-Bosna-Ragusa Tarihi ile ilgili olan Sırp Yadigârları)" adlı eserinde yer almaktadır. Bunun yanı sıra, 1969 yılında Saraybosna'da yayımlanan *Mehmedalija Mak Dizdar*'ın "Stari Bosanski Tekstovi" adlı eserinde de metnin transkripsiyonuna yer verilmiştir. *Franc Miklošić*'in eserinden alınan metinde Türklerden bahseden kısım şu şekildedir:

> KM: "*(...) и мнї слишавьше милостиво негове прошие и мольве и паки смисливьше нихъ вирьне слѫжьбе, що намь послѫжише всегда вирьно и срьдьчано, наилише ѕ тѣрачькихъ боихъ, не щедѣше своихъ главь за*

> *нась, потврьдисмо им и дасмо нашимь новимь даньємь реченомѫ жѫпанѫ Влькьмирѫ и братѫ мѫ Тврьткѫ и Стипанѫ село речено Коло на Дльмни сь всими правими котари и мєѣми, нѣмь и нѣхь послиднемѫ да јесть за племенито викѫ викома. (...)*"[307]

Hibenamenin Türklerden bahsedilen kısmının Türkçeye çevirisi şu şekildedir:

> EM: (…) *Biz de onların ricalarını ve dualarını dinleyerek, her zaman sadakat ve içtenlikle yerine getirdikleri, özellikle Türklerle olan savaşlarda, hatta başlarını dahi bizim için vermekten çekinmedikleri kutsal hizmetlerine kanaat getirerek adı geçen Župan Vlkmir ve kardeşi Tvrtko ve Stjepan'a, Duvno'daki adı geçen Kolo köyünün tüm idaresiyle kasabalarını ve mejanlarını (kasaba sınırları arasında kalan bölgeler) onlara ve onlardan sonra gelecek olanlara, asaletleri sonsuza kadar baki kalsın diye, yeni armağanlarımızla verdik ve onları (onlara verilmesini) onayladık.* (…)

Yukarıda Kral Dabiša'nın 17 Mayıs 1395 tarihli belgesinin çevirisine yer verilmiştir. 1395 yılına tarihlenen hibename niteliğinde olan bu mektuptan da anlaşıldığı üzere, Türk birliklerinin Bosna üzerine olan akınları artmış ve Bosnalılar halen Türklerin bu akınlarına karşı direnç göstermeye devam etmiştir. Bu mücadelelerini devam ettirebilmek için zaman zaman yardım istedikleri, kendilerine bağlı olan diğer küçük bölgelerin yöneticilerine armağanlar vererek onların kendilerine olan sadakatlerini daim kılmayı amaçlamıştır.

2.3. Dubrovniklilerin 03.10.1399 Tarihli Mektubunda Türkler

I. Murat döneminde Osmanlı idaresini kabul ederek vergi vermeye başlayan Dubrovnik yahut Ragusa Cumhuriyeti, yönetim biçimi olarak aristokrat cumhuriyeti benimsemiştir. Ayrıca cumhuriyet, soylular arasından seçilen ve "knez*"* adı verilen

[307] Kaynak metinlerin çalışmamıza dâhil edilmesi sürecindeki tekrar yazımı esnasında Eski Slav dilindeki harflerin kullanılmasına imkân sağlayan *Monomakh Unicode* yazı fontu kullanılmıştır. Kaynak metnin yayımlanmış biçimi için Bkz.: Franc Miklošić, *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae-Bosnae-Ragusii (Sırbistan-Bosna-Ragusa Tarihi ile ilgili olan Sırp Yadigârları)*, Apud Guilelmum Braumuller, Viennae 1858, s. 226.

yöneticiler ile idare edilmektedir. Bununla beraber, çalışmaya konu olarak seçtiğimiz dönemde Dubrovnik ile ilgili olan yazışmalarda genellikle "Knez, soylular ve Dubrovnik şehrinin tüm belediyeleri" söylemi yaygın şekilde kullanılmaktadır. Ayrıca yine bu dönemde, Dubrovniklilerin ticari faaliyetlerinin oldukça gelişmiş olmasından dolayı bölgedeki diğer unsurlarla aralarında her daim bir ticari ilişki ağı bulunduğunu ortaya koymak gerekir.

Dubrovnik şehir idaresi ile Bosna bölgesindeki yöneticiler arasında bazı dönemlerde oldukça yakın ilişkiler kurulmuşken, bu ilişkiler bazı dönemlerde savaşa varacak derece gerginleşmiştir. Ancak genel anlamda Dubrovniklilerin, bir başka deyişle, Dubrovnik knezleri ve soylularının savaştan ziyade ticarete ve kazanç elde etmeye olan eğilimleri sayesinde ticari ilişkiler büyük oranda gelişmiştir. Bosna bölgesindeki idareciler, bölgelerinde elde ettikleri gelirleri ile Dubrovnik'te yatırımlar yapıp kazanç elde etmişlerdir.

Bazı dönemlerde, karşılıklı bilgi alış verişi gerekçesiyle kendi aralarında yazışmalar gerçekleştirmişlerdir. Bu yazışmalardan biri de, Bosna knezlerinden biri olan Knez Pavle Radenović'in vasalı Župan Ozren'e 03.10.1399 tarihinde Dubrovniklilerin göndermiş oldukları mektuptur. Mektup, Župan Ozren'in Dubrovniklilerden bir Türk elçisinin Dubrovnik'e gelişi ile ilgili bilgi edinme talebine yönelik bir cevap niteliğinde yazılmıştır. Yöneticiler nazikçe *"Dubrovnik şehrinin özgür bir yer olduğunu ve isteyen herkesin buraya gelebileceğini"* yazmaktadır. 03.10.1399 tarihinde Eski Slavca yazılmış bu mektubun metnine *Ljubomir Stojanović*'in "Stare Srpske Povelje i Pisma; Knjiga I-1 (Eski Sırpça Beratlar ve Mektuplar; Kitap I-1)" adlı eserinde yer verilmiştir. Bu eserin yanı sıra mektuba, ANURS (Sırp Cumhuriyeti Bilim ve Sanat Akademisi) adlı kuruluş tarafından hayata geçirilen "Građa o prošlosti Bosne (Bosna'nın Geçmişi Hakkında Materyal)" adlı projenin 2012 yılında yayımlanan 5. kitabında *Aranđel Smiljanić*'in, "Dubrovačko pismo županu Ozrenu (Župan Ozren'e Dubrovnik Mektubu)" adlı makalesinde de ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Bu iki eserden alınan metin şu şekildedir:

KM: "Ѡд(ь) владѣцагѡ град(а) Дѣбровника кнеза и wд(ь) вьсе wпкине жѣпанѣ Wзрѣнѣ како любимѣ приятелю срьд(ь)чно позд(ь)равлениѥ.

Писаниѥ твоѥ любве примисмо и разѣмѣсмо цо намь ѣписа за Тѣрка кои к намь гред(ѥ). За то ми захвалюѥмо г(оспо)д(и)нѣ кнезѣ Павлѣ како срьд(ь)номѣ и старомѣ добромѣ притателю, а и тебѣ како драгѣ притателю кои сте наамь дали видѣть. А ваша любовь море знать ѥрь ѥ Дѣбровникь слобод(ь)но мѣсто море вьсакь ѣ нѥмь доки. Дошьд(ь) шни ми кѥмо чѣти них(ь) рѣчи и шд(ь)гов(о)рит(и) цо бѣде с прилике."[308]

Yukarıda kaynak metnine yer verdiğimiz mektubun Türkçeye çevirisi şu şekildedir:

> EM: *Dubrovnik şehrinin tüm belediyelerinden ve idaredeki knezden Župan Ozren'e, sevgili bir dost olarak yürekten selamlar. Zatı-ı âlinizin mektubunu aldık ve bize gelen bir Türk (elçi) hakkında ne yazdığınızı anladık. Bu konuda eski bir dost olarak Knez Pavle Bey'e ve aziz bir dost olarak sana yürekten şükranlarımızı sunuyoruz, çünkü bunu (dost olduğunuzu) bize ispat ettiniz. Zatı-ı âlinizin bilmesi gerekir ki Dubrovnik özgür bir yerdir ve buraya herkes gelebilir. Onlar geldiğinde ve onların sözlerini işittiğimizde (taleplerini duyduğumuzda) uygun şekilde (size) cevap vereceğiz (bildireceğiz).*

Erek metinden de anlaşılacağı üzere, Dubrovnik ve Bosna arasında sadece ekonomik sebeplerden kaynaklanan bir iş birliği söz konusu değildir. Bazı özel durumlarda, her iki toplumun da çıkarları doğrultusunda bilgi arış verişine dayalı bir bağın olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Ayrıca dikkat çeken bir diğer husus da, Dubrovniklilerin bu metinde, başka toplumlarla kuracakları ikili ilişkilerde bağımsız olduklarını diplomatik bir yolla vurgulamış olmalarıdır.

2.4. Dubrovniklilerin 30.11.1400 Tarihli Mektubunda Türkler

Dubrovnikliler ile Bosna bölgesinin yöneticileri arasında çeşitli konularda fikir ve bilgi alışverişine dayanan yazmışlara bir diğer örnek, 30.11.1400 tarihinde

---

[308] Lj. Stojanović, *Stare Srpske Povelje i Pisma*, Knjiga I., Prvi dio, Sremski Karlovci, Beograd 1929, s. 477; Aranđel Smiljanić, "Dubrovačko pismo županu Ozrenu", *Građa o prošlosti Bosne,* Knjiga 5., ANURS, Banja Luka 2012, s.34; Belgenin orijinali için Bkz.: EK - 13.

Dubrovnikliler tarafından Bosna'nın knezlerinden olan Pavle Radenović'e gönderilen mektuptur. Dubrovnikliler Sevastija bölgesine gerçekleşen bir Tatar baskınından bahsettikleri bu mektuplarında, bir kez daha Türklerden ve o dönem Osmanlıların başında bulunan II. Bayezid'ten söz etmektedirler. Eski Slavca oluşturulan mektuba 1929 yılında Belgrad'da yayımlanan *Ljubomir Stojanović*'in "Stare Srpske Povelje i Pisma; Knjiga I-1 (Eski Sırpça Beratlar ve Mektuplar; Kitap I-1)" adlı eserinde yer verilmiştir. Bunun yanı sıra ANURS (Sırp Cumhuriyeti Bilim ve Sanat Akademisi) adlı kuruluş tarafından hayata geçirilen "Građa o prošlosti Bosne (Bosna'nın Geçmişi Hakkında Materyal)" adlı projenin 2010 yılında yayımlanan 3. kitabında *Tamara Buković'in*, "Pismo Dubrovačke opštine knezu Pavlu Radenoviću (Dubrovnik Belediyesinin Knez Pavle Radenović'e Mektubu" adlı makalesinde de bulunmaktadır. Bu iki eserden alınan mektubun metninin Türklerden bahseden kısmı şu şekildedir:

> KM: "*(...) Ѡ гласѣхъ да ти ѕзна г(ос)п(о)ство ѡ сѣхъ днєх(ь) имасмо гласове по мог8 ѡд(ь) катрьгь бнетачьцѣхъ праве юрь велик(и) г(оспо)д(и)нь тат(а)рьски прими великѫ Севастию и плѣни и ѕз(ь)врати се шпеть. А паѣзита праве 8 Брѕси и да ю распѕстиль воиске, теи гласе имасмо. Ако твоѣ м(и)л(о)сть има коюѥ гласове, а мог8 се ѕписати, много моли(м)о бѕди т(и) м(и)л(о)сть ѕпиш(и) ни.*"[309]

Yukarıda kaynak metnine yer verilen mektubun Türklerden bahseden kısmının Türkçeye çevirisi aşağıdaki gibidir:

> EM: (…) *Bugünlerde, büyük Tatar beyinin (Timur), Bayezid'in Bursa'da olup oradaki ordularının dağınık vaziyette olmasını fırsat bilerek Sivas'ı*[310] *ele*

[309] Lj. Stojanović, *a.g.e.*, s. 247; Tamara Buković, "Pismo Dubrovačke opštine knezu Pavlu Radenoviću", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 3., ANURS, Banja Luka 2010, s. 90.

[310] Dubrovniklilerin 30.11.1400 tarihli bu metninde Sivas'ın 1400 yılında Timur tarafından alınmasına değinilmiştir. Burada Sivas adı kaynak metinde Севастию "Sevastiju (Sivas'ı)" şeklinde verilmiştir. *Tamara Buković* tarafından burasının "I. Bayezid'in 1392 yılında, 1400 yılında da Timur'un ele geçirdiği, Küçük Asya'nın kuzeydoğu kesiminde bulunan şehir veya bölge" olduğu belirtilmiştir. (Tamara Buković, *"Pismo Dubrovačke opštine knezu Pavlu…",* s. 95). Bunun yanı sıra her ne kadar ele aldığımız metin ile ilgili olmasa da herhangi bir karışıklığa mahal vermemek için Eski Slavcada "Sevastija" adı ile anılan bir başka bölgenin de olduğunun kayda geçmesinin faydalı olacağı kanısındayız. Burası Filistin'de yer alan Nablus şehrinin yakınlarındaki Sevasta şehridir. Paul Lawrence'in (*Bhs. Pol Lorens*) söylediğine göre "Irod, İsrail Krallığının kuzeyinin eski başkenti Samarya'da birçok şey inşa etmiştir. Roma imparatorunun onuruna şehir Sevasta (Augusta) olarak adlandırıldı. Sevastija adıyla anılan 158 dönümlük bir arazide sütunlu bir cadde, hipodrom ve tiyatro

geçirdiğini, orasını talan edip geri döndüğünü denizdeki Venedik gemilerinden işittik. Eğer sizin merhametiniz altına sığınanların da böyle duyumları varsa bize yazabilirler. Dilerim ki Tanrının lütfu üzerinizde olsun ve bize yazın(ız).

Dubrovniklilerin (Dubrovnik knezi ve Belediye yetkililerinin) 30.11.1400 tarihinde Pavle Radenović'e gönderdikleri mektupta 1400 yılında Sivas'ın Timur tarafından ele geçirilmesine değinilmiştir. Timur'dan "Tatar beyi" olarak bahsedilirken Bayezid de zikredilmiştir. Bunun yanı sıra, Bursa ve Sivas gibi şehirler de metinde geçen diğer unsurlardandır. Bu belgenin ışığında Balkanlarda yaşayanların Türklerin diğer bölgelerdeki etkinliklerini yakından takip etmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır.

2.5. Dubrovniklilerin Sandalj Hranić'e Verdikleri 30.11.1413 Tarihli Mevduat Sertifikasında Türkler

Dubrovniklilerin Balkanlarda ticari faaliyetlerde oldukça etkin olduğundan daha önce bahsedilmiştir. Bu ticari eylemlerden biri de Bosnalı yöneticilerin Dubrovnik şehrinde yaptığı yatırımlar olarak ele alınabilir. 30.11.1413 yılında Sandalj Hranić'in Dubrovnik'te yapmış olduğu yatırım karşılığında Dubrovnikliler tarafından kendisine verilen bu sertifika, bahsettiğimiz ticari ilişkilere örnek teşkil edecek niteliktedir.

Dubrovniklilerin Sandalj Hranić ile aralarındaki ticari ilişkileri ortaya koyan on adet mevduat sertifikası bulunmaktadır. Ancak bu sertifikaların her birinde Türklerden bahsedilmez. Bu nedenle, yalnızca Türklerin zikredildiği sertifikalar çalışmaya dâhil edilmiştir. Bahsi geçen mevduat sertifikalarından üçüncüsü 1413 yılında yazılmıştır. Sertifika, *Ljubomir Stojanović*'in, 1929 yılında yayımlanmış "Stare Srpske Povelje i Pisma, Knjiga I, Dio 1." adlı eserinde bulunmaktadır. Buna ek olarak, "Građa o prošlosti Bosne" adlı çalışmanın 2012 yılında yayımlanan 5. kitabında yer verilen Pavle Dragičević'in "Prvi, drugi treći list depozita vojvode Sandalja sa

bulunuyordu. (Pol Lorens, *Lajonov Atlas biblijske istorije*, Preveo: Davor Džalto, Mono i Manjana, Beograd 2008, s. 131).

Pripadajućim potvrdama (İlgili Onaylarla Birlikte Vojvoda Sandalj'ın Birinci, İkinci ve Üçüncü Mevduat Sertifikaları)" adlı makalede de sertifikanın metni bulunmaktadır. Bu iki çalışmadan alınan veriler ışığında oluşturulan sertifikanın kaynak metninin Türklerden bahseden ilk kısmı şu şekildedir:

> KM: "*в име ѡ(ь)ца и с(и)на и с(ве)тогѡ д(ѕ)ха аминь. Ми кнезь, властеле и вьса шпкина град(а) Дѕбровника даємо вь свидѣньє всакомѕ маломѕ и великомѕ по семь нашемь пис(а)нию а подь законном(ь) печьтию нашѡм(ь) како приде к намь ѕ Дѕбровьникь Прибисавь Похвалица посланьєм(ь) г(оспо)д(и)на воєводе Сандала с листѡм(ь) нєгшвѣмь вѣровиѣмь и ѡдь нєгшве стране и на име воєводе р(є)ченога постави ѕ нашь комѕнь ѕ поставѕ то цо се ѕдрьжи ѕ семь листѕ и подь ѕвѣть кои здолѣ пише. И наипрьво сребра плика сто и два десети и двѣ литре и петь ѕньч(ь) коє си Прибисавь сьрачѕна по ѡсамь дѕкать литрѕ а прими деветь сать и седамь десеть и деветь дѕкать и ѡць аспри тѵрьсцѣхь ѕ три сакѵлє два десети и четири тисѕкє и двѣ сти и четири десети и седамь аспри коє си срачѕна и постави по четири десеть за дѕкать а примише шесть сат и шесть дѕкать и седамь аспри и ѡць дѕкать златѣхь петь тисѕкта и седамь сать и два дѕката и ѡц ѕ єдном(ь) сакѵлю динар(ь) котѡрсцѣхь тисѕкю и три десети и деветь пер(ь)пер(ь) коє срачѕна по три пер(ь)пер(ь) за дѕкать а примаю три ста и чет(и)ри десеть и шесть дѕкать и два на десете динари и ѡць два сакѵлта динар(ь) дѕбровчцѣхь тисѕкю и сто пер(ь)пер(ь) а срачѕна є по три пер(ь)пер(ь) за дѕкать а прима три ста и шесть десеть и шесть дѕкать и два десети и четир(и) динарє тои тако срачѕнаше кьди бѕде се пакѣ ѕзети да си такогє шпеть лицемь ѕзьмѕ. (…)*"[311]

Yukarıda verilen kısmın Türkçeye çevirisi aşağıdaki gibidir:

---

[311] Lj. Stojanović, *a.g.e.*, s. 360; Pavle Dragičević, "Prvi, drugi treći list depozita vojvode Sandalja sa pripadajućim potvrdama", *Građa o prošlosti Bosne, Knjiga 5*., ANURS, Banja Luka 2012, s.70-71; Belgenin orijinali için Bkz.: EK - 14a,14b.

EM: *Baba, oğul ve kutsal ruha adına, âmin. Biz knez, soylular ve Dubrovnik şehrinin tüm belediyeleri, bu yazımızla ve bizim yasal mührümüzle, büyük küçük herkesin bilgisine sunuyor ve ilan ediyoruz. Voyvoda Sandalj Bey tarafından gönderilen Pribisav Pohlavić, onun (Sandalj'ın) tarafından gönderildiği kanıtlayan kâğıt ile bahsedilen Voyvoda'nın adına bize, Dubrovnik'e geldi ve aşağıda yer alan koşulları ve bu sayfayı içeren bir teminat olarak bunu (yazıyı) bizim yerel idaremize bıraktı. Evvela, Pribisav'ın hesabına göre litre başına 8 duka olan ve 979 dukaya denk gelen yüz yirmi iki litre ve beş ons gümüş kaplama, bundan başka (yine Pribisav'ın) hesabına göre duka başına kırk aspra (akçe) olan ve 606 duka 7 aspraya denk düşen üç çuval içinde 24.247 Türk asprası*[312] *(Türk akçesi), bundan başka 5702 altın duka, bundan başka bir duka karşılığında 3 perper*[313] *hesabından 346 duka ve 20 dinara denk düşen 1039 perper bir çuval içinde Kotor Dinarı, bundan başka bir duka karşılığında üç perper hesabından 366 duka ve 24 dinara denk düşen 1100 perper iki çuvalı içinde Dubrovnik dinarı bırakıldı. Mevduat alındığı vakit bu miktarlarda bir artış olursa tümü böyle hesaplanacaktır.* (…)

Mevduat sertifakısının devamında Türklerden ikinci kez bahsedilmiştir. Bu kısmın kaynak metni şu şekildedir:

KM: "*(...) И на то ми кнезь, властеле и вса wбькина гр(а)да Дѵбровника примисмо и записасмо ѕ вѣрѕ и ѕ клетвѕ нашѕ како да р(є)ченомѕ воєводи Саньдалю и по нємь швѣмь како се згшра пише шви покладь ки стави воєвода Сандаль некє погинѵти ни на мьнє доити ни за нѣдногa члов(ѣ)ка волю сеган свѣта ни за силѕ ни за заповѣдь ни за прошню ни за кѵпню ни за нѣдно дѣло али би нашега племенитога г(оспо)д(и)на с(ве)те крѵне краля ѵгрьскога али г(оспо)д(и)на тѵрскога али заморьскога али босанскога али кога гшдѣ г(оспо)д(и)на сеган*

[312] *Aspra* sözcüğü Boşnakça-Türkçe sözlükte "küçük gümüş para, akçe" olarak yer almaktadır (Şakir Bayhan, *a.g.e.,* s. 50). Ancak çağdaş Boşnakçada aynı anlamda "akça" adı kullanılmakta ve *aspra* adına rastlanmamaktadır. *Sima Ćirković*'in (Simo C. Ćirković) "Rečnik arhaizama (Arkaik Sözcüklerin Sözlüğü)" adındaki eserinde sözcük, "*aspra (jaspra);* eski Türk gümüş parası" olarak verilmiştir. (Sima C. Ćirković, *Rečnik arhaizama*, Narodna knjiga, Alfa, 2006, s. 22). Sonuç olarak sözcüğün eskiden Türkçedeki "akçe" adını karşıladığı anlaşılmaktadır.

[313] Sözcük, Güney Slav dillerinde "perper" olarak geçen Orta Çağ'da kullanılmış Bizans parasıdır, iperpiron (*lat. perperum*).

свѣта или коѥ врьсте чловѣка тако странѣра тако грагѣанина нашега. (...)"[314]

Yukarında kaynak metni verilen Türklerden bahsedilen ikinci kısmın Türkçeye çevirisi aşağıdaki gibidir:

> EM: (…) *Biz, Dubrovnik şehrinin tüm belediyeleri, soyluları ve knezi, buraya kaydediyoruz ve inançla onaylıyoruz. Ayrıca adı geçen Voyvoda Sandalj'a ve onun maiyetinin tamamına yemin ederiz ki, Voyvoda Sandalj'ın yapmış olduğu yatırımı içeren bu teminat mektubu, herhangi bir insanın bu dünyaya ait hiçbir gayesiyle, ne gücüyle ne emriyle ne arzusuyla ne bedelini ödemesi şartıyla, ne de bizim kabile yönetiminin, Macar kralının kutsal tacının, Türk hükümdarının, denizaşırı memleketlerin yahut Bosna'nın hükümdarının ya da bu dünyadaki herhangi bir hükümdarın veya yabancılar arasından olabileceği gibi bizim kendi yurttaşlarımız arasından da olabilecek herhangi bir kimsenin yardımıyla ortadan kalkmayacak ve yok hükmünde olmayacaktır.* (…)

Kaynak ve erek metinleri sunulan 30.10.1413 tarihli mevduat sertifikası Sandalj Hranić'in Dubrovnik'te yapmış olduğu yatırımlarla ilgilidir. Yapılan yatırımın güvence altında olduğunu her iki taraf içinde kanıtlamak gayesiyle hazırlanan bu kaydın metninde Türklerden bahsedilmektedir. Ayrıca bu belge, metinde geçen "Türk asprası (Türk akçesi)" ifadesi ile Türk parasının bölgede ticari işlerde kullanılmaya başlandığını göstermekle birlikte, yapılan sözleşmenin bölgedeki diğer hükümdarlar ile birlikte Türk hükümdarına da ilan edilmesi, Türklerin bölge halkı açısından o dönemde nasıl algılandığına dair veriler içermektedir.

2.6. Dubrovniklilerin 1416 Tarihli İki Mektubunda Türkler

Duvrovnikliler ile Bosna bölgesindeki yöneticiler arasındaki yazışmaların konuları, dönemin siyasetine paralel olarak da değişimler göstermektedir. 26.03.1416

[314] Lj. Stojanović, *a.g.e.*, s. 361; Pavle Dragičević, "Prvi…", s.71-72; Belgenin orijinali için bkz.: EK - 14a, 14b.

yılında Dubrovniklilerin Knez Petar Pavlović'e göndermiş oldukları ve Knez Petar'dan Dubrovnik'e yaklaşmakta olan ordularını geri çekmesine yönelik emir vermesini talep ettikleri mektup, Dubrovnik ile Bosna bölgesindeki bazı yöneticilerin ilişkilerinin geçmişe nazaran gerginleşmeye başladığını ortaya koymaktadır. Muhtemelen Dubrovnik'te, Eski Slavca yazılmış olan mektuba *Ljubomir Stojanović*'in 1929 yılında yayımlanmış eserinde yer verilmiştir. Ayrıca *Aranđel Smiljanić'in* "Dubrovačko pismo knezu Petru Pavloviću i pismo Župana Đurđa Knezu Stonskom i vlasteli Stonskoj (Knez Petar Pavlović'e Gönderilen Dubrovnik Mektubu ve Ston Knezi ile Stonlu soylulara Gönderilen Župan Ozren'in Mektubu)" adlı makalesinde de mektubun metni yer almıştır. Bu metinlerde hem Dubrovnikliler hem de bölge yöneticileri tarafından bahsi geçen dönemde Türklerin nasıl algılandığı anlaşılabilmektedir. Bunun yanı sıra, Dubrovniklilerin savaş yerine ticarete önem vermelerinden dolayı düzenli bir orduya gereksinim duymamaları ve diplomatik yollarla sorunları nasıl çözdüklerine dair bir örnek olabilecek metnin Türklerden bahseden kısmı şu şekildedir:

> KM: "*(...) Аво сьди кнеже доидоше изь долѣ дрѹге ваше воиске кои потрьше долѣ Сливно и сташе на меги нашои ѹ Примѹрје, а јесѹ прѣдь ними жѹпань Гюрагь и Стѣпань Милорадовикь и ш ними Тѹрьци. Молимо ти г(ос)п(од)ство вѣди ти м(и)л(о)сть послат имь заповѣдаје да намь ѹ нашемь нѣкоје кваре не ѹчине и да се шнѹдеи не тираю. (...)*"[315]

Yukarıda Eski Slavcasına yer verilen metnin Türkçeye çevirisi şu şekildedir:

> EM: (…) *Hey Knez, şimdiye deyin sizin Slivno'nun alt kısımlarını tarumar eden diğer ordularınız aşağı yörelerden gelip kıyı bölgelerinde bizim karşımıza dikildiler. Onlara, beraber oldukları Türkler ile birlikte Župan Đurađ ve Stjepan Miloradović önderlik etmektedir. Senin varsıl erkine*

[315] Lj. Stojanović, *a.g.e.*, s. 530; Aranđel Smiljanić, "Dubrovačko pismo knezu Petru Pavloviću i pismo Župana Đurđa Knezu Stonskom i vlasteli Stonskoj", *Građa o prošlosti Bosne,* Knjiga 3., ANURS, Banja Luka 2010, s. 138-139.

yalvarıyorum ki merhametli olasın ve bize herhangi bir fenalık yapmamalarını onlara salık verip bu yana geçmemelerini emredesin. (…)

Kaynak ve erek metinleri verilen mektuba bir yanıt niteliği taşıyan Župan Đurađ tarafından yazdırılan bir başka mektup ise 1416 yılının Mart ayında yazılmış ancak tam olarak hangi gün olduğuna dair bir kayıt düşülmemiştir. Yine aynı kaynaklardan ulaşılan mektubun metni şu şekildedir:

KM: "*Кнезѹ стоньскомѹ и всѣмь властелем(ь) стоньсцѣмь шдь слѹге Петрова Юрьа. Ви знате коıе сьда дльгованыıе по сишизи земли ходи, а га ıесмь с тѣми людьми ке ви вѣсте сьди мнѣхь да ме кıете видѣти швьдѣ. И к вамь дльгованыıе понесшхь коıе ѹмѣхь а надахь се да кıете ви кь мнѣ болıе. И вихь мораль многш люди вашѣхь поробити и свезати кьди вих(ь) на тои сталь, га не вих(ь) Тѹрьчинь с Тѹрци, а што сте ви Тѹрци тере вежете моıе люди ки гредѹ ѹ Стонь Кѹтловика. Да ето вама послах(ь) тамо люди и Тѹрчина. Шдьредите ми болѣ дльгованыıе волга ко ви ѹмѣте доколѣ смь на Храсиѣ.*"[316]

Župan Đurađ'ın Dubrovniklilere gönderdiği mektubun Türkçe çevirisi şu şekildedir:

EM: *Petrov'un hizmetkârı Đurađ'tan Ston knezi ve onun Stonlu asilzadelerine. Siz, bu topraklarda alışveriş işlerinin nasıl olduğuna vâkıfsınız. Ben sizin yakaladığınız insanlarla bir vakit birlikteydim ve şimdi de beni burada görme şerefine nail olacaksınız. Vaktiyle size getirebildiğim kadar fidye parası getirmiştim ve (şimdi) sizin de bana daha fazlasını getireceğinizi umuyorum. Sizin çok daha fazla insanınızı yakalayabilir ve onları bağlayabilirdim (tutsak edebilirdim). Ben Türklerle birlikte olsam da (beraber savaşsam da) bir Türk değilim. Ancak siz, benim Ston Kutlovića'ya giden insanlarımı yakaladığınız için Türk olabilirsiniz. Bu yüzden sizin oraya, adamlarımı ve Türkleri gönderdim. Ben Hrasno'dayken, benim için mümkün olduğunca büyük bir haraç hazır ediniz.*

[316] Lj. Stojanović, *a.g.e.*, s. 531; Aranđel Smiljanić, "Dubrovačko pismo knezu…", s. 140-141.

Bu dönemde Hrvatinić ailesinin lideri Hrvoje'nin bölgedeki etkinliğini kaybetmesiyle birlikte, Kosača ve Radenović aileleri bunu fırsat bilerek topraklarını genişletmek adına yeni arayışlara girdiler. Dolayısıyla, Dubrovnikliler, Petar Pavlović'in ordularından duydukları rahatsızlığı kendisine bildirmişlerdir. Yine aynı dönemde yazılan ikinci mektupta da Župan Ozren, Dubrovnik şehrinin bir belediyesi olan Ston'a gönderdiği mektubun ana konusunu Dubrovniklilerin uzun yıllardır bir ticaret kolu olarak sürdürdükleri insan ticareti oluşturmaktadır.

2.7. Dubrovniklilerin Sandalj Hranić'e Verdikleri 29.01.1419 Tarihli Mevduat Sertifikasında Türkler

Bosnalı idarecilerin Dubrovnik'te yaptıkları yatırımları gösteren mevduat sertifikalarının bazılarında Türklerden bahsedildiğine daha önce değinilmiştir. Yine bu tarz bir ticari metin olan 19.01.1419 tarihli belge, bir başka deyişle dördüncü sertifika, Sandalj Hranić'in Dubrovnik'te yapmış olduğu yatırımın güvence altında olduğunu göstermektedir. Bahsi geçen sertifikanın metni 1929 yılında *Ljubomir Stojanović* tarafından eserine alınmıştır. Bunun yanı sıra, sertifikanın bir nüshası da *Pavle Dragičević*'in "Četvrti, peti i šesti list depozita Vojvode Sandalja sa pripadajućim potvrdama (İlgili Onaylarla Birlikte Vojvoda Sandalj'ın Dördüncü, Beşinci ve Altıncı Mevduat Sertifikaları)" adlı makalesinde yayımlanmıştır. Bu iki kaynaktan alınan metinde Türklerden bahseden kısım şu şekildedir:

> KM: "*(...) И на тѡ ми кнезь, властел(є) и вьса шпькина град(а) Дѫбровника примисмо и завезасмо ѕ вѣрѫ и ѕ клетвѫ нашѫ какѡ да р(є)ченомѫ воєвоєводи и по нємь швѣмь како се згѡра пише шви покладь кои стави некѹ погинѫти ни на мьнє доити за нѣдного члов(ѣ)ка волю ни за силѫ ни за заповѣдь ни за прошию ни за кѫпию ни за нѣдно дѣло али би нашега г(оспо)д(и)на племенитѡга с(ве)те крѫне крала ѫгарьскога али г(оспо)д(и)на тѫрскога али замор(ь)скога али босанскога али иногa коюга гѡди г(оспо)д(и)на или члов(ѣ)ка сегаи свѣта да се нє ѫдрьжи паче шбѣтѫємо и завезѫємо се воєводи*

Сандалю и нѣговѫ шстанкѫ како се пише дати (и)мь ρ(є)чени покладь на них(ь) волю. (...)"[317]

Yukarıda yer verilen sertifikanın Türklerden bahseden kısmının Türkçeye çevirisi şu şekildedir:

> EM: (…) *Bizler, Dubrovnik şehrinin tüm belediyeleri, soyluları ve knezi, bunu anlıyor ve inançla onaylıyoruz. Ayrıca adı geçen Voyvoda'ya ve onun maiyetinin hepsine yemin ediyoruz ki Voyvoda'nın yapmış olduğu yatırımı içeren bu teminat mektubu, ne herhangi bir âdemoğlunun gücü, ne emri, ne arzusu ne bedelini ödemesiyle ile ne de bizim kabile idaremizin, Macar kralının kutsal tacının, Türk hükümdarının, denizaşırı mekleketlerin yahut Bosna'nın ya da herhangi bir hükümdarın veya bu dünyanın herhangi bir kişisinin herhangi bir şekildeki yardımıyla ortadan kalkmayacak ve yok hükmünde olmayacaktır. Zaten Voyvoda Sandalj ve onun soyundan gelenlere çoktan söz verdik ve yazımızda da belirtildiği gibi onayladık. Eğer ki bu bahsi geçen teminat istenirse onlara (Sandalj'a ve onun soyundan gelenlere) verilecektir.* (…)

Kaynak ve erek metinlerde de görüleceği gibi, Sandalj Hranić'in Dubrovnik'te yaptığı yatırımı güvence altına alan "IV. List" dördüncü mevduat sertifikasının metninde Türklerden bahsedilmiştir. Benzer şekilde, bu belgede de Dubrovnikliler herhangi bir gücün bu belgenin geçerliliğini ortadan kaldıramayacağına dair Sandalj'a güvence vermektedir. Diğer bölge hükümdarları ile birlikte Türk hükümdarının da bu belgenin geçersiz kalmasına dair herhangi bir yaptırım gücü olamayacağı vurgulanmıştır.

2.8. Sandalj Hranić'in 24.06.1419 Tarihli Konavle'nin Satışı ile ilgili Belgesinde Türkler

Bosna-Hersek'in, Karadağ'ın ve bağlı olduğu Hırvatistan'ın günümüzdeki sınırlarının kesiştiği bölgede, Trebinje'nin güneyinde, Kotor'un kuzeybatısında,

[317] Lj. Stojanović, *a.g.e.*, s. 363-364; Pavle Dragičević, "Četvrti, peti i šesti list depozita Vojvode Sandalja sa pripadajućim potvrdama", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 6., ANURS, Banja Luka 2013, s. 47; Belgenin orijinali için Bkz.: EK - 15a, 15b.

Dubrovnik'in güneydoğusunda yer alan ve Adriyatik Denizi'ne kıyısı bulunan Konavle XV. yüzyılın başlarında Bosna'yı ellerinde tutan güçlü derebeylerinin egemenliği altında bulunmaktaydı. Bu dönemde, bölgenin doğusuna Sandalj Hranić hükmederken Cavtat ve Obod haricindeki batı kısmını, Petar ve Radoslav Pavlović kardeşler yönetmektedir.

Bosnalı soylu ailelerin yönetimi altında bulunan bölge Dubrovnikliler açısından oldukça büyük öneme sahiptir. Dubrovniklilerin ticari faaliyetlerinde karşılarına çıkan en büyük güçlüklerden biri, Adriyatik Denizi'nden iç bölgelere doğru ticari faaliyetlerde bulunurken karşılaştıkları gümrük vergileri ve bu vergilerin bölgeleri yöneten derebeyleri tarafından belirlenmesidir. Bu soruna çözüm bulmak amacıyla, yani Konavle'yi kendi yönetimlerine almak için bölgede hüküm süren Radenović ve Kosača aileleri ile yoğun diplomatik ilişkilerde bulunmuşlar ve 24.06.1419 yılında Sandalj Hranić'i kendisine ait bölgeyi satma konusunda ikna etmeyi başarmışlardır. Bu satış sonucunda iki taraf arasında bir satış sözleşmesi imzalanmıştır. Belge satışın ilan edilmesi özelliğinden dolayı bir beyanname, ticari gerekçelerden dolayı da, bir ticari sözleşme hükmünde olup Dubrovniklilerin bu bölgeyi yönetmeleri karşılığında verecekleri yıllık ücreti ve nakit parayı da içermektedir. Ayrıca geçirdiği duraklama döneminin ardından tekrar bölgede söz sahibi olmaya başlayan Türklerden de sözleşmede bahsedilmektedir.

Sokol'daki Stipanj Ovasında Eski Slavca olarak hazırlanan sözleşmenin metni *Miklošić* tarafından 1858 yılında Viyana'da yayımlanmış olan eserine, *Stojanović* tarafından ise 1929 yılındaki yayımlanmış olan eserine alınmıştır. Bu iki kaynağın dışında *Amira Turbić-Hadžagić* 2010 yılında yayımlanmış olan "Srednjovjekovni Bosanični Pravni Tekstovi (Orta Çağ'da Bosna Bölgesindeki İdari Metinler)" adlı eserine bu metni dâhil etmiştir. Bazı kaynaklarda her ne kadar 14.06.1419 olarak olarak gösterilse de[318] yukarıda zikredilen her üç kaynakta da metnin yazıldığı tarih olarak 24.06.1419[319] olarak gösterilmiştir. Metnin tarihi aynı

[318] Lejla Nakaš, *Konkordancijski rječnik ćirilskih povelja srednjovjekovne Bosne*, Posebna izdanja; Knjiga X, Rječnici, Svezak 1, Društvo za proučavanje srednjovjekovne bosanske historije, Sarajevo 2011, s. 78.
[319] Franc Miklošić, *a.g.e.*, s. 288; Lj. Stojanović, *a.g.e.*, s. 293; Amira Turbić-Hadžagić, *Srednjovjekovni Bosanični Pravni Tekstovi*, Gradačac, Sarajevo 2010, s.108.

zamandan Konavle'nin satışının da tarihi olduğu için önemlidir. Bu kaynaklardan elde edilen metinde Türklerden bahseden ilk kısım şu şekildedir:

> KM: "*Ва име штьца и сина и светога дѫха аминь. Ми господинь воєвода Сандаль Хранићь, милостию божиимь велики воєвода босански, бѫдѫћи ва великои слави и госпоцтви и држави моихь природитель племенито наше, и по томь за нашѫ слѫжбѫ милости и градове и жѫпе и земле, кое примисмо шдь кралевства босанскога наамь данно и записанно ѳ наше племенито вь рѫсази и држави босанскои и кралевствомь и всимь рѫсагомь босансцимь наамь потврћено и ѳстановићено и толикоће шдь кралевь ѳгрсцихь и цара тѳрсцихь потврьевано по нихь краснихь листихь, (...)*"[320]

Yukarıda Eski Slavcası verilen metnin Türklerden bahseden ilk kısmının Türkçeye çevirisi şu şekildedir:

> EM: *Baba, oğul ve kutsal ruh adına, âmin. Biz, Voyvoda Sandalj Hranić Bey, Tanrının lütfuyla büyük Bosna voyvodası, yüce şan ve varsıl erk ile asil ailemizin ezelden devam eden soyunu muhafaza ediyoruz (elimizde tutuyoruz), ve dahası kutsal hizmetimizin ardından lütufla, Bosna Krallığı'ndan aldığımız şehirler, župalıklar ve topraklar bize verilmiş, Bosna'nın bu bölgeleri ve mevkileri bizim soylu ailemize yazılmış (kaydedilmiş), Krallık ve tüm Bosna vilayetince bize (adımıza) onaylanmış ve (resmen) belirtilmiş, ayrıca Macar(ların) kralı ve Türk(lerin) sultanı tarafından da onların ala (mükemmel) tüzüklerinde tasdik olunmuştur.* (…)

Yine aynı belgenin devamında Türklerden bir kez daha bahsedilmştir. Bu ikinci kısmın kaynak metni şu şekildedir:

> KM: "*(...) и када годи бѫдѫ господовати и шбладати више речнноме поль жѫпе конавал`с`ке, и ѳ ко годи би вриме тога речнного дила конаваи нимь рать не бранила крала босан`с`кога и ѳгар`с`кога и цара тѳрскога и нась реченнихь господовати и ѳживати, вазда да се има*

[320] Franc Miklošić, *a.g.e.*, s. 288; Lj. Stojanović, a.g.e., s. 293.

тако, како є речено, давати на всако годиџе петь сать перперь динари дѫбровачцихъ намь зѕора реченимь вик8 викома. (…)"[321]

Yukarıda Eski Slavcası verilen ikinci kısmın Türkçeye çevirisi şu şekildedir:

EM: (…) *Şartlar ne olursa olsun, Konavle'nin bu kısmında savaş vuku bulduğunda (bu toprakları) idare etmemize ve (burada) huzur içinde yaşamamıza, Bosna kralına, Macar kralına, Türk padişahına ve bize ve yukarıda sözünü ettiklerimize engel olmaması (buraları bize karşı savaşa sokmaması) şartıyla, hatta daima böyle olunsun diye, sözünü ettiğimiz gibi, bize ve adı geçenlere – Konavle župalığının bahsedilen kısmının yarısından fazlasında hüküm sürdüğü ve orasını (bağımsız olarak) idare ettiği müddetçe, her yıl 500 Dubrovnik perini vermeye (Dubrovnik idaresi) mecbur kılındı, sonsuza kadar.* (…)

Erek metninde de görüleceği üzere, Konavle'nin Dubrovniklilere satışı ile ilgili hazırlanmış olan belgede Türklerden de bahsedildiği görülmektedir. Belgede Sandalj'ın yönettiği toprakların Macar tüzüğü ile Türklerin tüzüklerinde de yer almasıyla geçerliğinin bulunduğuna dikkat çekilmiştir. Ayrıca ikinci kısımda da yine Türklere karşı Dubrovniklilerin savaş girişiminde bulunmamasına dikkat çekilmiştir. Metinden anlaşıldığı üzere, Macar ve Bosna kralı gibi idarecilerle birlikte Türkler de bölgede etkin bir güç haline gelmişlerdir.

2.9. Dubrovniklilerin Sandalj Hranić'e Verdikleri 28.07.1419 Tarihli Mevduat Sertifikasında Türkler

Sandalj Hranić'in Dubrovnik'te yaptığı yarım ile ilgili olan bir diğer belge "VI. List" VI. sertifika[322] olarak adlandırılan 28.07.1419 tarihinde Dubrovnikliler tarafından hazırlanmış belgedir. Metnin bazı kısımları hasar gördüğü için tam metne ulaşmak güçtür. Bu sebeple bazı kısımlar aynı dönemde yazılmış diğer belgeler ile karşılaştırılarak yorumlanmıştır. Metin, *Stojanović* tarafından 1929 yılında

[321] Franc Miklošić, *a.g.e.*, s. 290; Lj. Stojanović, *a.g.e.,* s. 296.
[322] Belge bazı kaynaklarda "VI.list" VI. sertifika olarak geçerken bazılarında ise "V. list" V. sertifika olarak verilmiştir. VI. sertifika başlığı için Bkz.: Lj. Stojanović, *a.g.e.*, s. 366; V. sertifika başlığı için Bkz.: Pavle Dragičević, "Četvrti…", s. 50.

yayımlanan eserine VI. sertifika adı ile, *Pavle Dragičević* tarafından "Četvrti, peti i šesti list depozita Vojvode Sandalja sa pripadajućim potvrdama" adlı makalesine V. sertifika adı ile alınmıştır. Her iki kaynakta da metnin korunamamış kısımları boş bırakılmış ancak *Pavle Dragičević'*in çalışmasında metnin transkripsiyonuna da yer verilmiştir. Eski Slavca yazılmış metnin Türklerden bahseden ilk kısım şu şekildedir:

> KM: "*(...) д(8)ха аминь. Ми кнезь вл(...) (...)ємо вь свидѣньє всак(...)мь 8писанью како прид(...) посланьєм(ь) г(оспо)д(и)на воєводе G(...) нєгов(...) (...)ране и на име воєводе (...) 8 нашь ком8нь (...) по(...) цо се 8дрьжи 8 семь ли(...) динари д8бровчцѣхь три тис8кє и шесть десеть пер(...) котор(ь)сцѣхь двѣ тис8кє и седамь десеть и деветь перьперь и аспри тврьсцѣхь на брои два десети и четир(и) тис8кє и двѣ сти и четири десеть и седамь аспри и д8кать златѣхь деветь тис8ки и седамь сать и два д8ката и сребра плика сто и два десети и двѣ литре и петь 8начь и wше два чабра сребрьна а потезаю четири десеть и четири литре и двѣ 8нче и wшь два пехара с(ь) четири капци а потезаю седамь на десете литарь и шесть 8начь и wше єдна направа конска сребрьна и позлакєна а потеза два десети и три литре и деветь 8начь. (...)*"[323]

Sandalj Hranić'in altıncı sertifikasının Türklerden bahseden ilk kısmın Türkçeye çevirisi şu şekildedir:

> EM: *(Baba, oğul ve kutsal) ruh adına, âmin. Bizler (Dubrovnik şehrinin) knezi, (soyluları ve tüm belediyeleri) bu yazılı kaydımızla küçük büyük herkesin bilgisine sunuyor ve ilan ediyoruz ki Voyvoda Sandalj Bey tarafından gönderilen Pribisav Pohvalić bize, Dubrovnik şehrine geldi ve Voyvoda'ya ait olduğu anlaşılan belge ile Voyvoda adına (onu temsilen) bize, 3060 perper Dubrovnik dinarı, 2079 perper Kotor dinarı, toplam 24.247 Türk asprası (akçesi), 9702 altın duka ve 122 litre 5 ons gümüş tabak, 44 litre ve 2 ons ağırlığında 2 gümüş kova, 17 litre 6 ons ağırlığında dört tutamaçlı 2 adet*

[323] Lj. Stojanović, *a.g.e.*, s. 366-367; Pavle Dragičević, "Četvrti …", s. 51-52.

piyale, 23 litre 9 ons ağırlığında gümüş ve altın kaplama at donanımın olduğunu gösteren koşulların yer aldığı kâğıdı bıraktı. (…)

Durovnikliler tarafından Sandalj Hranić'e verilmek üzere hazırlanan 28.07.1419 tarihli sertifikanın Türklerden bahseden ikinci kısmı şu şekildedir:

KM: "*(…) (…) (…)* власτελε и вьса шпкина град(а) дѫбровника прим(…) ѫ вѣрѫ и ѫ клєтвѫ нашѫ како да ρ(є)ченомѫ воıєвоıєвод *(…)* швѣмь ρ(є)чено згшра шви покладь кои сталıа г(оспо)д(и)нь *(…)* Некıє погинѫти ни на манıє доити ни за нıє(…) (…)лю сеган свѣта ни за силѫ ни за рѣчь ни за запов(…) ни за кѫпиıо ни за иıедно дѣло али би нашега г(…) свєтє корѫне ѫгарьскє али г(оспо)д(и)на тѫрскога али (…) ога али коıєга г(…) тако странѣра како (…)"[324]

Yukarıda verilen ikinci kısmın Türkçeye çevirisi şu şekildedir:

EM: (…) *Biz, knez, soylular ve Dubrovnik şehrinin tüm belediyeleri bunu anlamakla birlikte inançla kaydediyoruz. Ayrıca adı geçen Voyvoda Sandalj Bey ve onun maiyetine yemin ediyoruz ki bu, Voyvoda Sandalj Bey'in yatırım yaptığını gösteren bu mevduat sertifikası, âdemoğluna ait dünyadaki hiçbir niyetle ne güçle ne bir sözden yahut emirden dolayı ne ricayla, ne bedelini ödemesiyle ne de kendi kabile yönetimimizin, Macarların kutsal tacının, Türk hükümdarının, denizaşırı veya Bosna'nın yahut herhangi bir hükümdarın ya da yabancılardan olabileceği gibi kendi yurttaşlarımız arasından da olabilecek herhangi bir kişinin yardımıyla ortadan kalkmayacak ve yok hükmünde olmayacaktır.* (…)

Metinde Sandalj Hranić'in Dubrovnik'te yapmış olduğu yatırımın güvence altında olduğunu göstermek üzere hazırlanmış VI. sertifikada Türklerden iki kez bahsedilmiştir. Diğer benzerlerinde olduğu gibi, hem Türk akçesinin kullanımı hem de Türk hükümdarı zikredilmiştir.

[324] Lj. Stojanović, *a.g.e.*, s. 367-368; Pavle Dragičević, "Četvrti…", s. 52-53; Belgenin orijinali için Bkz.: EK - 16a, 16b.

2.10. Sandalj Hranić ve Kardeşleri Vukav, Vuk ve Stipan'ın 30.04.1420 Tarihli Konavle'nin Satışı ile ilgili Belgesinde Türkler

Konavle'nin satışı ile ilgili olan bu belge her ne kadar 24.06.1419 tarihli belgeye benzer nitelikte olsa da öncekine nazaran farklı olarak bu metinde Sokol'un da Dubrovniklilere verilmesine değinilmiştir. Konavle'nin satışı ile ilgili olan bu ikinci belgede de, Türklerden bahsedilmiştir. Metin, *Miklošić* tarafından eserine alınarak 1858 yılında Viyana'da yayımlanmıştır. Bu kaynaktan alınan metinde Türklerden bahseden ilk kısım şu şekildedir:

> KM: "*вь име wтьца и сина и дѫха свeта аминь. Ми господинь воєвода Сандаль Храниħ, милостию божиюмь велики воєвода босьньски, бѫдѫħи вь великои слави и госпоцтви моиχ пр҃ѣродитель племенито наше и по томь за нашѫ слѫжбѫ милости, градове и жѫпе и земле, коє примисмо wть кралєвьства босьньскога намь дано и записано ѫ наше племенито вь рѫсази и дрьжави босьньскои, и кралєвьствомь и вс҃ѣмь рѫсагомь босьньсц҃ѣмь намь потврьдено и ѫстановиħено, и толикоде wдь кралєвь ѫгрьсц҃ѣхь и босьньсц҃ѣхь и царь тѫрсц҃ѣхь потврьдєвано по нихь краси҃ѣхь лист҃ѣхь и запис҃ѣхь, (...)*"[325]

Metinde Türklerden bahsedilen ilk kısmın Türkçeye çevirisi şu şekildedir:

> EM: *Baba, oğul ve kutsal ruh adına, âmin. Biz, Voyvoda Sandalj Hranić, Tanrının lütfuyla büyük Bosna voyvodası, yüce şan ve varsıl erk ile asil ailemizin ezelden devam eden soyunu muhafaza ediyoruz (elimizde tutuyoruz) ve ondan sonra kutsal hizmetimizin ardından lütufla, Bosna Krallığı'ndan aldığımız bu şehirler, županlıklar ve topraklar bize verilmiş, Bosna'nın bu bölgeleri ve mevkileri bizim soylu ailemize yazılmış (kaydedilmiş), Krallık ve tüm Bosna vilayetince bize (adımıza) onaylanmış ve (resmen) belirtilmiş, ayrıca Macar(ların) kralı ve Bosnalıların kralı ve Türk(lerin) padişahı*

[325] Franc Miklošić, *a.g.e.*, s. 300.

tarafından onların ala (mükemmel) tüzüklerin ile de tasdik olunmuş ve kayıt altına alınmıştır. (…)

Adı geçen metnin devamında bir kez daha Türklerden bahsedilmiştir. Metnin Türklerden bahseden ikinci kısmının kaynak metni şu şekildedir:

KM: "*(...)* а с милостию и даромь божимь и великога цара сѵтана Мехометь бега приде ѵ наше рѵке, записано и ѵтврьдено и воєводомь Исакомь издано намь речен҃ѣмь дрьжати и шбладати ѵ то вр҃ме, када се Петрь Павловиѣь изневѣри царѵ сѵтанѵ, и ѵби га Исакь царевь воєвода сь царевомь боискомь, а мн҃ѣ више реченомѵ воєводи Сандалю и мощи брати изда градь Сокош ѵ Конавлахь и по жѵпе конавьшске, що ѥ било Павлово и по томь мѵ сина Петра, ми речени воєвода Сандаль и с мошмь братишмь имаѥ милость и моѣь цара сѵтана више речени градь Сокош и пош Конавли, що ѥ било Павлово и сина мѵ Петра, то що ѥ нихь било, дасмо и даровасмо сь вс҃ѣми сели и засешци и с людми и с пашами и з дрьвми и сь дѵбравами, с҃нокоси, сь грьмиѥмь и с водами и сь вс҃ѣми медїами и прав҃ѣми котари и сь всакоими правинами, достоѥниѥмь реченога града Сокола *(...)*"[326]

Metnin Türklerden bahseden ikinci kısmının Türkçeye çevirisi şu şekildedir:

EM: (…) *Tanrının ve yüce Hükümdar Sultan Mehmet Bey'in lütfu ve bağışıyla bizim elimize geçen, Petar Pavlović'in Hükümdar Sultan'a ihanet etmesi ve Sultan'ın beyi olan İshak ve Sultan'ın askerleri tarafından öldürüldüğü zaman elimizde tutmamız ve idare etmemiz için (bize) verilen, İshak bey tarafından da onaylanan ve kayda geçirilen, Voyvoda Sandalj'a ve benim kardeşlerime, bir zamanlar Pavle'ye daha sonra da oğlu Petar'a ait olan Konavle Župalığı ile Konavle'deki Sokol şehri verilmiş idi. Biz adı geçen Voyvoda Sandalj ve benim erkek kardeşlerimle, bir zamanlar Pavle'ye daha sonra da oğlu Petar'a ait olan Sokol şehrine ve Konavle'nin yarısına (yahut Konavle ovasına) Hükümdar Sultan'ın gücü ve lütfuyla sahibiz. Tüm köyleri ve taşraları ve insanları ve otlakları ve ağaçları ve ormanları ve samanlıkları ve çalılıkları*

[326] Franc Miklošić, *a.g.e.*, s. 301.

ve suları ve tüm sınır bölgelerini ve düzgün nahiyeleri ve Sokol şehrine ait olan tüm düzlükleri, (Dubrovniklilere) verdik ve armağan ettik. (…)

Metnin devamında Türklerden üçüncü kez bahsedilmektedir. Üçüncü kısmın kaynak metni şu şekildedir:

KM: "*(...) а када б-и-мь годѣ више реченѣмь рать бранила не владати више реченѣмь градомь Соколомь и пош Конавли, що ѥ Павлово било и послѣ м8 сина Петра, Да за шнолико врѣмена, колико би рать трьпѣла реченога краля босьньскога и 8грьскога и цара тѣрьскога и наша и нашега натрашка, да за толико врѣмена нѣс8 дѫжни давати више реченѣхь петь сьть перперь, докле би шна рать трьпѣла. (...)*"[327]

Son kısmın Türkçeye çevirisi şu şekildedir:

EM: (…) *Şartlar ne olursa olsun, (Dubrovnikliler,) bir zamanlar Pavle'ye ve daha sonra da oğlu Petar'a ait olan Konavle ovasındaki Sokol şehrini (bizim aleyhimizde) cenk etmek gayesiyle yönetmeyecek, (buna karşılık) Bosna ve Macar kralı, Türk padişahı ve bizimle ve de bizim soyumuzdan gelenlerle (karşı karşıya geleceği) bir savaşın vuku bulması durumunda, bu zaman zarfında yani savaş devam ettiği müddetçe beş yüz perper ödemeye yükümlü olmayacaklardır.* (…)

Yukarıdaki daha önceden de örneğini görülen bir satış sözleşmesinden bazı kısımlara yer verilmiştir. Konavle'nin Voyvoda Sandalj'ın elinde bulundurduğu kısmının Dubrovniklilere satışı ile ilgili olan metinde birkaç kez Türkler anılmıştır. Sandalj Hranić, Bosna Krallığı tarafından kendisine verilen toprakların Macarlarla birlikte Türkler tarafından da onaylandığını bildirmektedir. Bu ifade ile bölge idarecilerinin Türklerin onayına verdikleri önem anlaşılmaktadır. İkinci kısımda Türklerin açık bir şekilde bir bölgenin kontrolünü bir soylu aileden alarak bir başka soylu aileye verebildiklerine işaret edilmektedir. Bu ifade bölgenin iç işlerinde Türklerin önemli bir güç haline geldiğini göstermektedir. Ayrıca Çelebi Mehmed'in metinde "*Yüce Hükümdar Sultan Mehmed Bey*" olarak ifade edilmesi dikkate değerdir.

[327] Franc Miklošić, *a.g.e.*, s. 303.

2.11. Dubrovniklilerin Vukac, Vuka ve Jela Verdikleri 22.07.1920 Tarihli Mevduat Sertifikasında Türkler

Dubrovnikliler ile Sandalj Hranić ailesi arasındaki ticari metinlerden bir diğeri ise "VII. list" olarak adlandırılan VII. sertifikadır. Bu sertifikada diğerlerinden farklı olarak Kosača ailesinin diğer fertlerinden de bahsedilir. Stojanović, sertifikanın metnini 1929 yılında yayımlanan eserine almıştır. Bunun yanı sıra, 2014 yılında yayımlanan "Građa o prošlosti Bosne" adlı çalışmanın 7. kitabında Pavle Dragičević'in makalesinde eser bir kez daha yayımlanmıştır. Bu kaynaklardan alınan veriler ışığında sertifikanın Türklerden bahseden kısmının metni şu şekildedir:

> KM: "*(...) И ми више ρ(є)чени кнезь властеле и вьса шпкина гр(а)да Дѫбровника ѫ вѣрѫ и клетвѫ нашѫ како ρ(є)ченѣмь више ρ(є)чени покладь некѭ погинѫти ни на маніє прити ни за нѣдного члов(ѣ)ка волю ни за рѣчь ни за заповѣдь ни за прошиѭ ни за кѫпиѭ ни за иѣдно дѣло али би нашега племенитшга г(оспо)д(и)на свете крѫне ѫгрьске али г(оспо)д(и)на тѫрскога али замшр(ь)скога али босанскога али коюга гшдѣ г(оспо)д(и)на сеган свѣта паче дати имь се слободно безь ѫдрьжанья. (...)*"[328]

Yukarıda iki farklı kaynaktan elde edilen veriler ışığında oluşturulan kaynak metnin Türklerden bahseden kısmının Türkçeye çevirisi şu şekildedir:

> EM: (…) *Bizler, çok defa bahsedilen Knez, soylular ve Dubrovnik şehrinin tüm belediyeleri inançla bu mevduat sertifikasını verdik ve bahsi geçenlere (Sandalj Hranić, Vukac, Vuk, Jela ve onların soyundan gelenler) yemin ederiz ki bu sertifika hiçbir âdemoğlunun beyanı, emri, ricası veya bedelini ödemesi ile yahut bizim kabilemizin idaresinin Macarların kutsal tacının, Türklerin hükümdarının, denizaşırı memleketlerin yahut Bosna'nın veya bu dünyanın herhangi bir hükümdarının eylemi neticesinde ortadan kalkmayacak ve yok*

[328] [328] Lj. Stojanović, *a.g.e.*, s. 370; Pavle Dragičević, "Sedmi, osmi i deveti list depozita Vojvode Sandalja sa pripadajućim potvrdama", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 7., ANURS, Banja Luka 2014, s. 36-37. Belgenin orijinali için Bkz.: EK - 17a, 17b.

hükmünde olmayacaktır. Ayrıca gecikme olmaksızın onlara (Vukac, Vuk, Jela ve onların soyundan gelenlere) verilecektir. (…)

Kosača ailesinin Dubrovnik'teki yatırımlarına yönelik güvence vermek amacıyla hazırlanmış VII. mevduat sertifikasının kaynak ve erek metinlerine yukarıda yer verilmiştir. Daha önceki örneklerinde de olduğu gibi bu sertifikada da bölgedeki etkin güçler arasında Türk hükümdarı da gösterilmektedir.

2.12. Grupko Dobričević'in 04.01.1423 Tarihli Onay Belgesinde Türkler

Kosača ailesinin hizmetinde bulunan diplomatlardan biri olan Grupko Dobričević, Sandalj Hranić'in Dubrovnik'te yaptığı yatırım sonucunda elde ettiği geliri teslim almak için Dubrovnik'e geldiğini ve Sandalj Hranić'e ait olan Türk akçelerini teslim aldığını onaylamak adına bu belgeyi 04.01.1423 hazırlamıştır. Bu onay belgesinin metni Pavle Dragičević'in "Četvrti, peti i šesti list depozita vojvode Sandalja sa pripadajućim potvrdama" adlı makalesinde yayımlanmıştır. Buradan alınan metin şu şekildedir:

KM: "*Вь име божие аминь. (...)ждьства Христова .ч. и .ѳ. и .к. и .г. лѣто м(ѣ)с(є)ца гевара .д. д(ь)нь та Грѳпко (...)бриѣевиѣ (...)лѳга воєводе Сандала неговимь посланиемь и ш неговими (...) неговомь печатию придохь ѳ Дѳбровьникь кнезѳ и властеломь и ѳзехь и прим(...) рѳке све аспре тврьске кое се ѳдрьже ѳ семь записѳ конь мога писанига и за то мошмь рѳкомь ѳписахь да є вѣровано и принесохь кнезѳ и властелемь за те (...)ь шдтворень подь печатию воєводиномь како воєвода прима теи аспре.*"[329]

Yukarıda Eski Slavca yazılmış metnin Türkçeye çevirisi şu şekildedir:

EM: *Tanrı'nın adına, âmin. Isa Mesih'in doğumundan 1423 yıl sonra Ocak ayının dördüncü günü ben, Voyvoda Sandalj tarafından gönderilen hizmetkârı*

[329] Pavle Dragičević, "Četvrti…", s. 55-56.

Grupko Dobričević, Voyvoda'nın mührü ile mühürlenmiş belgeler ile birlikte Dubrovnik şehrine ve şehrin Knez'i ile soylularına geldim. Benim imzamın yanındaki bu metinde belirtildiği üzere tüm Türk aspralarını (akçelerini) bizzat elden teslim aldım ve daha güvenilir olması için bu metni kendi ellerimle yazdım. Ayrıca Voyvoda'nın bu akçeleri geri aldığıma dair olan mühürlü belgesini de Knez'e ve soylulara verdim.

Yukarıdaki metinde bir onay belgesi örneği görmekteyiz. Günümüzde "dekont" adını verdiğimiz belge ile benzer bir amaca hizmet eden bu belgede bölgedeki ticari işlemler sırasında Türk akçesinin de kullanıldığı görülmektedir.

2.13. Dubrovniklilerin Sandalj Hranić'e Verdikleri 17.02.1423 Tarihli Mevduat Sertifikasında Türkler

Dubrovnikliler ile Sandalj Hranić arasındaki ticari ilişkileri belgeleyen bir diğer metin ise "IX. List" olarak adlandırılan IX. sertifikadır. Bu sertifikada daha önceki benzerlerinde olduğu gibi Dubrovnikliler tarafından Sandalj Hranić'e, yatırımı ile ilgili güvence verilmekte, bu sırada da Türkler zikredilmektedir. Belge 1929 yılında Stojanović tarafından eserine alınırken Dragičević tarafından da 2014 yılında yeniden yayımlanmış ve analizi yapılmıştır. Dragičević'in makalesinden alınan metnin Türklerden bahseden kısmı şu şekildedir:

KM: "*(...) И на тѡ кнезь властеле и вса шпкина гр(а)да Дѫбровника примисмо и записасмо ѕ вѣрѕ и ѕ клетвѕ нашѕ како да р(є)ченомѕ г(оспо)д(и)нѕ воꙗеводи Сандалю швѣмь р(є)чено згора шви покладь кои посланꙋ г(оспо)д(и)нь воꙗевода Сандаль некꙗ погинѫти ни на манє доити з(...)нога члов(ѣ)ка волю сеган свѣта ни за силѕ ни за рѣчь ни за з(ап)овѣдь, за прошию ни за кѫпию ни за иꙗдно дѣло али би нашега племенитꙋга г(оспо)д(и)на с(вє)те крѫне ѫгрьске али г(оспо)д(и)на тѫрьскога, замѡр(ь)скога али босанськога али коюга гѡдѣ*

г(оспо)д(и)на сеган свѣта или коѥ врьстє чловѣка тако странѣра тако гр(а)данина. (...)"[330]

Yukarıda metnin Türklerden bahseden kısmının Türkçeye çevirisi şu şekildedir:

> EM: (…) *Bizler, knez, soylular ve Dubrovnik şehrinin tüm belediyeleri bunu kabul ettik ve inançla kaydettik. Ayrıca Voyvoda Sandalj Bey'e ve onun maiyetine yemin ediyoruz ki, Voyvoda Sandalj'ın yatırım yaptığını gösteren bu mevduat sertifikası, bu dünyadaki hiçbir âdemoğlunun gayesiyle, gücüyle, emriyle, ricasıyla, bedelini ödemesiyle ne de bizim kabilemizin idaresinin, kutsal Macar tacının, Türk hükümdarının, denizaşırı yahut Bosna ya da bu dünyadaki herhangi başka bir hükümdarın veya yabancılar arasından olabileceği gibi bizim yurttaşlarımız arasından da olabilecek herhangi bir kimsenin yardımıyla ortadan kalkmayacak ve yok hükmünde olmayacaktır.* (…)

Kosača ailesine, yatırımlarının güvende olduğunu bildirmek için verilen mevduat sertifikasında bölgedeki diğer güçler ile birlikte Türklere de yer verilmiştir. Bölgenin etkin güçleri sıralanırken Türkler de dâhil edilmiştir. Hiçbir gücün bu sertifakayı geçersiz kılmaya gücü yetmeyeceği bildirilirken *"Türk hükümdarının"* da buna gücü yetmeyeceği vurgulanmıştır. Bu ifadeye Dubrovniklilerin oluşturdukları ticari metinlerde sıkça rastlanmaktadır.

2.14. Konavlenin Pavlovićlerdeki Kısmının Satışı ile ilgili 31.12.1427 Tarihli Belgelerde Türkler

Sandalj Hranić ve Duvrovnikliler arasında sekiz sene önce imzlanan satış sözleşmesinin benzeri niteliğindeki bu beyannameler ile bu kez Pavlović ailesinden Petar ve Radoslav kendi yönetimlerinde olan Konavle'nin batı kısmını Dubrovniklilere vermiş olduklarını göstermektedir. Belgeler, 1858 yılında Miklošić, 1929 yılında Stojanović tarafından eserlerine alınıp yayımlanmıştır. Her iki kaynakta

[330] Pavle Dragičević, "Sedmi, osmi i deveti …", s. 44; Belgenin orijinali için Bkz.: EK - 18a, 18b.

da metnin tarihinin, dolayısıyla satışın gerçekleştiği tarihin, 31.12.1427[331] olduğu kaydedilmiştir. Ancak Pavle Dragičević'in 2016 yılındaki çalışmasında, bu tarihin bir yıl öncesi olabileceği, yani 31.12.1426 yılında da anlaşmanın gerçekleşmiş olabileceğine dikkat çekilmiştir. Konavle'nin Pavlović ailesinin elindeki kısmın Dubrovniklilere satılması içeren aynı tarihli iki belge bulunmaktadır. Bunlardan ilki Pavlovićlerin Konavle'nin kendilerindeki kısmın Dubrovniklilere geçtiğini beyan ettikleri, ikinci belge ise Dubrovniklilerin satış sonucunca ödeyecekleri bedeli kabul ettiklerini gösteren belgedir. İlk belgedeki Türklerden bahseden kısım şu şekildedir:

> KM: "*(...) Ꙗко ли би се кади, ца не дои богь, коꙗ рать на Дѫбровникь двигла или згодила wдь господина крала босьискога или wть кралевь ѫгрьсцѣхь или wть царь тѫрсцѣхь, wть коихь нихь госпоцтво ми записе имаа, или wдь нась господина воеводе Радосава или wдь нашега сина кнеза Иваниша или wдь нашега натрашка или wдь нашега племена, за колико би кади рать била и трьпѣла, да за толикои врѣмене кнезь, властеле и вса шпкина града Дѫбровника и нихь натражье и нихь послѣгни да за толикои врѣмене, цо би кади рать трьпѣла, да не имаю давати ни плакати швен згора речене шесть сьть перперь: колико крат ли би кади рать прѣстаꙗла, да имю давати и плакати вазда ва вѣка виека. (...)*"[332]

İlk belgede Türklerden bahseden kısmın Türkçeye çevirisi şu şekildedir:

> EM: (…) *Tanrı vermesin, bir savaş vuku bulursa ya da bizim idaremizin anlaşmalı olduğu kişilerle birlikte Bosna kralı, Macar kralı yahut Türk padişahı ya da biz, Voyvoda Radosav Bey, oğlumuz Knez Ivaniš, bizim ardımızdan gelecek olanlar ve soyumuz tarafından Dubrovnik şehrine bir akın başlatılırsa, savaş sürdüğü müddetçe, Knez, soylular, Duvrovnik şehrinin tüm belediyeleri ve onların halefleri savaş devam ederken yukarıda bahsedilen*

[331] Lj. Stojanović, *a.g.e.*, s. 592; Franc Miklošić, *a.g.e.*, s. 336; Pavle Dragičević, "Povelja Vojvode Radosav Pavlovića Dubrovčanima o prodaji njegovog dijela konavalja", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 9., ANURS, Banja Luka 2016, s. 37.

[332] Lj. Stojanović, *a.g.e.*, s. 597; Franc Miklošić, *a.g.e.*, s. 338-339; Pavle Dragičević, "Povelja Vojvode…", s. 46; Belgenin orijinali için Bkz.: EK - 19a, 19b, 19c, 19d, 19e, 19f.

600 perperi ödemek zorunda değillerdir. Lakin savaşa ara verildiğinde her zaman olduğu gibi ve sonsuza kadar olacağı gibi bunu ödemekle yükümlüdürler. (…)

İkinci belgede, Dubrovniklilerin satış sonucunda yükümlü oldukları ödemeyi içermektedir. Bu belge de, bir öncekiyle aynı tarihte oluşturulmuştur. 1858 yılında Miklošić ve 1929 yılında Stojanović tarafından eserlerine alınan bu belge, Dragičević tarafından 2017 yılındaki çalışmasına dâhil edilmiştir. İkinci belgenin Türklerden bahseden kısmı şu şekildedir:

KM: "*(...) ако ли би се, ца богъ не дао, на ни кога рать згодила wдъ крала или wдъ краль 8гарьсцехъ или wдъ тѵрак, wдъ коюхъ нихъ wни записе имаю, и wдъ нась господина воиде Радосава и wдъ сина м8 кнеза Иваниша и wдъ нашега натрашка и wдъ нашега племена, за колико би рать трьпьла, а да за (...) врѣмена не имамо давати ни плакати wнеи .s. перьперь: ко (...) крат ли би када рать прѣстала, да имамо давати и плакати вьки вькома. (...)*"[333]

İkinci belgedeki Türklerden bahseden kısmın Türkçeye çevirisi şu şekildedir:

EM: (…) *Tanrı vermesin, onlara (Duvrovniklilere) karşı Bosna kralı, Macar Krallığı, Türkler ve anlaşmalı olduğu(muz) kişilerle birlikte Voyvoda Radosav Bey ve oğlu(muz) Knez Ivaniš ve gelecek kuşaklar(ımız) ve soyu(muz) tarafından bir savaş başlatılırsa, savaş devam ettiği müddetçe, 600 perper ödemeyeceğiz ve vermeyeceğiz. Savaş nihayete kavuştuktan sonra her zaman ve sonsuza kadar bunu ödemek ve vermekle yükümlüyüz.* (…)

Kaynak ve erek metinlerine yer verdiğimiz iki belgede ortak kısımlar bulunmaktadır. Özellikle ikinci belgenin büyük bir bölümü birinci belgeye benzer kısımlardan oluşmaktadır. Örneğin "(…) *Tanrı vermesin, onlara (Duvrovniklilere) karşı Bosna kralı, Macar Krallığı, Türkler ve anlaşmalı olduğu(muz) kişilerle birlikte*

[333] [333] Lj. Stojanović, *a.g.e.*, s. 608-609; Franc Miklošić, *a.g.e.*, s. 345; Pavle Dragičević, "Povelja Dubrovčana Vojvodi Radosavu Pavloviću povodom kupovine njegovog dijela konavalja", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 10., ANURS, Banja Luka 2017, s. 134; Belgenin orijinali için Bkz.: EK - 20a, 20b, 20c, 20d, 20e.

Voyvoda Radosav Bey ve oğlu(muz) Knez Ivaniš ve gelecek kuşaklar(ımız) ve soyu(muz) tarafından bir savaş başlatılırsa (…)*"* olarak devam eden kısım birinci metin ile aynıdır. Burada her ne kadar Pavlovićlerin ağzından yazılmış gibi bir anlama ulaşılsa da metnin devam eden kısmındaki *"savaş devam ettiği müddetçe, 600 perper ödemeyeceğiz ve vermeyeceğiz. Savaş nihayete kavuştuktan sonra her zaman ve sonsuza kadar bunu ödemek ve vermekle yükümlüyüz.* (…)*"* ile bu ifadenin Dubrovniklilere ait olduğunu anlıyoruz. Zira kaynak metinde geçen **не имамо давати ни плакати** "ödemek ve vermek zorunda değiliz" ve **имамо давати и плакати вьки вькома...** "(…) Sonsuza kadar ödemek ve vermek zorundayız"[334] ifadeleriyle bu kısmın Dubrovnikliler tarafından yazıldığını anlıyoruz. Bilindiği üzere anlaşma neticesinde Dubrovnikliler 600 perper ödemek ile yükümlüdürler.

2.15. Dubrovniklilerin Radosav Pavlović'e Verdikleri 31.12.1427 Tarihli Mevduat Sertifikasında Türkler

Radenović ailesinin lideri Radosav Pavlović'in Dubrovnik'te yaptığı yatırımı belgeler nitelikte olan bu metin, Konavle'nin satışı için bir araya gelmiş olan Dubrovnikliler ile Radenovićler arasında ticari anlamda bir güveni pekiştirmek için hazırlanmıştır. Konavle'nin satışı ile ilgili olan belge ile aynı tarihte, 31.12.1427 yılında hazırlanmıştır. Radosav'ın yatırımı ile ilgili güvence verilen bu belgenin metni 1858 yılında Miklošić, 1929 yılında ise Stojanović tarafından yayımlanmıştır. Ayrıca Pavle Dragičević 2017 yılındaki çalışmasında metni tekrar ele alıp analiz etmiştir. Bu kaynaklardan alınan metinde Türklerden bahseden kısmı şu şekildedir:

> KM: "*(...) И щиь wбѣтѹємо ми реченни кнезь, властеле и wпкина града Дѹбровника реченом8 господин8 воєводи Радосав8 и син8 м8 кнез8 Иваниш8 них҃ь натражк8 правом8 срьдца них҃ь почтено по м8шкшмь колѣн8 и након тога по женскомь колѣн8 них҃ь право и почтено натражьє више речене дѹкате сьблюсти, и да имь не имаю на маніе прити ни за нѣдного человѣка сегаи свѣта болю ни за рѣчь ни за*

[334] Vurgu şahsıma aittir.

прошию ни за кѵплю ни за прѣдльжиѥ ни за страхъ ни за ко(и или ѵзрокь) ни за благѡ тако грагꙗнина нашега тако странѣга али би нашега господина племенитѡга (...) крѵне (...) ѵгрьскога а или цара тѵрскога а или господина замѡрскога а или босанскога ни за рать, ако би господинь воѥвода Радосавь ималь с нами или с нашѣмь градѡмь Дѵбровникѡмь, ни за нѣдань или ѵзрокь, кои би на свѣти мораль бити, да имь се ти више речени дѵкати ѵдрьжати не мѡгѵ: (...)"[335]

Dubrovnikliler tarafından Radosav Pavlović'e verilen mevduat sertifakısının Türklerden bahseden kısmın Türkçeye çevirisi şu şekildedir:

EM: (…) *Dahası bizler adı geçen knez, soylular ve Dubrovnik şehrinin tüm belediyeleri olarak, erkek tarafındaki sülalesinden gelen gerçek ve erdemli halefleri ve daha sonra kadın tarafındaki sülalesinden gelen gerçek ve erdemli halefleriyle adı geçen Voyvoda Radosav Bey'e ve onun oğlu Knez Ivaniš'e söz veriyoruz ki bu bahsedilen dukalar korunacaktır. Ne bu dünyadaki herhangi bir âdemoğlunun arzusuyla, ne beyanından ne ricasından ötürü, ne alışveriş sebebiyle, ne borçları için, ne korkudan ne de başka bir sebepten ötürü belirtilenden daha azına sahip olmayacaklardır. Bizim yurttaşlarımızdan olabileceği gibi bir yabancının ya da bizim kabilemizin idaresinin, Macar kralının kutsal tacının, Türk padişahının, denizaşırı yahut Bosna hükümdarının servetinden dolayı ne de bir savaştan dolayı (anlaşma bozulmayacak), eğer ki Voyvoda Radosav Bey, dünyada olabilecek başka herhangi bir sebepten dolayı bizimle yahut bizim Dubrovnik şehrimizle savaşa girerse, bu bahsedilen dukalar geri alınamaz.* (…)

Kosača ailesine daha önceden verilen mevduat sertifikalarına benzer özellikler taşıyan bu belge, bu defa Radenović ailesinin yatırımı ile ilgili olup diğer bölge güçleri ile birlikte Türk hükümdarının da bölgedeki etkin gücüne rağmen bahsi geçen ticari faaliyete karşı herhangi bir yaptırım da bulunamayacağına dair muhattap olan tarafa güvence vermek için Dubrovnikliler tarafından hazırlanmıştır.

---

[335] Lj. Stojanović, *a.g.e.*, s. 616; Franc Miklošić, *a.g.e.*, s. 351-352; Pavle Dragičević, "Povelja Dubrovčana…", s. 160; Belgenin orijinali için Bkz.: EK - 21.

2.16. Dubrovniklilerin Sandalj Hranić'e Verdikleri 15.07.1429 Tarihli Mevduat Sertifikasında Türkler

Sandalj Hranić'in Dubrovnik'te yaptığı yatırım ile ilgili son mevduat sertifikası olan "X. List" X. Sertifika 15.07.1429 yılında yazılmıştır. Önceki sertifikalarla benzer özellikler taşıyan ve Eski Slavca yazılmış olan belgenin metnini Miklošić 1858 yılında, Stojanković 1929 yılındaki eserlerine alarak yayımlamıştır. Ayrıca Pavle Dragičević 2015 yılındaki çalışmasında metni tekrar ele almış ve çalışmasında yer vermiştir. Bu kaynaklardan elde edilen veriler ışığında belgenin Türklerden bahseden kısmı şu şekildedir:

> KM: "*(...) И на тѡ ми кнезь, властеле и вса шпкина града Дѹбровника примисмо и записасмо ѹ вѣрѹ и ѹ клетвѹ нашѹ, како да реченомѹ господинѹ воꙗеводи Сандалю згора реченни покладь не кꙋ погинѹти ни на маню доити за нѣдного чловѣка волю сеган свѣта ни за синѹ ни за рѣчь ни за заповѣдь ни за прошию ни за кѹплю ни за нѣдно дѣло, али би нашега племенитога господина свете крѹне ѹгрьске али господина тѹрскога али замшрскога али босанскога али коега годѣ господина сеган свѣта тако странѣга како граꙗанина нашега. (...)*"[336]

Dubrovnikliler tarafından ticari bir güvence niteliğindeki 15.07.1429 tarihli sertifikanın Türklerden bahsedilen kısmının Türkçeye çevirisi şu şekildedir:

> EM: (…) *Bizler, Knez, soylular ve Dubrovnik şehrinin tüm belediyeleri bunu (bu yazanları) kabul ediyor ve inançla kayıt altına alıyoruz. Ayrıca adı geçen Voyvoda Sandalj Bey'e yemin ederiz ki bu mevduat sertifikası bu dünyadaki hiçbir âdemoğluna ait olmayacak ve ne zorla ne bir beyanın etkisiyle ne bir emirle ne bir ricayla ne bedelini ödeme şartıyla, ne de bizim kabile idaremizin, Macarların kutsal tacının, Türk hükümdarının, denizaşırı yahut Bosna ya da herhangi bir hükümdarın, yabancılardan olabileceği gibi bizim yurttaşlarımız*

[336] Lj. Stojanović, *a.g.e.*, s. 376; Franc Miklošić, *a.g.e.*, s. 357; Pavle Dragičević, "Deseti depozitni list Vojvode Sandalja", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 8., ANURS, Banja Luka 2015, s. 45; Belgenin orijinali için Bkz.: EK - 22a, 22b.

arasından da olabilecek herhangi bir kişinin yardımıyla ortadan kalkmayacak ve yok hükmünde olmayacaktır. (…)

Dubrovnik ile Kosača ailesi arasında yapılan ticari faaliyelerle ilgili olan X. sertifikada da Türkler diğer bölge güçleri ile birlikte anılmıştır. Diğer güçlerle birlikte, Türkler de bu sertifikanın geçersiz kalmasına yönelik herhangi bir yaptırımda bulunamayacağı, özetle Sandalj'ın Dubrovnik'teki bu yatırımının da güvence altında olduğu vurgulanmıştır.

2.17. Radosav Pavlović 25.10.1432 ve 19.08.1439 Tarihli İki Beyannamesinde Türkler

Radenović ailesinin lideri Radosav Pavlović'in Konavle'nin Dubrovniklilere verilmesi ile ilgili olan bu iki belgesinden ilki Radosav'ın, Konavle'nin kendisinde olan kısmından feragat etmesini ve Dubrovniklilerle yapılan barışı içermektedir. Bu beyanname 25.10.1432 yılında Eski Slavca yazılmıştır. Dubrovniklilerle yapılan barışın ilan edildiği belgenin metnine Miklošić'in 1858 yılındaki eserinde yer verilmiştir. Bu kaynaktan alınan metnin Türklerden bahseden kısmı şu şekildedir:

KM: "*(...) и зaа то ми господинь воєвода Радосавь Павловикь и син ми кнезь Иванишь даємо на видѣье всакомѫ члов҃ѣкѫ, комѫ се подобаа и прѣт кога лице wвь нашь листь wтворень доиде, али би прѣд господина цара тѫрскоwга а или прѣд господина краля ѫгрьскоwга а или прѣд господина краля Тврьтка босанскоwга или иноwга бошнѧнина а или господина срьпскоwга а или латинина а или ине врьсте члов҃ѣка, ѫчиниҳь добрии и почтени мирь и праавоw милостивѡ и љубовноw брацтво и срьдьчаноw прилателство с кнезомь и властели и са всоwмь wпкиноwмь града дѫбровника, wнакои на всее – какото є било меѣю нами и прьвоw рати такои да є и сада и болѣ ѫ вѣки вѣкома аминь, (...)*"[337]

[337] Franc Miklošić, *a.g.e.*, s. 368.

Miklošić'in eserinden alınan kısmın Türkçeye çevirisi şu şekildedir:

> EM: (…) *Bu yüzden oğlum Knez Ivaniš ile biz (ben) Voyvoda Radoslav Pavlović Bey, bu açık seçik kâğıdı ilgili tüm insanların gözlerinin önüne, Türk padişahı efendinin ve Macar kralı efendinin önüne ve de Bosna Kralı Tvrtko efendinin önüne ve diğer Boşnakların ve Sırpların efendisinin ve Latinlerin ve de muhtelif insanların önüne sererek bildiriyoruz. Soylularla birlikte Knez ve tüm Dubrobnik şehrinin ahalisi ve o tarafta olan herkes ile adalet, merhamet ve sevgi çerçevesinde bir kardeşlik ve yürekten gelen dostluk ile güzel ve onurlu bir barış yaptım. Bu, bizim aramızdaki ilk savaş idi şimdi ise böyle olması (barışla sonuçlanması) daha iyi oldu ve sonsuza kadar böyle sürsün, âmin,* (…)

İkici beyannamede ise Radoslav, Radoslav'ın eşi Todora ve oğulları Ivaniš da anılmaktadır. Belge, Borač'ta 19.08.1439 tarihinde Eski Slavca yazılmıştır. Belgenin metni Miklošić tarafından 1858 yılında yayımlanan eserine alınmıştır. Metnin Türklerden bahseden kısmı şu şekildedir:

> KM: "*(…)* и шць швѣтѵемо ми господинь воєвода Радославь и ми госпоѣ Тодора и ѣ кензь Иванишь и вси наши послѣгни, да тко годѣ би поискаш на властеле дѵбровачкихъ више речени покладь прьвими записи, кои годѣ рѵсашки господарь али краль ѵгарски али господа тѵрска али краль босански али инаа коѣ годѣ господа или кое годѣ врьсте чковѣкь, да ми господинь воєвода Радосавь и ми госпоа Тодора и ѣ кнезь Иванишь и наше натражье и вси наши послегни бѵдемо за властеле дѵбровачке шдговарачьѣ и платца нашнемь пѣнезомь и градови и рѵсагомь нашимь и башинами и полачомь нашомь, коѣ є ѵ дѵбровникѵ, и дохотци и башинами, кое имаамо ѵ дѵбровникь и ѵ котарь дѵбровачки. *(…)*"[338]

Radosav'ın ikinci beyannamesinde Türklerden bahseden kısmın Türkçeye çevirisi şu şekildedir:

[338] Franc Miklošić, *a.g.e.*, s. 400.

> EM: (…) *Ve ayrıca, biz Voyvoda Radoslav Bey, Todora Hanımefendi ve Knez Ivaniš ve bizim tüm haleflerimiz söz veriyoruz ki, her kim olursa olsun Dubrovnikli asilzadelerden düzgünce yazılmış mevduat isteyebilir (Dubrovniklilere yatırım yapabilir), herhangi bir bölgenin kükümdarı yahut Macar kralı yahut Türk beyi yahut Bosna kralı yahut diğer efendiler, kim olursa olsun ya da ne tür insan olursa olsun, biz Voyvoda Radoslav Bey, Todora Hanımefendi ve Knez Ivaniš ve bizim gelecek kuşaklarımız ve bizim haleflerimiz, Dubrovnikli asilzadelere (ticaret konusunda) kefil ve kendi servetimizle ve şehirlerimiz ve bölgemizle ve mülkiyetimizle ve Dubrovnik'teki konağımızla mükellefiz (ödeme konusunda yükümlüyüz), ve Dubrovnik'e ve Dubrovnik bölgesine yaptığımız yatırımla, gelir elde eden kişileriz.* (…)

Voyvoda Radosav'ın 1432 yılında Dubrovnikliler ile yapmış olduğu barışın ilanı ile 1439 yılında Dubrovnik'te yapmış olduğu yatırımdan kar elde ettiğini gösteren beyanını içeren iki belgesinden kısımlar bulunmaktadır. Radosav bu iki belgede de Türklerden bahsetmiştir. Metinde yapılan yatırımın bölgenin diğer önde gelen yöneticileri ile birlikte Türklere de ilan edilmesine yer verilmiştir. Bu bağlamda Türkler de Macarlar ve Bosna kralı gibi bölge güçlerine dâhil edilmiş ve onların bahsi geçen dönemde bölgedeki gücüne vurgu yapılmıştır. İkinci kısımda ise diğer erk sahipleri ile birlikte Türklerin de Dubrovnik ile ticaret yapabileceklerine dikkat çekilmiştir.

2.18. Stjepan Vukčić Kosača'ın Üç Belgesinde Türkler

Stjepan Vukčić Kosača yahut bir başka deyişle Herceg Stjepan 1466 yılındaki ölümüne kadar Bosna'nın büyük voyvodası, Aziz Sava'nin dükü ve Kosača ailesinin lideri olarak özellikle Hum bölgesinde hüküm sürmüştür. Herceg Stjepan bölgenin güçlü bir figürü olarak hüküm sürdüğü dönemlerde, ilki 10.10.1435, ikincisi 19.08.1453 ve üçüncüsü de 10.04.1454 tarihlerinde yazılmış üç belgesinde Türklerden bahsetmiştir. Bu belgelerden ilki daha önceki bölge yöneticilerinin de belgelerinde kayda düştükleri Konavle bölgesinin Dubrovniklilere satılmasıyla alakalıdır. Nevesinje'de hazırlanan belge Eski Slavca olarak kaleme alınmıştır. 10.10.1435 yılına tarihlenen belge, Herceg Stjepan'ın Konavle ve Vital'in Dubrovniklilere geçişini

onaylaması ile ilgilidir. Belgenin metni Miklosič tarafından 1858 yılındaki eserine alınarak yayımlanmıştır. Bu kaynaktan alınan metnin Türklerden bahseden kısmı şu şekildedir:

> KM: "*Вь име wьца и сина и светаго дѫха аминь. Ми господинь велики воєвода рѫсага босанскога и к томѫ, Стѣпань, синь и наслѣдникь много почтеного поменѫтьѣ родителя ми славнога господина кнеза Вѫкца Храниħа, милостью божьѡмь велики воєвода рѫсага босанскога и к томѫ. и за то ѣа велики воєвода господинь Стѣпань, даю на видѣнье всакомѫ човѣкѫ маломѫ и великомѫ, прѣдь кога се изнесе сеи записаньє наше wтвореннo али прѣдь прѣсвѣтлѣмь господиномь цесаромь римьсцѣмь и кралемь ѫгарсцѣмь али прѣдь царемь тѫрсцѣмь а или прѣдь краля босаньскога а или инѡга бошнанина а или прѣдь господина сρпскога а или латинина а или инє врьсте човѣка, (…)*"[339]

Miklošić'in eserinden alınan metinde Türklerden bahseden kısmın Türkçeye çevirisi şu şekildedir:

> EM: *Baba oğul ve kutsal ruh adına âmin. Biz, Bosna diyarının ve ötesinin büyük voyvodası, Stjepan Bey ve ailemde büyük onurla, şanla anılan halefim ve oğlum Knez Vukac Hranić, Tanrının lütfuyla Bosna diyarının ve ötesinin büyük voyvodası, Ben yüce Voyvoda Stjepan Bey, açıkça yazımızda belirtilenleri büyük küçük tüm insanlığın gözleri önüne, Romalıların kutsal sezarının[340](kayzeri), Macarların kralının ve Türklerin padişahının önüne ve Bosna kralının ve diğer Boşnakların ve Sırpların efendisinin ve de Latinlerin ve diğer muhtelif insanların gözlerinin önüne seriyor ve bilgilerine sunuyoruz,*
> (…)

Yukarıda çevirisine yer verdiğimiz metinde yapılan bir ilanın Türklere de duyurulduğu, Türk padişahının dikkatine de sunulduğuna yer verilmiştir. Bu bağlamda

[339] Franc Miklošić, *a.g.e.*, s. 381.
[340] "sezar" sözcüğü burada Jül Sezar'ı ifade etme maksadıyla özel isim olarak değil, Latincesi "caesar" olan Roma İmparatorluğu'nda verilen bir unvan olarak kullanılmıştır.

Türkler ve bölge halkının ilk temasının hemen ardından belirgin bir şekilde "düşman" olarak nitelendirilen Türklerin artık bölgede kabul ve saygı gördüğüne dair bir çıkarım yapmak mümkün olacaktır.

Herceg Stjepan'ın Türklerden bahsettiği bir diğer belge ise, eşi ve oğlu ile yaşamış olduğu sorunlar neticesinde ortaya çıkan karışıklığın ardından Bosna kilisesinin üst düzey din adamlarının arabuluculuğu ile yapılan barışın yer aldığı belgedir. 19.08.1453 yılına tarihlenen, Pišča Dağı'ndaki Piva'da kayda geçen mektupta, Herceg Stjepan'ın oğlu Vladislav'ın bağışlanma talebine ve verdiği sözlere yer verilmektedir. Eski Slavca yazılmış olan mektubun metni Miklošić tarafından eserine alınıp 1858 yılında Viyana'da yayımlanmıştır. Miklošić'in eserinden alınan metinde Türklerden bahseden kısım şu şekildedir:

> KM: "*вь име wтца и сина и дѫха света аминь. Милостию божиѭмь и господара великога господина ми цара амирь сѫлтан Мехметдь бега ми господинь Стѣпань, херцегь wдь светога Саве, господарь хѫмски и приморьски, велики воевода рѫсага босьискога, кнезь дрински и вѣће, и синь ми кнезь Влатко даемоѭ на знаньє господарѫ великомѫ и господѣ везиремь и краишникѫ господаревѫ, кои гwдѣ бѫде на босьиско краице, такоће да є вѣдомоѭ и ине всаке крьсте людемь, комѫ би се достоялоѭ, ере ѫчинихь wвь нашь листь wтворень а с нашимь печатью вѣрованнѭмь сь всациємь милостивиємь срьчаниємь хотѣньємь и правомь родителскѭмь истинньѭмь любвомь милость и чьсть и добрѫ волю синѫ ми кнезѫ Владисављ, када доиде ка мнѣ, и смѣри се прѣда мнѭмь, и дозва до себе, цо є ѫчиниѭ кою сьгрѣхѫ господарѫ великомѫ, и цо є ѫчиниѭ безьправадньѭ и сѫпротивноѭ манѣ родителю своѭмѫ, за тои када доѭће ка мниє с велициемь смѣрствѭмь, и дозва по дѫстоиноѭ правдѣ до себе, и рече ми поставити wпеть ѫ мое рѫке властели и ине слѫге и градове и приходке и все, с чимь є wдашаѭ биѭ wдь мене, и рече ми, да ће wдь сѣмь сега бити вѣраиь пошлагь мене господарѫ великомѫ и мениє херцегѫ Стѣпанѫ родителю своѭмѫ послѫшань и ѫгwдань, и рече ми, да ће бити складань и единань с*

моиємь синомь и з братшмь своиємь с кнєзомь Влаткшмь, шба подь мои послѫхь на слѫжбѫ и на вѣрность господара великога, *(…)*"[341]

Yukarıda verilen metnin Türkçeye çevirisi şu şekildedir:

EM: *Baba oğul ve kutsal ruh adına, âmin. Tanrının ve yüce hükümdarım, efendim Hükümdar Emir Sultan Mehmet Bey'in lütfuyla biz, Stipan (Stjepan) Bey, Aziz Sava'nın Herceg'i, Hum ve Primorje gospodarı, Bosna bölgesinin büyük voyvodası, Drina ve ötesinin knezi, oğlum Knez Vlatko ile yüce hükümdara ve vezir beye ve hükümdarın sınırlarının içinde kalan yerlere, Bosna yöresinde her kim varsa ona ve ayrıca vaftiz olmuş olan görüştüğümüz insanlara ve buna layık olabilecek kişilere, kendi mührümüz ile mühürlediğimiz bu (açık) kâğıt ile temiz ve iyi niyetli oğlum Knez Vladisav'ı, ailemize özgü gerçek sevginin lütfuyla, merhamet ve yürekten gelen sıcak duygular ve adalet ile karşıladığımızı ilan ediyoruz. (Vladislav) Gayet sakin bir şekilde bana geldiği vakit yüce hükümdara karşı işlediği günah ve kendi atasına karşı garabet içinde bulunduğunu idrak etmişti. Bu yüzden büyük bir durgunlukla bana geldiğinde kendisi için iyi bir adalet umuyordu ve onu tekrar emrime, soylularımın arasına, şehirlerime ve mirasıma, benden ayrıldığı günden öncesinde olduğu gibi kabul etmemi istediğini söyledi. Ayrıca, bundan sonra benim yanımda yüce hükümdara ve bana sadık olacağını, Herceg Stipan'ın emirlerine uyacağını ve bana karşı itaatkâr olacağını söyledi. Ayrıca benim (bir diğer) oğlum ve onun erkek kardeşi Knez Vlatko ile de muntazam bir iş birliği içerisinde olacağını, her ikisinin de benim emrim altında ve yüce hükümdara sadık olarak onun hizmetine gireceklerini söyledi.* (…)

Kaynak ve erek metinlerine yer verdiğimiz belgede özellikle "(…)*Tanrının ve yüce hükümdarım, efendim Hükümdar Emir Sultan Mehmet Bey'in lütfuyla (…)"* ifadesiyle zaman içinde bölge idarecileri arasında Türklere yaklaşımın ne ölçüde değiştiğini açıkça görmekteyiz. I. Kosova Savaşı'nın ardından birçok negatif imge ile anılan Türk hükümdarları özellikle Fetret Devri'ndeki iç karışıklıkların giderilmesinin ve tekrar bölgede etkin bir güç olmasının ardından "Yüce hükümdarım" olarak

[341] Franc Miklošić, *a.g.e.*, s. 460-461.

zikredilmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra Stjepan Vukčić, oğullarının kendisine ve "yüce hükümdara" sadık olacağını vurgulaması Türklere karşı olan tutumunun göstergesidir. Vasalı olduğu Türk hükümdarına hürmetlerini sunarken oğlunun hem kendisine hem de Türk hükümdarına karşı olan olumsuz tutumundan geri döndüğünü dile getirmektedir.

Herceg Stjepan'ın Türklerden bahsettiği üçüncü belgesi ise bir beyanname niteliğindedir. 10.04.1454 yılında kayda geçirilen belgede Dubrovniklilerin Sandalj'ın topraklarında serbestçe ticaret yapabilecekleri, kendilerine karşı intikam duygusuyla herhangi bir saldırıda bulunulmayacağı ilan edilmektedir. Belge, Novo'da Eski Slavca yazılmıştır. Miklošić'in eserinde yer vererek yayımladığı belgeyi ayrıca Lejla Nakaš da 2011 yılında Saraybosna'da yayımlanan eserine almıştır. Ayrıca Amira Turbić-Hadžagić'in çalışmasında da yer alan belge burada 11.04.1454 olarak tarihlendirmektedir.[342] Bu kaynaklardan elde edilen veriler ışığında oluşturulan metinde Türklerden bahseden kısım şu şekildedir:

> KM: "*(...) ротисмо се и заклесмоу на светомь еванђелью божиемь и на часномь и животворещемь крстꙋ господњꙋ реченiемь кнезꙋ и властелшм и всои шпћинѣ дꙋбровачкои и нихь wстанкꙋ ва господаа бога вседрьжитеа и ва прѣчистꙋ богодицꙋ и ва четири еванђелисте и ва два на десте апꙋстола врьховниехь и ва .о. изабранниехь божихь и ва .т. и .нi. wтаць светихь иже ва Никеи и ва все свете wдь виека богꙋ ꙋгодивше, да овои наше згора писанно и wбѣтованноу реченниемь кнезꙋ и властеломь и всои шпћинѣ владꙋщаго града Дꙋбровника и нихь wстанкꙋ и нихь послѣдинемь, како се згора пише, виекꙋ вѣкома на мане не има прити ни се потворити ни за единꙋ стварь на землѣ ни за страхь ни за Благоу ни за ниедногаа инога човѣка волю, изложивь великога господара господина цара тꙋрскога Мехмет бега. И ако би ми била заповиедь више рченнога цара тꙋрскога рать имь ꙋчинити кнезꙋ и властелшмь дꙋбровачциемь, да ниесамь волань ни могꙋ, не*

[342] Amira Turbić-Hadžagić, *a.g.e.*, s. 215.

приповидѣвше имь кнезѫ и властеломь дѫбровачциемь прьво тогаи по моихь поклисарихь, и приповидѣвше имь шдь толе до три мѣсеце да имь ниесамь волань ниедного ѫчинити зла ни ниедне цете нихь рѫсагѫ ни нихь трьговцемь ни нихь людемь, како е више реченоw. (…)"[343]

Yukarıda Türklerden bahsedilen kısmına yer verilen beyannamenin ilgili kısmının Türkçeye çevrisi şu şekildedir:

EM: (…) *Tanrının kutsal İncili ve Mesih İsa'nın kutsal yaşamı, her şeyin yaratıcısı yüce Rab ve Bakirenin saflığı üzerine ve dört kutsal İncil ve de 12 sadık havari üzerine ve Tanrı tarafından seçilmiş .o. üzerine ve .t. ve .ni. kutsalların babası üzerine ve Nikej ve Tanrı katında yüzyıllardan beri kabul görmüş tüm azizlerin üzerine, Dubrovnik'teki tüm belediyelere ve oranın sakinlerine, soylular ile birlikte Kneze and içer ve yemin ederiz ki yukarıda yazılmış soylular ile Knez tarafından idare edilen Dubrovnik şehrinin belediyelerinin tümüne ve oranın sakinlerine yüce hükümdar Türk sultanı Mehmet Bey'in haricinde bizden, ne sonradan bırakıp gitmek için, ne topraktaki bir şeyi ele geçirmek için, ne korkudan ne zenginlikten ne de ademoğlunun başka bir tutkusundan ötürü beyhude gelinmeyecek. Eğer ki adı çok defa anılan Türk sultanından Dubrovnik'in soyluları ve knezi ile savaş yapmak için emir alırsam, bu gerçekleştirmeye gönüllü değilim ve yapamam. Bu çok defa dile getirilmiş olmasına rağmen, Dubrovnikli asillere ve kneze daha önce bildirilmemişti, şimdiden itibaren üç ay süreyle onlara, onların bölgesine ne de onların ticaretine ne de insanlarına bir kötülük yapmaya ve bir zarar vermeye istekli olmadığım onlara benim temsilcilerim vasıtasıyla bildirildi.* (…)

Stjepan Vukčić tarafından 10.04.1454 yazdırılan belge Dubrovniklilere karşı verilen bir teminat mektubu hükmündedir. Stjepan Vukčić'in topraklarında ticaretin devam etmesi adına Dubrovniklilere verdiği güvencede, kendilerinden Dubrovniklilere bir zarar gelmeyeceği belirtilirken Türkler adına söz veremeyeceği de vurgulanmaktadır. Bunun dışında Türk sultanının Dubrovniklilere karşı Stjepan

[343] Franc Miklošić, *a.g.e.*, s. 468; Lejla Nakaš, *a.g.e.*, s. 123.

Vukčić'i savaşa sokması durumunda kendisinin buna gönüllü olmadığı dile getirilmektedir.

2.19. Vojvoda Ivaniš'in 29.09.1442 Tarihli Belgesinde Türkler

Ivaniš Pavlović, Voyvoda Radoslav Pavlović'in oğlu, Pavle Radenović'in torunudur. 1423 yılında dünyaya gelen Ivaniš, 1441 yılında babasının ölümünün ardından Radenović ailesinin yöneticisi olmuştur. Ivaniš'in, adları Petar ve Nikola olan iki erkek kardeşi bulunmaktadır.

Ivaniš Pavlović, 29.09.1442 yılında Brodar yakınlarındaki Bujak Dağı'ndaki ikametgâhında, Eski Slavca bir beyanname yazdırmıştır. Bu beyannamede Ivaniš, Dubrovniklerle olan iyi ilişkilerini tüm ilgili kişilere ilan ederken Türklerden de bahsetmiştir. Miklošić'in 1858 yılında yayımlanmış eserine aldığı bu beyannamenin Türklerden bahseden kısmı şu şekildedir:

> KM: "мь име wца и сина и светоwга дѫха аминь. милостью божьwмь мии господинь воєвода Иванишь, много почтеноwга споменѫтыа синь славноwга воєводе Радосава а ѫнѫкь и наследникь почтеноwга споменѫтыа славноwга господина кнеза Павла Раденовика а синоваць почтеноwга споменѫтыа славноwга господина воєводıє Петра, и зда то ѣда, господинь воєвода Иванишь, даю на видиныє всакоwмѫ человѣкѫ великоwмѫ и малоwмѫ, прѣт кога се изнесе сеи записание наше wтворено али прѣд светлнемь господиномь кралемь ѫгрьсциемь али прѣдь царемь тѫрсциемь али прѣдь крала босанскоwга али иноwга бошнѧнина али прѣдь господина срьпскоwга али латинскоwга а или ине врсте человѣка, (…)"[344]

Yukarıda Miklošić'in 1858 yılında yayımlanan eserinden alına belgenin Türklerden bahseden kısmının Türkçeye çevirisi şu şekildedir:

[344] Franc Miklošić, *a.g.e.*, s. 412.

> EM: *Baba oğul ve kutsal ruh adında, âmin. Biz, Tanrının lütfuyla Ivaniš Bey, yüce onur ve şanla anılan büyük Voyvoda Radoslav Bey'in oğlu, şan ve onurla anılan Knez Pavle Radenovik (Radenović) Bey'in torunu ve halefi, yine şan ve onurla anılan Voyvoda Petar'ın erkek kardeşinin oğlu, tüm bu şecere sebebiyle ben Voyvoda Ivaniš Bey, bu açık yazım(ız)ı küçük büyük tüm insanların (gözleri) önüne, kutsal efendi Macar kralının önüne, Türk padişahının önüne ve de Bosna kralının ve diğer Bosnalıları*[345] *önüne ve de Sırpların efendisinin ve Latinlerin ve diğer muhtelif insanların gözlerinin önüne sererek ilan ediyorum.* (…)

Daha önceki benzerlerinde de olduğu gibi bu belgede de yapılan ilan bölgenin diğer güçleri ile birlikte Türklere de kapsamaktadır. Zira bu dönemde Türkler, bölgenin önemli güçleri arasındaki yerlerini almışlardır. Ancak bölgedeki siyasi gelişmelerin ışığında Radenović ailesinin Türklere karşı duydukları saygının temelinde korku duygusunun yattığı çıkarımı yapılabilir. Çünkü Peter Pavlović Radenović 1420 yılında İshak Bey tarafından öldürülmüş ve bunun karşısında Radenovićlere Türklere karşı çıkamamışlardır. Yine de her daim Türklere karşı olan ittifaklarda yer almaya çalışmışlardır.

Bölgede Türk algısı siyasi ve tarihi gelişmelere paralel olarak şekillenmektedir. Ancak aynı dönemde farklı idarecilerin Türklere karşı farklı algıları bulunmaktadır. Yukarıda bahsi geçen Radenović ailesinin Türklerden korktukları için saygı gösterdiğine değinilmiştir. Kosača ailesi ise farklı kaygılardan dolayı Türklere yakınlık göstermektedir. Kosača ailesi hem Bosna Krallığı'ndan gelen saldırılardan korunmak hem de Türklerle iyi ilişkiler kurarak yönettikleri bölgede hâkimiyet alanlarını genişletmeyi amaçlamaktadır. Bosna Krallığı'nın yöneticisi olan Kotromanić hanedanlığında ise Türk algısı çok fazla değişim göstermemiştir. Kotromanićler her zaman Türkleri kendilerine bir tehdit olarak görmüşlerdir. Ancak II. Tvrtko ve Ostoja arasındaki taht mücadelesi esnasında iktidarda olmayan yöneticiler Türklerle anlaşmalar yaparak iktidarı ele geçirmeye çalışmışlardır.

---

[345] Kaynak metinde sözcük **БОШЊАНИНА** *"Bošnjanina"* olarak yer almaktadır. Türklerden öndeki dönemde "Bošnjanin" sözcüğü, Bosna bölgesinin sakinleri için "Bosnalı, Bosna yurttaşı" anlamında kullanılırdı.

2.20. Stjepan Tomaš Tarafından Yazdırılan Beş Belgede Türkler

Kotromanić hanedanlığı üyelerinden Stjepan Tomaš Ostojić, 1443 yılından 1461 yılında ölümüne kadar Bosna kralı olarak hüküm sürmüştür. Stjepan Tomaš'ın saltanatı Stjepan Vukčić ile yaşanan iç çatışmalar, Türkler ve Macarlar arasında kalması sonucu yaşadığı baskı ve topraklarında Katolik öğretiyi benimsememiş yurttaşlarına yaptığı zulümler ile geçmiştir. Stjepan Tomaš kendini daha çok Macarlara ve Roma Katolik kilisesine yakın bir konumda tutmaya çalışarak onların desteği ile Türklere karşı ayakta kalmaya çalışmıştır. Ancak Türk tehdidinden de her daim çekinen Tomaš, Türkleri kışkırtmamak adına oğlu ve halefi Stjepan Tomašević kadar Türklere karşı müfrit bir tutum içerisinde bulunamamıştır.

Stjepan Tomaš döneminde yazılan belgelerden beş tanesinde Türklerden bahsettiği tespit edilmiştir. Bu belgelerden ilki 03.06.1444 yılında Bobovac'ta, Erdel voyvodası ve Macar orduları komutanı olan Jovan Hunjadi veya János Hunyadi'ye (Türkçede Hunyadi Yanoş olarak da bilinir) olası bir ihtiyaç durumunda yardım sözünü içeren ve Latince yazılmış olan mektuptur. Belgenin Latince metni *L. Thallóczy'in* "Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter (Ortaçağ'da Bosna ve Sırbistan'nın Tarihi Üzerine Çalışmalar)" adlı eserinde yer alırken çağdaş Bhs dilindeki çevirisi ise Aleksandar Krstić'in "Povelja kralja Stepana Tomaša erdeljskom vojvodi Jovanu Hunjadiju (Kral Stjepan Tomaš'ın Erdel Voyvodası Jovan Hunyadi'ye Beratı" adlı makalesinde bulunmaktadır.

Thallóczy'in eserinde yer alan Latince belgenin Türklerden bahseden kısmı şu şekildedir:

> "*(...) Et si, quod deus avertat, occurrerit eidem domino Johanni woyvude aliqua necessitas, vel adversitas in dominio suo, vel ex parte paganorum, aut vicinorum, sive cuiuscumque aut quoruncumque emulorum suorum et sibi insultantium, extunc in tali casu specialiter ipsum dominum Johannem woywudam non dimittemus, sed eidem cum persona, subditis, familiaribus,*

camera, et amicis nostris omni facultate, quam nobis pro tali tempore dominus deus concesserit, asistemus. (...)"[346]

Aleksandar Krstić'in makalesinde yer alan belgenin çağdaş Bhs. diline yapılmış çeviriside Türklerden bahseden kısım şu şekildedir:

KM: "*(...) И ако, не дао бог, овог господина војводу Јована задеси некаква невоља или непријатељство у његовом господству, било од пагана или суседа, или од неког или неких од његових непријатеља и противника, тада, у том случају овог господина војводу Јована нећемо никако напустити, већ ћемо му у помоћ притећи лично са нашим поданицима, фамилијарима, ризницом и пријатељима, свим средствима које нам Господ Бог у то време буде допустио. (...)*"[347]

Latincesine ve Bhs. dilindeki çevirisine yer verilen belgenin Türklerden bahseden kısmının Türkçeye çevirisi şu şekildedir:

EM: (…) *Tanrı vermesin ki, Voyvoda Jovan Bey'in beyliğinde, paganlardan (Türkler), komşularından veya düşmanlarının yahut aleyhtarlarının bazılarından kaynaklanan herhangi bir fenalık ya da düşmanlık vuku bulursa, işte o vakit, bu durum karşısında Voyvoda Jovan Bey'i asla yalnız bırakmayacağız ve dahası tebamızla, yakınlarımızla, hazinemizle, dostlarımızla ve yüce Tanrının bize bahşettikleriyle bizzat ona yardım edeceğiz.* (…)

Erek metinde de görüleceği üzere bu belgede doğrudan "Türk" ifadesi yahut açık bir şekilde Türkleri ifade eden bir sözcük kullanılmamasına rağmen *Krstić*'e göre "pagan" sözü metinde; "tanrı tanımaz, çok tanrılı" anlamları ile Türkleri ifade etmektedir.[348] Çalışmamızın önceki kısımlarında 15.04.1392 tarihli Kral Dabiša tarafından yazdırılan hibenamede de *"(...) pagan kanında manevi zevkler tattılar"*

[346] L. Thallóczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, Munchen, Leipzig 1914, s. 367; Belgenin orijinali için Bkz.: EK - 23.
[347] Aleksandar Krstić, "Povelja kralja Stepana Tomaša erdeljskom vojvodi Jovanu Hunjadiju", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 7., ANURS, Banja Luka 2014, s. 79.
[348] Aleksandar Krstić, "Povelja kralja Stefana Tomaša erdeljskom…", s. 83.

ifadesi ile burada Türklerden bahsedildiği zira bahsi geçen dönemlerde "pagan" sözünün ne anlamda kullanıldığı açıklanmıştır.

Kral Stjepan Tomaš döneminde oluşturulan bir diğer belge ise, ticari bir sözleşme niteliğinde olup 03.02.1449 yılında Vranduk'ta imzalanmıştır. Stjepan Tomaš ile kendisine bağlı Knez Nikola Trogiranin arasındaki bir ticari işbirliğinin konu olarak işlendiği belge Eski Slavca yazılmıştır. Mak Dizdar'ın 1969 yılında yayımlanan eserinde sözleşmenin metninin transkripsiyonuna, Amira Turbić-Hadžagić'in 2010 yılındaki eserinde sözleşmenin metninin transliterasyonuna yer verilmiştir. Lejla Nakaš tarafından 2011 yılında yayımlanan eserine dâhil edilen metin, 2015 yılında Neven Isailović ve Aleksandra Fostikov'un ortak çalışmasında Eski Slavca biçimi ve çağdaş Bhs. diline çevirisi ile yer almaktadır. Neven Isailović ve Aleksandra Fostikov'un ortak çalışmasından alınan sözleşmenin metni şu şekildedir:

> KM: "*Ми(и)л(о)стию Божиомь ми г(оспо)д(и)нь Щефань Томашь, краль Срьблемь, Босни, Приморию и к томѫ. Дамо видити всакомѫ човѣкѫ, комѫ се подоба и прѣт кога лице приде швь нашь штворень листь с нашомь печатию вѣрованомь, како приде прѣдь шбразь кралевства ми мѫжь вазможни кнезь Никола Трогиранинь, дикари сеньньски. И начини с нами: да има прибивати ѫ нашемь кралевствѫ за нашега слѫгѫ и ѫчинити с нами шпѣено трьгование; да ми имамо дати из наше коморе .ї. тисѫћь дѫкать ѫ дѫкатихь али ѫ сребрѫ, а више речени кнезь Никола да има дати дрѫгѫ .ї. тисѫћь дѫкать, и да се ти дѫкати имаю поставити заедно ѫ шпѣинѫ и дрьжати .ѥ. годишь шд онога врѣмена када се стави заедно; и да тими пинези има трьжити на все .д. стране, кѫда мѫ бѫде боле видити; и да има ставити єдань стачѫнь ѫ Сплитѫ, дрѫги ѫ Хвоиници, трећи ѫ Пиц̑ѫ; а да мѫ имамо ми дати кѫћѥ ѫ нашихь мистихь, гди мѫ бѫде потрѣбовати. и да ми, речени г(оспо)д(и)нь краль Томашь, имамо ѫзимати ѫ тихь стачѫнихь тои шо намь бѫде потрѣбно ѫ нашѫ кѫћѫ и за ньшь дворь, а да имамо плаћати како и инимь трьговцемь пошо бѫде право. И ше хоћемо да вса сребра, кога доходе ѫ нашѫ коморѫ и кога се находе ѫ нашихь мистихь на продаю,*

да се имаю дати нем8 за готове д8кате, пошо их8 могао б8де к8повати. А да ти трьзи и таи сребра имаю бити добитка на поли и цете, чеса Б(о)гь wбари. А цо би га кога шкода нашла 8 нашемь р8саг8 – да е на нашь разлогь, изамь т8рске силе."[349]

Yukarıda Eski Slavcası verilen metnin Türkçeye çevirisi şu şekildedir:

EM: *Tanrının lütfuyla Sırp, Bosna ve Primorje ve ötelerin kralı, Tomaš Bey. Yüce adam Knez Nikola Trogirainin'in krallığıma geldiğini, bizim hizmetkârımız olarak krallığımda ikamet etmesi ve bizimle ortak ticaret yapması, bizim kendi kasamızdan on bin duka veya gümüş, yukarıda adı geçen Knez Nikola'nın da on bin duka vermesi gerektiği, bu dukaların ortak bir kasaya beraberce koyulmaları ve şu andan itibaren beş yıl süreyle burada tutulmaları, bu paralarla ticaretin daha iyi (ticaret) yapılma imkânı olan dört bir bucağa genişletilmesi, biri Split'te, diğeri Fojnica'da ve üçüncüsü de Jajce'de olmak üzere ticarethaneler tesis edilmesi, ihtiyaç duyulması halinde bizim mülkiyetimizdeki yerlerden bu (ticarethanelere) evler (binalar) sağlanması konularında anlaşıldığını kendimize ait özgün mühür ile mühürlenen bu açık belgeyi tüm ilgili kişilerin gözleri (yüzü) önüne koyarak ve tüm ilgili kişilerin bilgisine sunarak ilan ederiz. Biz, adı geçen Tomaš Bey, evimizde ve konağımızda ihtiyaç duyduğumuz şeyleri bu ticarethanelerden temin etmeliyiz ve diğer tüccarlara nasıl davranılıyorsa biz de eşit muamele görmeliyiz. Ve ayrıca bizim kasamıza gelen (giren) bizim mülkiyetimizdeki yerlerde satışa çıkmış bulunan tüm gümüşlerin, satın alabildiği kadar nakit duka alabilsin diye ona verilmesini istiyoruz. Ve bu malların ve gümüşün kârı Tanrı bir zeval vermesin ama zararda da olduğu gibi ikiye bölünmelidir. Eğer bizim mülkiyetimizde bir zarar ziyan vuku bulursa bu bizim hesabımızca tazmin edilecektir lâkin Türk gücü sebebiyle vuku bulacak ziyanlar bundan hariç tutulacaktır.*

Bosna Krallığı'nda hüküm süren Kotromanić hanedanlığının Türk algısının zaman içinde çok fazla değişmediğine değinilmiştir. Bu belgede Stjepan Tomaš'ın

[349] Neven Isailović, Aleksandra Fostikov, "Ugovor Kralja Stefana Tomaša i kneza Nikole Trogiranina o zajedničkoj trgovini", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 8., ANURS, Banja Luka 2015, s. 81-82; Belgenin orijinali için Bkz.: EK - 24.

Knez Nikola Trogiranin ile bir ticari anlaşma yaptığını ve vuku bulacak zararların karşılanacağını lakin Tomaš'ın, Türklerin sebep olacağı zararlardan muaf tutulacağına değinilmiştir.

Kral Tomaš'ın yazdırdığı bir diğer belge 11.11.1449 yılına aittir. Dobor'da Latince yazılmış mektupta Kral Tomaš Türklere karşı verilen mücadelede Macarlara sadık kalacağı konusunda söz vermektedir. Belgenin Latince metni *J. Teleki*'nin 1853 yılındaki eserinde yer almaktadır. Ayrıca *Aleksandar Krstić* tarafından 2015 yılında Latinceden çağdaş Bhs. diline çevirisi yapılmış ve yayımlanmıştır. Belgenin Latincesi şu şekildedir:

> "*Nos Stephanus Thomas dei gracia Rex Bosne Nolum facimus vniuersis presentes inspecturis quod cum nos hac die cum Magnifico domino Johanne de Korog Bano Machouiensi hic in Dobor pro certis tractatibus honorem profectum et commodum nostrum ac Regni nostri pretacti imo verius Regni Hungarie pacificum statum concernentibus et respicientibus insimul conuenissemus, tunc inter ceteras nostras dispositiones nos vnacum prelibato domino Joanne Bano de consilio omnium nostrorum Nobilium et Baronum nobiscum existentium Id disposuimus, conclusimus et firmanimus ymo bona fide nostra Christianitate et humanitate mediante promittimus et assummimus per presentes, ut ab hac die inantea dicto Regno Hungarie et sacre eiusdem Regni Hungarie Corone, necnon Magnifico Domino Joanni de Hunyad, ipsius regni Hungarie Gubernatori nullam faciemus infidelitatem neque eisdem inimicitias inferemus nec inferri faciemus et neque Turcos contra et adversus ipsum Regnum Hungarie introducemus nec ipsis in contrarium eiusdem Regni Hungarie quocumque colore subsidium aliquod prebebimus, et neque eisdem Turcis in Tenutis nostris apud manus nostras existentibus a Drena usque fluuium Ukrina nuncupatum vadum seu nauigium prestabimus, et neque dicto regno Hungarie quacunque re seu occasione excogitata inimicitias seu malum aliquod inferemus, nec inferri faciemus, et si tanta potentia Turconica in dictum nostrum regnum Bozne aduenerit, quod eis viribus nostris proprijs resistere et ab eis ipsa vada preseruare non possemus, extunc id statim et quam primum nobis innotescerit pretacto Domino Gubernatori aut Baronibus*

dicti regni Hungarie per nostras litteras aut nuncium nostrum reintimare teneamur, ad que omnia facienda ultronea nos obligamus voluntate."[350]

Belgenin Aleksandar Krstić'in çalışmasında yer alan çağdaş Bhs. diline çevirisi şu şekildedir:

KM: "*Ми, Стефан Томаш, милошћу божијом краљ Босне, обавештавамо све који ово буду видели, да смо се данас овде у Добору састали заједно са величанственим господином Јованом Корођијем, мачванским баном, због извесних уговора, имајући у виду и бринући се за часни напредак и добробит нашу и нашег поменутог краљевства, штавише за истински мирно стање краљевства Угарске. Тада, између осталих наших споразума, ми смо заједно са наведеним господином Јованом, по савету свих наших племића и барона који су са нама, ово уредили, закључили и утврдили, и заиста путем наше добре хришћанске вере и хуманости обећавамо и узимамо на себе овом исправом да од данас и убудуће наведеном краљевству Угарске и светој круни истог краљевства Угарске, као и величанственом господину Јовану Хуњадију, губернатору краљевства Угарске, нећемо починити никакву неверу, нити им проузроковати непријатељство или учинити да оно буде проузроковано. И нећемо доводити Турке насупрот и против самог краљевства Угарске нити им пружити помоћ које год врсте против истог краљевства Угарске, нити ћемо на нашим поседима, који су под нашом руком (влашћу) и налазе се од Дрине до реке Укрине, истим Турцима обезбедити прелазе и бродове, нити ћемо реченом краљевству Угарске у којој год ствари или изузетној прилици проузроковати било какво зло или непријатељство, или учинити да оно буде проузроковано. А ако таква турска сила буде дошла у наше поменуто краљевство Босне, да јој се са нашим властитим снагама не будемо могли одупрети и од ње оне прелазе сачувати, тада смо дужни да одмах, чим сазнамо за то, нашим писмом или преко изасланика обавестимо поменутог*

[350] J. Teleki, *Hunyadiak kora Magyarországon X*, Pest 1853, s. 245-246; Belgenin orijinali için Bkz.: EK - 25.

господина губернатора или бароне реченог [краљевства] Угарске, и својевољно се обавезујемо да ће све ово бити учињено у потпуности."[351]

Yukarıda Latincesi ve Bhs. dilindeki çevirisine yer verilen metnin Türkçeye çevirisi şu şekildedir:

EM: *Biz Tanrının lütfuyla Bosna Kralı Stepan Tomaš, görecek olan herkese bunu ilan ederiz ki, bugün Dobor'da yüce beyefendi, Mačva Banı Jovan (Ivan II. Korogy) ile bazı sözleşmeler yapmak üzere, şanlı bir ilerleme ve krallığımızın bekası için endişe duyarak ve dahası Macar Krallığı'nın barışçıl durumunu dikkate alarak bir araya geldik. O vakit, bizim diğer sözleşmelerimizin yanı sıra, bizimle birlikte olan tüm soylularımızın ve baronlarımızın tavsiyesi üzerine, Jovan Bey ile birlikte ölçüp tarttıktan sonra bir kanaate vardık ve onayladık. Ve gerçekten de bizim iyi Hristiyan inancımız ve insanlığımız sayesinde, bugünden sonra gelecekte de, bahsedilen Macar Krallığı'na ve Macar Krallığı'nın kutsal tacına, Macar Krallığı'nın lordu olan Jovan Hunjadi'ye de olduğu gibi söz veriyoruz ve sorumluluğu üzerimize alıyoruz. Hiçbir şekilde inançsızlık etmeyecek ve yukarıda bahsedilenlere karşı (Macarlara) düşmanlığa sebep olacak veya buna yol açacak herhangi bir harekette bulunmayacağız. Türkleri Macarlarla karşı karşıya getirmeyeceğiz ve Macar Krallığı'na karşı onlara (Türklere) her ne şekilde olursa olsun yardım etmeyecek, ne de kendi egemenliğimiz altında bulunan Drina'dan Ukrina Nehri'ne kadar uzanan bölgeden Türkler ile gemilerinin geçmesini sağlamayacak, ne de Macar Krallığı'na karşı herhangi bir durumdan veya beklenmedik bir şeyden yararlanarak kötülüğe ve düşmanlığa neden olacak bir şey yapmayacak yahut buna yol açacak bir eylemde bulunmayacağız. Eğer böyle bir Türk gücü Bosna Krallığı'na gelirse, onlara kendi gücümüzle karşı koymamız ve bu geçitleri onlardan korumamız zor olacaktır. O zaman derhal yazımızla yahut bir elçimizle adı geçen beye (Jovan Hunjadi'ye) veya Macar Krallığı'nın lorduna haber vereceğiz. Gönüllü olarak tüm bu söylediklerimizi gerçekleştireceğimizi taahhüt ediyoruz.*

[351] Aleksandar Krstić, "Povelja kralja Stefana Tomaša kojom se obavezuje na vernost Ugarskoj protiv Turaka", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 8., ANURS, Banja Luka 2015, s. 99-100.

Kral Tomaš'ın yukarıda çevirisine yer verdiğimiz belgesinde Türklere karşı Macarlarla iş birliği içerisinde olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Ancak tek başına Türklere karşı koyamayacağı, bu sebeple de Macarların desteğine ihtiyaç duyduğunu açıkça belirtilmektedir. Ayrıca Türkleri, Macarlara karşı kışkırtmayacağı da vurgulanmaktadır. Bu metinden açıkça anlaşılacağı üzere Kotromanić hanedanlığına mensup olan Tomaš'ın Türklere karşı olan tutumu, Stjepan Vukčić ve diğer bölge idarecilerinin yaklaşımından tamamen farklıdır. Tomaš kendi krallığı için tehdit olarak gördüğü Türklere karşı Macarlarla ittifak kurup kendi topraklarını güvence altına almaya çalışmaktadır.

Kral Tomaš Ostojić'in bir diğer beyannamesi 18.12.1451 yılında Bobovac'ta Eski Slavca yazılmıştır. Belge, Herceg Stjepan'a karşı Dubrovniklilerle kurduğu ittifak hakkındadır. Miklošić'in 1858 yılındaki eserinde yer verdiği metinde Kral Tomaš, Dubrovniklilere iyi geçineceğine dair söz vermektedir. Metnin Türklerden bahseden ilk kısmı şu şekildedir:

> KM: "*(...) И ωще ми кралевьство ѫкрипи и ѫтемели лѫбавь и срчано прить҃тельство и единьство ѫ волѫ и ѫ неволѫ сѫпротивь херьцегѫ Стипанѫ Вѫкчић҃ѫ, и ѡбитова ми и ѡбитѣе кралевьство и синь ми кнезь Стипань кнезѫ и бластелемь и всои ѡпьт҃ини владѫщаго града Дѫбровбика, завезѫемо се више реченомѫ кнезѫ и властеномь почети рать беза всаке ѡтвлаке а напридовати безь пристанька сѫпротивь херьцегѫ Стипанѫ Вѫкчић҃ѫ и неговѫ владанью и неговимь градовомь и неговимь слѫгамь са вьсѫмь нашѫмь госпоцкомь кралевьства моћью и наш҃ѣмѣ слѫгами и нашими прить҃тели воиѫанимь начиномь на поли, како ми се госпоцтвѫ и кралевьствѫ достои, не имиюћѣ тешкоћѣ али воиске тѫрьске на себи. (...)*"[352]

Yukarıda verilen ilk kısmın Türkçeye çevirisi şu şekildedir:

> EM: (…) *Ayrıca, Herceg Stipan (Stjepan) Vukčić'e karşı arzu ve gayretle yürekten dostluğu ve birliği pekiştirmek adına bir araya gelmiş olan krallığım*

[352] Franc Miklošić, *a.g.e.*, s. 448.

ve oğlum Knez Stipan (Stjepan), Herceg Stipan Vukčić'e, onun egemenliğine, şehirlerine ve hizmetkârlarına karşı, krallığımın idari gücü ve hizmetimizdekilerle ve ovadaki dostlarımızın silah gücüyle, bir engelleme olmaksızın savaş başlatmak ve herhangi bir izin beklemeksizin (onun topraklarına doğru) ilerleme konusunda sorumlu olduğumuza dair, Dubrovnik şehrinin soylularıyla birlikte knezine ve onun idaresi altındaki belediyelerin tümüne söz veriyoruz. Krallığımızın ve varsıl erkimiz bunun için kâfi gelecektir. (Bu konuda) ona destek veren Türk ordusu dışında herhangi bir zorluk bulunmamaktadır. (…)

Metnin devamında bir kez daha Türklerden bahsedilmektedir. Bu kısmın kaynak metni şu şekildedir:

KM: "*(...)* да сѫ кнезь и властеле речени шть данась наприда з божьемь благословомь и кралевьства ми и сина ми кнеза Стипана благосовомь искати и примити ѫ свое рѫке али с порьтомь тѫрьскомь али с пинезомь али моћью своимь али иниҳь али по кои годире нимь драго начинь ѫзети и примити ѫ свое рѫке и ѫ свою шбласть и за свое башиньско више речене све башине и ѫ ниҳь зидати кашеле али сада али за вриме кое има доити, беза всакога шпорећенћа нашега али иногa како све ѫ башинћ своиои и ѫ племенщини. *(...)*"[353]

Yukarıda Türklerden bahseden kısmına yer verilen beyannamenin ikinci kısmının Türkçeye çevirisi şu şekildedir:

EM: (…) *(Dubrovnikli) Knez ve soylular bugünden sonra Tanrı tarafından kutsanmış, krallığım ve oğlum tarafından (yukarıda bahsedilen bölgeleri almaları konusunda) kabul görmüşlerdir. Buraları ele geçirme konusunda istekli olan (Herceg Stjepan Vukčić) ya Türk tahtının desteği ile ya para ile ya kendi ya da başka birinin gücüyle yahut herhangi bir başka şekilde, şimdi yahut uygun olan herhangi bir vakit, bizim veya kendi mirasımdan ve ailemizden başka birinin karşı çıkması olmaksızın kendi bölgelerine ve kendi*

[353] Franc Miklošić, *a.g.e.*, s. 449-450.

miraslarına katmak için ele geçirecek ve kendi bölgelerindeki mülkiyetlerinde olduğu gibi kale içi surları inşa edecek. (…)

Kral Tomaš'ın yukarıda çevirisine yer verdiğimiz belgesinde Türklerin vasalı olan Herceg Stjepan Vukčić'e karşı bir saldırı başlatma sürecinde olduğu anlaşılmaktadır. Metinden anlaşılacağı gibi Kral Tomaš, bu saldırı esnasında Herceg'in herhangi bir varlık gösteremeyeceğini lâkin Türklerden gelecek bir desteğin planlarını olumsuz etkileyeceğini düşünmektedir. Ancak planladıkları bu saldırının o dönemde gerçekleştirilmemesi durumunda Herceg'in daha da güçlenerek ileride Türklerin yardımı ile kendilerine büyük sorunlar yaratacağını ön görmektedir. Bu belgelerin ışığında bu dönemde Bosna ve Hum bölgesinin birbirinden tamamen koptuğu ve Macar destekli merkez Bosna ile Türk destekli Hum olarak iki farklı cephenin oluştuğu görülmektedir.

Stjepan Tomaš Ostojić'in Türklerden bahsettiği son belgesi 1458 yılında Logofet (Şansöyle) Stepan'a vermek üzere yazılmış bir hibenamedir. Eski Slavca yazılmış belgenin metni Miklošić'in 1858 yılındaki eserinde yer almaktadır. Ayrıca Mak Dizdar'ın 1969 yılındaki eserinde de belgenin metninin transkripsiyonuna yer verilmiştir. Miklošić'in eserinden alınan metnin Türklerden bahseden kısmı şu şekildedir:

KM: "*(...)* ***И*** *ѡще оучуни милость госпоцтво ни почтеномоу властелиноу, нашемоу верномоу слоузи, логофетоу Степаноу, да є слободан, шнь и негова детца и негова коућа, шть воиске шть тоурске и шдь ине шда всаке, изамше када госпоцтво ни гредє нашомь главомь на кою воискоу, тада да и шнь боудє полагь насъ своими слоугами. (...)*"[354]

Metnin Türkçeye çevirisi şu şekildedir:

EM: (…)*Ve ayrıca Tanrının yüce nizamı bizim kutsal hizmetimizdeki şanlı derebeyi logofet Stepan'ı, onun çocuklarını ve evini, Türklerin veya başkalarının askerlerinden ve tüm her şeyden korumak için merhamet etsin,*

[354] Franc Miklošić, *a.g.e.*, s. 481.

ne zaman ki Tanrının kutsal egemenliği ordunun başına gelir o zaman o da kendi hizmetleriyle yanımızda yer alır. (…)

Stjepan Tomaš'ınyukarıda çevirisine yer verilen 1458 tarihli hibenamesinde Logofet Stepan'ın topraklarının Türklerin akınlarından zarar görmemesi temennisi yer almaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi Tomašve onun hizmetinde olanların bu dönemde Türklere karşı birlik içinde oldukları aşikardar. Dahası bu grup Türklere karşı daha güçlü müttefikler bulmaya çalışmaktadırlar.

Yukarıda Stjepan Tomaš döneminde yazılmış beş belgeye yer verilmiştir. Görüleceği üzere Stjepan Tomaš'ın metinlerinde Türkler bir düşman gibi nitelendirilmektedir. Bunun başlıca sebebi Stjepan Tomaš'ın Katolik öğretiyi seçtikten sonra Macarlara ve papaya oldukça yakın durmaya gayret etmesidir. Muhtemelen Stjepan Tomaš Türklerin er ya da geç kendi topraklarını almak için geleceklerini düşünmekte ve o güne kadar kendine müttefikler bulmaya yahut kendisini Türklerden koruyabilecek bir gücün vasalı olmaya çalışmaktadır.

2.21. Vladislav Hercegović'in 15.08.1451 Tarihli Belgesinde Türkler

Vladislav Hercegović Kosača, Herceg Stjepan'nın oğlu ve halefidir. İstanbul'un fethinden sonra sık sık taraf değiştirerek Osmanlılar, Venedikliler ve Hırvat-Macar kralı gibi kendisinden büyük güçlerin hizmetine girmiştir. 1469 yılında Osmanlı'nın vasalı olan Vladislav, 1472 yılında Neretva'daki Počitelj'in fethine katılmıştır. Bunun yanı sıra, diğer Bosnalı soylulara karşı yapılan savaşlarda da yer almıştır. 1480 yılında Osmanlının vasallığından kurtulup özgürlüğünü ilan etmek için başkaldırmış olsa da bu girişiminde başarılı olamamıştır.

Vladislav'ın, Dubrovniklilere karşı herhangi bir tarafta yer alıp onlarla olan barışa gölge düşürecek herhangi bir eylemde bulunmayacağına dair söz verdiği 15.08.1451 tarihli mektubunda Türklerden bahsedilmiştir. Miklošić'in 1858 yılındaki eserine alarak Eski Slavca yazılan metnini yayımladığı bu belgede Türklerden şu şekilde bahsedilmektedir:

KM: "*(...) И ωще мии господинь кнезь Владисавь ωбитѫю кнезѫ и властеломь града Дѫбровника, да ни за волю ни за страхъ цара тѫрскога ни краля ѫгрскога ни краля арагоньскога ни за єдногa инога господара ни господе и човѣка, кои би на свѣтѫ биш, волю ниедно размирье ѫчинити кнезѫ ни властеломь града Дѫбровника ни ѫ нихъ котарѫ ни ѫ иномъ иманию него с ними притазновати ѫ всемь, како се ѫ више реченихъ записихъ ѫздрьжи. (...)*"[355]

Miklošić'in eserinden alınan metnin Türklerden bahseden kısmının Türkçeye çevirisi şu şekildedir:

EM: (…) *Ve ayrıca biz, Knez Vladisav, Dubrovnik şehrinin soylularıyla knezine söz veriyoruz ki, ne Türk sultanının, ne Macar kralının, ne Aragon kralının, ne de dünyadaki başka bir kadın ya da erkek hükümdarın veya âdemoğlunun korkusuyla yahut arzusuyla, ne Dubrovnik şehrinin soylularıyla knezine ne de onların idare ettikleri bölgeye ne de onların mülkiyetinde olan başka bir yere isteyerek bir fenalık yapmayacağız. Çok defa bahsedildiği üzere taraf olmayacak, aksine onlarla iyi geçineceğiz.* (…)

Vladislav Hercegović, bölgede diğer hüküm süren derebeyleri gibi Dubrovniklilerle olan ilişkilerini iyi tutmaya gayret göstermektedir. Bu bağlamda kendisinden Dubrovnik şehrine Türk sultanın ve diğer erkin güçlerin talebi dahi olsa bir fenalık yapılmayacağının sözünü vermektedir. Ancak bu belgeden iki yıl sonra Vladislav babası Herceg Stjepan'dan af dilemiş ve onun tarafına geçmiştir.

2.22. Vojvoda Petar ve Knez Nikola Pavlović'in 15.07.1454 Tarihli Belgesinde Türkler

Radoslav Pavlović'in oğulları, Ivaniš Pavlović'in erkek kardeşleri olan Vojvoda Petar (II. Petar) ve Knez Nikola, Pavlović ailesinin son temsilcileridir. 1450

[355] Franc Miklošić, *a.g.e.*, s. 446.

yılında Ivaniš'in ölümünden sonra Bosna'nın fethine kadar Pavlović ailesinin yöneticileri olarak kalmışlardır.

Vojvoda Petar ve Knez Nikola 15.07.1454 yılında Borač'ta yazıya geçirdikleri ve Dubrovniklilerle olan ilişkilerine yer verdikleri beyannamelerinde Türklerden bahsedilmiştir. Miklošić, 1858 yılındaki eserinde belgenin metnine yer vermiştir. 2016 yılında Srđan Rudić çalışmasında hem belgenin Eski Slavca olan metnine hem de çağdaş Bhs. dilinde olan çevirisine yer vererek metni incelemiştir. Bu kaynaklardan alınan bilgiler ışığında metnin Türklerden bahseden kısmı şu şekildedir:

> KM: "*Ва име шьтца и сина и светаго дѫха. Милостию божиѭмь ми господинь воєвода Петарь и кнезь Никола, синове славнога великога воєводе господина Радосава а ѫнѫци и наслидинци почтенога спомен88тиѧ славнога господина кнеза Павла Радиновика а синовци почтенога спомен88тиѧ славнога господина воєводе Петра, и за то ꙗ господинь воєвода Петарь и кнезь Никола даемо на видиние свакоѭмѫ човѣкѫ великоѭмѫ и малоѭмѫ, прѣдь кога се изнесе сиен наше записание штворено али прѣдь свѣтлаго господиномь кралемь ѫгарсцимь али прѣдь тѫрскимь господаремь а или прѣдь крала босанскога а или инога бошнанина а или прѣдь господина срьбскога а или латинскога а или ине врьсте човѣка, и азь бѫдѫке ва великои слави ѫ госпоцтвѫ и ѫ пѫне дрьжаве нашихь родитель милостию божимь наслидникь кнеза Павла воєводе Петра и господина родитела ми воєводе Радосава и не далече ѿдь нихь пѫтю наче синь и синоваць и ѫнѫкь и братиѧ више реченихь, наслидникь прави истини ѿдь нихь крьви, повелинимь и сѫдомь божимь приѣмше дрьжавѫ и рѫсагь ѫ рѫке госпоцтва ни и сидеке ѫ госпоцтвѫ родитель нашихь више реченихь, ѫзимаюкѣ и дилюке и даваюке и записѫюке властелемь и слѫгамь нашимь како господа рѫсашка и господари рѫсагѫ, стежници нашихь*

родитель и прародитель више реченихъ, ждь тихи примае часть и славѣ и дари и части, *(...)*"[356]

Yukarıda Eski Slavcasına yer verilen metnin Türklerden bahseden kısmının Türkçeye çevirisi şu şekildedir:

> EM: *Baba, oğul ve kutsal ruh adına. Tanrının lütfuyla bizler Voyvoda Petar Bey ve Knez Nikola, şanı büyük Voyvoda Radoslav Bey'ın oğulları, merhum şanlı Knez Pavle Radinović Reis'in halefleri ve torunları, merhum şanlı Voyvoda Petar Bey'in erkek kardeşinin oğulları, bu secereden güç alarak, Voyvoda Petar Bey ve Knez Nikola olarak biz, ilgili her bir kişinin, aziz Macar kralının, Türk Beyi'nin, Bosna kralının ve diğer Boşnakların, Sırpların ve Latinlerin efendilerinin ve diğer muhtelif insanların önüne koyduğumuz bu kaydımızla küçük büyük tüm âdemoğluna ilan ediyoruz ve bilgisine sunuyoruz. Ben Tanrının lütfuyla ve yüce onurla varsıl erkimde ve ailemin hükmettiği tüm bölgede, Knez Pavle'nin, Voyvoda Petar'ın, ailemin beylerinin, Vojvoda Radoslav'ın ve tüm bu sayılanların yakın soylarının halefi ve ayrıca oğlu, erkek kardeşinin oğlu, torunu, varisi ve erkek kardeşiyim. Gerçekten onların kanından geldiğimden dolayı Tanrının emri ve hükmü ile bu mülkiyeti ve bölgeyi yönetimim altına aldım ve saygın ailemizin varsıl erkine sahip çıkarak kendi idareme kattım. Çok defa anılmaya değer bizden önceki soyumuzun ve ailemizin halefleri olarak bizler, soylularımız ve hizmetkârlarımızla birlikte (bu toprakları) alıp paylaşıyoruz ve (gerekli durumlarda) hediye ediyoruz ve (bunu) kayda geçiyor ve ayrıca onların (soylular ve hizmetkârların) göstereceği hürmeti, şanı, hediyeleri ve onuru kabul ediyoruz.* (…)

Yukarıda Voyvoda Petar ve kardeşi Knez Nikola'nın secerelerinden ötürü aile mülkünü idare etme yetkisine sahip olduklarını ilgili kişilere ilan etmelerini içeren bir belgenin kaynak ve erek metinlerine yer verilmiştir. Görüleceği üzere bu ilgili kişiler arasında bölgenin diğer güçleri ile birlikte Türkler de anılmaktadır. Daha önce de bahsedildiği gibi Radenović ailesi Türklerle doğrudan ittifak içerisinde bulunan bir aile olmamasına rağmen hüküm sürdükleri bölgeden dolayı Türklerle temas halinde

[356] Franc Miklošić, *a.g.e.*, s. 469; Srđan Rudić, "Povelja Vojvode Petra i Kneza Nikole [Pavlovića] Dubrovniku iz 1454 godine", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 9., ANURS, Banja Luka 2016, s. 103; Belgenin orijinali için Bkz.: EK - 26.

bulunmaktadırlar. Ayrıca Türklerin gücünü en fazla hisseden bölge soylularından olan aile metinlerinde Türklerin varsıl erkine de sıkça yer vermektedir. Yine de bu dönemde oluşturulan belgelerde (özellikle beyannamelerde) yapılan ilanlar, diğer bölge güçleri ile birlikte Türklerin de bilgilerine sunulmaktadır.

2.23. 1461 Yılında Stjepan Tomašević'in Papa II. Pius'a Gönderdiği Mektupta Türkler

Stjepan Tomaš'ın oğlu olan Stjepan Tomašević Bosna'nın son kralıdır. 1459 yılında Lazar Branković'in kızı Jelena Branković (Mara yahut Marija olarak da bilinir) ile yaptığı evlilikten sonra Sırbistan Despotu ünvanını alan Stjepan Tomašević, 1461 yılının Temmuz ayında babası Stjepan Tomaš'ın ölümün ardından Bosna kralı olmuştur. Katolik öğretiye göre yetiştirilen Stjepan Tomašević, kısa süren saltanatında Roma Katolik kilisesine ve Macarlara karşı yakın bir tutum sergilemiştir. Son Bosna Kralı Stjepan Tomašević, 17.10.1461 yılında Jajce'de Aziz Marija Kilisesinde Papa II. Pius'a gönderilmek üzere yazdırdığı mektupta Türklerden bahsetmiştir. Vjekoslav Klaić'in 1904 yılında yayımlanan eserinde mektuba yer verilmiştir. Tomašević'in mektubunun orijinal metnine ulaşmak ne yazık ki mümkün değildir. Zira Vjekoslav Klaić eserinde mektubun çevirisine yer vermiştir. Ayrıca Mak Dizdar'ın "Stari Bosanski Tekstovi" adlı eserinde de mektubun çevirisinin bir bölümüne yer verilmiştir. Vjekoslav Klaić göre Stjepan Tomašević'in Papa II. Pius'a gönderdiği mektubun Bhs. dillerine çevirisi şu şekildedir:

> KM: "*Bosanski kralj, tvoj sin, sveti oče, posla nas k tebi i zapovjedi nam ovo u njegovo ime reći; Obaviješten sam, da turski car Muhamed misli dojdućega ljeta s vojskom na me udariti, i da je već vojsku i topove pripravio. Tolikoj sili ne mogu ja sam odoljeti s toga zamolih Ugre i Mletčane i Jurja (Kastriotu) Arbanasa, da mi u pomoć priteku. Jednako molim i tebe; ja ne tražim zlatnih gora, ali bih rado, da moji neprijatelji i zemljaci znadu, da mi ne će uzmanjkati tvoja priklonost. Ako doznadu Bošnjaci, da ne ću sam samcat biti u ratu, hrabrije će vojevati; a neće se ni Turci osmjeliti na moje zemlje napasti, jer su ulazi u njih vrlo tegotni, a gradovi na mnogim mjestima gotovo nedobitni. Tvoj predšastnik Eugenije ponudio je momu ocu krunu i htio je*

podići u Bosni biskupske crkve. Otac se ustručavaše, da ne izazove protiv sebe mržnje Turaka; bijaše bo nov kršćanin, i nije još izagnao manikeja (patarena) iz kraljevstva. Ja sam pak kao dijete kršten, i učio sam latinsku knjigu i čvrsto prihvatio kršćansku vjeru, pak se ne plašim, čega se je otac bojao. S toga želim, da mi krunu pošalješ i sv. biskupe, što će biti znak, da me neceš ostaviti, ako bi rat planuo. Od tebe krunjen donijet ću pouzdanje podanicima, strah neprijateljima. Za života moga oca bio si naredio, da mu se pošlje oružje, skupljeno za križarsku vojsku, a spremljeno u Dalmaciji u mletačkoj ruci; ali to nije mletačkomu vijeću bilo po volji; zapovjedi, da se sada meni pošlje. Sada ćeš valjda naći više odziva, buduci da i Mletčani drugčije misle, jer nakaniše, kako se govori, rat Turčinu navijestiti. Još molim, da izašalješ poslanika takodjer u Ugarsku, koji će moju stvar kralju preporučiti i naputiti ga, da sa mnom podje na vojnu. Tim se načinom može Bosna spasti, inače će propasti. Turci su u mojoj kraljevini podigli nekoliko tvrdjava i ljubezni se prema seljacima pokazuju; obećavaju, da će svaki od njih biti slobodan, koji k njima odpadne. Prosti um seljaka ne razumije prijevare, te misli, da će ona sloboda vazda trajati. Lako da će puk, tim varanjem zaveden, od mene odpasti, ako ne vidi, da sam tvojom vlašću ojačan; ni vlastela nijesu se dugo održala u svojim gradovima, ostavljena od seljaka. Kada bi Muhamed samo moju kraljevinu tražio, a ne bi htio dalje poći, onda bi me mogli sudbini prepustiti, te ne bi trebalo uzbuniti ostalo kršćanstvo radi moje obrane. Ali nezasitljivo vlastoljubije ne ima granica; poslije mene napasti će na Ugarsku i Dalmaciju, podčinjenu Mletcima, i preko Kranjske i Istre potražit će Italiju, koju želi svladati. I o Rimu često govori, te mu onamo srce čezne. Ako on nemarom kršćana moju kraljevinu osvoji, naći će najprikladniju zemlju i najzgodnija mjesta, da izpuni svoju želju. Ja prvi očekujem buru, a za mnom će Ugri i Mletčani i ostali narodi okusiti svoju sudbinu. Ovako misli neprijatelj; ono, što izkusih, tebi obznanjujem, da ne bi jednom rekao, da nije bilo prijavljeno, i da ne bi mene s nemarnosti obijedio. Moj je otac tvomu predšastniku Nikoli i Mletcima udes Carigrada proricao; kršćanstvo je na svoju veliku štetu izgubilo carski grad, stolicu patrijaršije i stup Grčke. Sada ja o sebi proričem;

ako mi vjerujete i pomognete, spasit ću se; inače ću propasti i sa mnom drugi. Ovo ti doglasuje Stjepan; ti, koji si otac kršćanstva, podaj savjet i pomoć."[357]

Yukarıda verilen metnin Türkçeye çevirisi şu şekildedir:

EM: *Kutsal babamız, Bosna kralı, oğlun, bizi sana yolladı ve onun bu sözlerini sana söylememizi emretti:*

-Türk Sultanı Muhammed'in (II. Mehmed) önümüzdeki yaz ordusuyla birlikte bana saldırmak (vurmak) için geleceği ve hatta ordusu ile toplarını çoktan hazır ettiği konusunda bilgilendirildim. Böyle bir güç karşısında dayanamayacağımdan Macarlara, Venediklilere ve Jurje (Kastriota) Arbanas'a bana yardıma gelmeleri için yalvardım. Aynı şekilde sana da yalvarıyorum; ben altından dağlar istemiyorum, lâkin yurttaşlarımın ve düşmanlarımın senin desteğinden mahrum olmadığımı bilmeleri beni bahtiyar kılar. Eğer Bosnalılar savaşta tamamen yalnız olmayacağımı bilirseler daha cesurca cenk edecektir ve hiçbir Türk, topraklarıma saldırmaya cesaret edemeyecektir. Zira topraklarıma girmeleri onlar için külfetli olur ve birçok yere dağılmış şehirler onlara pek fayda sağlamaz. Selefin Eugenia babama tacı arzetmişti ve Bosna'da piskopos (episkopl) kiliselerini tesis etmek istemişti. Lakin babam, Türklerin nefretini üzerine çekmek istemediği için tereddüt etmişti. O yeni bir Hristiyan olarak mani dinine mensup kişileri (paterenleri) krallıktan henüz kovmamıştı. Öte yandan ben bir çocukken vaftiz oldum ve Latin kitabını (muhtemelen Latin öğretiyi, Katolik öğretiyi) öğrendim ve kesin olarak Hristiyan inancını kabul ettim ve babamın korktuğu şeylerden de korkmuyorum. Bu yüzden de, savaş vuku bulursa beni yalnız bırakmayacağının bir nişanesi olarak tacı ve aziz kilise piskoposlarını bana göndermeni istiyorum. Senin tarafından taç giydirilmiş olarak tebama güven verirken düşmanlarıma ise korku salacağım. Babam hayatta iken Dalmaçya'da Venediklilerin elinde bulunan Haçlı ordusu için toplanan silahların babama gönderilmesi emretmiştin. Ancak bu Venedik Konseyi'nin iradesiyle gerçekleşmemişti. Şimdi ise (bu silahların) bana gönderilmesini emret. Muhtemelen artık bu talebe daha sıcak bakacaklardır. Zira söylentilere göre, Venedikliler de artık farklı düşünüyor ve Türklere karşı savaş ilan

[357] Vjekoslav Klaić, *Povjest Hrvata IV; Od Najstarijih Vremena Do Svrsetka XIX. Stoljeća*, Svezak drugi: dio treći (1458-1526), Tisak i Naklada Knjižare L. Hertmana (Stj. Kugli), Zagreb 1904, s. 34-35.

edecekler. Ayrıca krala benim tarafımda olmasını salık vermek ve savaşa benimle birlikte girmesi talimatını iletmek için Macaristan'a bir elçi göndermen için sana yalvarıyorum. Ancak bu şekilde Bosna kurtulabilir, aksi halde düşecektir. Türkler benim krallığımda birkaç kale inşa ettiler ve onların tarafına geçen herkesin özgür olacağına dair köylülere söz vererek onlara sıcak davranıyorlar. Köylülerin basit akılları bu sahtekârlıkları anlayamıyor ve sonsuza kadar özgür olacaklarını düşünüyorlar. Eğer benim senin erkinle güçlendiğimi görmezlerse insanlar kolayca bu aldatmacalara inanıp beni yüz üstü bırakacaklar ve soylular da köylüler tarafından terk edilen şehirlerinde uzun süre dayanamayacaklardır. Eğer Muhammed sadece benim krallığımı isteseydi, daha ötelere de geçmek arzusunda olmasaydı, o zaman beni kaderimle başbaşa bırakabilirdin ve beni savunmak için diğer Hristiyanları teyakkuz haline getirmene gerek kalmazdı. Ancak doymak nedir bilmeyen bir iktidar hırsının sınırları yoktur, benim düşüşümün ardından Macarlara ve Dalmaçya'ya saldıracak, Venediklileri kendine bağladıktan sonra Kranjska ve Istria üzerinden efendisi olmak için can attığı İtalya'yı arzulamaya başlayacaktır. Sık sık Roma hakkında konuşuyor ve kalbi orası için can atıyor. Eğer krallığımı Hristiyanlıktan yoksun bırakarak ele geçirirse, arzusuna ulaşmak için en uygun ülkeyi ve en güzel yerleri bulmuş olacak. Ben ilk öfkeyi (darbe) bekliyorum ve benimle birlikte Macarlar, Venedikliler ve diğer milletler kendi kaderleri ile yüzleşecekler. Düşman bu şekilde düşünüyor, ileride beni bunu bildirmediğim, rapor etmediğim ve ihmal ettiğime dair suçlamayasın diye yaşadığım tecrübeleri sana bildiriyorum. Babam, selefin Nikolas'a ve Venediklilere Çarın Şehri'ne (Carskigrad) girişi önceden söylemişti, Hristiyanlık büyük bir zarara uğrayarak Çarın Şehri'ni, Patrikhane koltuğunu (yönetimini) ve Yunanistan'ın ayakta kalan direğini kaybetti. Şimdi de kendimle ilgili olarak önceden (bunları) sana söylüyorum, bana güvenip yardım ederseniz, kurtulacağım ya da diğerleri ile birlikte ben de yok olacağım. Stjepan bunu bildiriyor, sen ki Hristiyanların babasısın bize bir yol göster ve yardımını esirgeme!"

Mektuptan anlaşılacağı üzere Stjepan Tomašević Türklerin yakın zamanda kendi topraklarını almak üzere geleceğini düşünmekte; bu korkusu sebebiyle de kendisine müttefikler aramaktadır. Buna ek olarak, Türklerin sadece kendi topraklarını almak için değil Katolik öğretiyi benimsemiş diğer bölgeleri de almak istediklerini

iddia etmektedir. Elbette bu söylemin, taleplerinin papa tarafından kabul görmesini sağlamaya yönelik siyasi bir manevra olduğu düşünülebilir. Ne var ki, Stjepan Tomašević'in bu mektubunda talep ettiği yardım, 1463 yılında Bosna'nın Türkler tarafından alınmasına kadar kendisine ulaşmamıştır. Papa ve Macarlar ancak Bosna düştükten sonra harekete geçmişlerdir. Lakin bunu görmeye Tomašević'in ömrü vefa etmemiştir. Son olarak yukarıda bahsi geçen Venediklilerin de Osmanlıya karşı harekete geçeceği ifadesi 1463 yılında vuku bulan muharebedir. Hammer'in aktardığına göre Venedikliler ile olan bu muharebe "*Bosna seferi açıldığı sırada, yâni 1463/867 baharında idi ki, Mora'da Venedikliler'le muharebeye başlanılmıştı. Fakat bu muharebe Bosna seferi gibi az müddet içinde hitâm bulmadı; on altı sene karada, denizde hasara yol açtı."*[358] şeklinde vuku bulmuştur.

[358] Joseph V. Hammer, *Büyük…,* 2. Kitap, III. Cilt, s. 72.

SONUÇ:

Günümüzden yaklaşık bin yıl önce Bosna banı (*Bhs. bosanski ban*) olarak adlandırılan devlet adamlarının komşu toplumlardaki tarihi kayıtlarda yer almaya başlamasıyla hakkında bilgi sahibi olduğumuz Bosna Banlığı, özellikle Ban Kulin gibi devlet adamlarının sayesinde bulundukları bölgede idari ve siyasi manevralarının başarısı neticesinde giderek bağımsızlaşan ve toprak bütünlüğünü genişleten bir yapıya bürünmüştür. Aslında dönem itibariyle, değer verilen yer altı zenginliklerine sahip olması ve Batı Avrupa'nın, Doğu'ya açılan ticari yollarının kesiştiği bölgede yer almasının da bahsi geçen ilerlemeye katkı sağladığı söylenebilir. Yine de, bulunduğu coğrafya açısından çok fazla düşmanla karşı karşıya kalan Bosna Banlığı, gerek kendisinden güçlü bölge devletlerinin vasalı olarak gerekse kendi varsıl erki sayesinde hayatta kalmayı başarmıştır. Kuzeyde ve kuzeybatıda Katolik Macarlarla Hırvatlar, doğuda ve güneydoğuda ise Ortodoks Bizans ile Sırplar gibi iki cephe arasında kalan Bosna, dinî açıdan da yıllarca büyük bir baskı altında yaşamak zorunda kalmıştır. Hatta bu dini baskı sadece Bosna Banlığı döneminde değil, Bosna Krallığı döneminde de oldukça yoğun bir şekilde hissedilmiştir. Ancak Bosna Krallığı döneminde Ortodoks kilisesinin etkisi ortadan kalktığı için Katolik kilisesinin baskısı tek başına devam etmiştir. Hem Katolik hem de Ortodoks kilisesi tarafından heretik (sapkın) olarak nitelendirilen Bosna kilisesi yahut diğer bir adı ile Bogomiller, Bosna Krallığı'nın Osmanlılar tarafından yıkılmasına kadar zulümlere maruz kalmışlar ve her daim din değiştirmeye zorlanmışlardır.

Ülkemizde Orta Çağ Bosna Devleti (Bosna Banlığı ve Bosna Krallığı) üzerine ve Bosna Hum bölgesinin sakinleri ile ilgili olarak çalışmaların yeterli olmamasından dolayı bir takım yanlış çıkarımlar yapılmakta, bu dönemde bölgenin Sırp Despotluğu hâkimiyeti altındaki muhtelif kabilelerden oluştuğu düşünülmektedir. Oysa Stefan Dušan'ın ölümünün ardında Sırbistan'da soylular arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkları fırsat bilen I. Tvrtko, 1377 yılında Bosna'nın yanı sıra Sırbistan'ın da kralı olarak taç giymiş ve yaklaşık yirmi yıl boyunca bölgenin en güçlü devleti olmuştur. Bu dönemde Sırbistan İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla Lazar Hrebeljanović, Sırp Knezliği yahut diğer adıyla Moravya Sırbistan'ı olarak anılan bölgeyi yönetirken bir başka Sırp soylusu Vuk Branković ise günümüz Sırbistan'ının güney ve

güneybatısında Branković Devleti'ni (*Bhs. Zemlja Brankovića "Branković Devleti", Oblast Brankovića "Branković Bölgesi", Vukova zemlja "Vuk'un ülkesi"*) yönetmektedir. Bu iki soylu da Kosova Savaşı'na ordularının başında giderken Bosna Kralı I. Tvrtko, Bileća'da Türklere karşı zafer kazanmış olan komutanı Vlatko Vuković'i Bosna ordusunun başında savaşa göndermiştir. Savaşın sonunda Lazar Hrebeljanović'in hayatını kaybetmesiyle birlikte, Bosna kralı, Lazar'ın toprakları ile egemenlik sahasını genişletmeyi düşünmüş olsa dahi, ömrü buna vefa etmemiştir. 1391 yılındaki I. Tvrtko'nun ölümünden sonra Bosna Krallığı'nın yükselişi de sonra ermiştir. Bu dönemin ardından Bosna tahtına çıkan krallar seleflerinin başarısına nail olamamışlardır. Zira bu dönemde Bosna krallarının mensubu olduğu Kotromanić ailesinin yanı sıra, bölgede başka soylu aileler de güçlenmeye başlamıştır. Bosnalı soylu aileler arasında Kotromanić hanedanlığından başka Hrvatinić, Kosača ve Radenović gibi bu dönemde hâkimiyet alanlarını genişleten ve siyasi olarak güçlenen soylu aileler de bulunmaktadır. Bu çalışmanın yanıt aradığı sorulardan biri de, bu soylu ailelerin bölgenin siyasetine olan etkisi ve Bosna merkezi yönetimi yani Kotromanić hanedanlığı ile ilişkileri neticesinde Orta Çağ Bosna Devleti'nin gerilemesinde oynadıkları önemli rolü ortaya koymaktır. Özellikle XIV. yüzyılın sonunda ve XV. yüzyılın başlarında bu soylu aileler içinden Hrvatinićler diğerlerine nazaran bir adım öne çıkmaktadır. Hrvatinić ailesinin reisi olan Hrvoje Vukčić, hem Bosna'da hem de dışarıdaki diğer egemen güçlerle ittifaklar kurarak bölgedeki etkinliğini artırmıştır. Kendisini destekleyen diğer Bosnalı soylu aileler ile birlikte, Bosna tacını kimin takacağını ve Bosna'nın dış işlerinde kimlerle ittifak kurulup kime karşı cephe alınacağını belirleyen Hrvoje, tahta çıkardığı Bosna krallarını kendi kontrolü altında tutmuş ve adeta Orta Çağ Bosna Devleti'nin perde arkasındaki gerçek yöneticisi olmuştur. Heretik olarak nitelendirilen Bosna ve Hum sakinleri, yüzyıllardır Macar ve Katolik kilise tarafından Bosna krallarına yapılan baskılar neticesinde din değiştirmeye zorlanmış ve zulümlere maruz kalmıştır. Ölümüne kadar olan dönemde Bosna'nın en önemli figürü haline gelen ve kendisi de Bosna kilisesi mensubu olan Hrvoje, güçlendiği dönemde Bosna kilisesinin tutkulu bir savunucusu olmuş ve Bogomil tarihinde efsaneleşmiştir. Özellikle Bogomiller üzerine yapılan Katolik kilisesinin baskılarına, Macarların Katolik kralı Sigismund'un Bosnalı heretikler üzerine yaptığı askeri müdahalelere ve Dubrovniklilerin Bogomilleri yakalayıp köle

olarak satışına karşı çıkışı ve bu güçlerle mücadele etmesi sebepleriyle Bosna kilisesi üyeleri arasında önemli bir yere sahip olmuştur.

Osmanlı fethinden önce Bosna ve Hum'daki güçlü soylu ailelerden bir diğeri de Kosača ailesidir. Hrvatinić ailesinin reisi Hrvoje hayatta iken Kosača ailesi arka planda kalmıştır. Hrvoje'nin ölümü ile birlikte ortaya çıkan idari boşluğu Radenović ailesi ile birlikte doldurmaya çalışmıştır. Kosača ailesinin lideri Sandalj, gerek Hrvoje'den kalan topraklar gerekse Duvrovnik'te yaptığı yatırımlar neticesinde Kosača ailesinin zenginleşmesine ve güçlenmesine büyük katkı sağlamıştır. Ancak Kosača ailesi ile ilgili asıl ilerleme 1435 yılında ailenin başına geçen Stjepan Vukčić Kosača döneminde yaşanmıştır. Daha sonra Herceg Stjepan olarak bilinen Stjepan Vukčić, günümüzde *Hercegovina* "Hersek" olarak bildiğimiz bölgenin hâkimi olmuş ve Bosna merkezi idaresinden ayrılarak bölgesinde hükümdarlığını ilan etmiştir.

Radenovićler ise Hrvatinić ve Kosača aileleri kadar genişleme alanı bulamamış olsalar da, her daim bölgenin siyasetinde yer edinmişlerdir. Özellikle Ostoja ve II. Tvrtko arasındaki taht mücadelesi yıllarında Hrvatinić ve Kosača aileleri gibi onlar da ülke siyasetinde önemli figürler olmuşlardır.

Bosnalı soylu ailelerin kendi çıkarları için Bosna merkezi idaresini zayıflattığı bu dönemde bir başka etkin güç, bölgede söz sahibi olmaya başlamıştır. Aslında Kosova Savaşı'nın hemen ardında bölge siyasetine dâhil olan Türkler, XV. yüzyılın başında kendi iç karışıklıkları sebebiyle Bosna ve Hum ile yeteri kadar meşgul olamamışlardır. Buna karşın, iç meselelerini çözüme kavuşturduktan sonra etkin bir güç olarak bölgedeki yerlerini almışlardır. Özellikle Macarların desteklediği Bosna krallarına karşı kendi destekledikleri adaylarını Bosna tahtına çıkarmak için bölgenin soylu aileleri ile ittifaklar kurmuşlardır. Ayrıca kendilerine karşı güçlenen bir muhalefet sezdiklerinde, bu oluşumu ortadan kaldırmak için harekete geçmişlerdir. Siyasi eylemlerin etkisiz kaldığı dönemlerde ise, Bosna'nın içlerine doğru fiziksel müdahalelerde bulunmuşlar ve Bosna Krallığı'nın kendi kontrolleri dışında güçlenip gelişmesine izin vermemişlerdir. Ayrıca ihtiyaç duydukları dönemde Sırp bölgesi idarecilerini de Bosnalıları tehdit etmek için kullanmaktan geri kalmamışlardır. Türklerin fetihten önce Bosna iç ve dış işlerinde bu denli söz sahibi olmaları elbette

Bosnalı soylu ailelerin kendi çıkarları ve güçlerini korumak için merkezi idareyi zayıflatmış olmaları ile açıklanabilir. Bir diğer gerekçe ise, Bosna merkezi idaresinin Bosna ve Hum sakinlerine, özellikle Bogomil inancına mensup kişilere karşı izlediği zulüm siyaseti olabilir. Kral Tomašević'in, papaya gönderdiği elçiler ile ilettiği mektubunda; "(…)*Türkler benim krallığımda birkaç kale inşa ettiler ve onların tarafına geçen herkesin özgür olacağına dair köylülere söz vererek onlara sıcak davranıyorlar. Köylülerin basit akılları bu sahtekârlıkları anlayamıyor ve sonsuza kadar özgür olacaklarını düşünüyorlar. Eğer benim senin erkinle güçlendiğimi görmezlerse insanlar kolayca bu aldatmacalara inanıp beni yüz üstü bırakacaklar ve soylular da köylüler tarafından terk edilen şehirlerinde uzun süre dayanamayacaklardır.* (…)*"* ifadesi bu dönemde halkın merkezi yönetime olan bağlılığının derecesini de açıkça ortaya koymaktadır.

Bu dönemde Bosnalı yöneticilerin oluşturduğu metinlerde Türklerin bölgede etkinliği açıkça görülmektedir. Bosna idarecileri ve ilgili kişiler arasında oluşturulan *hibename, beyanname, berat, ticari sözleşme, mevduat sertifikası* ve *mektuplar* olarak sınıflandırılabilecek olan bu belgelerde Türkler, dönemin siyasi dengelerine göre farklı betimlemelerle anılmaktadır. Bu çalışma 1389 yılındaki I. Kosova Savaşı'ndan 1463 yılında Jajce Kalesi'nin Osmanlılar tarafından ele geçirilmesine ve son Bosna kralı Stjepan Tomašević'in ölümüne kadar olan süreci kapsamaktadır. Bu süreçte, Bosna ve Hum bölgesindeki merkezi ve yerel yöneticilerin oluşturduğu metinler incelenmiş ve bu metinler içerisinde Türklerden bahsedilen metinlere odaklanılmıştır. Belgelerin metinlerine bölgenin önde gelen tarihçilerinin eserlerinden ulaşılmış Türkçeye çevirileri ise şahsım tarafından yapılmıştır. Belgelerin büyük çoğunluğu Eski Slavca yahut Eski Kilise Slavcasının Bosna ve Hum bölgesindeki lehçesinde oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra, Macarlara gönderilen belgeler de Latince yazılmıştır.

Bahsi geçen tarih aralığındaki belgelerin incelenmesi bu dönemin anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Zira ülkemizde Orta Çağ Bosna Devleti'nin tarihi fazla incelenmemiştir. Ayrıca Türklerle olan ilk temastan Bosna'nın alınmasına kadar geçen süreçte hangi unsurların Bosna'nın alınmasını mümkün kıldığına dair yeterli veriler bulunmamaktadır. Bu belgelerin tarihe tanıklığı sayesinde Osmanlılardan önce Bosna

ve Hum bölgesinin siyasi durumu ve Türklerin bu dönemde bölge insanı tarafından nasıl algılandığı ortaya konulmaktadır.

Bu çalışma, ilerleyen dönemlerde Orta Çağ Bosna Devleti üzerine yapılacak çalışmalarda dönemin siyasi gelişmelerini algılamak açısında önem arz etmektedir. Ayrıca bölge insanının Müslümanlığı kabul etmesinde hem bölge idarecilerinin hem de inançlarının ne denli önemli olduğu görülmektedir. Özellikle Bogomiller üzerine yapılacak çalışmalar, bölgenin ve burada yaşayan insanların tarihi ile birlikte değer yargıları kavrayabilmemiz açısından da önemlidir. Bunun yanı sıra, bölgenin yerel ve merkezi idarecilerinin mensubu olduğu soylu aileler üzerine yapılacak çalışmalar da bölge hakkındaki sahip olduğumuz bilgileri artırmamıza yardımcı olacaktır. Ancak bu çalışmalar esnasında bölgenin önde gelen tarihçilerinin eserleri ile bölgenin dilinin çalışmalara dâhil edilmesi faydalı olacaktır.

Orta Çağ Bosna Devleti'nin siyasi durumu ve belgelerini konu alan bu çalışmada bir takım bulgulara ulaşılmıştır. Özellikle I. Kosova Savaşı'nın hemen ardından I. Tvrtko'nun yazdırdığı mektupta kendinden "savaşın galibi" olarak bahsetmesi dikkate değerdir. Osmanlı sultanı I. Murad'ın savaş esnasında hayatını kaymetmiş olmasına rağmen I. Kosova Savaşı'nın galibinin Osmanlılar olduğu bilinmektedir. Bir başka dikkat çekici husus Kral Dabiša döneminde oluşturulan belgelerdir. Bu dönemdeki belgelerde Türklerden "Hristiyanlığın düşmanı, pagan, vb." olarak bahsedilmesi elbette Kral Dabiša'nın Katoliklere olan yakınlığını göstermektedir. Osmanlıların, XV. yüzyılın başlarında özellikle Ankara Savaşı'ndan sonra kendi iç meseleleri ile uğraşması neticesinde bölgede etkin bir güç olamaması belgelere de yansımıştır. Bu dönemdeki belgelerde Türklerden çok fazla bahsedilmemektedir.

Fetret Devri'nin ardından Osmanlılar iç meselelerini çözüme kavuşturduktan sonra yeniden bölge ile ilgilenmeye başlamışlardır. Bu dönemde Bosna'da II. Tvrtko ve Ostoja arasında taht mücadelesi bulunmaktadır. Bu taht mücadelesine zaman içinde Türkler ve Macarlar da dâhil olmuş ve ortaya iki kutup çıkmıştır. İlerleyen dönemlerde ise bu farklı iki kutup merkezi yönetimden yerel yönetimlere de kaymıştır. Bunun sonucu olarak XV. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren, Macar destekli kutup ile

Türklerin desteklediği kutup arasında bir mücadele başlamıştır. Merkez Bosna'yı yönetenler Bosna'nın fethine kadar Macarlardan destek almaya devam ederken buna karşı Kosača ailesi gibi yerel güçler Türklerin desteği ile var olma mücadelesi vermişlerdir. Bu siyasi gelişmeler ışığında bölgede iki farklı Türk imgesi oluşmuştur. Türkler, Kotromanić hanedanlığının idaresinde olan merkez Bosna'da "düşman" olarak anılırken Kosača ailesinin hüküm sürdüğü bölgelerde ise "yüce hükümdar" olarak nitelendirilmektedir.

Kotromanićlerin hükmettiği Bosna Krallığı'nda Türk algısı zamanla değişmiştir. İlk temasın gerçekleştiği dönemlerde (muhtemelen Macarlardan aldıkları güç ile) önemli bir düşman olarak görülmeyen lâkin Hristiyan olmamalarından dolayı rahatsız edici olan Türkler, XV. yüzyılın ortalarına doğru "korkulan ve durdurulması gereken bir düşman" olarak anılmaya başlamıştır. Ayrıca Türklerin vasalı olan Herceg Stjepan'ın güçlenmesi ve merkezi Bosna'dan ayrıldığını ilan etmesiyle Kotromanićler büyük tehdit ile karşı karşıya olduklarını anlamışlardır.

Belgelerden elde edilen bulgulardan bir diğeri de, bölge yöneticileri ile Dubrovnikliler arasında yapılan ticari yatırımların yer aldığı metinlerde Türklerden bahsedilmesidir. Bu metinlerde dikkat çeken iki unsur bulunmaktadır. Bunlardan ilki bahsi geçen dönemdeki ticarette "Türk asprası (Türk akçesi)" kullanımasıdır. Bir diğer unsur ise verilen teminat mektuplarının Türklere de ilan edilmesi ve hem Dubrovnikliler hem de Bosnalı yöneticiler tarafından bu dönemde Türklerin diğer bölge güçleriyle denk tutulmasıdır.

Dönemin belgeleri incelendiğinde ortaya çıkan bir başka dikkat çekici unsur ise Stjepan Tomašević'in mektubunda yer almaktadır. Başından sonuna kadar Türklerin konu edildiği belgede Tomašević'in "(…) *onların tarafına geçen herkesin özgür olacağına dair köylülere söz vererek onlara sıcak davranıyorlar"* ifadesi, Osmanlının fethettiği bölgelerde uyguladığı "hoşgörü" politikasını kanıtlar niteliktedir.

Sonuç olarak XI. yüzyılda ortaya çıkan Bosna Devleti, I. Tvrtko zamanında bağımsız ve merkezi yönetimi güçlü bir devlet haline gelmiş fakat bu dönemin ardından Bosnalı soylu ailelerin merkezi yönetimdeki idare boşluklarını

değerlendirmesi ve kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri neticesinde güç kaybetmeye başlamıştır. Ayrıca Bosna, bir yandan Macarların ve Katolik kilisesinin baskıları ile başa çıkmaya çalışırken bir yandan da Balkanların içlerine doğru yayılmaya başlayan Türkler ile de uğraşmak zorunda kalmıştır. 1386 yılındaki Bosna içlerine yapılan küçük ölçekli akınlar ile tanışan Bosnalılar ile Türkler, 1389 yılındaki Kosova Savaşı ile resmen karşı karşıya gelmiştir. Bu tarihten 1463 yılında Jajce Kalesi'nin düşmesi ve son Bosna kralı Stjepan Tomašević'in öldürülmesine kadar geçen dönemde Bosna, soylu ailelerin kendi çıkarları doğrultusunda attıkları adımlar, Türklerin Bosna iç işlerindeki etkinliği, Bogomiller üzerindeki Bosna krallarının baskıları, Türklerin Bosna'nın komşu topraklarını ele geçirmesi, Macarların ve Katolik kilisesinin eski etkinliğini kaybetmesi ve Bosna krallarına yardım gönderememesi gibi sebeplerden ötürü, 1389 yılından 1463 yılına kadar olan dönemin belgelerinde de açıkça görüleceği üzere Türkler tarafından fethedilmeye hazır hale gelmiştir.

KAYNAKÇA

a) Kaynak Eserler ve İncelemeler

Afyoncu, Erhan, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, Yeditepe Yayınevi, II. Baskı, İstanbul 2012.

Akalın, Şükrü Haluk vd. (Haz.), *Türkçe Sözlük,* Türk Dil Kurumu, (11. Baskı), Ankara 2011.

Albayrak, Kadir, *Bogomilizm ve Bosna Kilisesi*, Emre Yay., İstanbul 2005.

Alp, İlker, "1990'larda Yugoslavya ve Bosna Hersek", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, Ocak-2011, ss. 1-50.

Altunay, Erhan, *Paganizm 1; Kadim Bilgeliğe Giriş*, Hermes Yayınları, İstanbul 2015.

Andrewa, E. A. (Ed.), *A New Latin Dictionary,* Harper and Brothers Pub., New York 1891.

Babić, Anto, *Iz istorije srednjovjekovne Bosne,* Svjetlost, Sarajevo 1972.

Başagiç, Safvet Beg, *Bosna Hersek Tarihi (1463-1850)*, Çev: Saffet Atalay, Kastaş Yay., İstanbul 2015.

Bayhan, Şakir, *Boşnakça-Türkçe Sözlük*, TDK Yay., Ankara 2015.

Buković, Tamara, "Pismo Dubrovačke opštine knezu Pavlu Radenoviću", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 3., ANURS, Banja Luka 2010, ss. 87-96.

Burnazović, Tufik, "Bosanski srednjevjekovni pravni izvori za međunarodno pravo", (Red. Od.: Omer Ibrahimagić vd.) *Bosanska srednjovjekovna država i suvremenost: zbornik radova*, Fakultet političkih nauka u Sarajevu 1996, ss. 54-65.

Cartledge, Paul, *The Greeks*, Oxford University Press, New York 1993.

Ćirković, Sima C., *Rečnik arhaizama*, Narodna knjiga, Alfa, 2006.

Ćirković, Sima M., *Herceg Stepan Vukčić kosača i njegovo doba*, Naučno delo, Beograd 1964.

Ćirković, Sima M., *Istorija srednjovekovne bosanske države*, SKZ (Srpska književna zadruga), Belgrad 1964.

Ćirković, Sima M., *The Serbs*, Blackwell Pub., 2004.

Ćorović, Vladimir, *Historija Bosne*, Prva Knjiga, Slovo, Beograd 1940.

Çolak, Kamil, "XVI. yüzyılda Batılı Seyyahlara Göre Osmanlılar", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2017, Sayı:17, ss. 193-208.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 25. Baskı, Yay. Haz. Aydın Sami Güneyçal, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2006.

Dizdar, Mehmedalija Mak, *Stari Bosanski Teksteovi*, Svjetlost, Sarajevo 1969.

Draganović, Krunoslav, vd., *Poviest Hrvatskih Zemalja Bosne i Hercegovine; Od najstarijih vremena do godine 1463*., Prva knjiga, Hrvatsko kulturno družtvo Napredak, Sarajevo, 1942.

Dragičević, Pavle, "Četvrti, peti i šesti list depozita Vojvode Sandalja sa pripadajućim potvrdama", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 6., ANURS, Banja Luka 2013, ss. 45-63.

Dragičević, Pavle, "Deseti depozitni list Vojvode Sandalja", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 8., ANURS, Banja Luka 2015, ss. 41-50.

Dragičević, Pavle, "Povelja Dubrovčana Vojvodi Radosavu Pavloviću povodom kupovine njegovog dijela konavalja", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 10., ANURS, Banja Luka 2017, ss. 129-155.

Dragičević, Pavle, "Povelja Vojvode Radosav Pavlovića Dubrovčanima o prodaji njegovog dijela konavalja", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 9., ANURS, Banja Luka 2016, ss. 37-63.

Dragičević, Pavle, "Prvi, drugi treći list depozita vojvode Sandalja sa pripadajućim potvrdama", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 5., ANURS, Banja Luka 2012, ss.63-80.

Dragičević, Pavle, "Sedmi, osmi i deveti list depozita Vojvode Sandalja sa pripadajućim potvrdama", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 7., ANURS, Banja Luka 2014, ss. 35-50.

Drmač, Marjan, "Veliki knez bosanski Radoje i dilema oko njegovog stećka", *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu (Historija, Historija umjetnosti, Arheologija)*, Knjiga XVI/2, Sarajevo 2012, ss. 195-211.

Efe, Ahmet, *Nasıl Öldürüldüler*, Alperen Yayınları, Ankara 2008.

Eroğlu, Haldun, "Osmanlı-Sırp İlişkileri (1347-1521)", *OTAM*, 41, Bahar 2017, ss. 79-106.

Fermer, Maks, *Etimologiçeskiy Slovar Russkogo Jezika (Tom IV, T-Jašur)*, Progres, Moskova 1987.

Fine, John V. A., *The Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 1987.

Fotić, Aleksandar, Machiel Kiel, "Semendire", *İSAM*, Cilt:36, 2009, ss. 467-470.

Gezici, Aytekin, *Dünyaya Hükmeden Türk Devletleri*, Tutku Yayınevi, Ankara 2013.

Hadžijahić, Muhamed, *Povijest Bosne u IX-X Stoljeću*, Preporod, Sarajevo 2004.

Halilović Zijad, "Nekropola sa stećcima na lokalitetu Mramorje u zaseoku Raonići, Kaoštice, Višegrad", *Radovi; Knjiga 2, (Historija, Historija umjetnosti, Arheologija)*, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo 2012.

Hammer, Joseph V*., Büyük Osmanlı Tarihi 1. Kitap*, I. ve II. Cilt, Çev.: Mehmed Ata, Vecdi Bürün vd., Yay. Haz.: Mümin Çevik, Erol Kılıç, Üçdal Neşriyat ve Sabah Yay., İstanbul 1993.

Hammer, Joseph V., *Büyük Osmanlı Tarihi 2. Kitap*, III. ve IV. Cilt, Çev.: Mehmed Ata, Vecdi Bürün vd., Yay. Haz.: Mümin Çevik, Erol Kılıç, Üçdal Neşriyat ve Sabah Yay., İstanbul 1993.

Imamović, Enver, "Bosanska Dinastija Kotromanića", (Red: Omer Ibrahimagić) *Bosanska srednjovjekovna država i suvremenost: zbornik radova*, Fakultet političkih nauka u Sarajevu, Sarajevo 1996. ss. 21-37.

Imamović, Enver, *Historija bosanske vojske,* Narodna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1999.

Imamović, Enver, *Korijeni Bosne i bosanstva: izbor novinskih članaka, predavanja sa javnih tribina, referata sa znanstvenih skupova i posebnih priloga,* Međunarodni centar za mir, Sarajevo 1995.

Imamović, Enver, *Porijeklo i pripadnost stanovništva Bosne i Hercegovine*, Art 7, Sarajevo 1998.

Imamović, Mustafa, *Boşnakların Tarihi*, Çev.: Hüseyin Gül, Cenita Özgüner, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2018.

Imamović, Mustafa, *Historija Bošnjaka*, Bošnjačka zajednice kulture; Preporod, Sarajevo 1997.

Isailović, Neven, Aleksandra Fostikov, "Ugovor Kralja Stefana Tomaša i kneza Nikole Trogiranina o zajedničkoj trgovini", *Građa o prošlosti Bosne,* Knjiga 8. ANURS, Banja Luka 2015, ss. 73-93.

Ivanković, Ante, *Podrijetlo hrvatskih rodova vrličkog područja*, Matica hrvatska, Vrlika 2003.

İnalcık, Halil, "Edirne'nin Fethi", *Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, 1965, ss. 137-159.

İnalcık, Halil, "Türkler ve Balkanlar", *BAL-TAM*; Türklük Bilgisi III, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Prizren, 2005, ss. 20-44.

İnalcık, Halil, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481),* İSAM, İstanbul 2010.

Jahić, Dževad vd., *Gramatika bosanskog jezika*, Dom štampe, Zenica 2000.

Jukić, Ivan Franjo, *Putopisi i istorisko-etnografski radovi*, Svjetlost, Sarajevo 1953.

Karaağaç, Günay, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, TDK, Ankara 2013.

Karatay, Osman, "Ortaçağ Bosna Devleti", *Balkanlar El Kitabı,* (2. Baskı), Cilt: 1, Akçağ Yay., Ankara 2013, ss. 155-167.

Kelağa Ahmet, İbrahim, *Yunanca-Türkçe ve Türkçe-Yunanca El Sözlüğü*, Engin Yay., Ankara 2012.

Klaić, Nada, *Srednjovjekovna Bosna, politički položaj bosanskih vladara do Tvtrkove krunidbe 1377. godine*, Eminex, Zagreb 1994.

Klaić, Vjekoslav, *Poviest Bosne do propati Kraljevstva*, Troškom piščevim, Zagreb, 1882.

Klaić, Vjekoslav, *Povjest Hrvata II; Od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća, Svezak Drugi, Dio Prvi, (1301-1409)*, Tisak i Naklada Knjižare Lav. Hartmana, Zagreb 1900.

Klaić, Vjekoslav, Povjest Hrvata IV; Od Najstarijih Vremena Do Svrsetka XIX. Stoljeća, Svezak drugi: dio treći (1458-1526), Tisak i Naklada Knjižare L. Hertmana (Stj. Kugli), Zagreb 1904.

Kovačec, August (Gla. Ured.), *Hrvatski opći leksikon*: *A-Ž*, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb 1996.

Krstić, Aleksandar, "Povelja kralja Stefana Tomaša kojom se obavezuje na vernost Ugarskoj protiv Turaka", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 8., ANURS, Banja Luka 2015, ss. 95-106.

Krstić, Aleksandar, "Povelja kralja Stepana Tomaša erdeljskom vojvodi Jovanu Hunjadiju", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 7., ANURS, Banja Luka 2014, ss. 73-84.

Kunt, Metin, vd., *Türkiye Tarihi II; Osmanlı Devleti (1300-1600)*, 1. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul 1988.

Kurtović, Esad, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*, Institut za istoriju, Sarajevo 2009.

Lorens, Pol, *Lajonov Atlas biblijske istorije*, Preveo: Davor Džalto, Mono i Manjana, Beograd 2008.

Mahinić, Senja, "Životni put posljednje bosanske kraljice Mare nakon propasti Bosanskog kraljevstva", *Radovi; Knjiga 3, (Historija, Historija umjetnosti, Arheologija),* Filozofskog fakulteta u Sarajevu, Sarajevo 2014, ss. 211-224.

Mahmutćehajić, Rusmir, *Bosnia The Good; Tolerance and Tradition,* Central European University Press, 2000.

Malcolm, Noel*, Bosna'nın Kısa Tarihi*, Çev.: Aşkım Karadağlı, Om Yayınevi, İstanbul 1999.

Mandić, Dominik, *Bosna i Hercegovina; Povjesno-kritička istraživanja, Svezak 1, Državna i Vjerska pripadnost Sredovječne Bosne I Hercegovine*, II. izdanje, ZIRAL, 1978.

McEvedy, Colin, *Ortaçağ Tarihi Atlası*, Çev: Ayşen Anadol, Sabancı Üniversitesi Yay., İstanbul 2004.

Miklošić, Franc, *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae-Bosnae-Ragusii* (Sırbistan-Bosna-Ragusa Tarihi ile ilgili olan Sırp Yadigârları), Apud Guilelmum Braumuller, Viennae 1858.

Nakaš, Lejla, *Konkordancijski rječnik ćirilskih povelja srednjovjekovne Bosne*, Posebna izdanja; Knjiga X, Rječnici, Svezak 1, Društvo za proučavanje srednjovjekovne bosanske historije, Sarajevo 2011.

Nandriš, G. "A Philological Analysis of 'Dracula' and Rumanian Place-Names and Masculine Personal Names in -a/-ea" *The Slavonic and East European Review*, Vol. 37, No. 89 (Jun., 1959), the Modern Humanities Research Association and University College London, School of Slavonic and East European Studies, ss. 371-377.

Nilević, Boris, "Proces afirmacije srednjovjekovne Bosanske države", (Red: Ibrahim Tepić), *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 1998, ss. 57-81.

Orbini, Mavro, *Kraljevstvo Slavena*, Prevela: Snježana Husić, Narodne novine, Zagreb 1999.

Özdemir, Emel, *Küreselleşen Dünyada İnşa Edilen Türk İmgesinin Yabancı Basında Değerlendirilmesi*, (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Gazetecilik Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İzmir 2012.

Paškvalin, Veljko, "Ilirsko-panonsko pleme Desitijata srednje Bosne u rimsko doba i rekognosciranje njihova područja", Godišnjak; Centar za balkanološka ispitivanja, Knjiga XXXI-29, ABU BiH, Sarajevo 2000, ss. 191-241.

Paşazade, Aşık, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, (Çev.: Kemal Yavuz,M. A. Yekta Saraç), Yay. Haz.: Hayati Develi, Samih Rifat, K Kitaplığı, İstanbul 2003.

Pinson, Mark, *The Muslims of Bosnia-Herzegovina, the Historic Development from Middle Ages to the Dissolution of Yugoslavia*, (Second edition), The Center for Middle Eastern Studies of Harvard University by Harvard University Press, Cambridge 1996.

Porphyrogenitus, Constantine, *De Administrando Imperio*, Greek text Edited by: GY. Moravcsik, English Translation by: R. J. H. Jenkins, Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, Washington DC 1967.

Pronk-Tiethoff, Saskia, *The Germanic loanwords in Proto-Slavic; Origin and accentuation*, Rodopi, Amsterdam, New York 2013.

Rački, Franjo, "Pokret na slavenskom jugu koncem XIV i početkom XV stoljeća", *Rad JAZU, Knjiga III*, Zagreb, 1868, ss. 65-156.

Rudić, Srđan, "Povelja Vojvode Petra i Kneza Nikole [Pavlovića] Dubrovniku iz 1454 godine", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 9., ANURS, Banja Luka 2016, ss. 101-117.

Schnapper, Dominique, *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*, İstanbul Bilgi Üni. Yay., İstanbul 2005.

Skok, Petar, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, Zagreb 1971.

Smiljanić, Aranđel, "Dubrovačko pismo knezu Petru Pavloviću i pismo Župana Đurđa Knezu Stonskom i vlasteli Stonskoj", *Građa o prošlosti Bosne,* Knjiga 3., ANURS, Banja Luka 2010, ss. 137-146.

Smiljanić, Aranđel, "Dubrovačko pismo županu Ozrenu", *Građa o prošlosti Bosne,* Knjiga 5., ANURS, Banja Luka 2012, ss. 33-37.

Šonje, Jure (Ed.), Rječnik hrvatskoga jezika, Leksikografski zavod Miroslav Krleža: Školska Knjiga, Zagreb 2000.

Stojanović Ljubomir, *Stare Srpske Povelje i Pisma*, Knjiga I., Prvo dio, Sremski Karlovci, Beograd 1929.

Şen, Taner, *Boşnakça ve Türkçedeki Ad Durumları: Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2017.

Tanović, Bakir, "Pad Bosanske Srednjovjekovne Države 1463. - Doba Fetha - Osvajanje Bosne", *Zbornik Radova; Bosanska Srednjovjekovna Država i Suvremenost*, Fakultet političkih nauka u Sarajevu, Dom štampe, Sarajevo 1996, ss. 133-145.

Teleki, J., *Hunyadiak kora Magyarországon X*, Pest 1853.

Tepić, Ibrahim, Zijad Šehić, *Povijesni Atlas Bosne i Hercegovine; Bosna i Hercegovina na geografskim i hisorijskim kartama*, Sejtarija, Sarajevo 2002.

Thallóczy, L., *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, Munchen, Leipzig, 1914.

Toprak, Serap, *XIX. Yüzyılda Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri ve Avrupalı Devletlerin Balkanlar Politikası*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2011.

Turbić-Hadžagić, Amira, *Srednjovjekovni Bosanični Pravni Tekstovi*, Gradačac, Sarajevo 2010.

Vego, Marko, *Postanak srednjovjekovne bosanske države*, Svjetlost, Sarajevo 1982.

Živković, Tibor, "O Počecima Bosne u ranom srednjem vijeku", *Godišnjak; Centar za balkanološka ispitivanja*, Knjiga 39., ANU BiH, Sarajevo 2010, ss. 149-163.

b) Çeviri İçin Kullanılan Kaynaklar

Blagova, E., vd., *Staroclavjanckiy slovar (po rukopisjam X – XI vekov)*, Русский язык (Ruskij jezık), Moskva 1994.

Damjanović, Stjepan vd., *Mali staroslavensko-hrvatski rječnik*, Matica Hrvatska, Zagreb 2004.

Damjanović, Stjepan, *Staroslavenski jezik*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2003.

Daničić, Đuro, *Rječnik iz književnih strarina srpskih I-III*, Sržavna štamparija, Beograd 1863.

Gildea, Carl Fredrik, *Old Church Slavonic Glossarry*, Föteborg University Department of Slavic Languages, Göteborg 2005.

Kardaš, Mehmed, *Konkordancijski rječnik ćiriličnih natpisa Srednjovjekovne Bosne*, Sabah print, 2014.

Lunt, Horace G., *Old Church Slavonic Grammar*, (Seventh Revised Edition), Mouton de Gruyter, Berlin - New York 2001.

Miklosich, Fr., *Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum*, Guilelmus Braumueller, Vindobonae 1865.

Nandriš, Grigore, *Old Church Slavonic Grammar*, University of London the Athlone Press, London 1965.

c) İnternet Kaynakları

Gündoğan, Ali Osman, "Ben ve Öteki: Değerler Dünyasının Gerginliği", s. 1, http://www.aliosmangundogan.com/PDF/Bildiri/Ali-Osman-Gundogan-Ben-Oteki.pdf?i=1 (Erişim tarihi: 13.04.2019).

http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search (Erişim Tarihi: 11.04.2019).

http://hol.lzmk.hr/clanak.aspx?id=27793 (Erişim Tarihi: 24.12.2018).

http://proleksis.lzmk.hr/39007/ (Erişim Tarihi: 24.12.2018).

http://www.wikizero.biz/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvRmlsZTpNZWRpZXZhbF9Cb3NuaWFuX1N0YXRlX0V4cGFuc2lvbi1lbi5zdmc (Erişim Tarihi: 07.04.2019)

https://marinknezovic.files.wordpress.com/2016/10/andrija2.jpg (Erişim Tarihi: 07.04.2019.)

https://marinknezovic.files.wordpress.com/2016/10/dusan.jpg (Erişim Tarihi: 07.04.2019.)

https://marinknezovic.files.wordpress.com/2016/10/hrv1070.jpg (Erişim Tarihi: 07.04.2019.)

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/a/a8/Bosnia_around_1412-sh.png/825px-Bosnia_around_1412-sh.png (Erişim Tarihi: 07.04.2019)

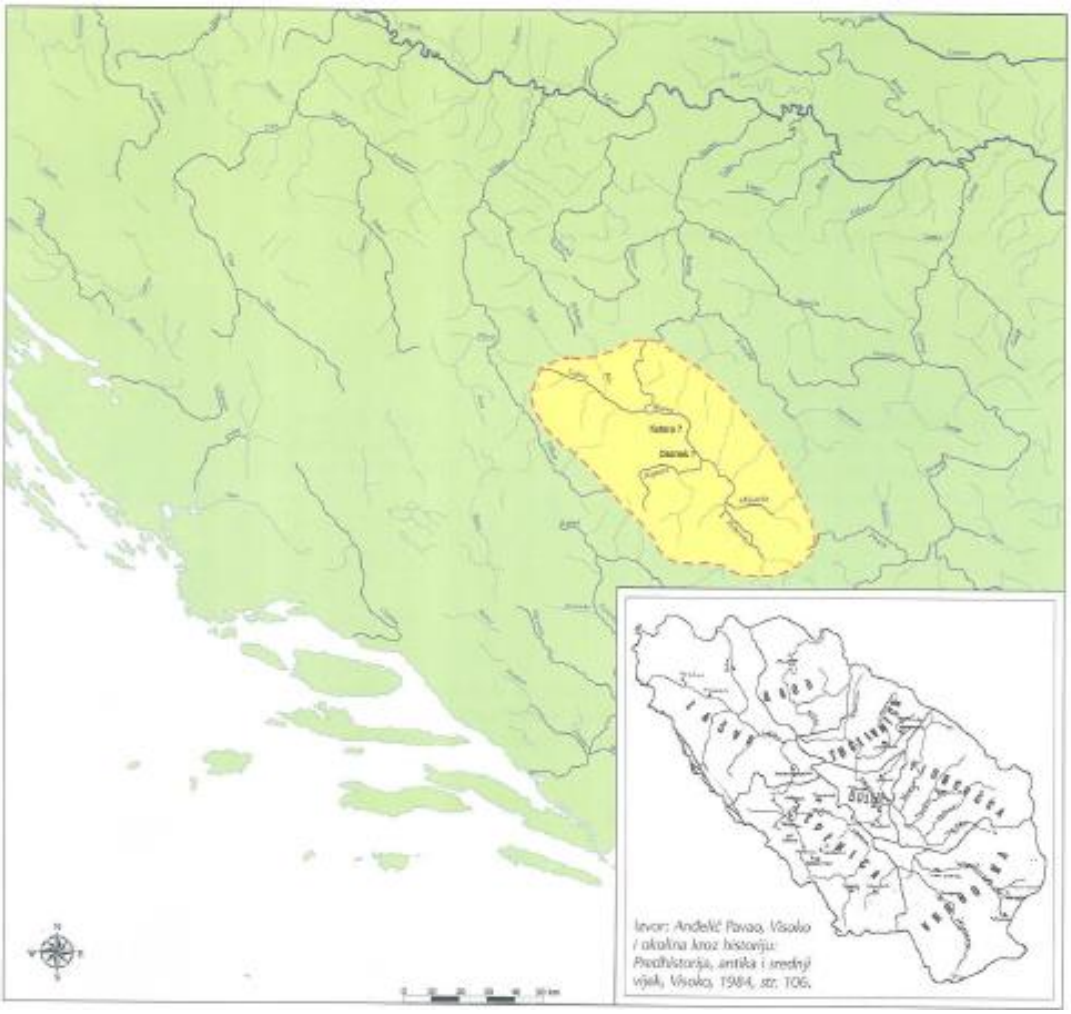
https://w2.vatican.va/content/vatican/en/holy-father/bonifacio-ix.html (Erişim tarihi: 26.11.2018)

https://www.britannica.com/biography/Bela-IV (Erişim Tarihi: 14.01.2019).

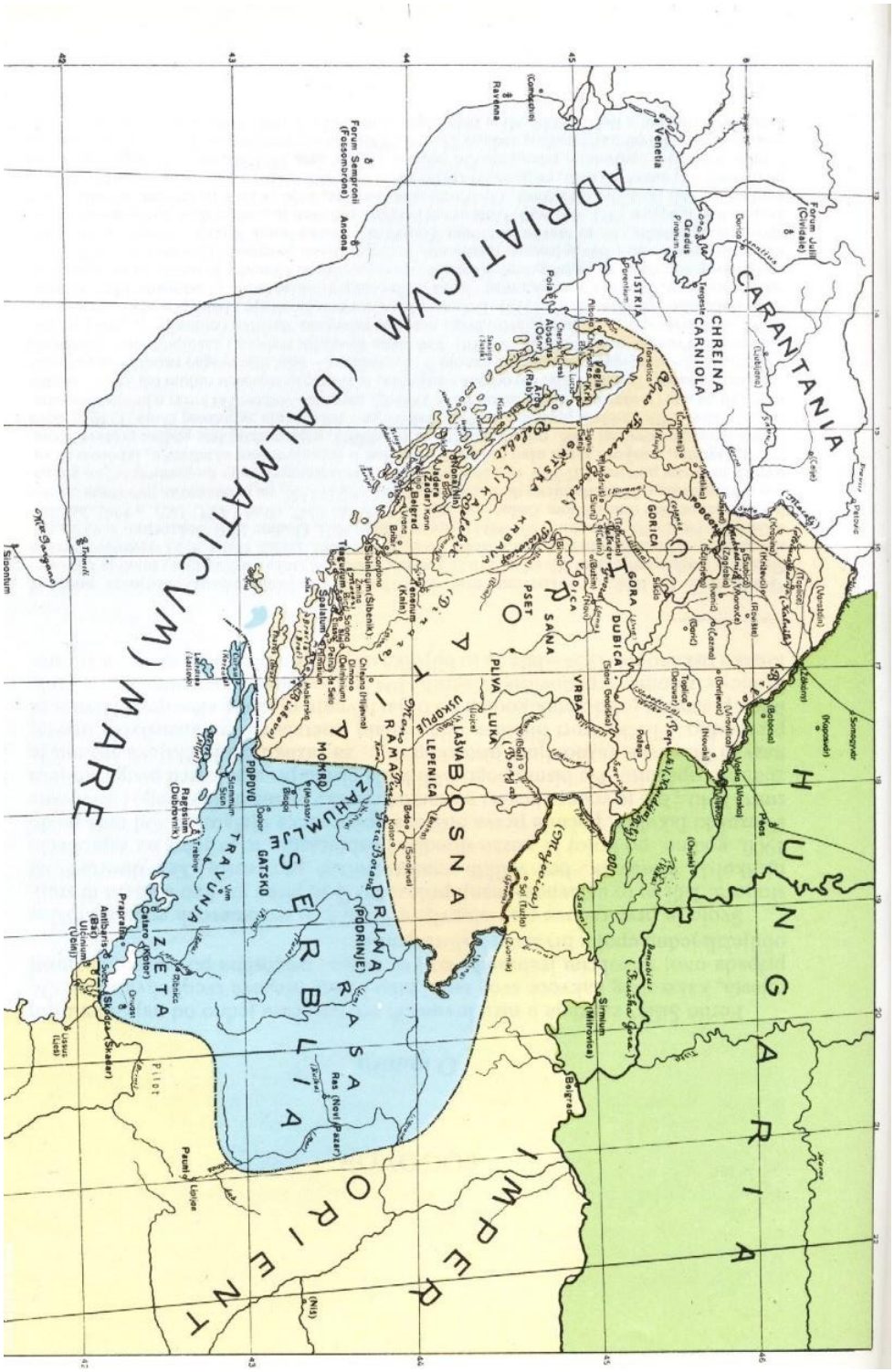
https://www.britannica.com/biography/Sigismund-Holy-Roman-emperor (Erişim Tarihi: 26.12.2018)

Tóth, Hajnalka, "Bihaç", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/bihac (Erişim Tarihi: 19.01.2019).

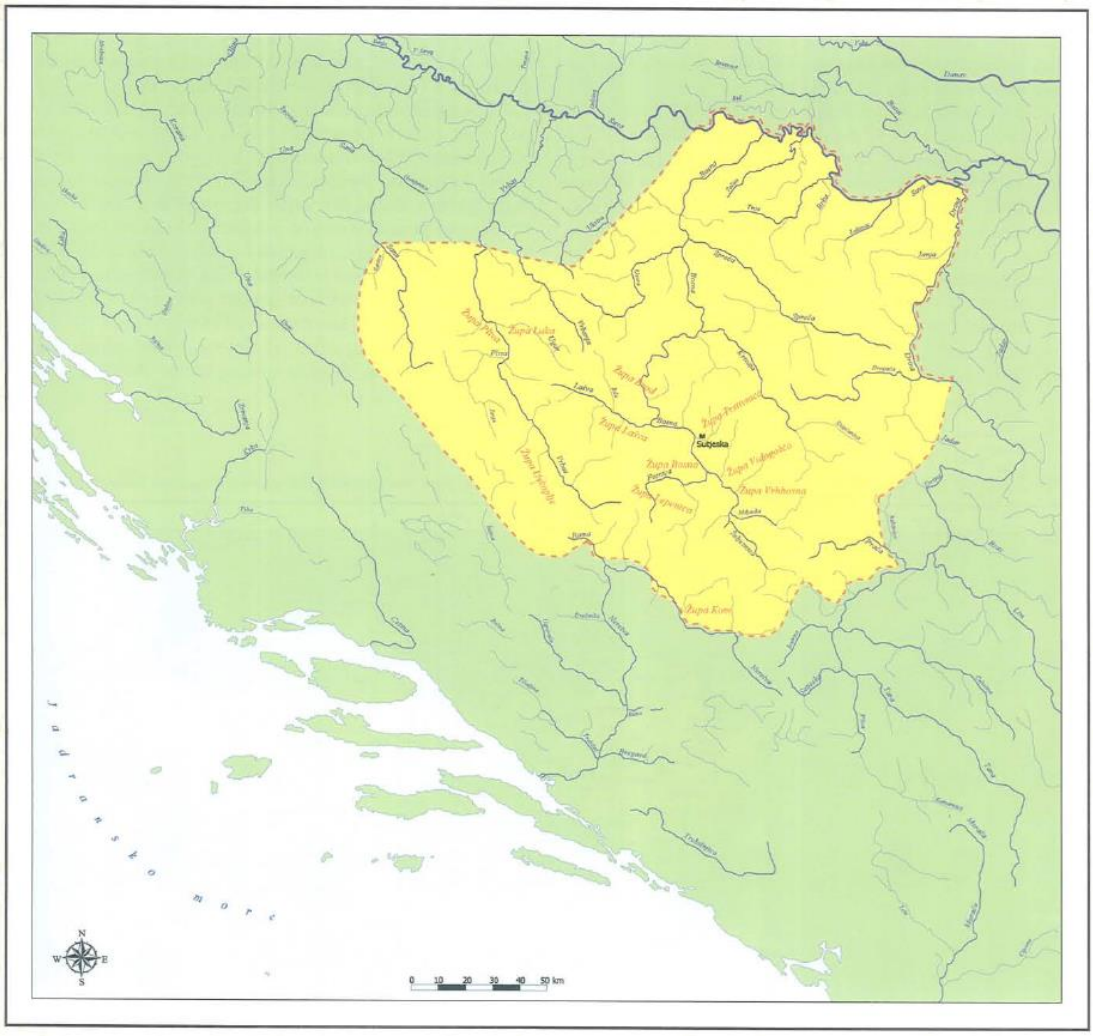
EKLER

EK - 1: X. yüzyılda Bosna (Ibrahim Tepić, Zijad Šehić, *Povijesni atlas Bosne i Hercegovine; Bosna i Hercegovina na geografskim i hisorijskim kartama*, Sejtarija, Sarajevo, 2002, s.16).

EK - 2: XI. yüzyılın ortalarında Bosna ve Hum bölgesi, Hırvatistan ve Sırbistan (https://marinknezovic.files.wordpress.com/2016/10/hrv1070.jpg Erişim Tarihi: 07.04.2019).

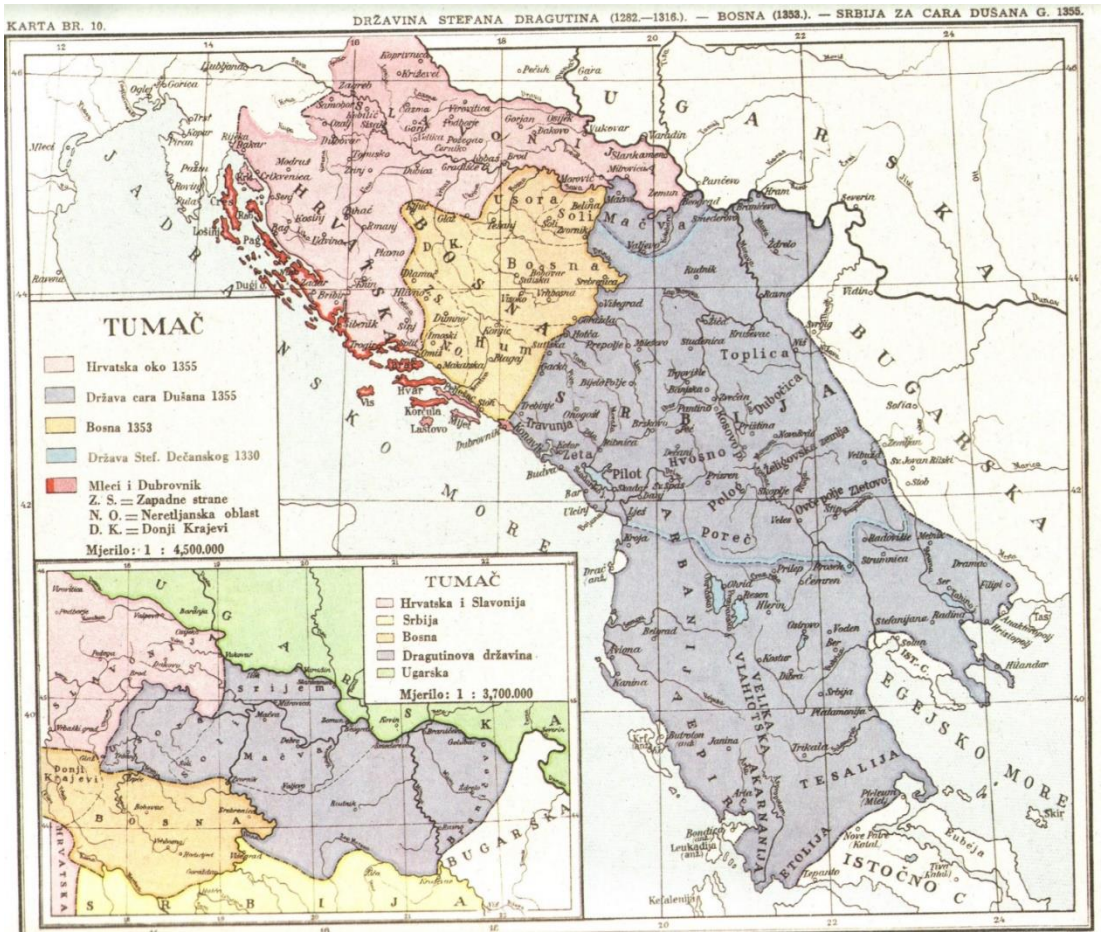
EK - 3: XII. yüzyılın sonu ve XIII. yüzyılın başında Ban Kulin döneminde Bosna (Ibrahim Tepić, Zijad Šehić, *Povijesni atlas Bosne i Hercegovine; Bosna i Hercegovina na geografskim i hisorijskim kartama,* Sejtarija, Sarajevo, 2002, s.17).

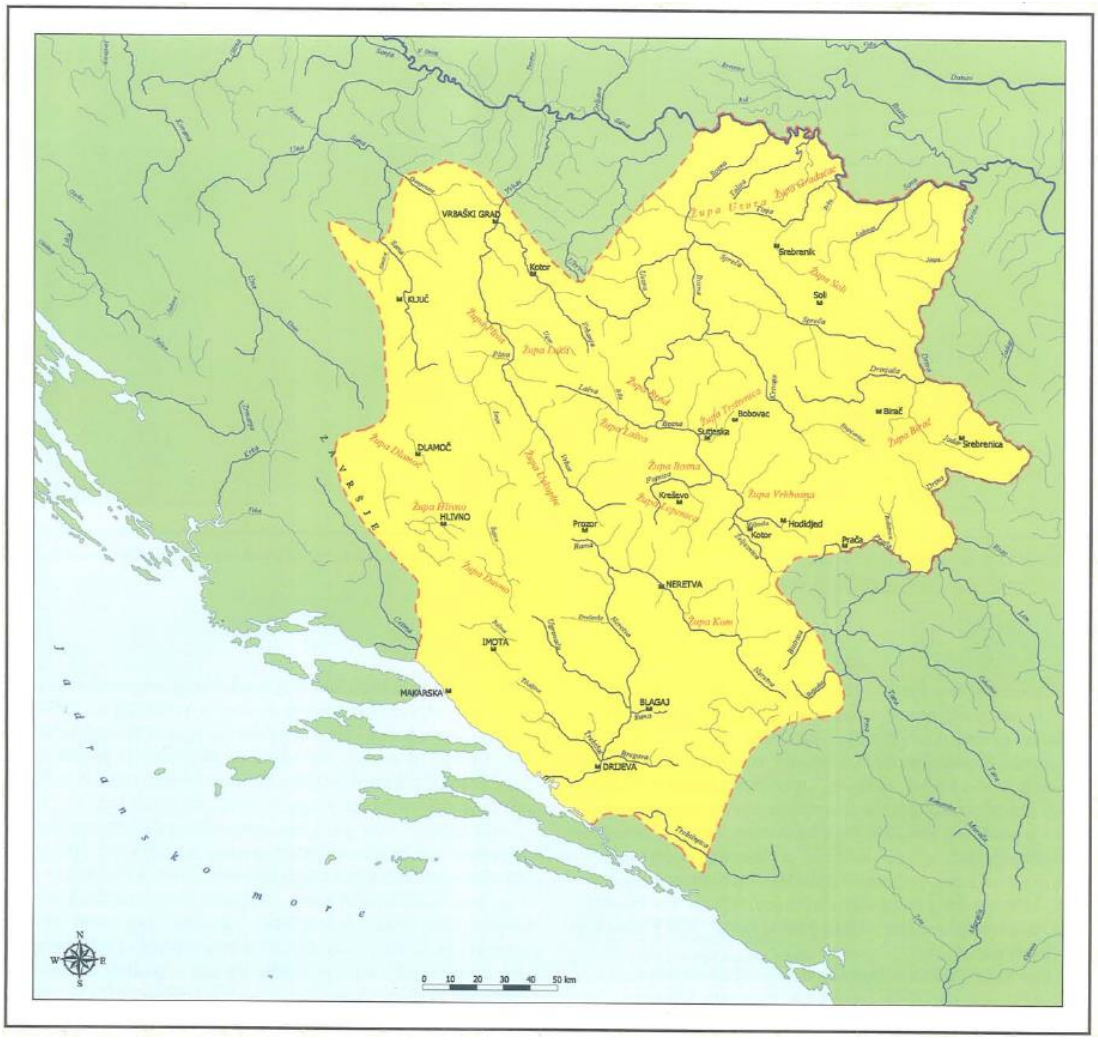
EK - 4: XIII. yüzyılın ortalarında Ban Matej Ninoslav döneminde Bosna (Sima Ćirković, *Istorija srednjovjekovne bosanske države*, SKZ, Beograd, 1964, s.64).

EK - 5: XIII. yüzyılda Bosna (Harita, Stjepan Srkulj'in "Hrvatska povijest u devetnaest karata" adlı eserinde Zagreb'de 1937 yılında yayımlanmıştır. https://marinknezovic.files.wordpress.com/2016/10/andrija2.jpg Erişim Tarihi: 07.04.2019).

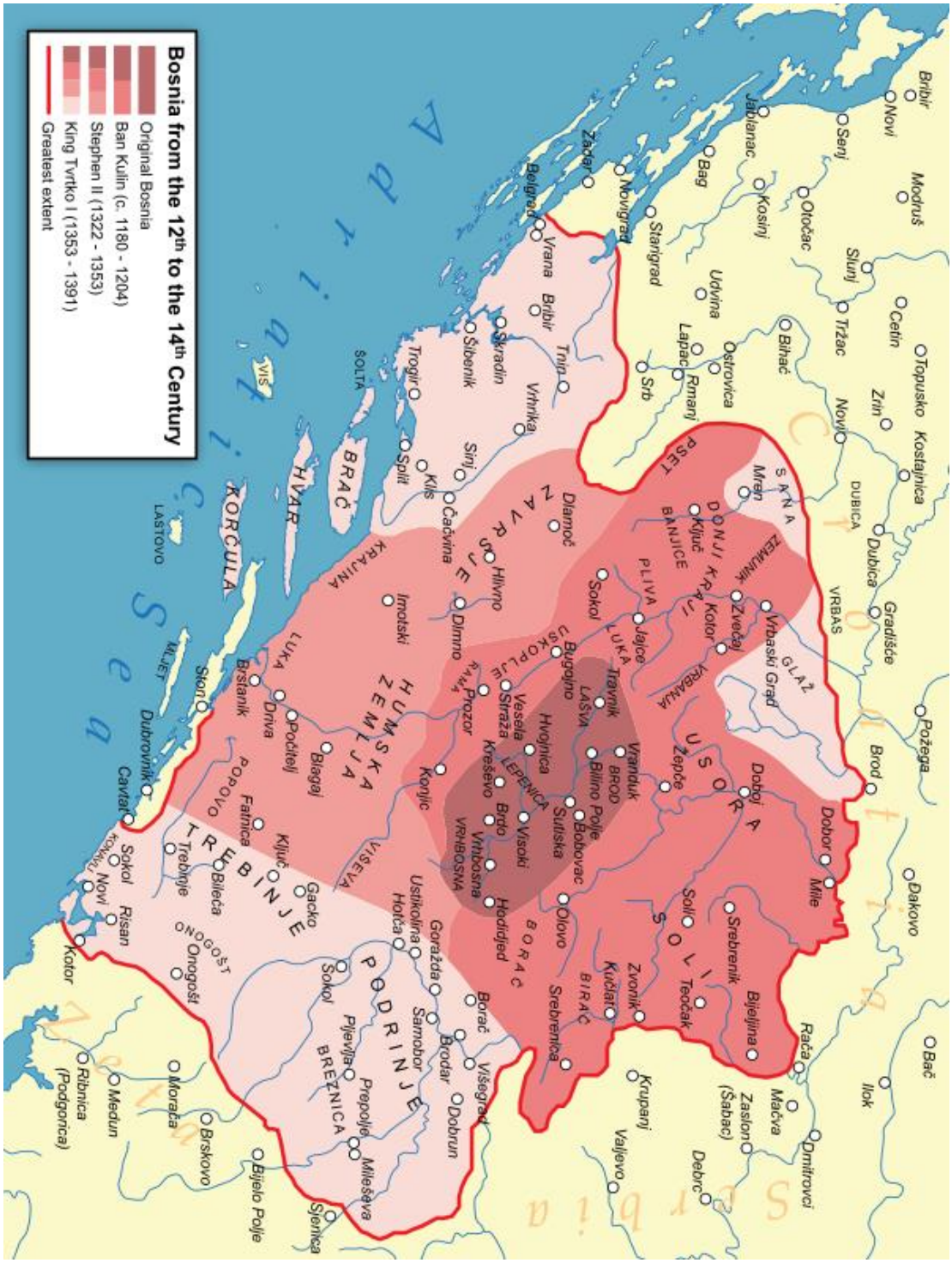
EK - 6: XIII. yüzyılın sonu ve XIV. yüzyılın başlarında ve ortalarında Bosna (Harita, Stjepan Srkulj'in "Hrvatska povijest u devetnaest karata" adlı eserinde Zagreb'de 1937 yılında yayımlanmıştır. https://marinknezovic.files.wordpress.com/2016/10/dusan.jpg Erişim Tarihi: 07.04.2019).

EK - 7: XIV. yüzyılın ortalarında, II. Stjepan Kotromanić zamanında Bosna (Ibrahim Tepić, Zijad Šehić, *Povijesni atlas Bosne i Hercegovine; Bosna i Hercegovina na geografskim i hisorijskim kartama*, Sejtarija, Sarajevo, 2002, s. 18).

EK - 8: XIV. yüzyılın ikinci yarısında, I. Tvrtko Kotromanić zamanında Bosna ve Hum (Ibrahim Tepić, Zijad Šehić, *Povijesni atlas Bosne i Hercegovine; Bosna i Hercegovina na geografskim i hisorijskim kartama,* Sejtarija, Sarajevo, 2002, s. 19).

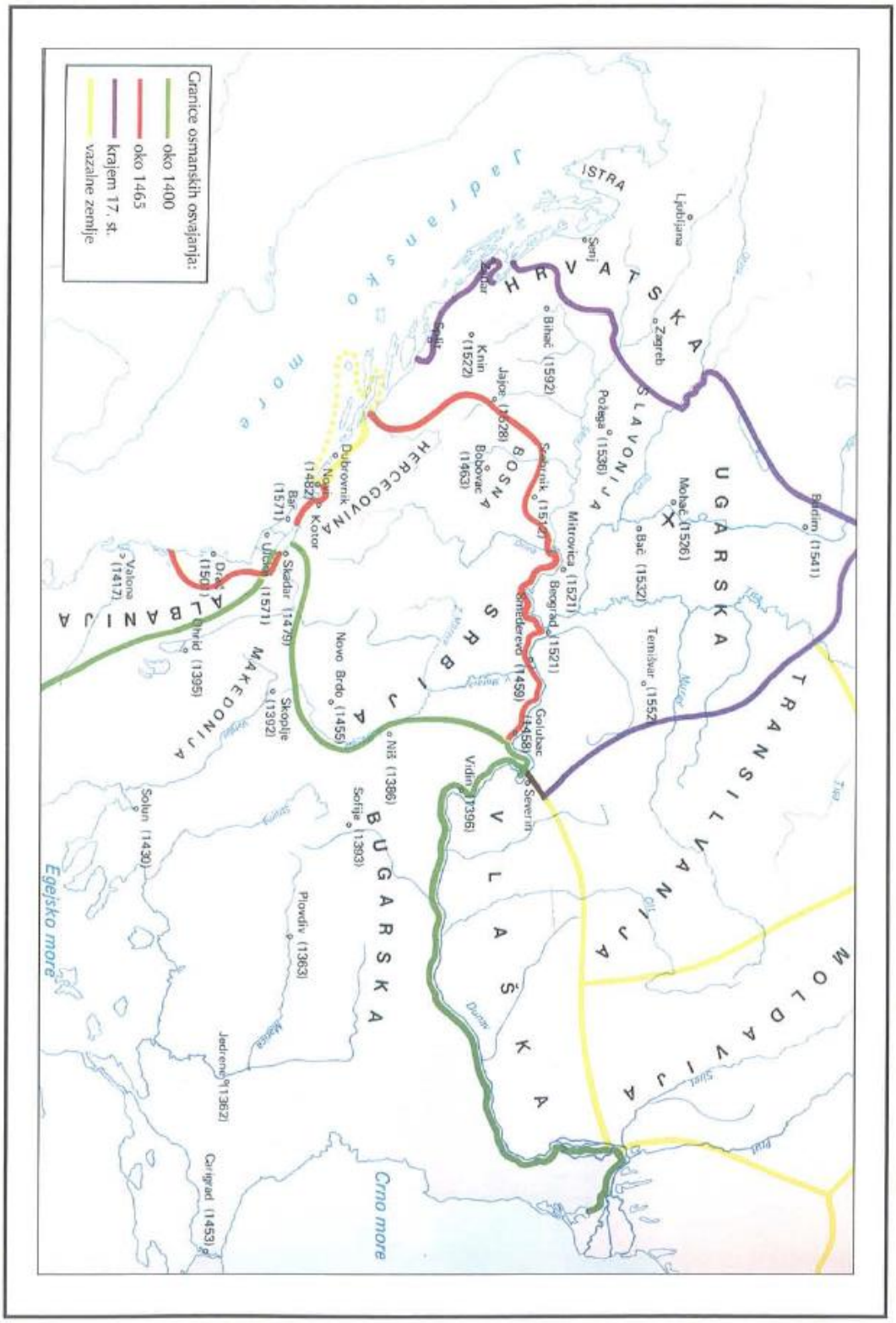

Bosnia from the 12th to the 14th Century
Original Bosnia
Ban Kulin (c. 1180 - 1204)
Stephen II (1322 - 1353)
King Tvrtko I (1353 - 1391)
Greatest extent
Adriatic Sea
Bribir
Novi
Modruš
Senj
Jablanac
Bag
Kosinj
Otočac
Sluni
Cetin
Topusko
Kostajnica
Zrin
Novi
Tržac
Bihać
Udvina
Ostrovica
Lapac
Srb
Rmanj
Zagreb
Belgrad
Vrana
Novigrad
Stanigrad
Skradin
Šibenik
Trogir
Split
Vis
SOLTA
BRAČ
HVAR
KORČULA
LASTOVO
MLJET
Ston
Dubrovnik
Cavtat
Sokol
Risan
Kotor
Tivat
Novi
Trebinje
Bileća
Fatnica
Ključ
Gacko
Onogošt
Onogošt
Ribnica
(Podgorica)
Medun
Morača
Brskovo
Bijelo Polje
Sjenica
Prepolje
Mileševa
Pljevlja
BREZNICA
Sokol
Ustikolina
Hotča
Goražda
Šamobor
Borač
Brodar
Dobrun
Višegrad
Rača
Bijeljina
Srebrenik
Soli
Teočak
Zvornik
Kučlat
BIRAČ
Srebrenica
Olovo
Hodidjed
Vrhbosna
Visoki
Sutiska
Bobovac
Kiseljak
Fojnica
Kreševo
Breza
Vareš
Visoko
Ilijaš
Sarajevo
Konjic
Jablanica
Prozor
Rama
Vesela Straža
Hrvatska
Bugojno
Travnik
LAŠVA
Jajce
PLIVA
Sokol
Kotor
Zvečaj
Vrbaški Grad
GLAŽ
VRBANJA
Ključ
BANJICE
DONJI KRAJ
ZEMLJNIK
Mrsin
SANA
PSET
Dubica
DUBICA
VRBAS
Gradiška
Požega
Brod
Dobor
Doboj
USORA
Zepče
Vranduk
BROD
Bilino Polje
LEPENICA
Visoki
Hrvatska
Vrhbosna
VRHBOSNA
Kreševo
Breza
Fojnica
Kiseljak

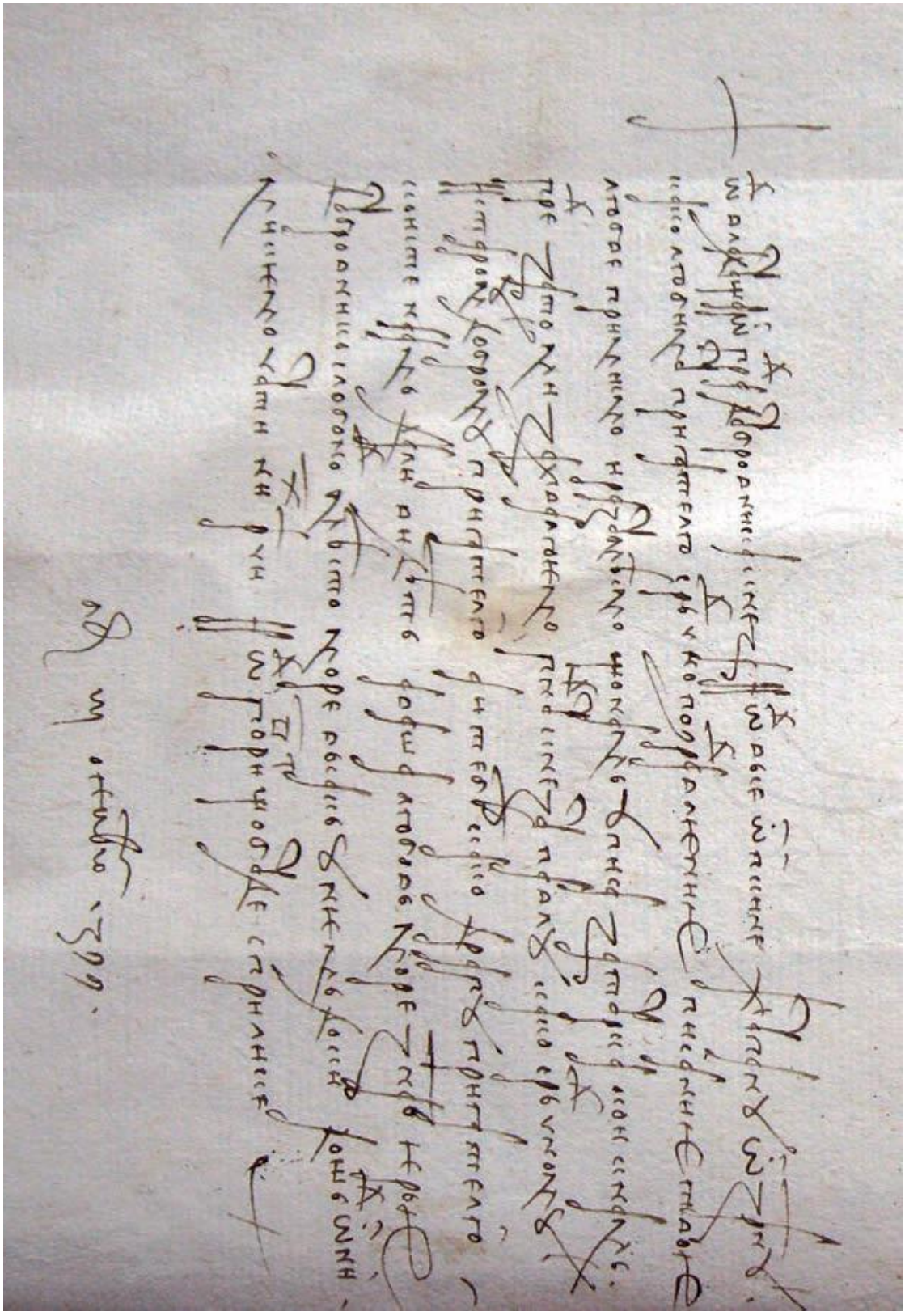
EK - 10: XV. yüzyılın ilk yarısında Bosna ve Hum (Ibrahim Tepić, Zijad Šehić, *Povijesni atlas Bosne i Hercegovine; Bosna i Hercegovina na geografskim i hisorijskim kartama*, Sejtarija, Sarajevo 2002, s. 20).

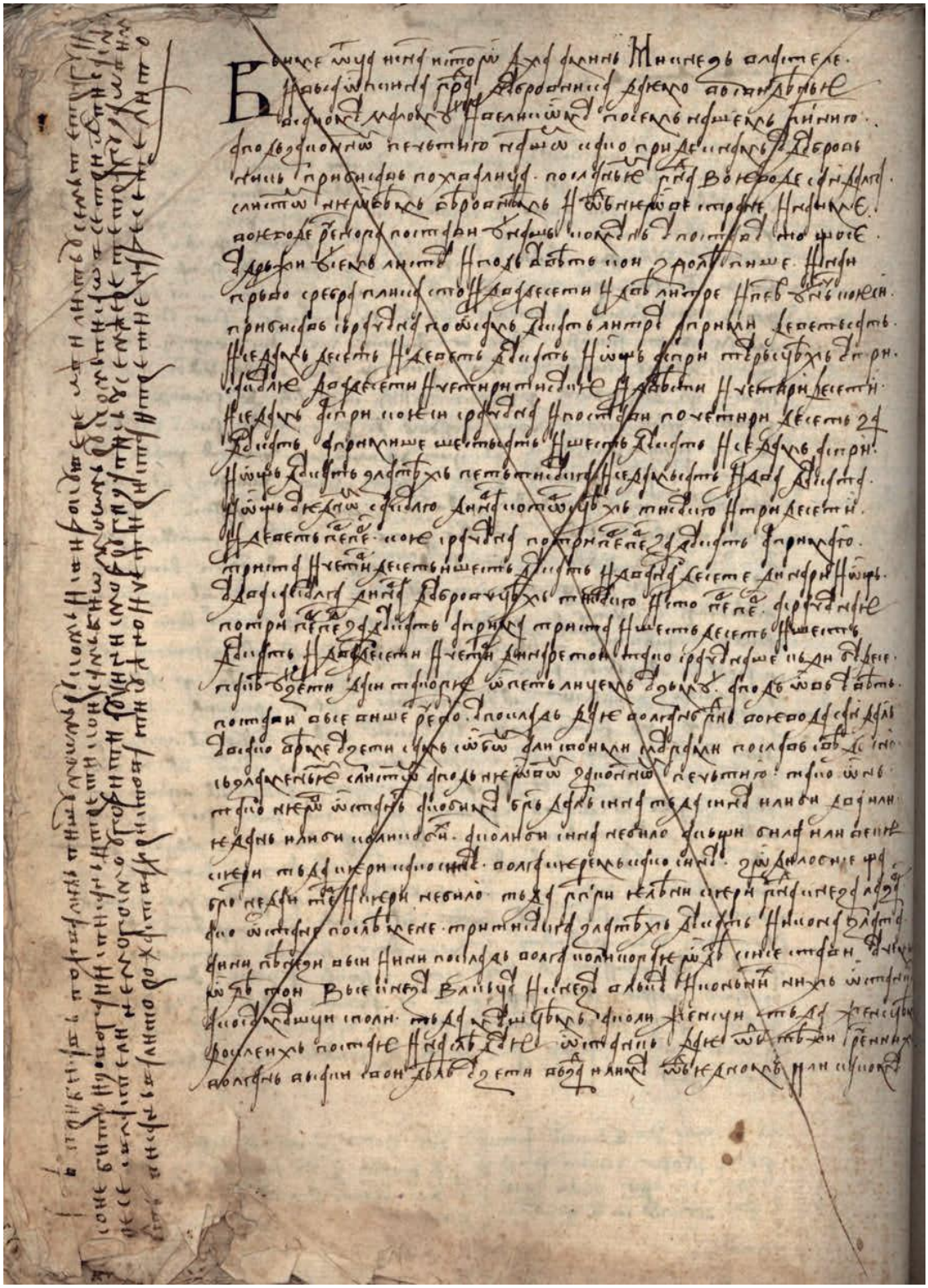
EK - 11: XV. yüzyılda Bosnalı Soyluların yönettiği topraklar (https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/a/a8/Bosnia_around_1412-sh.png/825px-Bosnia_around_1412-sh.png Erişim Tarihi: 07.04.2019).

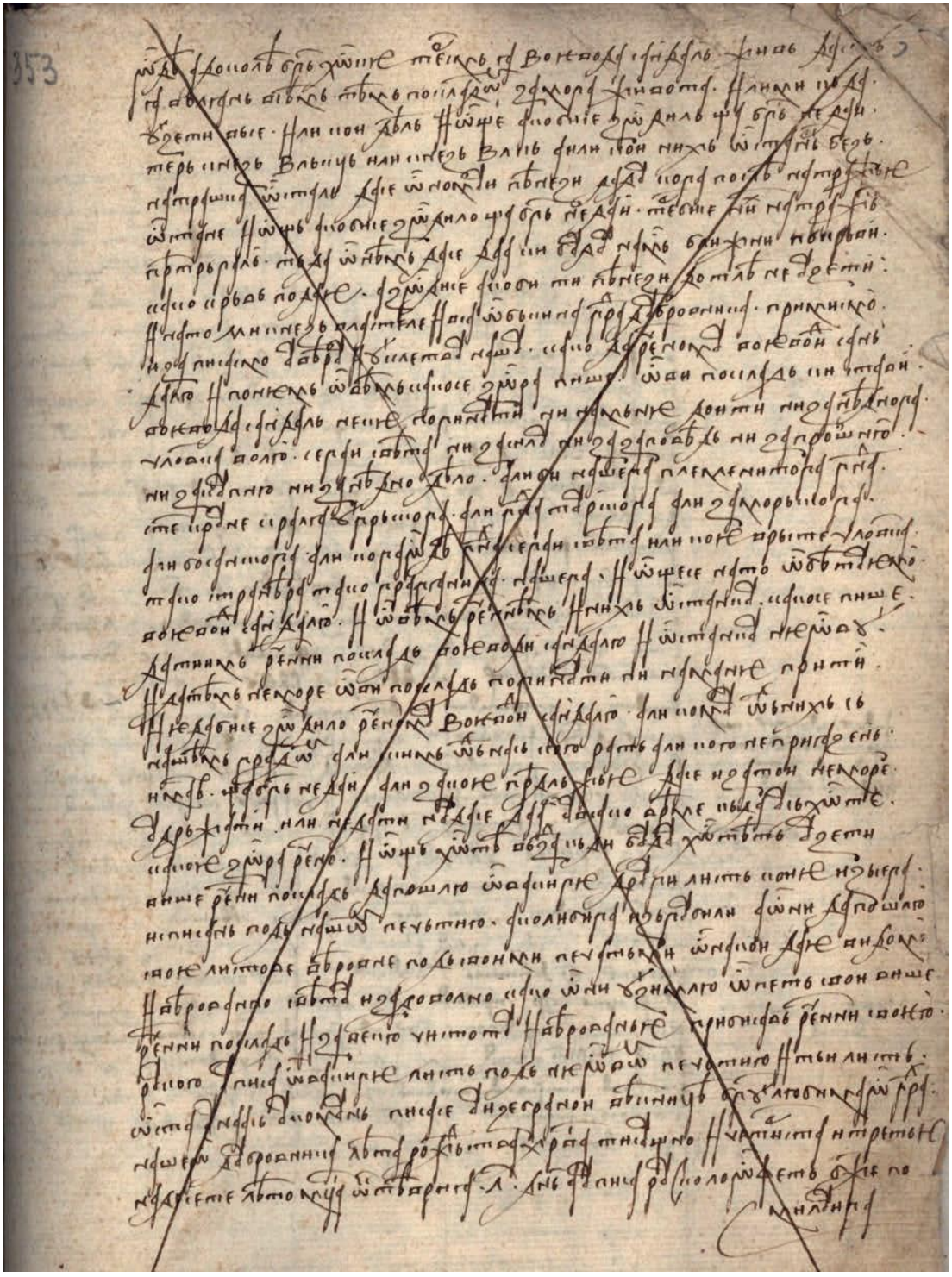
EK - 12: Avrupa'nın güneydoğusunda XV. yüzyılın başından XVII. yüzyılın sonuna kadar Osmanlı fetihlerinin sınırları (Ibrahim Tepić, Zijad Šehić, *Povijesni atlas Bosne i Hercegovine; Bosna i Hercegovina na geografskim i hisorijskim kartama*, Sejtarija, Sarajevo 2002, s. 57).

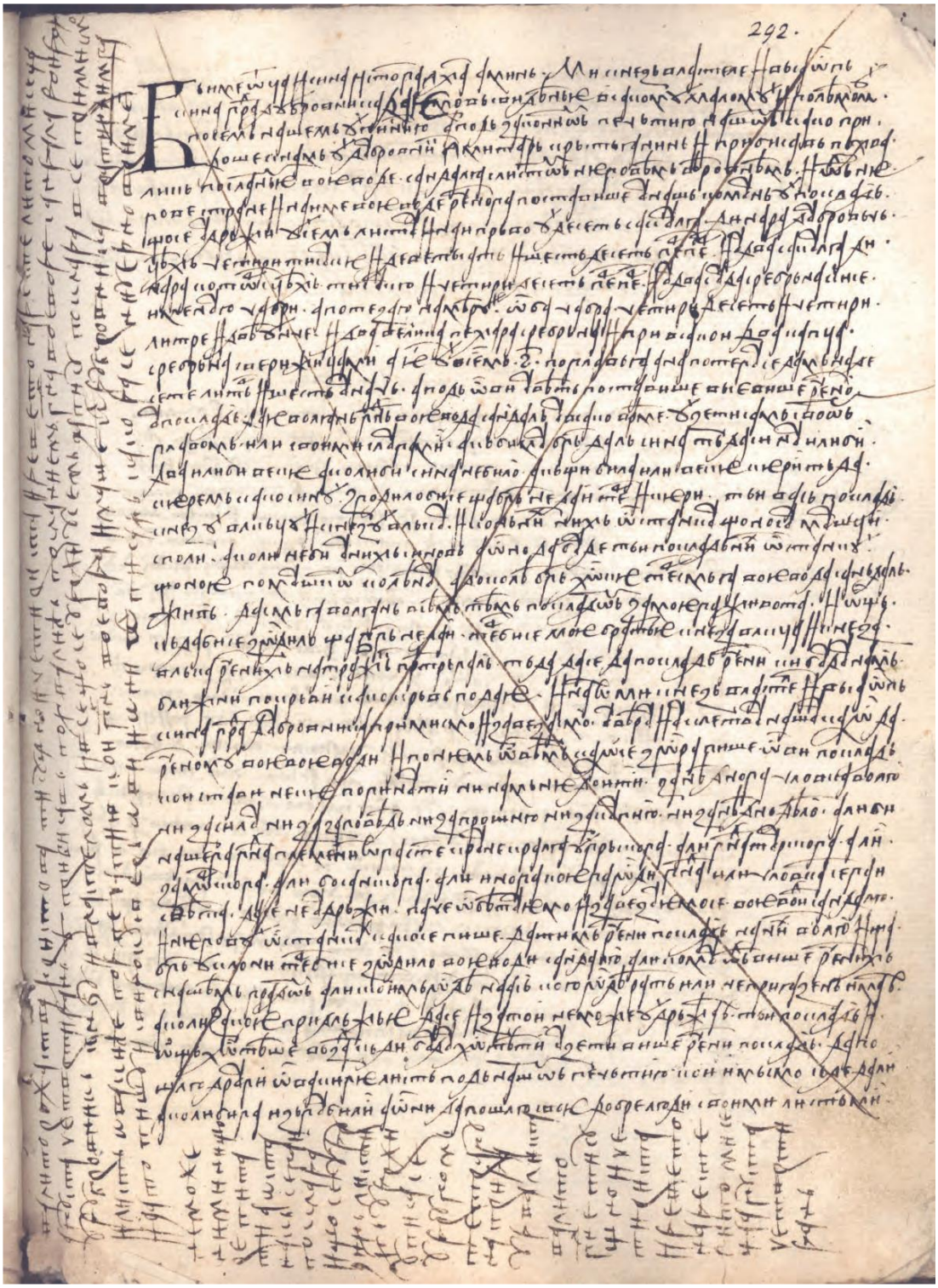
EK - 13: Dubrovniklilerin Župan Ozren'e gönderdikleri 03.10.1399 tarihli mektubu (Aranđel Smiljanić, "Dubrovačko pismo županu Ozrenu", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 5., ANURS, Banja Luka 2012, s. 35).

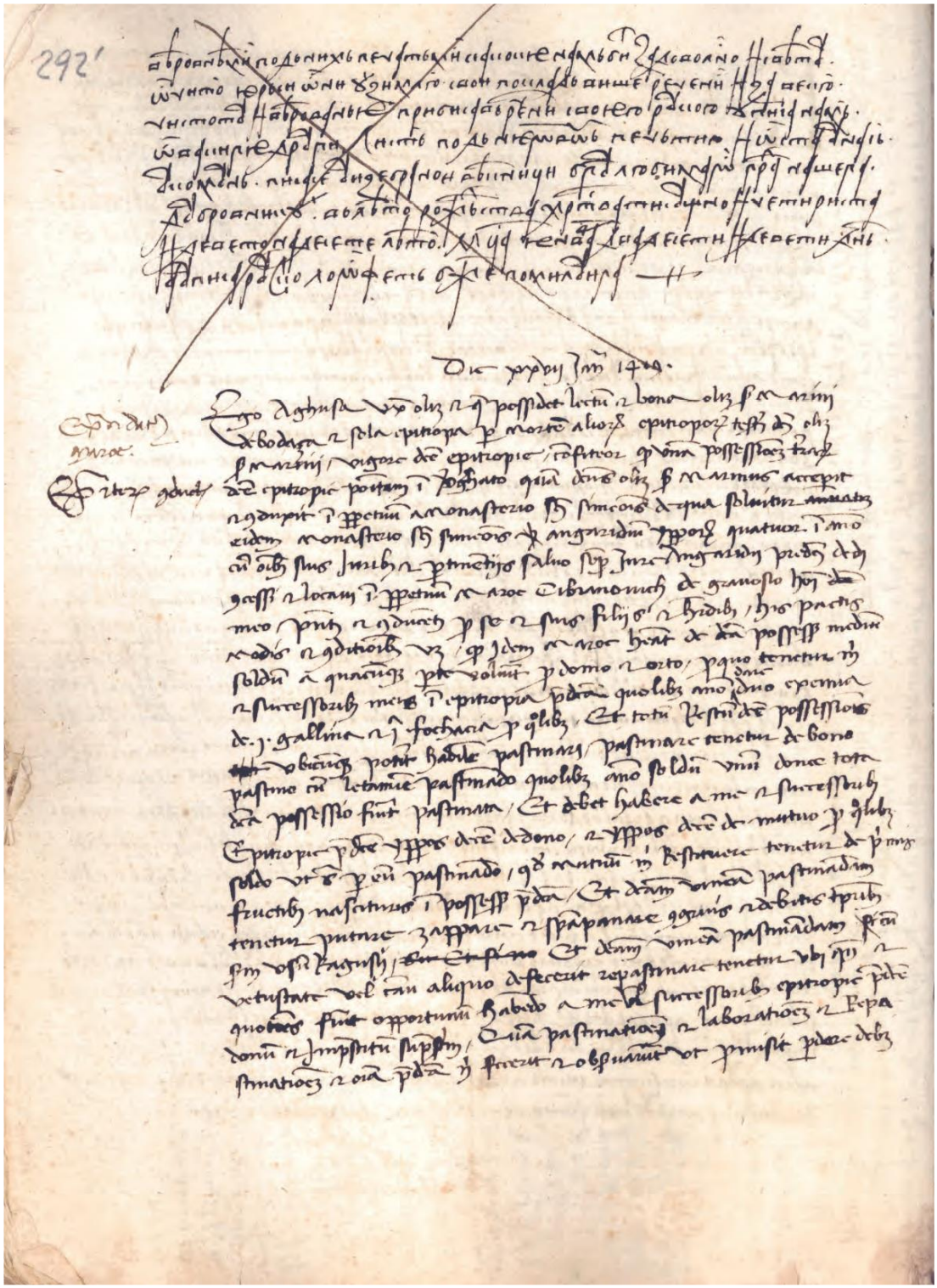
EK - 14a: 30.10.1413 tarihli mevduat sertifikası bölüm 01 (Pavle Dragičević, "Prvi, drugi treći list depozita vojvode Sandalja sa pripadajućim potvrdama", Građa o prošlosti Bosne, Knjiga 5., ANURS, Banja Luka 2012, s. 72-73).

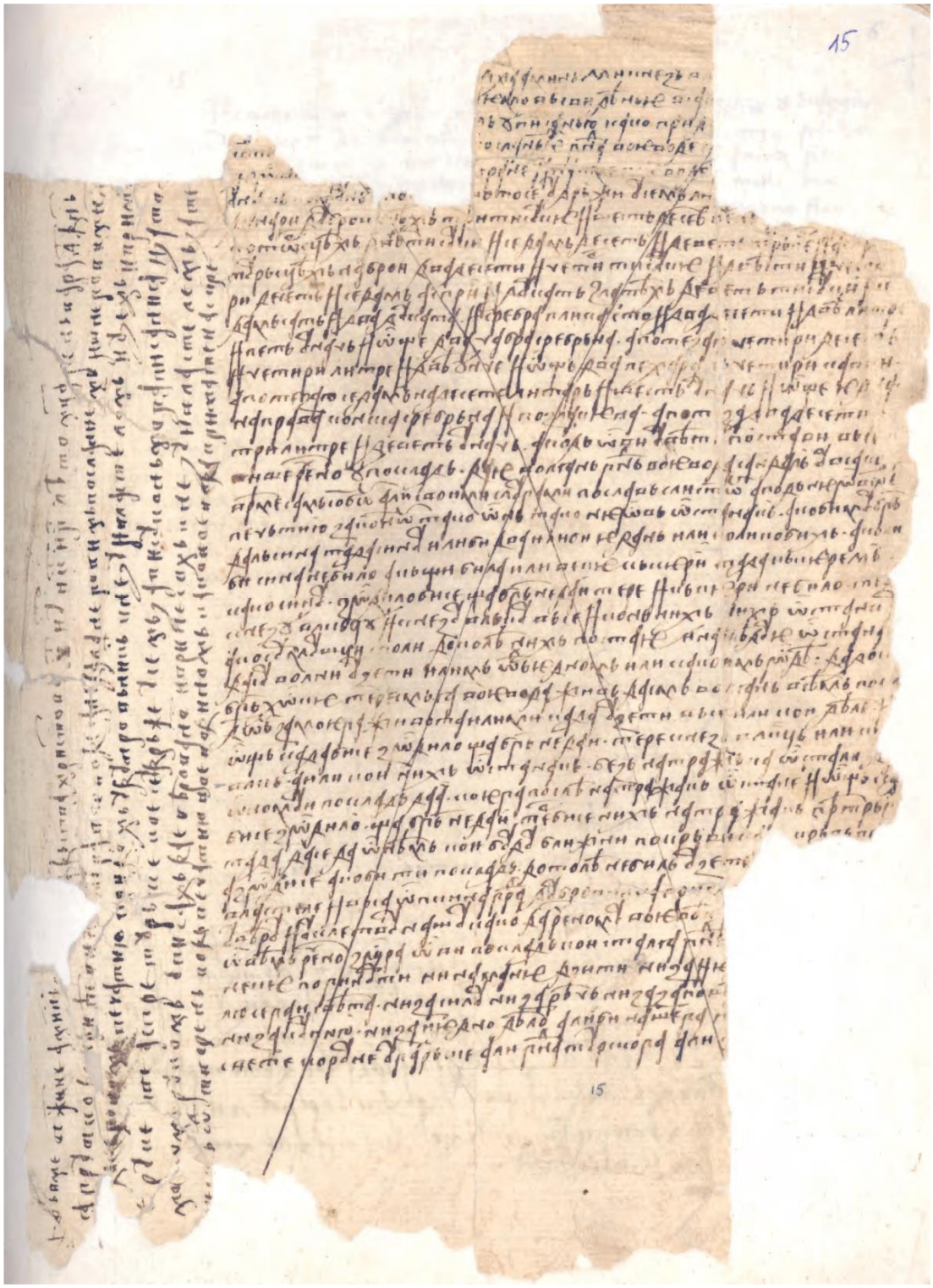
EK - 14b: 30.10.1413 tarihli mevduat sertifikası bölüm 02 (Pavle Dragičević, "Prvi, drugi treći list depozita vojvode Sandalja sa pripadajućim potvrdama", *Građa o prošlosti Bosne,* Knjiga 5., ANURS, Banja Luka 2012, s. 72-73).

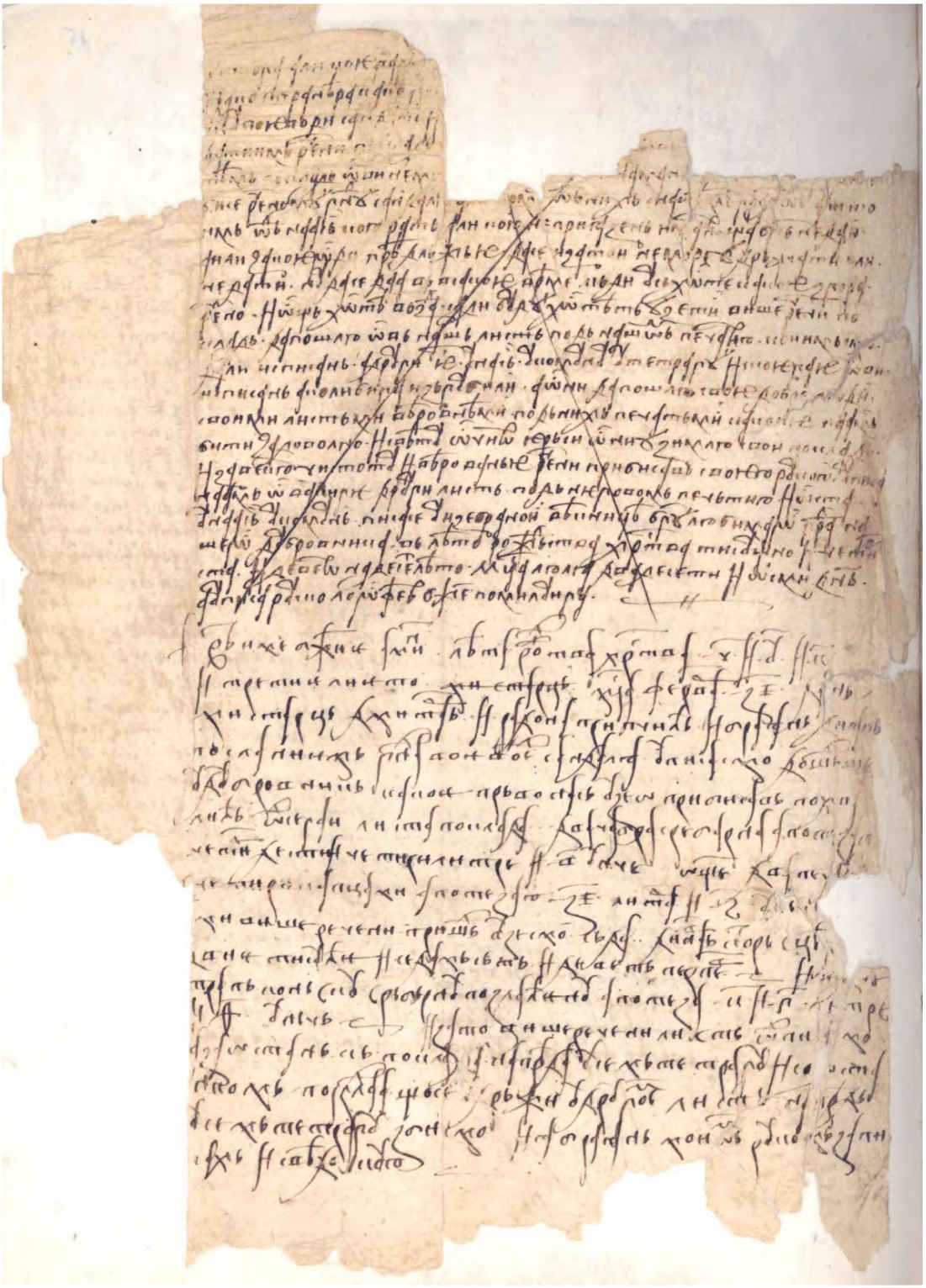
EK - 15a: 29 .01.1419 tarihli mevduat sertifikası (IV. sertifika) bölüm 01 (Pavle Dragičević, "Četvrti, peti i šesti list depozita Vojvode Sandalja sa pripadajućim potvrdama", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 6., ANURS, Banja Luka 2013, s. 48-49).

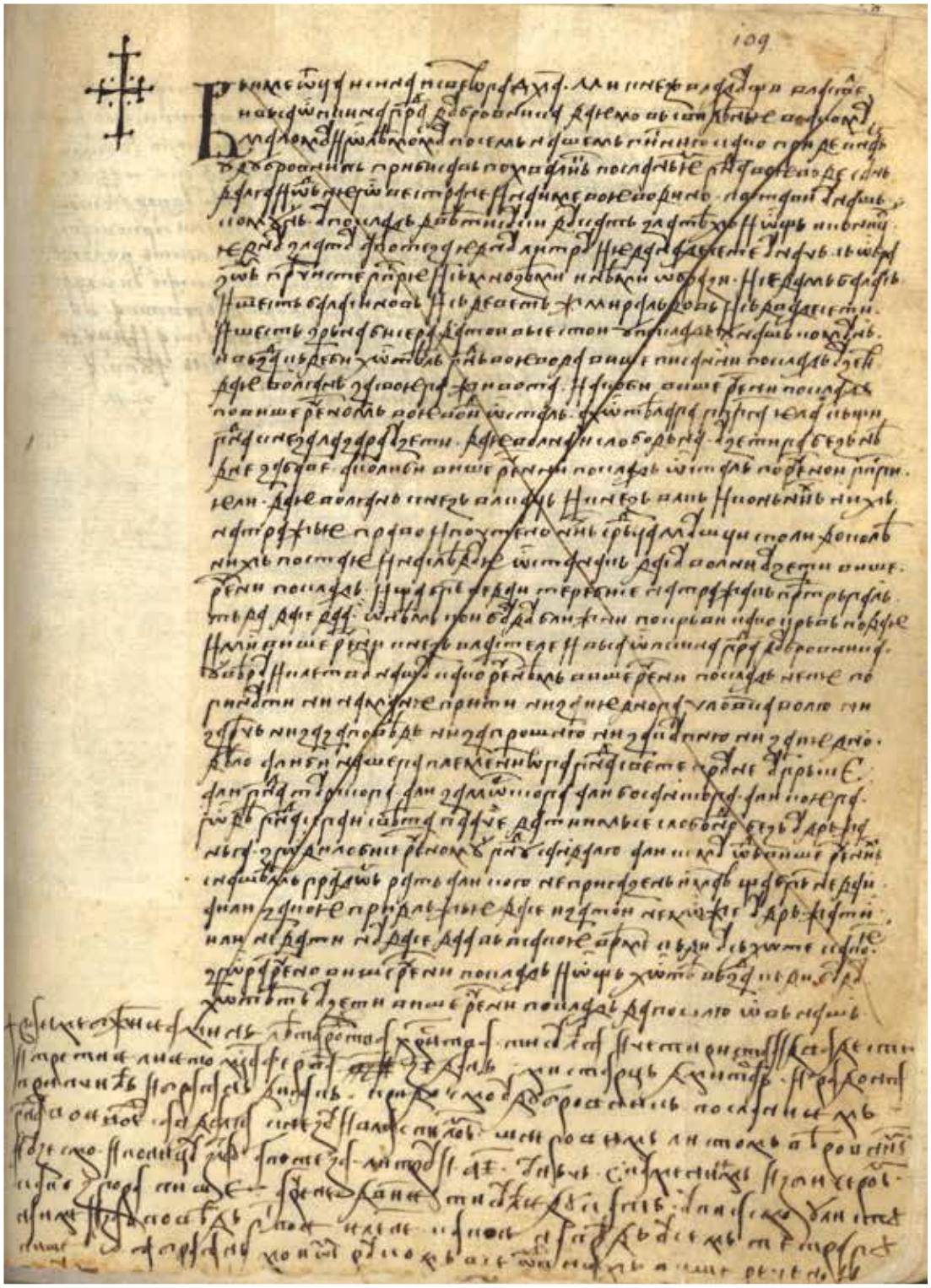
EK - 15b: 29 .01.1419 tarihli mevduat sertifikası (IV. sertifika) bölüm 02 (Pavle Dragičević, "Četvrti, peti i šesti list depozita Vojvode Sandalja sa pripadajućim potvrdama", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 6., ANURS, Banja Luka 2013, s.48-49).

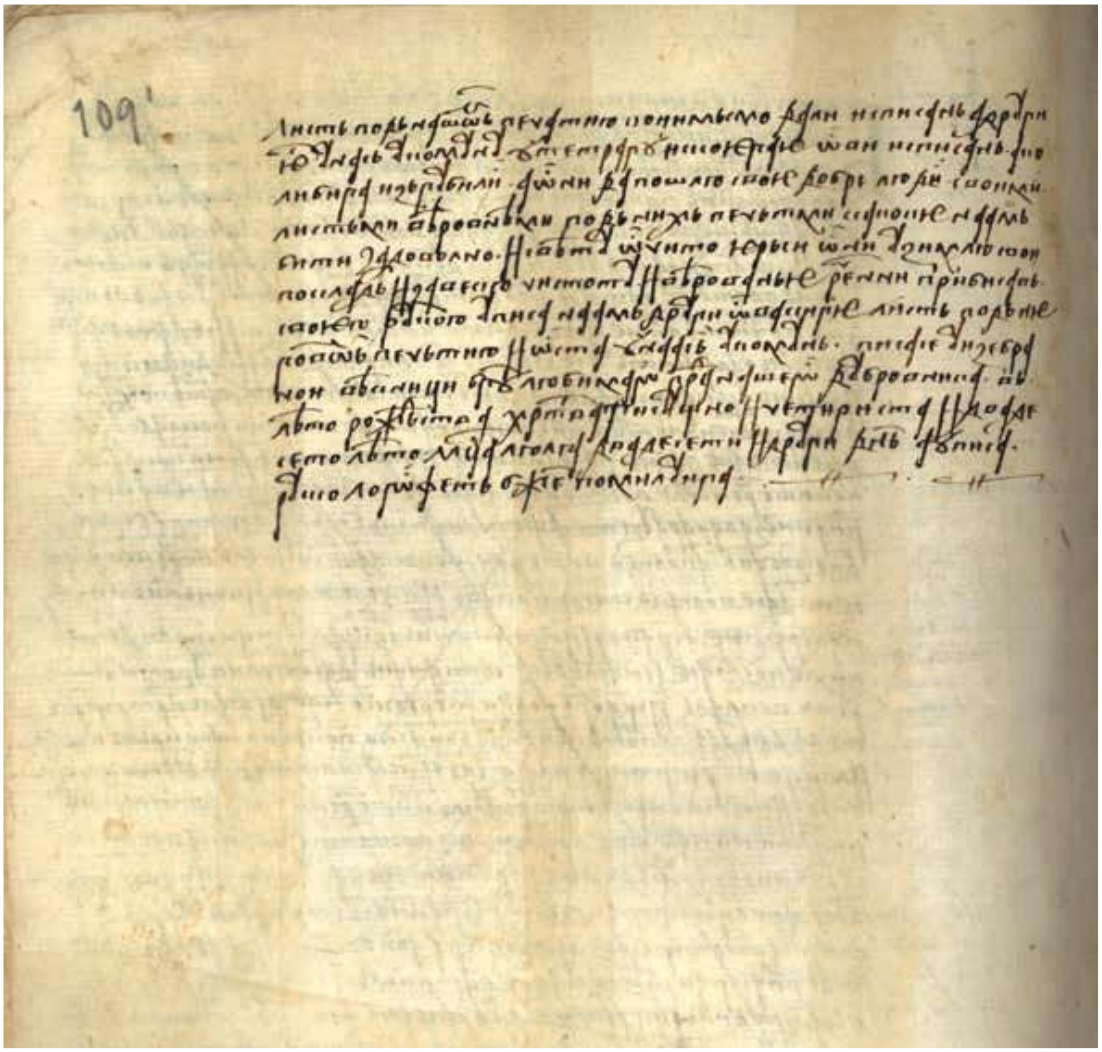
EK - 16a: 28 .07.1419 tarihli mevduat sertifikası (alınan kaynakta V. sertifika) bölüm 01 (Pavle Dragičević, "Četvrti, peti i šesti list depozita Vojvode Sandalja sa pripadajućim potvrdama", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 6., ANURS, Banja Luka 2013, s. 52-53).

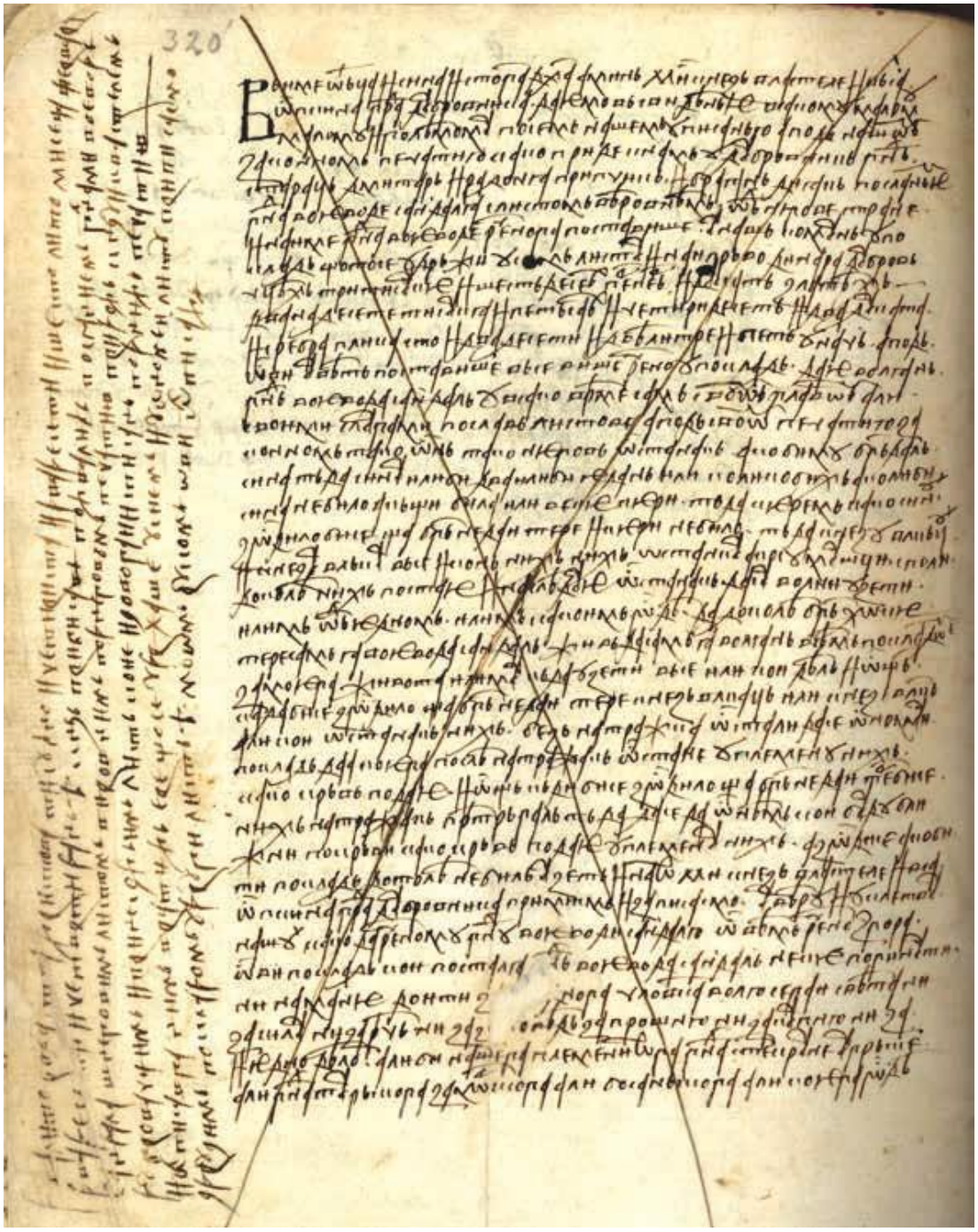
EK - 16b: 28 .07.1419 tarihli mevduat sertifikası (alınan kaynakta V. sertifika) bölüm 02 (Pavle Dragičević, "Četvrti, peti i šesti list depozita Vojvode Sandalja sa pripadajućim potvrdama", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 6., ANURS, Banja Luka 2013, s. 52-53).

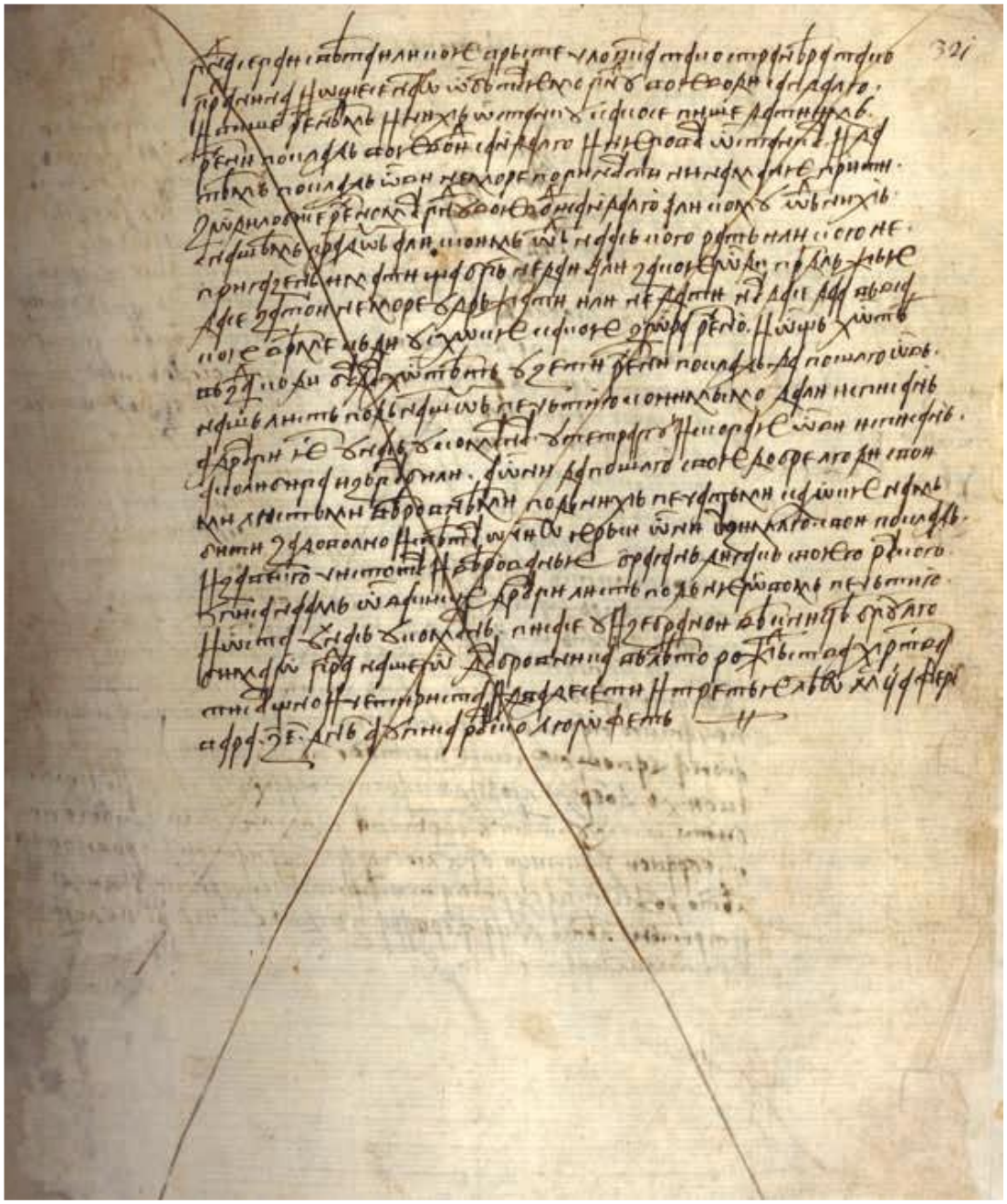
EK - 17a: 22.07.1920 tarihli mevduat sertifikası (VII. sertifika) bölüm 01 (Pavle Dragičević, "Sedmi, osmi i deveti list depozita Vojvode Sandalja sa pripadajućim potvrdama", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 7., ANURS, Banja Luka 2014, s. 36-37).

EK - 17b: : 22.07.1920 tarihli mevduat sertifikası (VII. sertifika) bölüm 02 (Pavle Dragičević, "Sedmi, osmi i deveti list depozita Vojvode Sandalja sa pripadajućim potvrdama", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 7., ANURS, Banja Luka 2014, s. 36-37).

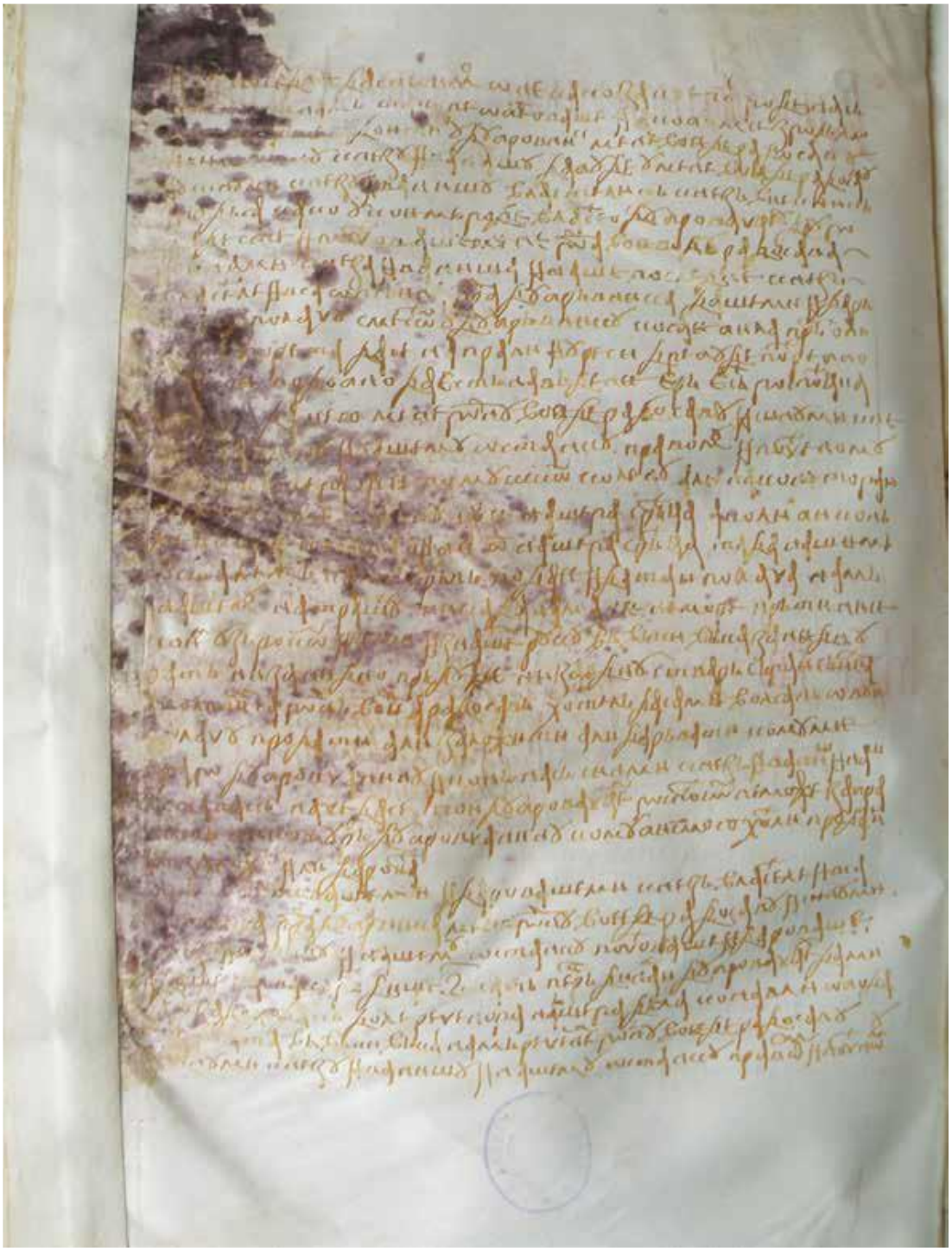
EK - 18a: 17.02.1423 tarihli mevduat sertifikası (IX. sertifika) bölüm 01 (Pavle Dragičević, "Sedmi, osmi i deveti list depozita Vojvode Sandalja sa pripadajućim potvrdama", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 7., ANURS, Banja Luka 2014, s. 44-45).

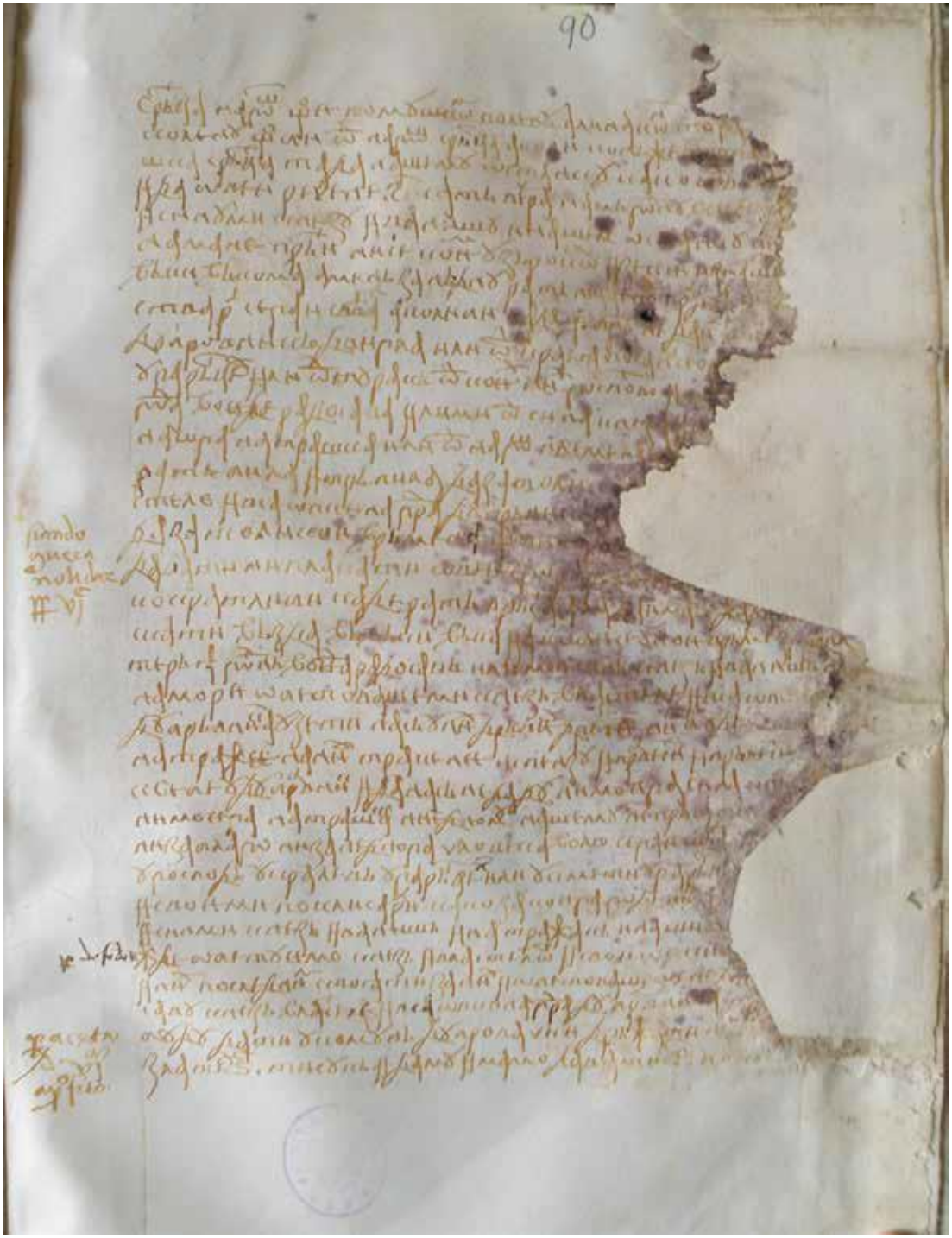
EK - 18b: 17.02.1423 tarihli mevduat sertifikası (IX. sertifika) bölüm 02 (Pavle Dragičević, “Sedmi, osmi i deveti list depozita Vojvode Sandalja sa pripadajućim potvrdama”, *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 7., ANURS, Banja Luka 2014, s. 44-45).

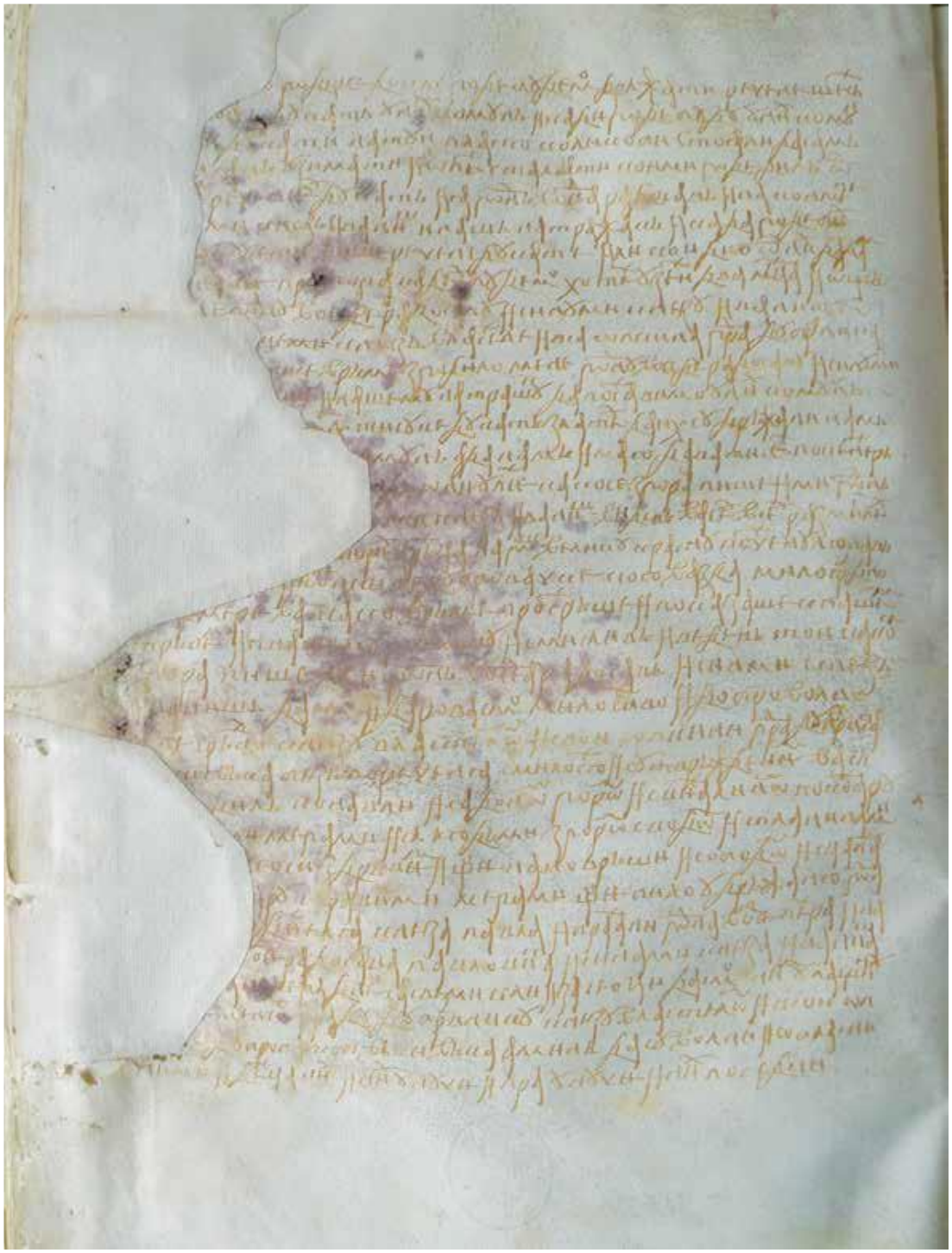
EK - 19a: Konavle'nin Pavlovićlerdeki kısmının satışı ile ilgili 31.12.1427 tarihli 1. belge, bölüm 01 (Pavle Dragičević, "Povelja Vojvode Radosav Pavlovića Dubrovčanima o prodaji njegovog dijela konavalja", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 9., ANURS, Banja Luka 2016, s. 48-49).

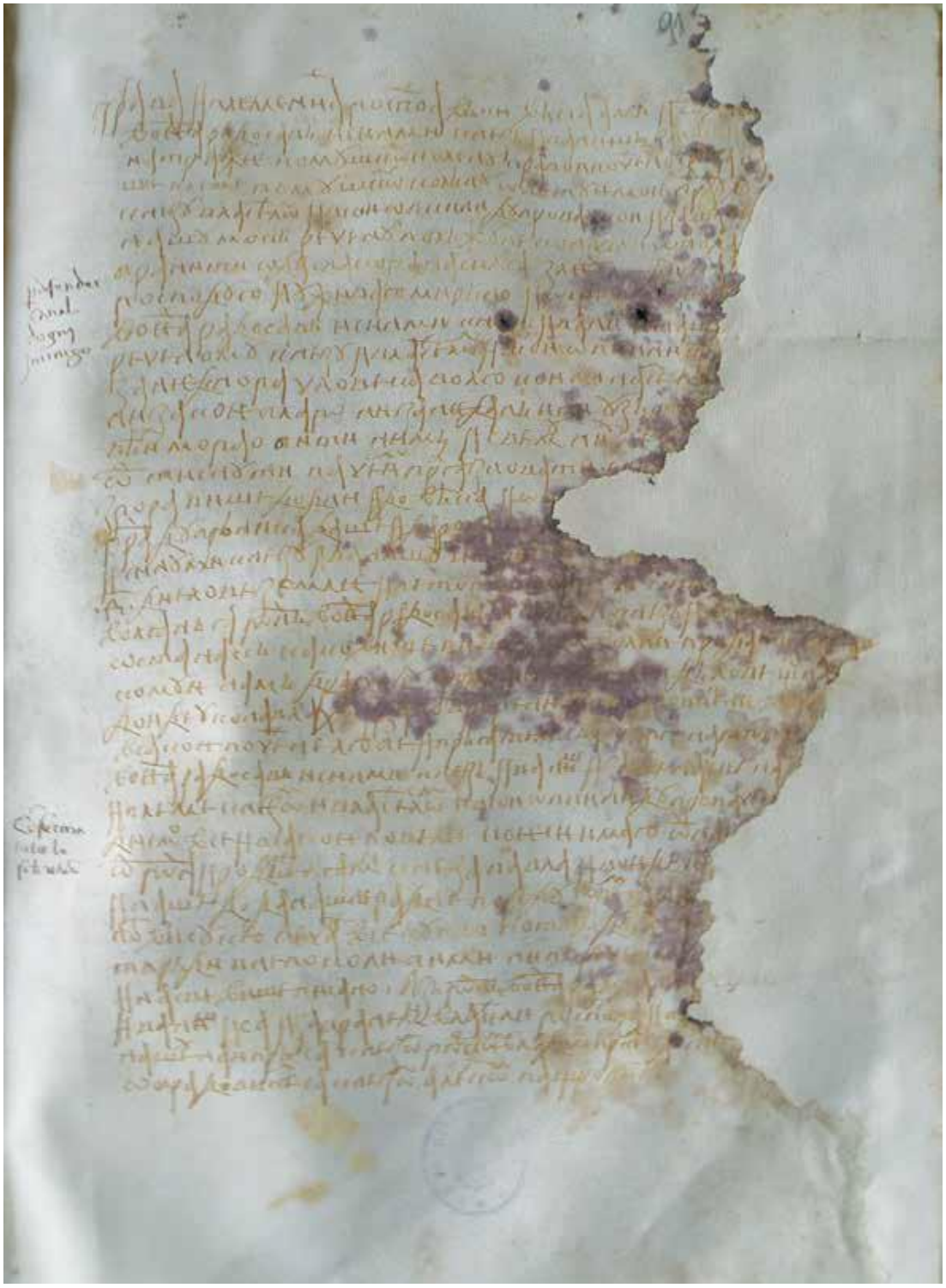
EK - 19b: Konavle'nin Pavlovićlerdeki kısmının satışı ile ilgili 31.12.1427 tarihli 1. belge, bölüm 02. (Pavle Dragičević, "Povelja Vojvode Radosav Pavlovića Dubrovčanima o prodaji njegovog dijela konavalja", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 9., ANURS, Banja Luka 2016, s. 48-49).

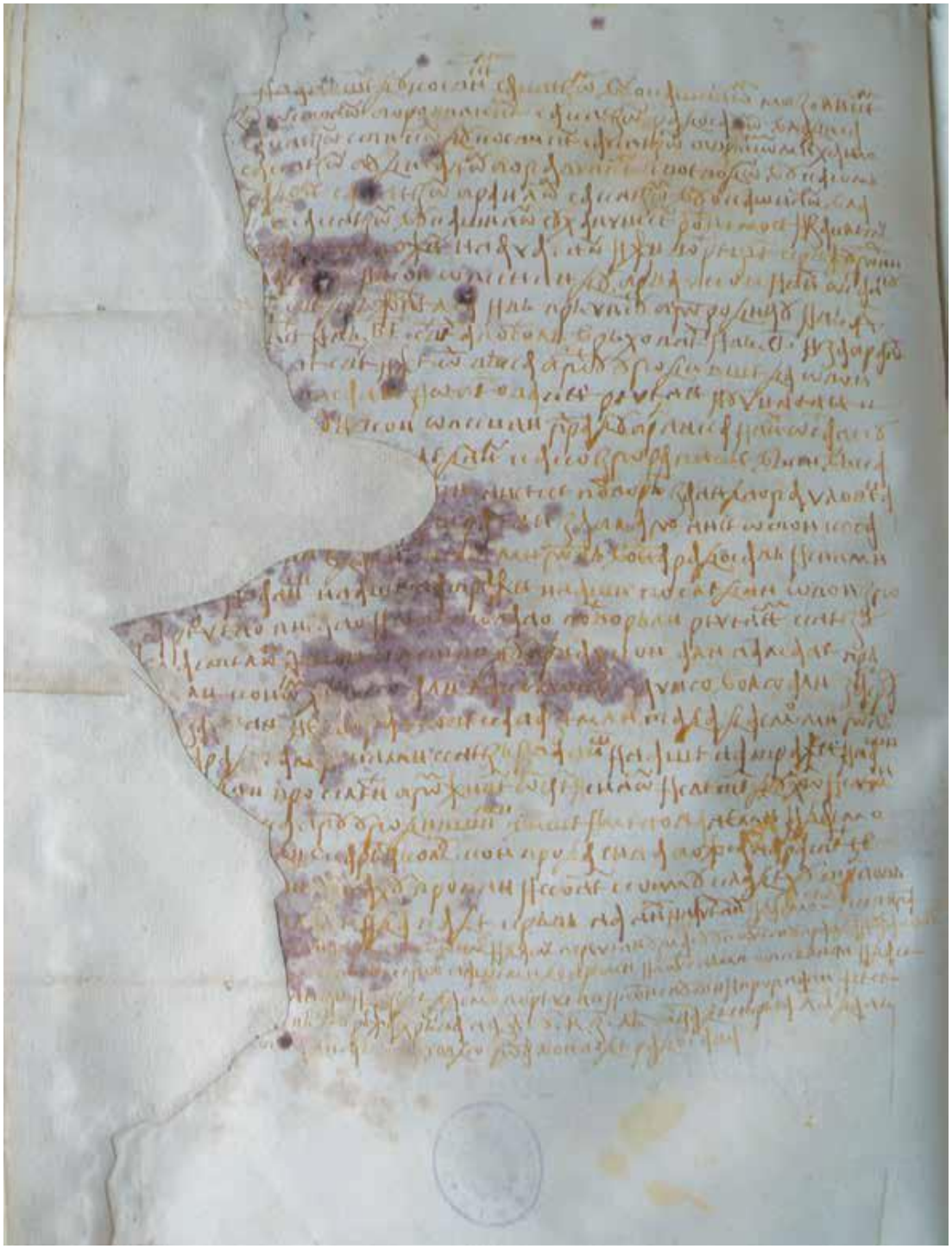
EK - 19c: Konavle'nin Pavlovićlerdeki kısmının satışı ile ilgili 31.12.1427 tarihli 1. belge, bölüm 03 (Pavle Dragičević, "Povelja Vojvode Radosav Pavlovića Dubrovčanima o prodaji njegovog dijela konavalja", *Građa o prošlosti Bosne,* Knjiga 9., ANURS, Banja Luka 2016, s. 48-49).

EK - 19d: Konavle'nin Pavlovićlerdeki kısmının satışı ile ilgili 31.12.1427 tarihli 1. belge, bölüm 04 (Pavle Dragičević, "Povelja Vojvode Radosav Pavlovića Dubrovčanima o prodaji njegovog dijela konavalja", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 9., ANURS, Banja Luka 2016, s. 48-49).

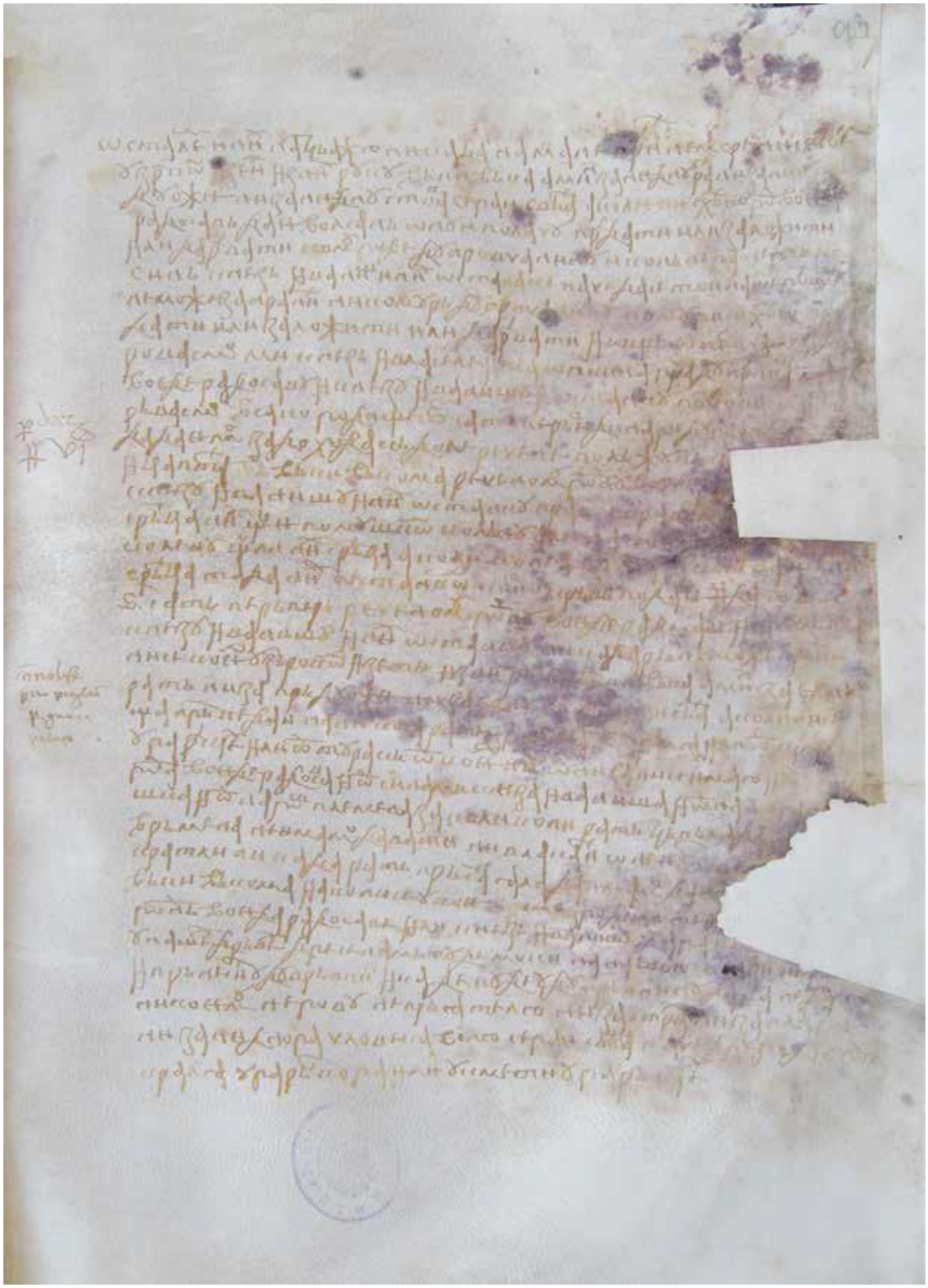
EK - 19e: Konavle'nin Pavlovićlerdeki kısmının satışı ile ilgili 31.12.1427 tarihli 1. belge, bölüm 05 (Pavle Dragičević, "Povelja Vojvode Radosav Pavlovića Dubrovčanima o prodaji njegovog dijela konavalja", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 9., ANURS, Banja Luka 2016, s. 48-49).

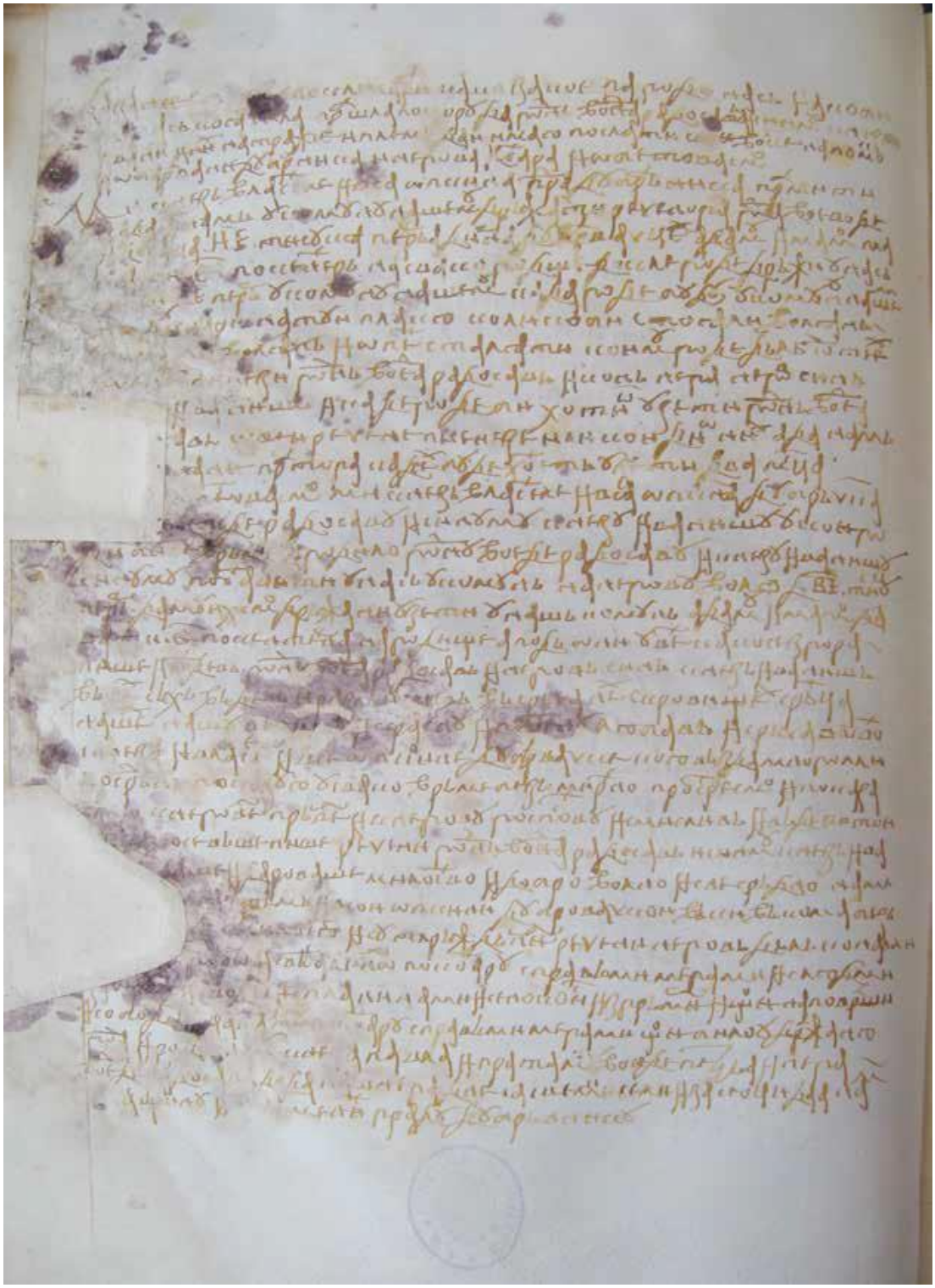
EK - 19f: Konavle'nin Pavlovićlerdeki kısmının satışı ile ilgili 31.12.1427 tarihli 1. belge, bölüm 06 (Pavle Dragičević, "Povelja Vojvode Radosav Pavlovića Dubrovčanima o prodaji njegovog dijela konavalja", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 9., ANURS, Banja Luka 2016, s. 48-49).

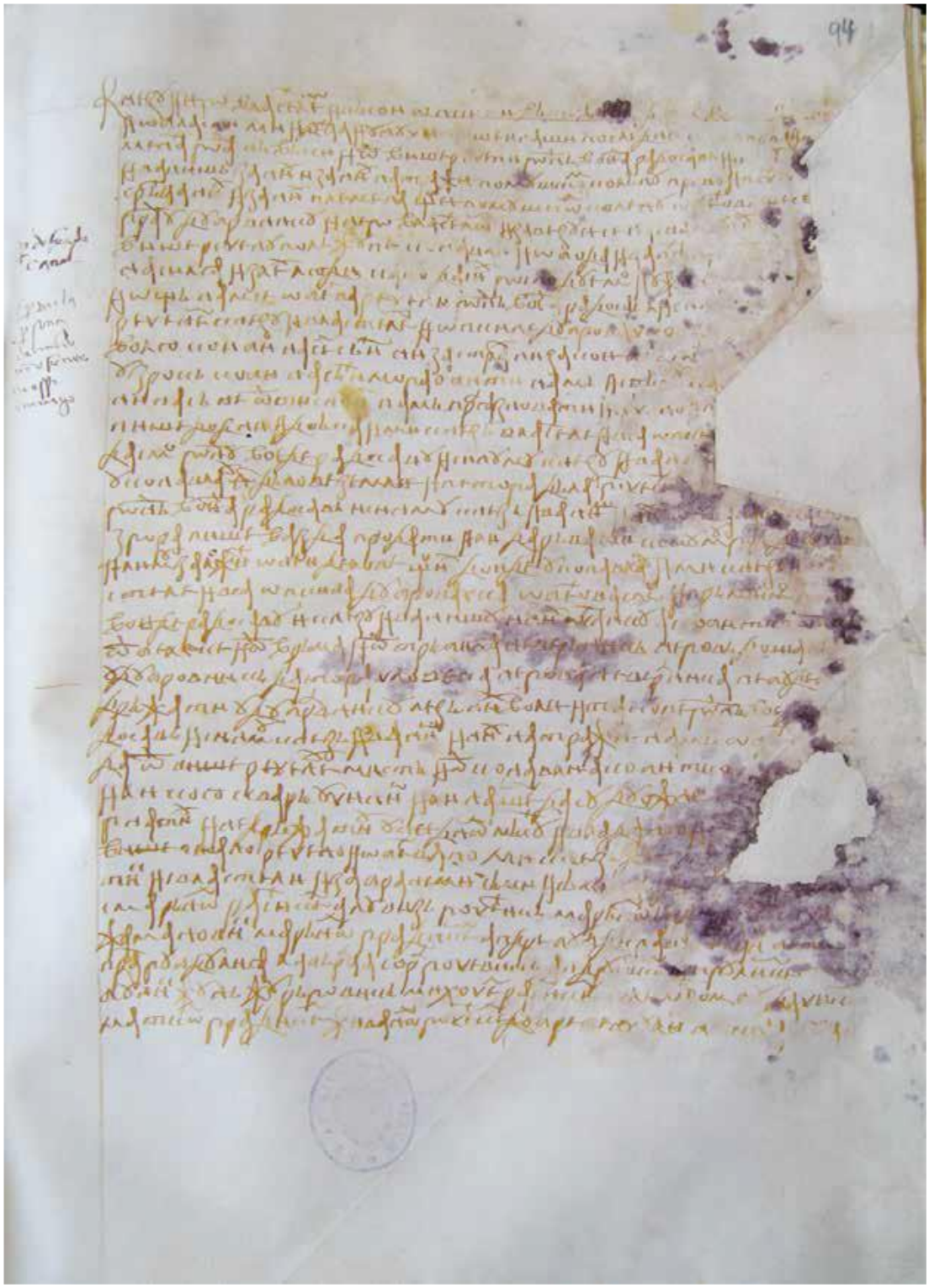
EK - 20a: Konavle'nin Pavlovićlerdeki kısmının satışı ile ilgili 31.12.1427 tarihli 2. belge, bölüm 01 (Pavle Dragičević, "Povelja Dubrovčana Vojvodi Radosavu Pavloviću povodom kupovine njegovog dijela konavalja", *Građa o prošlosti Bosne,* Knjiga 10., ANURS, Banja Luka 2017, s. 132-133).

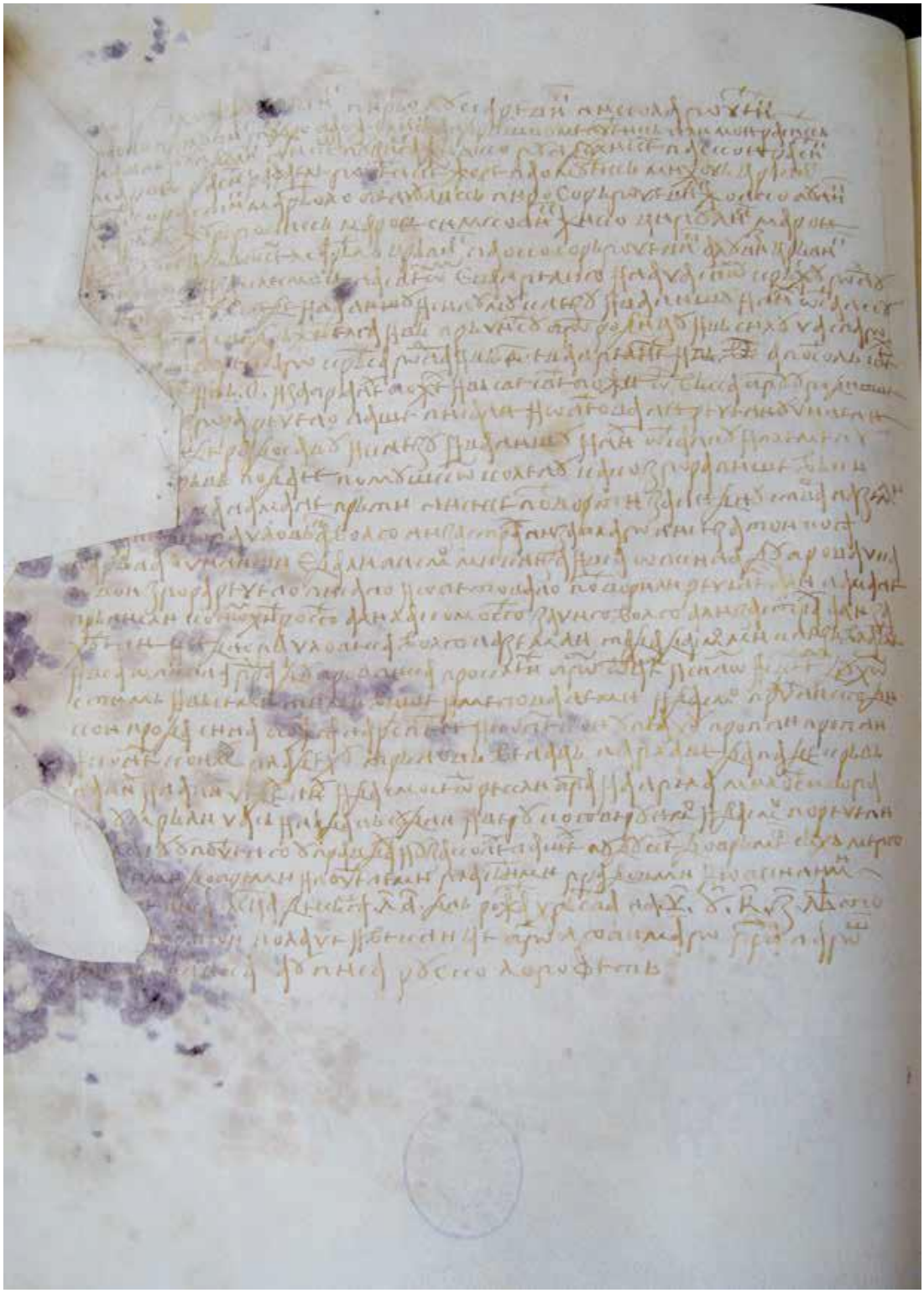
EK - 20b: Konavle'nin Pavlovićlerdeki kısmının satışı ile ilgili 31.12.1427 tarihli 2. belge, bölüm 02 (Pavle Dragičević, "Povelja Dubrovčana Vojvodi Radosavu Pavloviću povodom kupovine njegovog dijela konavalja", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 10., ANURS, Banja Luka 2017, s. 132-133).

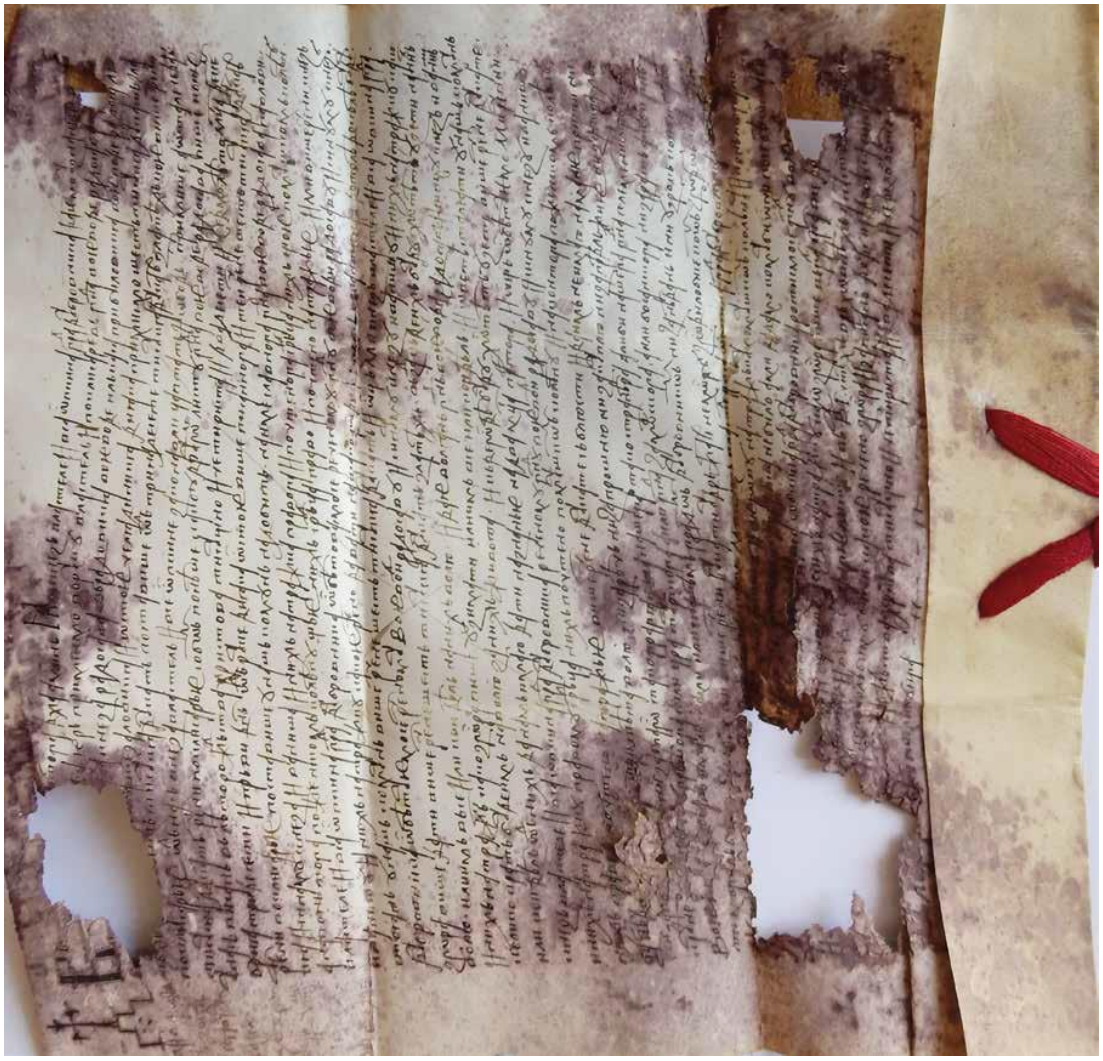
EK - 20c: Konavle'nin Pavlovićlerdeki kısmının satışı ile ilgili 31.12.1427 tarihli 2. belge, bölüm 03 (Pavle Dragičević, "Povelja Dubrovčana Vojvodi Radosavu Pavloviću povodom kupovine njegovog dijela konavalja", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 10., ANURS, Banja Luka 2017, s. 132-133).

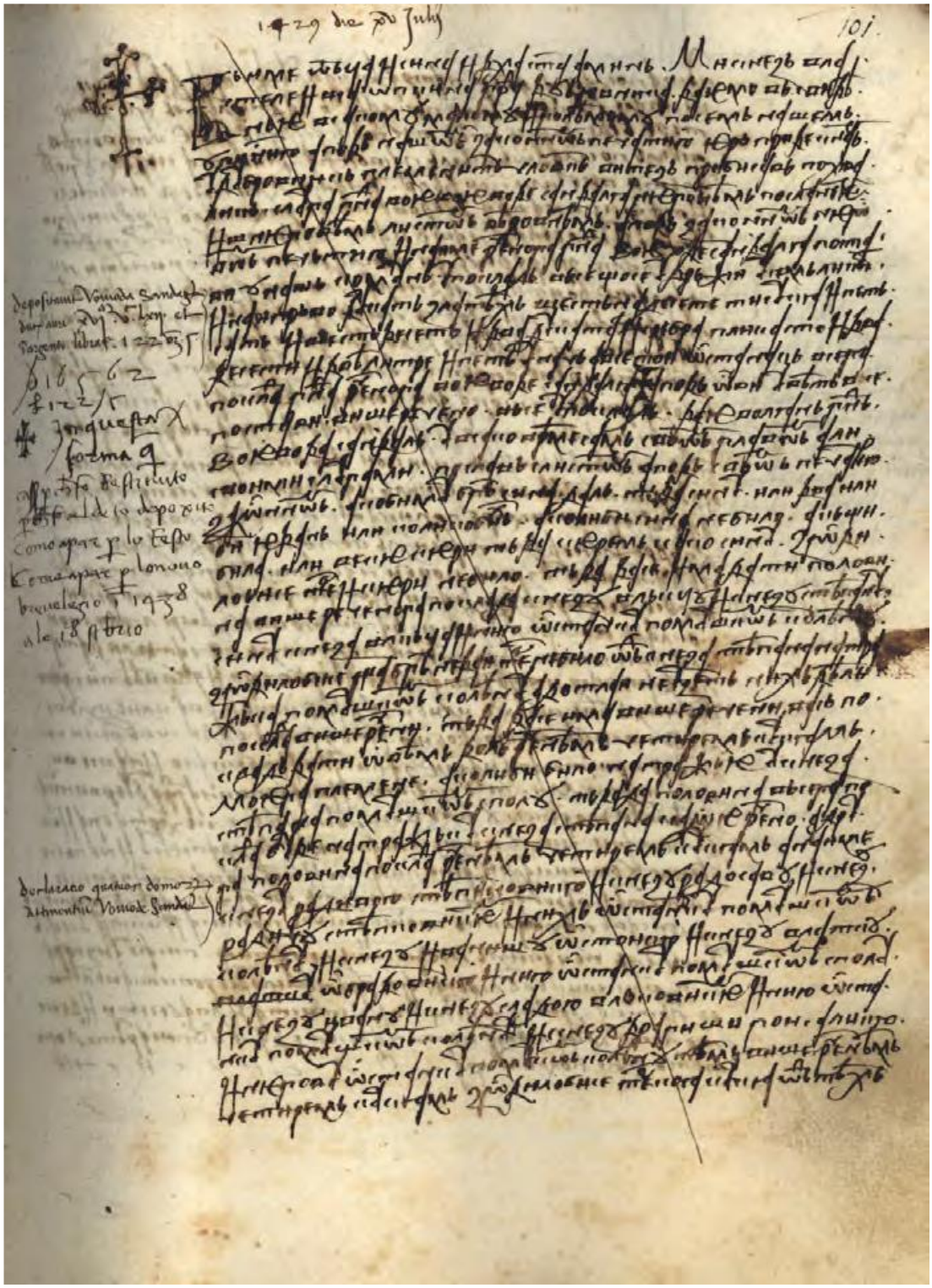
EK - 20d: Konavle'nin Pavlovićlerdeki kısmının satışı ile ilgili 31.12.1427 tarihli 2. belge, bölüm 04 (Pavle Dragičević, "Povelja Dubrovčana Vojvodi Radosavu Pavloviću povodom kupovine njegovog dijela konavalja", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 10., ANURS, Banja Luka 2017, s. 132-133).

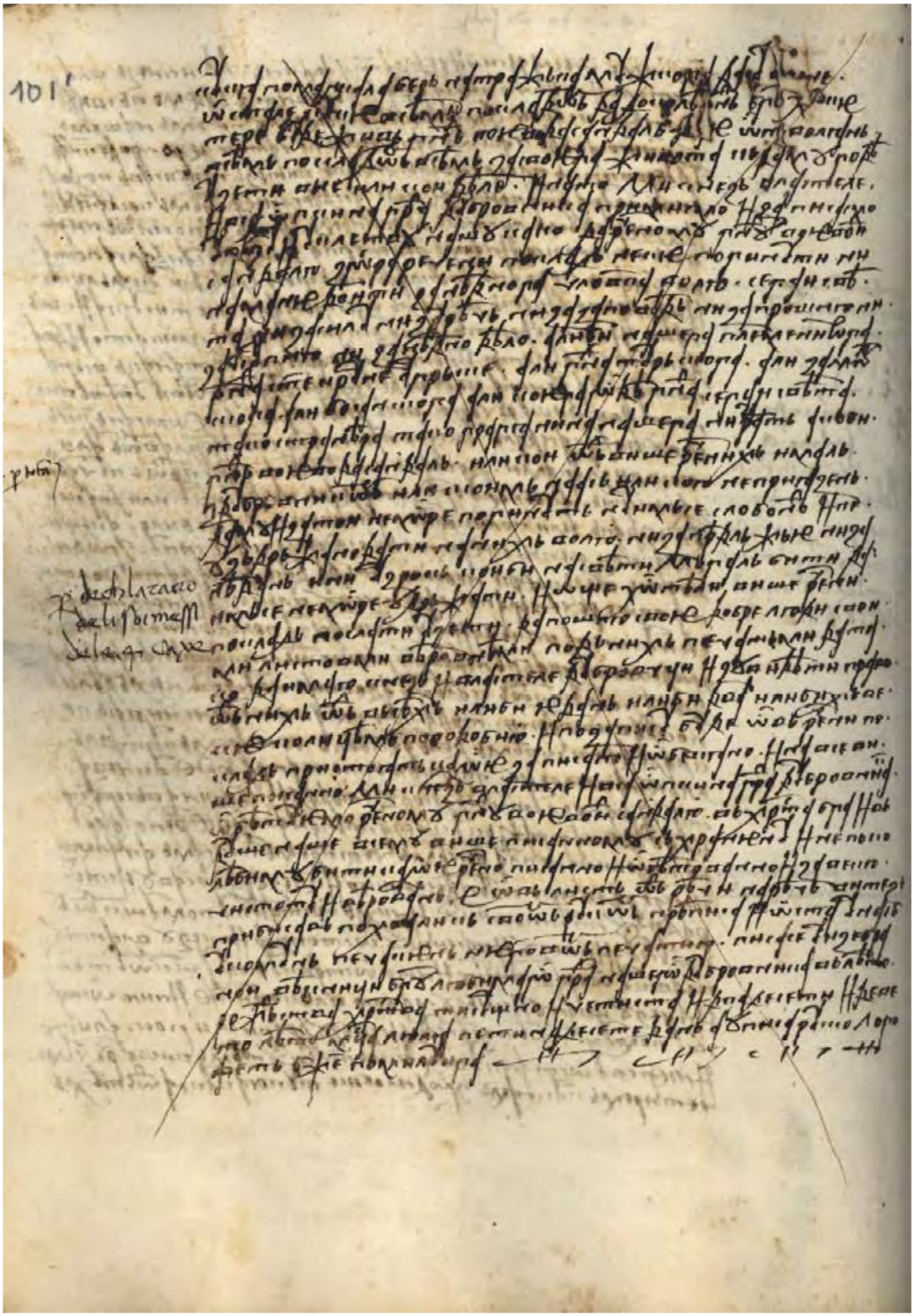
EK - 20e: Konavle'nin Pavlovićlerdeki kısmının satışı ile ilgili 31.12.1427 tarihli 2. belge, bölüm 05 (Pavle Dragičević, "Povelja Dubrovčana Vojvodi Radosavu Pavloviću povodom kupovine njegovog dijela konavalja", *Građa o prošlosti Bosne,* Knjiga 10., ANURS, Banja Luka 2017, s. 132-133).

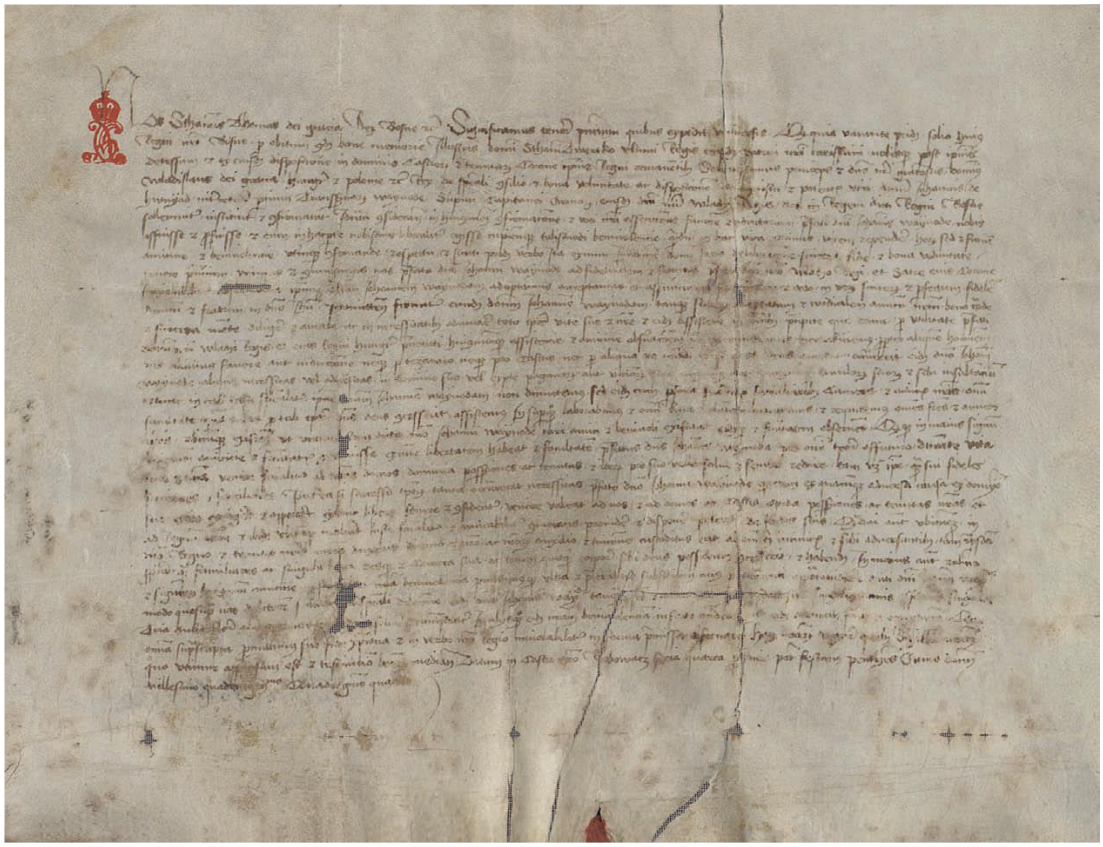
EK - 21: 31.12.1427 tarihli mevduat sertifikası (Pavle Dragičević, "Povelja Dubrovčana Vojvodi Radosavu Pavloviću povodom kupovine njegovog dijela konavalja", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 10., ANURS, Banja Luka 2017, s. 160-161).

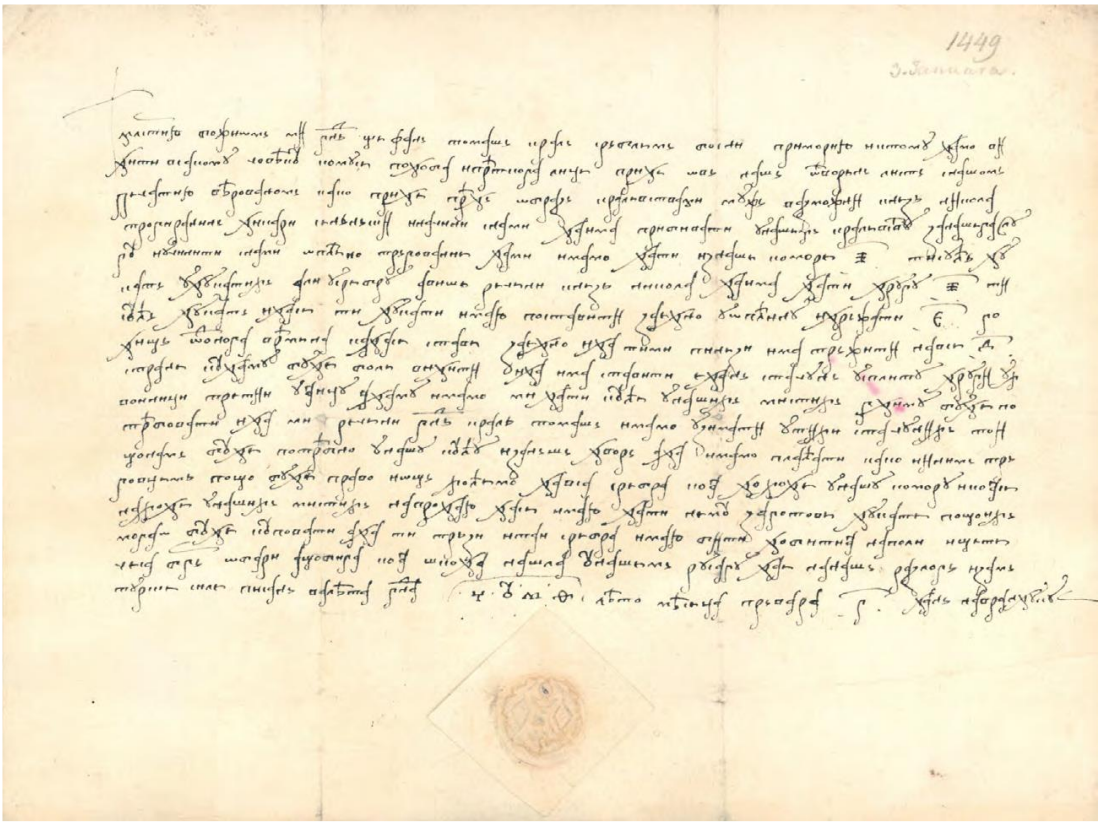
EK - 22a: 15.07.1429 tarihli mevduat sertifikası, bölüm 01 (Pavle Dragičević, "Deseti depozitni list Vojvode Sandalja", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 8., ANURS, Banja Luka 2015, s. 46-47).

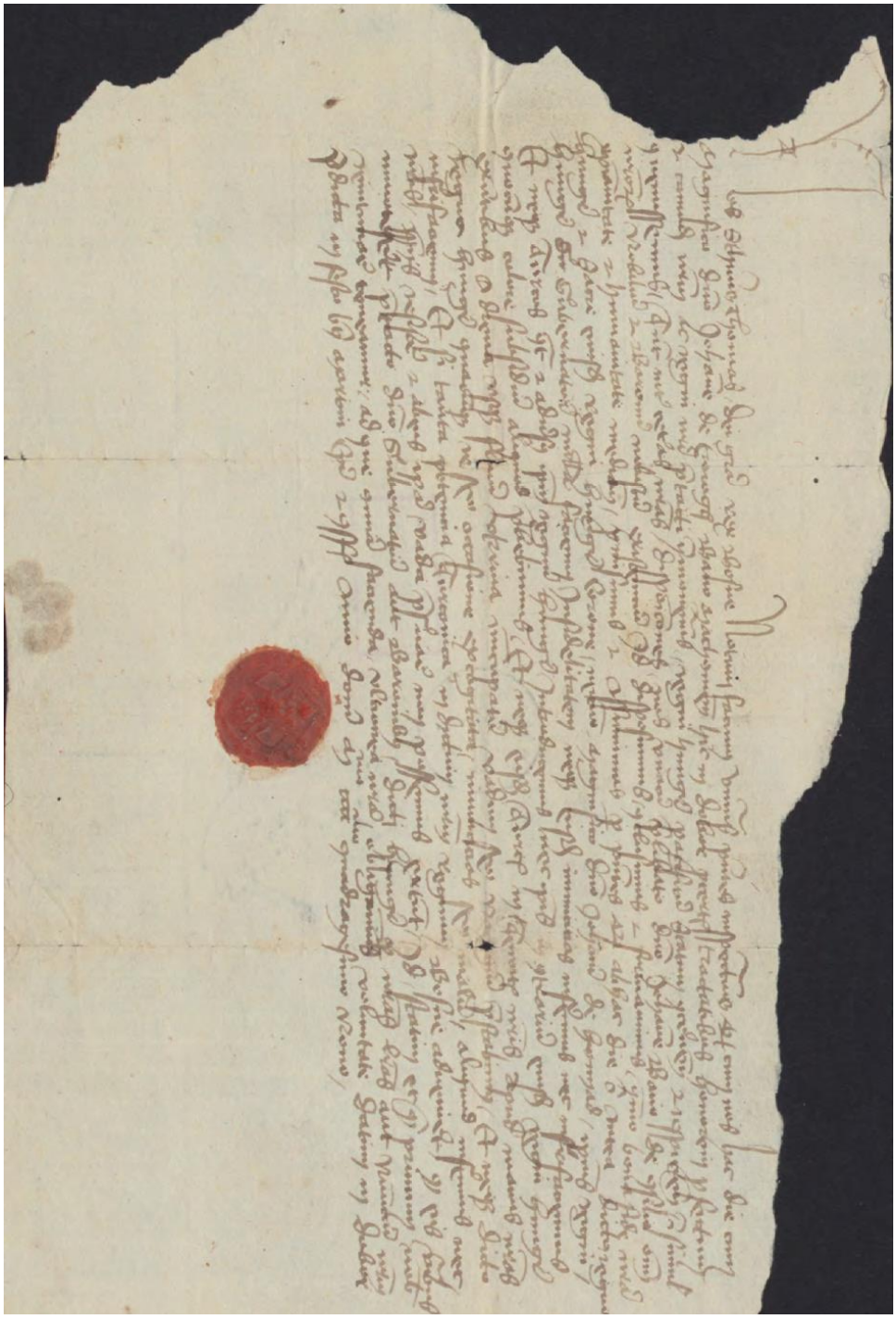
EK - 22b: 15.07.1429 tarihli mevduat sertifikası, bölüm 02 (Pavle Dragičević, "Deseti depozitni list Vojvode Sandalja", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 8., ANURS, Banja Luka 2015, s. 46-47).

EK - 23: Kral Stjepan Tomaš'ın Erdel Voyvodası Jovan Hunjadi'ye 03.06.1444 tarihli beratı (Aleksandar Krstić, "Povelja kralja Stepana Tomaša erdeljskom vojvodi Jovanu Hunjadiju", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 7., ANURS, Banja Luka 2014, s. 76-77).

EK - 24: 03.02.1449 tarihindeki Stjepan Tomaš ile Knez Nikola Trogiranin arasındaki bir ticari sözleşme (Neven Isailović, Aleksandra Fostikov, "Ugovor Kralja Stefana Tomaša i kneza Nikole Trogiranina o zajedničkoj trgovini", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 8. ANURS, Banja Luka 2015, s. 82-83; Amira Turbić-Hadžagić, *Srednjovjekovni Bosanični Pravni Tekstovi*, Gradačac, Sarajevo 2010, s. 192).

EK - 25: Kral Tomaš'ın Türklere karşı Macarlara sadık kalacağını bildirdiği 11.11.1449 tarihli mektup (Aleksandar Krstić, "Povelja kralja Stefana Tomaša kojom se obavezuje na vernost Ugarskoj protiv Turaka", *Građa o prošlosti Bosne,* Knjiga 8., ANURS, Banja Luka 2015, s. 100-101).

EK - 26: Vojvoda Petar ve Knez Nikola Pavlović'in 15.07.1454 tarihli belgesi (Srđan Rudić, "Povelja Vojvode Petra i Kneza Nikole [Pavlovića] Dubrovniku iz 1454 godine", *Građa o prošlosti Bosne*, Knjiga 9., ANURS, Banja Luka 2016, s. 106-107).